

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

**ÖZNEDEN NESNEYE: SÖYLEM ANALİZİ ÜZERİNDEN
HAYVANIN DEĞİŞEN STATÜSÜ HAKKINDA BİR İNCELEME**

Sezen Ergin Zengin

Doktora Tezi

Ankara, 2017

ÖZNEDEN NESNEYE: SÖYLEM ANALİZİ ÜZERİNDEN HAYVANIN DEĞİŞEN
STATÜSÜ HAKKINDA BİR İNCELEME

Sezen Ergin Zengin

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

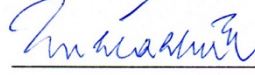
Antropoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

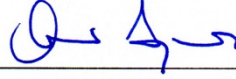
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

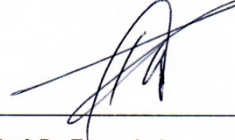
Sezen Ergin Zengin tarafından hazırlanan "Öznenen Nesneye: Söylem Analizi Üzerinden Hayvanın Değişen Statüsü Hakkında Bir İnceleme" başlıklı bu çalışma, 20.01.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

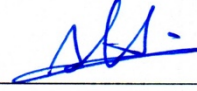
Prof. Dr. Mustafa Muhtar Kutlu (Başkan)

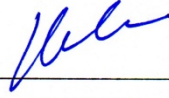
Prof. Dr. Suavi Aydın (Danışman)

Prof. Dr. Tansu Açık

Yrd. Doç. Dr. Ali Metin Büyükkarakaya

Yrd. Doç. Dr. Hilal Erkazancı Durmuş

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Sibel Bozbeyoğlu

Enstitü Müdürü

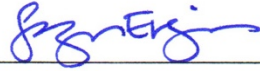

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.01.2017

Sezen Ergin Zengin

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır. Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

● Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

○ Tezimin/Raporumun .....tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

○ Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

○ Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

01/02/2017

Sezen ERGİN ZENGİN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Suavi AYDIN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Sezen Ergin Zengin

ÖZET

Ergin Zengin, Sezen. *Özneden Nesneye: Söylem Analizi Üzerinden Hayvanın Değişen Statüsü Hakkında Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Ankara, 2017.

Bu tezde hayvanın toplumsal inşasının dildeki yansımalarına bakılarak eski Türk dilli topluluklardan günümüze hayvanın statüsündeki değişimin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Hayvanın statüsü, her toplumsal olguda olduğu gibi, kültürel, tarihsel, siyasal ve ekonomik koşullar etrafında şekillenmektedir. Hayvanın aşağı statüsü, neolitik devrim ve evcilleştirme sonrasında insanın doğa ve hayvanlar ile kurduğu uyumlu ilişkinin bozulmasıyla başlayan bir sürecin sonucudur. İnsanın hiyerarşik üstünlüğü, insan ve hayvan arasındaki farklara odaklanan bir bakış açısıyla inşa edilmekte ve giderek normalleşen bu aşağı statü yansımaları dilde bulunmaktadır. Çalışmada dil, söylem ve ideoloji kavramları çerçevesinde söylemin insanların zihinsel dünyasını nasıl yansıttığı, gerçekliğin nasıl inşa edildiği, iktidar ilişkilerini nasıl kurulduğu, meşrulaştırıldığı ve sürdürüldüğü, üstün insan-aşağı hayvan ikiliğinin pratikte hayvanların aleyhine nasıl çalıştığı tartışılmıştır. Kültür-din, ekonomik düzen ve siyasal düzenin belirleyiciliğindeki ideoloji-mitolojide gizlenen insan-hayvan ilişkilerinin mahiyeti eleştirel söylem çözümlemesi yoluyla ortaya konulmuştur.

Eski Türk dilli topluluklarda hayvanın insan karşısındaki yeri *Oğuz Kağan Destanı*, *İrk Bitig* ve *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde aranmış ve hayvanlar etrafındaki dünya görüşleri Altay kozmolojisi ve animistik-şamanistik inançlar ekseninde incelenmiştir. Toplumsal analiz, söylemsel analiz ve eleştirel söylem çözümlemesi, bu metinlerde farklı derecelerde olsa da hayvanların (ve doğanın) insanın zihinsel dünyasında hareketli, değişken ve renkli bir imge yaratmış olduklarını göstermektedir. Hayvanlar insanlarla aynı evrensel yasalara tabi, aynı kaderi paylaşan güçlü failer olarak inşa edilirler ve insanlarla eşit zihinsel yetilere sahiptirler.

Modern dönemde ise hayvanlar insan-merkezci ve türcü bakış açısının kurbanları olmakta, sayısız sektörde insan çıkarları çerçevesinde sömürülmektedirler. Hayvanların günümüzdeki aşağı statüsü egemen türcü ideolojinin bir ürünüdür ve kurulan hegemonya

öylesine başarılıdır ki insan-hayvan arasındaki iktidar ilişkileri sorgulanmaz, normal ve doğal kabul edilir. Bu ideolojileri yaratıp sürdüren kapitalist üretim tarzı ve ulus-devlet anlayışı insanların hayvanlara ve doğaya bakışını değiştirmiştir. Sınai hayvancılık metinlerine uygulanan eleştirel söylem çözümlemesiyle hayvanların çoğunlukla cansız nesnelere, makineler ya da sadece fizyolojik tepkiler veren pasif canlılar olarak inşa edildiği görülmüştür. Çeşitli yöntemlerle hayvanların biricikliği, özneliği, failliği, kişilikleri silinmekte, hayvanlar insanlar tarafından yaratılan yapay kategorilere sıkıştırılmakta ve verimliliği, kârı arttırmaya yönelik iktisadi aklın nesnesi haline gelmektedir.

Bu çalışma antropoloji, eleştirel söylem çözümlemesi, eleştirel hayvan çalışmaları ve posthümanizm bağlamında hayvanlar üzerindeki tahakkümün ideolojik-söylemsel kaynaklarını araştırmakta ve insan-hayvan dikotomisi, insan üstünlüğü, insan-merkezcilik gibi kavramlar etrafında eleştirel bir okuma sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler

eleştirel söylem çözümlemesi, eleştirel hayvan çalışmaları, ideoloji, kapitalizm, şamanizm, animizm, türcülük , insan-merkezcilik

ABSTRACT

Ergin Zengin, Sezen. *From Subject to Object: An Analysis of the Changing Status of the Animal Through Discourse Analysis*, Doktora Tezi, Ankara, 2017.

The aim of this study is to reveal the transformation of the status of animal from the early Turkic-speaking peoples to modern-day Turkey by looking at the linguistic reflections of their social construction. The status of the animal is shaped around cultural, historical, political and economic conditions, as in every social phenomenon. The lower status of animals is the result of a process which begins with the destruction of the harmonious relationship that humans had with nature and animals following neolithic revolution and domestication. The hierarchical superiority of human is constructed with a focus on the differences between human beings and animals, and it increasingly finds its reflections on language. In this study, within the framework of language, discourse and ideology it has been investigated how discourse reflects the world view of people, how reality is constructed, how the relations of power are established, legitimized and sustained, and how the duality of superior human-inferior animal pair practically worked against animals. The nature of human-animal relations hidden in ideology-mythology determined by culture-religion, economic order and political order has been put forward via critical discourse analysis.

The status of animal compared to human beings in the early Turkic-speaking peoples was sought out in the *Epic of Oguz Kagan*, *Irk Bitig* and the *Tales of Dede Korkut*, and the world views around animals were examined in terms of Altai cosmology and animistic-shamanistic beliefs. Social analysis, discursive analysis and critical discourse analysis show, although at different levels, that animals (and nature) have created a dynamic, fluid and colorful image in the mental world of human. Animals are constructed as powerful agents who share destiny with humans; are subject to the same universal laws as humans; and have equal mental capacity with humans.

In the modern era, animals are victims of an anthropocentric and speciesist viewpoint, and are exploited on the grounds of human interests in numerous sectors. The current lower status of animals is a product of the dominant speciesist ideology, and the

established hegemony is so successful that the power relations between humans and animals are normal, natural and unquestionable. The capitalist mode of production and nation-state which have created and sustained these ideologies have transformed people's view of animals and nature. Following the critical discourse analysis applied to the texts of agribusiness, it has been observed that animals are mostly constructed as inanimate objects, machines or passive creatures giving only physiological responses. In a variety of ways, animals' individuality, agency, and personalities are being erased, they are compressed into artificial categories created by humans, and they become objects of economic reason that strives for efficiency and profit.

This work investigates the ideological-discursive sources of animal oppression in the context of anthropology, critical discourse analysis, critical animal studies and posthumanism. It also presents a critical reading of concepts such as human-animal dichotomy, human supremacy, anthropocentrism.

Keywords

critical discourse analysis, critical animal studies, ideology, capitalism, shamanism, animism, speciecism , anthropocentrism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1
1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM.....	6
1.1. ARAŞTIRMA SORULARI VE VARSAYIMLAR.....	6
1.2. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR.....	8
1.3. YÖNTEM	9
1.3.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi.....	10
1.3.2. Dizgesel-İşlevci Dilbilim.....	19
1.3.2.1. Eylemsel Cümleler.....	21
1.2.2.2. Zihinsel Cümleler.....	21
1.2.2.3. İlişkisel Cümleler.....	22
1.2.2.4. Sözel Cümleler.....	23
1.2.2.5. Varoluşsal Cümleler.....	24
1.2.2.6. Davranışsal Cümleler.....	24
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	26
2.1. HAYVAN ÇALIŞMALARI.....	26

2.2. HAYVAN ÇALIŞMALARI VE ANTROPOLOJİ	30
2.2.1. Klasik Etnografilerde Hayvanlar	31
2.2.2. Çoktürlü Etnografi	33
2.2.3. İnsandaki Hayvan.....	34
2.2.4. Sınırların Aşılması	41
2.3. HAYVAN ÇALIŞMALARI, ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ VE İDEOLOJİ.....	44
2.3.1. Hayvanlar ve İdeoloji.....	44
2.3.2. Hayvan Çalışmaları ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi	50
2.3.3. Hayvanlar Üzerine Söylem Çalışmaları.....	56
3. MODERNİTE ÖNCESİNDE HAYVAN	68
3.1. MODERNİTE ÖNCESİ TOPLUM	68
3.1.1. Neolitik Devrim Öncesi Toplum	69
3.1.2 Neolitik Devrim Sonrası Toplum.....	77
3. 2. ESKİ TÜRK DİLLİ METİNLERDE HAYVANLAR ÜZERİNE SÖYLEM ANALİZİ	84
3.2.1. Toplumsal Analiz.....	85
3.2.1.1. Coğrafi Koşullar ve Kültür	86
3.2.1.2. Orta Asya Halklarının Kültür ve İnançlarında Hayvan	87
3.2.1.2.1. Altay Kozmolojisi.....	89
3.2.1.2.2. Kültürel pratikler.....	92
3.2.1.2.3. Dini pratikler	95
3.2.1.2.4. Şamanizm.....	97
3.2.1.2.5 Hayvan-İnsan Dönüşümü.....	99
3.2.1.2.6. İslam ve Hayvanlar	101
3.2.2. Metin 1. Oğuz Kağan Destanı.....	108
3.2.3.1. Söylemsel Pratikler	109

3.2.3.2. Dizgesel-İşlevci Analiz.....	112
3.2.3. Metin 2: Irk Bitig	120
3.2.3.1. Söylemsel Pratikler	121
3.2.3.2. Dizgesel-İşlevci Analiz.....	125
3.2.4. Metin 3: Dede Korkut Hikâyeleri	130
3.2.4.1. Söylemsel Pratikler	131
3.2.4.2. Benzetme/Metafor.....	138
3.2.4.3. Dizgesel-İşlevci Analiz.....	143
4. BÖLÜM MODERN DÖNEMDE HAYVANLAR	155
4.1. MODERN TOPLUM VE KAPİTALİST PARADİGMA	155
4.1.1. Kapitalizm ve İnsan-Hayvan İlişkilerinin Dönüşümü	155
4.1.2. Kapitalizm Ve Hayvanlar	160
4.1.3. Ulus-Devlet, Et Yeme Pratiği ve Öjeni.....	169
4.1.4. Agrosanayi	174
4.1.5. Türkiye’de Agrosanayi	176
4.1.6. “Modern” ve Fenni Üretim	178
4.2. RESMÎ ÇAĞDAŞ KAYNAKLARDA HAYVAN SÖYLEMİ.....	181
4.2.1. Yumurta ve Et Tavukçuluğu.....	182
4.2.1.1. Söylemsel Pratikler	182
4.2.1.1.1. Temsil	183
4.2.1.1.2. Üretim Söylemi.....	185
4.2.1.1.3. Hayvanların Doğalarının Hiç Sayılması ya da Manipüle Edilmesi	189
4.2.1.1.4. Nesneleştirme.....	192
4.2.1.1.5. Metonimi.....	193
4.2.1.1.6. Örtmece.....	194

4.2.1.1.7. Kaçamak Dil Kullanımı	195
4.2.1.1.8. Bilimsel Söylem.....	198
4.2.1.1.9. Sessizlik	199
4.2.1.2. Dizgesel-İşlevci Analiz.....	200
4.2.1.2.1. Yumurta Tavukçuluğu Metninin Analizi.....	200
4.2.1.2.2. Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninin Analizi.....	204
4.2.2. Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği.....	208
4.2.2.1. Söylemsel Pratikler	208
4.2.2.1.1. Temsil	209
4.2.2.1.2. Üretim Söylemi.....	210
4.2.2.1.3. Hayvanların Doğalarının Hiç Sayılması ya da Manipüle Edilmesi	213
4.2.2.1.4. Nesneleştirme.....	214
4.2.2.1.5. Metonimi.....	215
4.2.2.1.6. Kaçamak Dil Kullanımı	216
4.2.2.1.7. Örtmece.....	218
4.2.2.1.8. Başarı ve Rekabet Söylemi	219
4.2.2.1.9. Bilimsel Söylem.....	220
4.2.2.1.10. Empati Söylemi.....	221
4.2.2.2. Dizgesel-İşlevci Analiz.....	221
4.2.2.2.1. Koyun Yetiştiriciliği Metninin Analizi.....	221
4.2.2.2.2. Keçi Yetiştiriciliği Metninin Analizi	229
4.2.3. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği.....	233
4.2.3.1. Söylemsel Pratikler	233
4.2.3.1.1. Üretim Söylemi.....	234
4.2.3.1.2. Hayvanların Doğalarının Hiç Sayılması Ya Da Manipüle Edilmesi	237

4.2.3.1.3. Nesneleştirme.....	239
4.2.3.1.4. Metonimi.....	240
4.2.3.1.5. Kaçamak Dil Kullanımı	240
4.2.3.1.6. Örtmece.....	244
4.2.3.1.7. Başarı ve Rekabet Söylemi	245
4.2.3.1.8. Empati Söylemi.....	247
4.2.3.1.9. Bilimsel Söylem.....	247
4.2.3.1.10. İsimleştirme.....	248
4.2.3.2. Dizgesel-İşlevci Analiz.....	249
4.2.3.2.1. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninin Analizi	249
4.2.3.2.2. Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninin Analizi.....	258
TARTIŞMA VE SONUÇ	265
KAYNAKÇA.....	276
EK 1. MODERNİTE ÖNCESİ VE SONRASI METİNLERDE SÜREÇ KATEGORİLERİNİN ORANLARI	302
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	311
EK 3. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	312

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Eylemsel Cümleler.....	114
Tablo 2 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümleler.....	114
Tablo 3 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu Zihinsel Cümleler	116
Tablo 4 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu İlişkisel Cümleler.....	117
Tablo 5 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu Sözel Cümleler	118
Tablo 6 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu Varoluşsal Cümleler ...	119
Tablo 7 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu Davranışsal Cümleler .	119
Tablo 8 Irk Bitig'de Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler	125
Tablo 9 Irk Bitig'de Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümleler.....	126
Tablo 10 Irk Bitig'de Hayvanların Dâhil Olduğu Zihinsel Cümleler.....	127
Tablo 11 Irk Bitig'de Hayvanların Dâhil Olduğu İlişkisel Cümlelerden Örnekler	128
Tablo 12 Irk Bitig'de Hayvanların Dâhil Olduğu İyelik Cümleleri	129
Tablo 13 Irk Bitig'de Hayvanların Dâhil Edildiği Sözel Cümleler	129
Tablo 14 Irk Bitig'de Hayvanların Dâhil Edildiği Davranışsal Cümleler	129
Tablo 15 Dede Korkut Hikâyelerinde Geçen Hayvanlar	132
Tablo 16 Dede Korkut Hikâyelerindeki Mitolojik Hayvanlar	141
Tablo 17 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	144
Tablo 18 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	145
Tablo 19 Dede Korkut Hikâyelerinde Atların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	146
Tablo 20 Dede Korkut Hikâyelerinde Ettirgen Cümleler	146
Tablo 21 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Zihinsel Cümlelerden Örnekler	148
Tablo 22 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu İlişkisel Cümlelerden Örnekler	150

Tablo 23 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Sözel Cümleler	152
Tablo 24 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Davranışsal Cümleler	153
Tablo 25 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Varoluşsal Cümleler	154
Tablo 26 Tavukların Alan İhtiyaçları	186
Tablo 27 Tavukçuluk Metinlerinde Üretim Söylemi Örnekleri	188
Tablo 28 Tavukçuluk Metinlerinde Nesneleştirme Örnekleri	193
Tablo 29 Tavukçuluk Metinlerinde Metonimi Örnekleri	194
Tablo 30 Tavukçuluk Metinlerinde Örtmece Örnekleri	195
Tablo 31 Tavukçuluk Metinlerinde Bilimsel Söylem Örnekleri	199
Tablo 32 Yumurta Tavukçuluğu Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Geçişli- Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	201
Tablo 33 Yumurta Tavukçuluğu Metninde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Geçişli- Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	202
Tablo 34 Yumurta Tavukçuluğu Metninde Zihinsel, Varoluşsal ve İlişkisel Cümleler	203
Tablo 35 Yumurta Tavukçuluğu Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler	203
Tablo 36 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Geçişli- Eylemsel Cümlelerden Örnekler	205
Tablo 37 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Geçişli- Eylemsel Cümleler.....	205
Tablo 38 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler	206
Tablo 39 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde Zihinsel ve Varoluşsal Cümlelerden Örnekler	207
Tablo 40 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler	207
Tablo 41 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Üretim Söylemi Örnekleri	212
Tablo 42 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Nesneleştirme Örnekleri.....	214
Tablo 43 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Metonimi Örnekleri.....	215
Tablo 44 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Örtmece Örnekleri.....	219
Tablo 45 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Başarı ve Rekabet Söylemi Örnekleri	220
Tablo 46 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Bilimsel Söylem Örnekleri.....	220

Tablo 47 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	222
Tablo 48 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	223
Tablo 49 Koyun Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler.....	225
Tablo 50 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Zihinsel Cümlelerden Örnekler.....	226
Tablo 51 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Davranışsal Cümleler.....	227
Tablo 52 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Varoluşsal Cümleler.....	227
Tablo 53 Koyun Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler.....	228
Tablo 54 Keçi Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	229
Tablo 55 Keçi Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler.....	231
Tablo 56 Keçi Yetiştiriciliği Metninde Davranışsal- Zihinsel- Varoluşsal Cümleler ..	231
Tablo 57 Keçi Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler.....	232
Tablo 58 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Üretim Söyleminden Örnekler	236
Tablo 59 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Nesneleştirme Örnekleri.....	240
Tablo 60 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Metonimi Örnekleri.....	240
Tablo 61 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Kaçamak Dil Kullanımı Örnekleri	245
Tablo 62 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Başarı ve Rekabet Söylemi Örnekleri	246
Tablo 63 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Bilimsel Söylem Örnekleri.....	247
Tablo 64 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde İsimleştirme Örnekleri.....	249
Tablo 65 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	250
Tablo 66 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Erek Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	252
Tablo 67 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler.	253
Tablo 68 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Zihinsel Cümlelerden Örnekler	255
Tablo 69 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Varoluşsal Cümlelerden Örnekler.....	256
Tablo 70 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler.....	257
Tablo 71 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler.....	258

Tablo 72 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Hayvanların Erek Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler	260
Tablo 73 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Davranışsal Cümlelerden Örnekler	260
Tablo 74 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Zihinsel Cümlelerden Örnekler.....	261
Tablo 75 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler	261
Tablo 76 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler	263

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca hayvanlar her zaman insanlara eşlik etmiş, ruhani açıdan onları beslemiş ve etkilemiştir. İnsan evriminin ilk aşamalarında, insanlar doğayla iç içe bir şekilde avcı-toplayıcı olarak yaşarken hayvanlar, insanlara yol gösteren, onların dünyasını şekillendiren önemli güçler olarak görülmüştür. Aynı zamanda hayvanlar, insanların sembolik olarak düşünmeye başlamalarının da önemli bir kanıtıdır. Lascaux'da ya da Altamira'da mağara duvarlarına çizilen hayvan resimlerinin anlamı hâlâ tartışmaya açık olsa da kendi türünü ya da nehirleri, ağaçları çizmek yerine çoğunlukla hayvanları betimlemeyi tercih etmiş olmaları, insanların hem maddi hem de manevi dünyasında hayvanların sağlam bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Mason, 1998: 38).

İnsan gökyüzüne baktığında bile hayvanları görmüş, 45 yıldız takımından 25'ine hayvan isimleri vermiş, çok tanrılı eski medeniyetlerde önemli güçlere hayvan şekilleri atfetmiş, hayvanları masallarda, ninnilerde ve ahlaki öykülerde yaşatmıştır (Mason, 1998: 38-9). Mason (2005), kitabında kendi evreninde hayvanlara saygın bir yer ayıran insanların bakış açısındaki büyük değişimin neolitik devrimle başladığını iddia etmektedir. İnsanın tarımı keşfedip doğaya mahkûm olmadığını fark etmesi çok önemli bir kırılma noktasıdır. Hayvanların evcilleştirilmesi ya da Mason'ın deyişiyle "hayvanların köleleştirilmesi" insanın doğaya hükmetmesinin önemli bir ayağını oluşturmakta ve insan-hayvan ilişkilerini kökten dönüştürmektedir. Hayvanlara ve doğaya hükmeden, onları kontrol eden insan artık kendini onların bir parçası olarak değil, onların sahibi olarak görmeye başlamıştır.

Sanayileşmeyle 20. yüzyılda insanın, doğa ve hayvan ile olan bağlantısı neredeyse tamamen kopma noktasına gelmiştir. Sinaî hayvancılığın bir getirisi olarak, hayvanların kesilip soframıza et olarak ulaşması sürecinde neler olup bittiğini ne görmekte ne de duymaktayız. Benzer şekilde süt, yumurta, yün, ipek gibi "ürün"lerin çıkış noktası olan hayvanlarla temasımız hiç olmamaktadır. Dolayısıyla, 21. yüzyılda geçimini hayvanlardan sağlamayan bir insanın hayvanlarla teması yazılı ve görsel bilgi kaynakları vasıtasıyla olmaktadır. Ancak bu temsiller çoğu zaman yanlıdır. Gücü elinde bulunduranlar (şirket, kurum, insan vs.) temsilleri kendi çıkarları doğrultusunda

şekillendirir ve hayvanların türlü şekillerde sömürülmelerini maskelerler (Jacobs & Stibbe, 2006).

Hayvanların yaşam hakkı olduğu düşüncesi ve hayvan hakları nosyonu Mitchell'a göre (2003: ix) insanlarca direniş ve endişeyle karşılanır. İnsanlar bu düşünceye karşı direnç gösterebilirler çünkü hayvan hakları nosyonunun kabulü, düşünce ve davranışlarımızda öyle büyük bir devrimdir ki insan toplumunu temellerinden sarsar. İnsan, kibirli bir tavırla kendisini hayvanlarla kıyaslamış ve kendi insanlığını hayvanların eksikliği üzerinden tanımlamıştır. Bu nedenle bu yaygın ve normalleştirilmiş ideoloji sorgulandığında büyük bir şok etkisi yaratmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesinin güçlü yanı da doğru kabul edilen, sorgulanmayan ancak arka planında asimetrik bir iktidar ilişkisini saklayan ideoloji-söylemleri görünür hale getirmektir.

Temsil konusunda dil, çok merkezi bir yere oturmaktadır. Bir yandan hayvanlarla ilgili kültürel gerçekliği yaratırken bir yandan da bu gerçekliğin sürdürülmesi ya da gerçekliğe meydan okunması noktasında dil anahtar bir işleve sahiptir. Bu bağlamda belirli bir tarihsel dönemde üretilmiş olan metinler, o dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik koşullarıyla şekillenip hayvanların bir toplumda nasıl temsil edildiğini yansıtmaktadır. Koşullar değiştikçe hayvan algısı da beraberinde değişmektedir. Tezin amacı değişen hayvan algısının izini sürmektir.

Dilin, gerçekliği inşa eden bir yapı olduğu ve güç ilişkilerinin dil yoluyla kurulduğu varsayımlarına bağlı olarak bu çalışma, antropoloji-dilbilim-hayvan çalışmaları ekseninde, insan-hayvan ilişkisinin yazıya aktarılmış anlatılarda ve resmi söylemde nasıl kurgulandığını inceleyecektir. Bunun yanı sıra hayvanlara ilişkin söylemin, eski Türk dilli topluluklardaki tezahürü ile modern Türkiye'de hayvanlar üzerine söylemin nasıl bir dönüşüm sürecinden geçip başkalaştığı ve hayvana bakışın kapitalist söylemle nasıl harmanlanıp melez bir söylem oluşturduğu mercek altına alınacaktır. Bu incelemenin yöntemsel ayağını "eleştirel söylem çözümlemesi" oluşturacaktır.

Dil antropolojisinin başlıca konularından biri dildeki güç yapılarının ortaya çıkartılması, hangi ortamlarda hangi konuşmacının ne gibi dilsel yöntemlerle diğerlerine üstünlük sağladığının saptanmasıdır (Ahearn, 2011; Danesi, 2004; Duranti, 1997, 2005; Foley, 1997). Dil antropolojisi, dili sadece biçimsel olarak inceleyen yaklaşımların aksine, dili mekân ve zaman içerisinde, toplumsal ve kültürel bağlamda ele alarak bu çalışma için

uygun bir zemin oluşturmaktadır. Dilin tarih içerisinde değerlendirilmesi, değişime vurgu yapmakta, dilin insanlar tarafından oluşturulan ve dönüştürülen bir yapı olarak görülmesine imkân tanımaktadır. Bu, dili bir sosyal amaç doğrultusunda değiştirmeyi misyon edinmiş aktivist akademisyenler için bir önkoşuldur.

Dili bağlam içerisinde inceleyen, dildeki yapıları, değişim ve dönüşümleri tarihi, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi bağlantılarla ele alan bu yaklaşım, tezin odak noktası olan hayvanlara uygulanırken, kuramsal açıdan disiplinler arası bir niteliğe sahip olan hayvan çalışmalarından da destek alınacaktır. Hayvan çalışmaları, özellikle eleştirel hayvan çalışmaları, insan-hayvan arasındaki eşit olmayan ilişkileri kendi bağlamında ele almakta ve bu yönüyle akademik camiada yoğun bir biçimde tartışılan iktidar, söylem, hiyerarşi, hegemonya, meşruiyet gibi kavramları hayvanlar üzerinden yorumlayan yeni ve dinamik bir platform yaratmaktadır.

Belirtildiği gibi tartışma kuramsal bir artalana sahiptir. Postyapısalcı, postmodern, feminist kuramcıların yapıbozum yoluyla Batı ideolojisine içkin ikili karşıtlıkları ve hiyerarşik yapıları sorgulayıp alt-üst etmeleri, akademik açıdan büyük bir ilgi görmüş ve bu eksendeki çalışmalar çığır açıcı olarak değerlendirilmiştir. Hayvan çalışmaları da aynı yoldan ilerleyerek insanın hayvan üzerinde tahakküm kurmasına yol açan insan-hayvan, akıl-duygu, medeni-vahşi, kültür-doğa, zihin-vücut gibi ikili karşıtlıklara karşı çıkmaktadır (Best, 2009). Bu bağlamda çeşitli karşıtlıkları üreten hümanist paradigma ve türücü bakış açısının mercek altına alınması ve sonrasında yerine alternatifler üretilmesi bu tez çalışması için önem arz etmektedir.

İnsan-hayvan karşıtlığı, insanın kendisini hayvandan daha değerli görmesi ve ona hükmetme hakkının olduğu düşüncesi modern dünyada yaygın bir ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Türçülük, insan-merkezcilik gibi farklı etiketlerle adlandırılan bu yaygın ideoloji, yılda trilyonlarca hayvanın sömürülmesini ve öldürülmesini meşru kılan bir zemin hazırlamakta; insanın hayvandan üstün olduğu düşüncesini normalleştirmektedir. Bu ideolojik zeminin sacayaklarını birbiriyle dirsek temasında olan kültür, ekonomi ve siyaset oluşturmaktadır. Kültür ve din, insanlara, çoğu düşünce ve eylemlerini sorgulama yükünden kurtaran bir davranış platformu sunmakta; ekonomik sistem kendi devamlılığı için gereken davranışları teşvik etmekte; siyaset bir yandan değişken kültürel değer yargılarını yasaların yardımıyla norm haline getirmekte, bir

yandan da kendi devamlılığını sağlayacak siyasi özneler yaratmak için algı oluşturmaktadır.

Bir toplumdaki inançlar dizisi, o dönemin koşullarına sıkı sıkıya bağlıdır. Koşulların değişimi beraberinde toplumsal değişimi de getirmektedir. Nitekim, bu tezin amaçlarından biri de insan-hayvan ilişkilerini düzenleyen ideolojilerin zamanla değiştiğini göstermektir. Bu nedenle, eski Türk dilli toplulukların insan-doğa-hayvan arasındaki ilişkileri nasıl inşa ettiğinin izleri Irk Bitig, Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Hikâyelerinde aranacaktır. Yazıya geçirildikleri dönemin öncesini de yansıttıkları düşünülürse, geniş bir tarihsel döneme ışık tutan bu metinler, animistik ve şamanistik inançların, genelde dağınık konfederasyonlar etrafında cisimleşen siyasi birlikler ile konar-göçer hayvancılık ekonomisinin karşılıklı etkileşimden meydana gelen ideolojiyi (mitolojiyi) ortaya çıkarmaktadır. Modern döneme bakıldığında ise, hayvan imgesi, eski inançlardan izler taşıyan Sünni-İslamiyet'ten; geleneksel üretimle birlikte küresel kapitalizme entegre olma derdindeki ekonomik sistemden ve yasalarla “mal” olarak kodlanan, kamu kuruluşlarıyla sömürüsü desteklenen bir siyasi düzenin kesişiminden güçlü bir şekilde beslenmektedir.

Kârı, metalaşmayı teşvik eden ve sürekli büyüme eğiliminde olan kapitalizm laboratuvarlar, sınaî çiftlikler, kürk çiftlikleri, hayvanat bahçeleri, sirkler ve diğer endüstriler aracılığıyla yüzyıllardır milyarlarca hayvanı sömürmektedir. Bu bağlamda, günümüzdeki kapitalist ekonominin ayrılmaz bir parçası olan hayvanlar, devlet-piyasa ilişkisinin ve kapitalizmin kâr etmeye dayalı sömürücü yapısının altında ezilmektedirler (Best, 2006).

Kapitalizmle hayvanlar araçsallaştırılarak insanın sermayesi ve kaynağı haline getirildiği için kapitalizm sonrası toplumun hayvana bakış açısı değişmiştir. Bu çalışmanın ikinci kısmında bu değişimin ne yönde olduğunu, eski söylemin yeni söyleme nasıl eklemelendiğini ortaya koyabilmek için kapitalizm sonrası metinlerdeki söyleme bakılacaktır ve hayvanları sömüren et, süt, yumurta gibi farklı sınaî hayvancılık endüstrilerinin kullandığı söylemler masaya yatırılacaktır. Hayvanları metalaştıran bu endüstrilerin kullandıkları dilin gerçeği nasıl eğip büktüğü gözler önüne serilecektir.

Önceden de belirtildiği gibi, hayvan çalışmaları çok yeni bir alandır. Emekleme aşamasında olduğu düşünülen bu alanda yürütülen çalışmalar “hayvan çalışmaları” üst başlığı altında kendilerini tam olarak tanımlayamamaktadır. Hayvanlarla ilişkili çalışmalar daha çok başka temel alanların altında birer konu başlığı olarak kategorize edilmektedir. Oysa zaman içerisinde beklenen, hayvan çalışmalarının kuramsal olarak rüştünü ispatlamasıdır (Arluke, 2002: 371). İleriki sayfalarda değinileceği gibi özellikle dilbilim alanında hayvan çalışmalarına ilişkin yabancı literatürdeki çalışma sayısı az olmakla birlikte yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Türkiye’de ise ‘hayvanlar’ ile ‘söylem’i bir araya getiren bir kitap ya da makaleye rastlanmamaktadır. Sosyal bilimler alanında ise hayvanlar üzerine yazılmış tez taraması yapıldığında, tezin yazılmaya başladığı yıldan bugüne dek hayvanların giderek artan bir biçimde halkbilim, edebiyat, felsefe, güzel sanatlar, din ve hukuk alanlarında tez konusu yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar edebi eserlerdeki hayvan imgelerinden, hayvanların ahlaki statülerine kadar uzanan geniş bir yelpazede yer almaktadır. Ancak ne yabancı ne de yerli literatürde Türkçe üzerinden dil, kültür, ideoloji ve hayvan çalışmalarını bir araya getiren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu tez çalışması, alandaki kuramsal boşluğu dil antropolojisi ve eleştirel söylem çözümlemesinden katkılarla bir nebze olsun doldurmayı amaçlamaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

1.1. ARAŞTIRMA SORULARI VE VARSAYIMLAR

Eski Türk dilli topluluklardan günümüze hayvanın statüsündeki değişimi ele alan ve toplumsal olarak inşa edilen bu statünün dildeki yansımalarını konu edinen bu çalışmada cevaplanması amaçlanan araştırma soruları şunlardır:

- Gündelik hayatta insanın hayvanla kurduğu hiyerarşik ilişki, dil üzerinden nasıl okunabilir?
- Toplumsal gerçekliği inşa eden dil sistemi içinde, hayvanların üzerinde tahakküm kurulmasına yol açan yapılar nelerdir?
- Modernite öncesi söylem Türk dilli toplumlarda ve Batı’da hangi kültürel ve dini öğelerden beslenmektedir?
- Folklorik metinler üzerinden eski Türk dilli topluluklardaki hayvan algısı hakkında ne söylenebilir? Hayvanlar bu metinlerde nasıl inşa edilmektedir?
- Türkiye’de kapitalizmin yerleşik hale gelmesiyle birlikte hayvan algısı ve söylemi nasıl bir değişim geçirmiştir? Batı’nın kapitalizm söylemi eski söyleme nasıl eklenmiştir?
- Hayvanların sömürüldüğü belirli endüstriler ne gibi söylem düzenlerini kullanarak ve yaşam tarzlarını teşvik ederek üretimin sürekliliğini sağlamakta ve gerçekleri maskeleymektedir?

Bu tez, olguların toplumsal ve tarihsel olarak insanlar tarafından inşa edildiği görüşünü yani toplumsal inşa yaklaşımını kabul etmektedir. Gözlem yoluyla nesnel bir şekilde ulaşılan bilgiyi sorgulayan bu yaklaşım, nesnel ve sorgulanamaz bilgidен çok, kültüre ve döneme özgü algılardan ve temsillerden bahsetmektedir. Dünyaya dair bilgilerimiz toplumun bir parçası olan bireyler arasındaki etkileşimler vasıtasıyla meydana gelmektedir ve dil bu inşa sürecinin merkezinde yer almaktadır (Burr, 1995:1-3).

Eleştirel söylem analizi söz konusu olduğunda dilin gerçekliği inşa eden, belirli gruplara güç atfederken diğerlerini aşağı statüye mahkûm eden özellikleri mercek altına alınmaktadır. İdeoloji, bu bağlamda, dil ve söylem ile iç içedir. En basit haliyle “doğal

olduğu düşünülen inanç ve davranışlar dizisi” (Mooney, 2011: 18) olarak tanımlanabilecek olan (baskın) ideoloji, çoğunluğun normal ve doğal olarak görüp sorgulamayı bile düşünmediği davranış ve düşünceleri üretmektedir. İnsanların olayları nasıl gördükleri ve nasıl davrandıklarını şekillendiren ideolojiler nötr yapılar değildir (Mooney, 2011: 18). Dilin ideolojileri inşa etme, sürdürme gücü ve dönüştürme potansiyeli bu tezin önemli dayanaklarından biridir. Davranışları şekillendiren ideolojilerin elle tutulur sonuçları olmaktadır. Hayvanlar söz konusu olduğunda soyut bir kavram gibi gözükken ideolojinin işkenceyle geçen bir ömür ya da ölüm-kalım gibi somut yansımaları bulunmaktadır (Sayers, 2014: 536; Dunayer, 1995: 17; Wolfe, 2003: 6).

Bu tez hayvanların aşağı statüsünün türçülük, insan-merkezcilik gibi mekanizmalar yoluyla toplumsal olarak inşa edilmiş olduğunu baştan kabul eder. Türçülük, insan-merkezcilik ya da antroparşi kavramları genel olarak insanın hayvanlar üzerindeki egemenliğine dayanan ideolojilerdir (bkz. Dunayer, 1995: 17; Wolfe, 2003: 6; Cudworth, 2011; Taylor, 2012). İnsanın hayvana tahakkümü, kriterleri (örn. alet yapma, akıl, dil, yaratılanların en şerefli olma vb.) insan tarafından belirlenen simgesel bir savaşın ürünüdür ve insan-merkezci bir yaklaşımdan uzaklaşmadığı müddetçe kriterler değişse de sonuç değişmeyecektir. Bilişsel bilim, etoloji ve diğer alanların gösterdiği üzere hayvanların acıyı hisseden, duygusal yaşantıları, aile bağları olan ve yaşama yönünde çıkarları bulunan canlılar oldukları (Griffin, 1984; Bekoff, 2002; Cavalieri ve Singer, 1994; Dawkins, 1998; Singer, 2013) artan bir şekilde dile getirilmektedir. Dahası, insanların biricikliğini ilan ettiği pek çok alan, sarsıcı çalışmalara sahne olmaktadır. Eskiden sadece insanlara ait olduğu düşünülen geleceğini tasarlama, uzun süreli bellek, yalan söyleme/kandırma, adalet duygusu, soyut düşünme, alet kullanımı, materyal kültür, tarım, dil, kendini tanıma ve hatta ölen türdeşlerle kurulan ilişkiler gibi yeteneklerin hayvanlarda da gözlemlendiği ortaya konulmuştur (Weitzenfeld ve Joy, 2014; Noske, 1997: 126-160). Hayvanların bu anlamda birer özne olmaları, bilinçli, arzuları, istekleri, niyetleri olan, seçim yapabilen canlılar olmaları faillik (*agency*)¹ kavramı etrafında tartışılacaktır. Ancak sosyolojik anlamda faillik, posthümanist yaklaşımlarca genişletilmiş ve aktör-ağ kuramı kapsamında ilişkiler ağında etkiye sahip her şeyin fail

---

¹ Agency kavramı ayrıca aktör, eyleyici, vasıta ve vekil gibi anlamlar da içermektedir (bkz. Oppermann, 2012).

olabileceği düşüncesi öne sürülmüştür (bkz. Carter ve Charles, 2011: 9-10; Cudworth, 2011: 158). Bu tez kapsamında faillik sosyolojik bağlamda tartışılacaktır.

Bu çalışmanın varsayımlarından biri, söylemin değişmesine yol açan en önemli faktörün ekonomik düzendeki değişim olduğudur. Pek çok hayvan hakları savunucusu hayvan sömürüsü ile kapitalizm arasında bağlantı kurmaktadır (Torres, 2007; Nibert, 2002; Noske, 1997; Sayers, 2014; Winders ve Nibert 2004). Sosyal anarşi kuramından yararlanan Torres (2007), hayvan yetiştiriciliğindeki zalimlik ile kapitalizm arasında net bir ilişki bulunduğunu savunmaktadır. Bu nedenle hayvan sömürüsüne karşı çıkmak için kapitalizmle de mücadele etmek gerektiğini ifade etmektedir.

1.2. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Tezin metin analizi kısımlarında tercih edilen metinler konusunda bir sınırlamaya gidilmiştir. Eski Türk dilli topluluklarda hayvan imgesini ortaya koyacak pek çok kaynak bulunmaktadır. Bu kaynakların hepsine yer verilmesi mümkün olamayacağından aralarından sadece *Oğuz Kağan Destanı*, *Irk Bitig* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* seçilmiştir. Tez, hayvanların geçtiği cümlelerdeki yapılar odaklandığından hayvanların yoğun bir biçimde kullanıldığı eserlere yönelinmiştir. *Irk Bitig* bir fal kitabı, *Oğuz Kağan Destanı* bir epik destan, *Dede Korkut Hikâyeleri* ise dilden dile aktarılan kahramanlık hikâyelerinin bir toplamıdır. Birbirinden farklı niteliklere sahip olmaları çözümlemenin tek bir anlatı türünün sınırlılıklarını ortadan kaldırması nedeniyle önemlidir. Metin çözümlemesi kronolojik bir sırayla verilmiştir ve Uygur harfli *Oğuz Kağan Destanı* ile *Irk Bitig* İslam öncesi dönemi temsil ederken *Dede Korkut Hikâyeleri* İslam sonrası dönemi temsil etmektedir. Bu bağlamda hayvan imgesinde bir değişiklik olup olmadığı da tartışılacaktır. Bu metinlerde geçen hayvanların konuşan bilinçli aktörler oldukları bazı hikâyeler, günümüz masalları ya da fabllarla karıştırılmamalıdır. Ürünü olduğu toplumun mitleri, esasen gerçekliğin bir yansımasıdır (bkz. Preece, 2002: 2).

Modern döneme gelindiğinde ise metin çözümlemesinde seçilecek metinler neredeyse sınırsızdır. İnsan-hayvan iktidar ilişkilerinin yapılandırıldığı yemek sektörü, giyim sektörü, eğlence sektörü, ticaret sektörü, bilim alanı (deneyler), yük taşıma ve evcil hayvanlarla olan ilişkilerimiz gibi sayısız alan metin çözümlemesini zorlaştırmaktadır. Bu alanlar içerisinde hayvanların bedenlerinin, salgılarının ya da üreme hücresi olan

yumurtalarının tüketilebilir besinler olarak pazarlandığı yemek sektörü iktidar ilişkisinin en şiddetli biçimde dönüşüm geçirdiği ilişki alanı olması nedeniyle tercih edilmiştir. Evcilleştirilen ve bu nedenle hiyerarşik olarak alt basamaklara yerleşen hayvanlar içerisinde en fazla temas ettiğimiz hayvanlar yediğimiz hayvanlardır ve hayvan imgesini inşa edenler de onlardır (Noske, 1997:2; Morgan ve Cole, 2011: 112). Ayrıca hayvan yetiştiriciliği tarih boyunca insan ve hayvan ilişkilerinin en önemli toplumsal görüntüsü olarak ön plana çıkmaktadır (Calvo, 2008: 32).

Gıda sektörü, metin incelemesinde üç ana başlık altında incelenmiştir: tavukçuluk, büyükbaş hayvancılık ve küçükbaş hayvancılık. Bu üç alandaki üretim birbirinden farklılık göstermektedir. Hayvanların temsilleri de bu farklılıkları yansıtmaktadır. Resmi söyleme örnek oluşturan metinler Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın internet sitesinden alınmıştır. Gıda sektörü üzerinden insan-hayvan ilişkisini tanımlayan pek çok farklı kaynak bulunabilir. Yazılı ve sözlü medya, reklamlar, tanıtım metinleri, sektöre danışmanlık veren şirketlerin raporları, en son teknolojik gelişmelerin anlatıldığı bilimsel makaleler insan-hayvan iktidar ilişkisini gözler önüne serebilir. Ancak hepsinin sistematik bir analize tabi tutulması bu tez kapsamında mümkün değildir.

Kuramsal kısım da dahil olmak üzere, tezin tamamında insan-hayvan ilişkilerindeki bakış açısı anaakım görüşler ekseninde tartışılmıştır. Tarihin her döneminde anaakım fikirler karşısında alternatif oluşturabilecek görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlere kuramsal kısımda yeri geldikçe değinilecektir ancak tezin temel odağı, toplumun neredeyse her bir kurumuna sızmış ve normalleştirildiği için sorgulanmayan anaakım fikirlerdir.

1.3. YÖNTEM

Seçilen eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi, tezin amacı ve araştırmacının duruşu hakkında fikir vermektedir. Van Dijk'ın (2001: 96) da belirttiği gibi eleştirel söylem çözümlemesi “yanlıdır ve bundan gurur duyar”. Benzer şekilde bu çalışma da eleştirel söylem çözümlemesi kullanarak akademik çıktılara ulaşmanın yanı sıra hayvanların sömürülmesinin önüne geçmek için farkındalık yaratmak, önyargıları kırmak ve türçülükle savaşmak gibi toplumsal amaçları gerçekleştirmeye dönük öznel bir tavır sergileyecektir.

Bu tezin ele aldığı hayvan söylemi analizi eleştirel dilbilimin konusudur. İnsanlara ya da bazı insan gruplarına karşı tutum ve davranışlar nasıl toplumun bir parçası olarak bize öğretilmekteyse, hayvanlara karşı takınılan tutumlar da sosyalleşme sürecinin bir parçasıdır ve nesilden nesle aktarılırlar (Yates, 2010: 11). Kültürün nesilden nesle aktarılmasının yolu ise dilden geçer. Dil sayesinde insanlar kendi gerçekliklerini kurgularlar. Bu gerçeklik nadiren hayvanların lehine işlemektedir. Eleştirel söylem çözümlemesi, dildeki gömülü ya da fark edilmeyen (umursanmayan) güçle ilişkili yapıları görünür kılıp, farklı ideolojilerin dile nasıl yansıdığını deşifre eder. Hayvan çalışmaları, eleştirel söylem çözümlemesi yöntemlerini sıklıkla uygulamakta ve hayvanı değersizleştiren, aşağılayan dilsel öğelere dikkat çekerek, insanlarda hem bilinç hem de davranış düzeyinde dönüşüm sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, dilin sosyal değişimdeki rolüne vurgu yapılmaktadır. Eleştirel toplumsal çalışmaların bir ögesi olan dilbilimsel çalışmalar, özellikle dil ve güç ilişkileri bağlamında toplumlardaki değişim ve dönüşümleri ortaya koyan yaklaşımlar olarak büyük önem kazanmışlardır (Fairclough, 2003: 203).

1.3.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Söylem, sosyal ve beşerî bilimlerde merkezi bir konudur ve 20. yüzyılın başlarındaki dilbilimsel dönemeçten (*linguistic turn*) sonra büyük önem kazanmıştır. Sosyal bilimlerde “söylem”in pek çok farklı tanımı mevcuttur. Örneğin, Stubbs (1983), söylemi tek bir cümleyi aşan her türlü dilsel ifade olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda söylem nötr bir şekilde tanımlanmıştır ve cümleler topluluğuna işaret eder. Söylemin bir de dil kullanımının düşünme biçimleri, semboller ve değerlerle bağlantılandırıldığı daha geniş bir tanımı mevcuttur. Bu tanım, çok zengin toplumsal çözümlemelere de imkân tanıyan öğelere göndermede bulunmaktadır. Söylem bize; sosyal, kültürel ve tarihsel bir bağlam içerisinde iletişim kuran dil kullanıcılarının dünyayı algılama biçimleri, ideolojiler ve güç dengeleri hakkında fikir verir.

Söylem, dilin ne zaman, nerede, kimler tarafından ve nasıl kullanıldığı gibi değişkenler ışığında anlamın nasıl ortaya çıktığına bakar. Dolayısıyla söylem, dilin toplumsal olarak

kullanımına ışık tutar fakat bu kullanım, yukarıdaki bahsedilen değişkenlerin oluşturduğu belirli durumlarla sınırlandırılmıştır.

Söylem çözümlemesi yaklaşımları, dili toplumsal olarak inşa edilen bir yapı olarak ele alır. Yani dilin konstrüktivist bir yanı vardır. Toplumun bir parçası olarak kendimizi ve yaşadıklarımızı dil sayesinde ifade edebiliriz. Dil sayesinde hayatın gerçekliğini somutlaştırırız. Toplumsal hayat ve eylem; ekonomik, siyasal, kültürel alanların oluşturduğu çeşitli ağlar olarak görülürse söylem bunların her birinin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle toplumsal çalışmalarda dilin önemi giderek artmış, toplumdaki değişim ve dönüşümlerin anlaşılması için dil önemli bir çalışma alanı olarak kendini ispatlamıştır.

Bu tez bağlamında kullanılacak olan eleştirel söylem çözümlemesi birden çok kuramcı ve yöntemden beslenecektir. Analizin çerçevesi Fairclough'tan (1995) alınmıştır. Fairclough, söylem çözümlemesinde üç boyutlu bir yöntem benimsemekte ve savunmaktadır. Bu üç boyutlu yapının en içteki kısmını yazılı ya da sözlü olarak oluşturulmuş bir metin almaktadır. Söylemin metinsel boyutu ise genellikle dizgesel-işlevci dilbilgisi, nicel araştırmalarda ön plana çıkan bütüncü dilbilim gibi farklı teknikler kullanılarak analiz edilebilir. Metin analizini kapsayan başka bir boyut ise söylem pratiğidir ve bu boyut metinlerin üretimi, dağıtımı ve yorumlanması çerçevesinde söylem analizine dâhil edilir. Söylem analizinin çerçevesini oluşturan ve bahsedilen iki boyutu da kapsayan sosyokültürel pratikler esasen kendi içerisinde de farklı katmanlardan oluşmaktadır. Metinle en yakın bağlantıya sahip katmanda metnin yorumlanmasıyla doğrudan alakalı olan bağlamla ilgili bilgiler incelenir. İkinci katmanda daha geniş bir bakış açısıyla kurumsal ve örgütsel bağlamın anlama katkısı irdelenir. Üçüncü ve son katmanda ise söylemsel pratiklerle göbek bağı bulunan ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen toplumsal pratikler incelenir (Fairclough, 1995: 97).

Söylemin metinsel boyutu, eleştirel söylem çözümlemesinde en fazla tercih edilen yöntemlerden biri olan Halliday'in (2004) dizgesel-işlevci analiziyle incelenecektir. Ancak dizgesel-işlevci analiz, söylem pratiği ve sosyokültürel pratiklerden ayrı bir şekilde yorumlanamaz. Bu bağlamda eski Türk dilli metinlerde Altay kozmolojisi, Şamanizm gibi inanç sistemleri ile evcilleştirme öncesi geçim pratikleri ön plana çıkarken modern metinlerde ise evcilleştirme sonrası hayvanın değişen statüsü ile özellikle

Aydınlanma dönemi ve sonrasında dolaşıma giren fikirlerin küresel kapitalizm ile doruk noktasına ulaşması değinilmesi gereken konulardır.

Metinlerin, söylemsel ve toplumsal pratiklerin incelenmesinde kullanılacak olan kuramcılar ise ideoloji ile söyleme toplum-bilişsel bir yaklaşımla bakan, ayrıca özellikle ırkçılık üzerine yaptığı çalışmalarda “öteki” inşasındaki stratejilerle çalışmaya katkıda bulunacak olan van Dijk (1989, 1993a, 1995, 1998, 2000, 2006, 2008, 2015); Foucault ve Gramsci'nin sırasıyla söylemsel formasyonlar ve hegemonya kavramlarını eleştirel söylem çözümlemesine işleyen ve ayrıca kapitalizm söylemini inceleyen Fairclough (1989, 1992, 1995, 2003); toplumsal aktörlerin ve eylemlerin inşası hakkındaki analiz kategorileri ile van Leeuwen (2006, 2008, 2009); ve söylem-tarihsel yaklaşımı ile söylemsel pratiklerin dönüşümünü oldukça kapsamlı tarihsel ve sosyo-kültürel analizlerle inceleyen Wodak (2009a, 2009b), Wodak ve Meyer (2001), Wodak vd. (2005) olacaktır.

Toplumsal inşa nosyonu dili gerçekliği üreten bir yapı olarak ele almaktadır. Toplumsal değerlerden ve inançlardan beslenen bu “gerçekliğin” dilde nasıl temsil edildiği, inşa edilen gerçekliğin hangi kısımlarının aktarıldığı, hangilerinin dışarıda bırakıldığı, gerçekliğin nasıl düzenlendiği gibi sorular söylemin temel sorularıdır (Coupland&Jaworski, 2005: 144). Dilde alternatif yapılar her zaman mümkündür. Seçenekler arasından tercih edilen kelimeler ve gramer yapıları, kişisel değerlendirmeleri, tutumları ve bakış açılarını yansıtmaktadır (Widdowson, 2007: 69). Söylem çözümlemesi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak üretilen bu yapıların sistematik bir analizidir. Ancak söylem analizi yöntemleri oldukça kapsamlı analizlere imkân vermesinden dolayı yapılacak çözümleme zorunlu olarak hangi yapılara daha yakın bakılacağı hakkında seçimler yapmayı gerektirmektedir (Van Dijk, 2001: 99). Bu bağlamda, bu tez için aşağıdaki çerçeve ve analiz kategorileri kullanılacaktır:

A. Modernite Öncesi Dönem

- a. Toplumsal Analiz: Modernite öncesi toplum, avcı-toplayıcı toplumların çevre ve hayvanlar ile ilişkileri, evcilleştirme ve hayvanın değişen statüsü
- b. Söylemsel Analiz: Orta Asya ortak kültürü, konar-göçer hayvancılık ekonomisi, şamanizm
- c. Metin Analizi: *Oğuz Kağan Destanı*, *İrk Bitig*, *Dede Korkut Hikâyeleri* üzerinden dilin düşünsel işlevi, süreç kategorileri ve geçişlilik analizi

B. Modernite Sonrası Dönem

- a. Toplumsal Analiz: Kapitalizm, Kapitalist düzende hayvanların konumu, Agrosanayi
- b. Söylemsel Analiz: Temsil, üretim söylemi, hayvanların doğalarının hiçe sayılması ya da manipüle edilmesi, nesneleştirme, metonimi, kaçamak dil kullanımı, örtmece, bilimsel söylem, sessizlik, isimleştirme, başarı söylemi, empati söylemi
- c. Metin Analizi: *Tavukçuluk, Küçükbaş Hayvancılık ve Büyükbaş Hayvancılık* metinleri üzerinden dilin düşünsel işlevi, süreç kategorileri ve geçişlilik analizi

Söylemler, tekrar edilmesi, yaygın olması, zaman içerisindeki istikrarı ve toplumsal dünyayı ne oranda kapsadıklarını gösteren ölçekleri temelinde birbirinden farklılık gösterebilmektedir (Fairclough, 2003: 124). Bu tanım üzerinden türcü söylem binlerce yıl hüküm sürmüş, toplumun genelinde yaygınlık göstermiş, pek çok kültürde, özellikle modern dünyada istikrarlı bir şekilde var olabilmiş oldukça güçlü bir söylemdir. Toplumsal alanın ekonomi, gelenek-görenek, yargı gibi pek çok alanının işbirliğiyle üretilen bu söylem yaygınlığı ve gücüyle aynı oranda etkili temsiller yaratmaktadır.

Yazılı ya da sözlü bir mesajın oluşturulmasında tercih edilen yapılar kökleşmiş değerleri de içerir (Kress ve Hodge, 1993: 5; Fairclough, 1992; van Dijk, 1993b; Chouliarakı and Fairclough, 1999). Bu değerler, hayvanların aşağı statüsünü ortaya koyabileceği ya da bu değerlerin dolaşımını sağlayabileceği için hangi yapılar vasıtasıyla oluşturuldukları önem kazanmaktadır. Van Dijk'ın (2000:44) ırkçılık üzerinden kurduğu çözümleme yöntemi türcülük analizinde kullanılabilir için dikkate değer bir yöntemdir. Van Dijk, ideolojik söylemlerin pek çoğunun altında benzer bir strateji çerçevesi bulunduğunu dile getirir. İdeolojik kare olarak adlandırdığı bu çerçeve temelde olumlu bir öz-temsil (*self-representation*) ve olumsuz bir öteki-temsilinden (*other-representation*) oluşmaktadır ve aşağıdaki şekilde kurgulanmaktadır:

BİZ ile ilgili olumlu şeyleri vurgula
 ONLAR ile ilgili olumsuz şeyleri vurgula
 BİZ ile ilgili olumsuz şeyleri gizle
 ONLAR ile ilgili olumlu şeyleri gizle (van Dijk, 2000:44)

Basit bir çerçeve olarak gözüke de bu strateji kelime seçiminden, gramer yapılarına sayısız yöntem ile gerçekleştirilebilmektedir. Van Dijk (2000: 62-84) kitabında 42 adet ideolojik analiz kategorisine yer vermektedir. Bu detaylı kategoriler içerisinde çalışmamız ile ilgili birkaç tanesi ön plana çıkmaktadır. Bunlar, aktör tanımı, otorite, sınıflandırma, sözlükselleştirme, kutuplaştırma, belirsizliktir.

Melanie Joy (2011) ileride daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacak olan türçülüğün inkâr etme, kaçınma, rutinleştirme, meşru kılma, nesneleştirme, kişisizleştirme (*deindividualization*), dikotomi yaratma, rasyonelleştirme ve kopma (*dissociation*) gibi mekanizmalarla sürdürüldüğünü ve insanların kendilerini psikolojik olarak hayvanlardan uzak tuttuklarını dile getirmektedir. Bu mekanizmaların çoğu dilsel stratejilerle işlemektedir ve eleştirel söylem çözümlemesinde kullanılacak olan analiz başlıkları nihayetinde bu mekanizmaların nasıl dil yoluyla sürdürüldüğünü gösterecektir.

Öncelikle, modern metinler üzerinde yapılacak olan analizde kullanılacak olan “temsil, üretim söylemi, hayvanların doğalarının hiçe sayılması ya da manipüle edilmesi, nesneleştirme, metonimi, kaçamak dil kullanımı, bilimsel söylem, sessizlik, isimleştirme, başarı söylemi, empati söylemi” alt başlıklarında kullanılacak terminoloji ve kuramsal bilgi verilmelidir.

Temsil bireysel kimliklerin ve grupların oluşumunda rol oynayan önemli etmenlerden biridir. Laclau ve Mouffe’a göre söylemin bu oluşumda merkezi bir rolü vardır çünkü gruplar toplumsal olarak önceden belirlenmiş kategoriler değildir. Söylem yoluyla oluşturuldukları anda varlıklarından bahsetmek mümkündür (akt. Jorgensen ve Philips, 2002: 45). Kimliklerin içeriden nasıl inşa edildiğinin yanısıra dışarıdan da nasıl algılandıkları, nasıl temsil edildikleri özellikle toplumsal eşitsizlik bağlamında önem kazanan konulardır çünkü etiket koymak bir iktidar ilişkisine işaret eder. Janks (1997: 335) farklı kelime seçimlerinin farklı söylemlerin göstergesi olduğunu dile getirir.

Literatürün çok büyük bir kısmı insanlar tarafından oluşturulan farklı grupların dil yoluyla nasıl temsil edildikleri üzerinedir. Örneğin, Van Leeuwen (1996), ırkçı bir söylemde insanlardan nasıl bahsedildiği üzerinden ilerleyerek belirli kategoriler belirlemiştir. *Genelleştirme* belli sınıflar ve kategoriler yardımıyla bir gerçeklik oluşturmakta, *özelleştirme* ise ayrı ayrı bireyleri temsil etmektedir (46). *Asimilasyon* aktörlerin gruplar halinde temsil edilmesidir ve bu temsil sayılar ve istatistik yoluyla

oluşturulursa kümelenme (*agregation*) adıyla anılır. Kümelenme bağlama göre farklı yorumlanabilir. Çoğunluğun karar verdiği demokrasilerde istatistikler, anketler, araştırmalar kapsamında belirli bir görüşü meşrulaştıracak ortak kararları görünür kılabilir. Cümle içinde asimilasyon, topluluk isimleri, çoğul isimler ve oranlar gibi niceleyicilerle kurulabilir. Asimilasyonun tam zıttı *bireyselleştirme*dir ve topluluktan farklı olmayı yansıttığı için güçlü bireyleri, elit kişilikleri temsil etmek için kullanılabilir (48-50).

van Dijk da (2000: 62) *aktör tanımı* kavramıyla benzer kategorilerden bahseder. Söylem yoluyla tanımlanan aktörler “çeşitli grupların üyesi olarak ya da bireysel olarak, adları ya da soyadlarıyla, işlev, rol ya da grup adıyla, belirli ya da belirsiz olarak, eylemleriyle ya da (sözde) nitelikleriyle, konumları ya da diğer insanlarla ilişkileriyle vb. düşünülebilirler.”

Hayvanlarla kurduğumuz paradoksal ilişkilerin hayvanlara atfettiğimiz kategorilerde su yüzüne çıkmaktadır. “Evcil hayvan” yani arkadaş ya da “yemek” kategorilerinin yapaylığı, örneğin tavşanın sınıflandırılmasında net bir şekilde belli olmaktadır. Tavşan farklı toplumlarda ya da aynı toplum içinde farklı bağlamlarda “ev hayvanı”, “yemek”, “zararlı hayvan”, “eğlencelik” ya da “deney hayvanı” olabilmektedir (Morgan ve Cole, 2011:112; Stewart ve Cole, 2009). İnşa edilen kategoriler hayvanlara nasıl davranıldığını da belirlediğinden hayvanlar etrafına örülen anlamlar ağı önem kazanmaktadır.

Hayvanlar söz konusu olduğunda, örneğin, topluluk isimlerinin kullanılması hayvanların bireyselliklerini ortadan kaldırmakta ve onları bir kategorinin değiştirilebilir temsilcisi yapmaktadır (Stibbe, 2001:151). Hayvanların ölümünün ifade edildiği yerlerde Stibbe (2001) insanlarda karşılaşmadığımız bir durumun altına çizer. Ölen hayvanlar sayılabilir isimlerden, sayılamayan topluluk isimlerine, nesnelere maddelere dönüşür. Örneğin biraz tavuk ya da biraz kuzu kullanımındaki ifadelerdir ancak biraz insan bacağı denilemez.

Üretim söylemi, kapitalist söylem içerisinde yer almaktadır. Kapitalizm getirdiği dönüşüm ile beraber ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlardaki ilişkileri yeniden yapılandırmakta ve bu alanlara iktisadi bir mantıkla yaklaşarak eğitim gibi alanların bile metalaştırılmasına, piyasaya dönük hale getirilmesine yol açmaktadır (Fairclough, 2004: 103). Üretim söylemi hayvanları sistemin işleyen bir parçası olarak resmeder ve bu durumu sorgulanmayan bir gerçeğe dönüştürür. İdeoloji ve söylemin doğallaştırıcı etkisi

en başta Marksistler olmak üzere pek çok kuramcı tarafından tartışmaların ana eksenine alınmıştır. Gramsci'nin hegemonya kavramı gibi söylemler de iktidarın çıkarını gözeten yapıları, düşünceleri doğal ve normal düşünceler olarak devam ettirir. Fairclough'a göre (1992: 70) ideolojik sağ duyu böylece eşit olmayan iktidar ilişkilerini devam ettirmeye yaramaktadır. Sağ duyu haline gelen söylemler tutarlı bir bütün oluşturdukları yanılgısını yaratmakta, doğallaşan söylemler ideolojiyle bağlantıları olmadığı düşüncesini akla getirmektedir (Fairclough, 1989: 107). Dolayısıyla bir ideoloji sağ duyu olarak görüldüğü anda ideoloji olmaktan çıktığı, ideolojinin başarılı bir şekilde kamufle edildiği söylenebilir (107). Bu bağlamda türcü ideoloji, teleolojik bir yaklaşımla hayvanların insanların ihtiyaçlarını karşılamak için var oldukları söylemini doğallaştırmaktadır.

Meşrulaştırma eşit olmayan iktidar ilişkilerinin önemli bir ögesidir. Kapitalist üretim sisteminde hayvanların doğalarına son derece aykırı koşullarda yaşamaya mecbur bırakılmaları yukarıda bahsedilen normalleştirme mekanizmasının bir sonucudur. Hayvanların bedenleri ve salgıları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma güdüsüyle geliştirilen teknikler amacına ulaştıkça, hayvanlar doğal hayatlarına giderek daha uzak bir sistemin içine dahil edilmektedirler. Bu durum kamu nezdinde giderek daha fazla tepki çektiği için hayvanların zorla dahil edildiği bu düzen meşrulaştırılmalıdır. van Dijk'a göre (1993b) etik tartışmalarının pek çoğu esasen doğallaştırılmak istenen ideoloji üzerine bir mücadeledir. van Leeuwen (2007), meşrulaştırmanın dört mekanizmasından bahsetmektedir. Yetkilendirme (*authorization*)- bu meşruiyetin gelenek, yasalar ya da yetkisine inandığımız bir insan yoluyla sağlanması; ussallaştırma (*rationalization*) meşruiyetin, zihinlerimizde yararlı, akla yatkın ve geçerliliği olan bilgiler şeklinde inşa ettiklerimiz yoluyla sağlanması; ahlaki değerlendirme (*moral evaluation*) değer sistemlerine göndermede bulunma ve son olarak *mythopoesis* anlatılar yoluyla meşrulaştırma olarak tanımlanabilir. Van Dijk'ın (2000: 63) *otorite* kategorisi de benzer niteliktedir. Söylem kuruluşlar, örgütler, bilim insanları, kitle iletişim araçları, kilise – bizde dini kurumlar-, ve mahkemeler gibi otoritelerin desteğini almaktadır. Berger and Luckmann'a göre ise (1966:111) meşrulaştırma kurumsal geleneklerin en göze çarpan “açıklamalarını” ve “bahanelerini” sunmaya yaramaktadır. Goffman (1971: 109) düzeltici faaliyetler (*remedial work*) kapsamında suç ya da kabahat olarak görülebilecek bir eylemin anlamının dönüştürülerek kabul edilebilir bir eylem haline getirildiğinden

bahsetmektedir. Bu, inkâr etme, başkalarını suçlama ya da durumu hafife alma gibi yöntemlerle durumu normalleştirme, nötrleştirme çabasıdır.

Nesneleştirme tek bir strateji ile uygulanan bir yöntem değildir; pek çok söylemsel stratejinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Nesneleştirme, hayvanların birer makine olarak veya kişisel eşya, mal-mülk olarak görülmesi yoluyla insan-hayvan arasındaki mesafeyi arttırarak, herhangi bir empati duygusunu engellemektedir (Mitchell, 2006: 55). Trampe (2001: 238), bu duruma cisimleştirme (*reification*) adını vermekte ve canlıların ekonomik-teknolojik ideoloji çerçevesinde birer nesneye dönüştüğünü belirtir. van Leeuwen (2008: 46) nesneleştirmeyi kişileştirme- kişisizleştirme adı altındaki kategorilerde inceler. Kişisizleştirme kategorisi içinde de soyutlaştırma ve nesneleştirme alt başlıkları yer almaktadır. Soyutlaştırma göçmenlerin “problemler” olarak görülmesi gibi toplumsal aktörlerin çeşitli nitelikler, soyut kategoriler üzerinden tanımlanmasıdır. Nesneleştirme ise toplumsal aktörlerin ilişkili oldukları kavramlar üzerinden tanımlanmasıdır. Bu geldikleri ülke, genelde yaptıkları işle özdeşleştirilen bir nesne, söyledikleri sözler ya da vücutlarının belli bölümleri olabilir. Kişisizleştirme çeşitli sonuçlar doğurabilir. Örneğin, toplumsal aktörlerin kimliklerini arka plana atabilir veya soyut kategoriler bireysel özellikleri arka plana atarak, aktörlerin değerlendirilmesinde ve yargılanmasında ön plana çıkabilirler (47).

Metonimi bir kavram, nesne ya da öznenin sadece tek bir yönüyle anılması anlamına gelir (Mitchell, 2006: 54). van Leeuwen (1996: 54) tarafından işlevselleştirme olarak tanımlanan kategori de metonimiye benzer bir yapı göstermektedir. İşlevselleştirme kısaca toplumsal aktörleri işçi, doktor, piyanist gibi yaptıkları işler üzerinden tanımlamaktır. van Leeuwen buna ek olarak, aktörlerin yaptıkları işten ziyade oldukları üzerinden tanımlandıkları daha kapsamlı bir kategoriden bahseder. Tanımlama (*identification*), yaş, cinsiyet, sınıf, din, etnik köken üzerinden yapılıyorsa bu sınıflandırma (*classification*) olarak adlandırılır. Bu kategoriler kültüre ve zamana göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Fiziki tanımlama ise sarışın, uzun, sakallı gibi fiziksel özellikler üzerinden tanımlamadır. Sakal gibi Bazı fiziksel özelliklerin insanları belli toplumsal gruplara dahil etme eğiliminde oldukları söylenebilir (58). Machin ve Mayr (2012: 81) işlevselleştirmenin insanları (hayvanları) belli bir role indirgeyebileceğini ve bunun söylemi oluşturan kişiler tarafından yaratıldığını söyler. Örneğin “tüketici” etiketi

pek çok kişinin kendisini ilk aşamada tanımlayacağı bir işlev olmasa da kapitalist ekonomi söylemi bu sınıflandırmayı kendisi yaratmaktadır. Benzer şekilde hayvanlara atfedilen “sirk hayvanı”, “deney hayvanı” gibi kategoriler yukarıdan dayatılan sahte kategorilerdir.

Kaçamak dil kullanımı (doublespeak) ve örtmece (euphemism) esasen benzer bir duruma göndermede bulunmaktadır. Kullanımların ikisi acı ve tatsız bir durumu daha yumuşak bir şekilde verme çabasındadır (Lutz, 1987: 382). Ancak kaçamak dil kullanımında yanıltma ya da aldatma niyeti daha ön plandadır (382). Belirli mesleklere özgü ağır terminolojilerin kullanılarak yapılan eylemlerin ahlaki sorumluluğunu üstlenmemek, uzun ve karmaşık cümleler kurarak konunun anlaşılmasını sağlamak ya da basit, sıradan durumları şişirerek anlatmak da bu başlık altında ele alınabilir (382-4). Askeriye’de bombalama yerine hava desteği ifadesinin kullanılması kaçamak dil kullanımına örnektir (384).

Bilimsel söylem, başka bir söylemsel düzendir ve nesnel yöntemlerle gerçekliğe ulaştığını savunur, bütün sorunlara çözüm bulabileceği gibi davranır ve kendi kapsamındaki her türlü eylemi günahlarından arındırır (Mitchell, 2006: 48-9). Van Dijk (2000: 79) sayı oyunu stratejisini, yani metinde sayılar ve istatistikî bilgi vermenin tarafsızlık, nesnellik algısı yaratacağını ifade eder. Bilimsel söylem de sıklıkla yüzdeler, oranlar, istatistikler gibi verileri kullanarak tek taraflı bir gerçeklik algısı yaratmaktadır.

Sessizlik, Fairclough’a göre (2003: 11, ayrıca bkz. Thiesmeyer, 2003; Wodak, 2003) neyin söylendiği kadar söylenmediği de önemlidir. Söylenilmeyenler yazar ve okuyucunun paylaştığı varsayımlar dünyasına işaret eder ve bu nedenle analiz esnasında bunları ortaya çıkarmak ortak dünyanın hangi düşünceler üzerine inşa edildiğini ortaya koyar. Sessizlik nelerin okuyucudan gizlendiğinin ortaya çıkartılması kadar nelerin okuyucuyla paylaşılmayacak kadar bilindik ve doğal olduğunu da gösterir. Bu bağlamda tekrar söylemin doğallaştırma gücüne atıfta bulunulabilir. Medyada ise haberlerin seçimi, kurgusu ve belirli konuların tercih edilmesi çerçevesinde güçlü olanın lehine kararlar almakta, bu sürecin bir parçası da birbirinden farklı “stratejik sessizlik alanları”nın sürdürülmesini sağlamaktır (Hall vd. 1978: 65). Neyin göz ardı edildiği ya da inkâr edildiği kişilerin psikolojisiyle olduğu kadar toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik

faktörlerle de alakalıdır ve inkâr etmenin en yaygın yolu da sessizliktir (Wicks, 2011: 188; Cohen 2001). Wicks'e göre (2011) hayvanlar karşı yapılan zulümler ve sınıai hayvancılık gibi sistemik tahakküm yapılarının devamlılığı sessizliğin sağlanmasına bağlıdır. Ancak sessizliğin sağlanamadığı yerlerde örtmeceler devreye girmekte ve tatsız gerçekleri gizleyerek inkârın sürdürülmesini sağlar.

Son olarak *isimleştirme* stratejisi eylemlerin isimlere dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm fiilin zamanı ya da kipi, eylemi kimin gerçekleştirdiği, eylemin kimi etkilediği gibi bazı önemli anlamsal öğelerin kaybıyla sonuçlanır (Fairclough, 2003: 143, ayrıca bkz. Kress ve Hodge, 1993: 19-28). Böylelikle eylemler giderek soyutlaşan kavramlara dönüşürler ve genelleşirler. Genelleştirme ve soyutlaştırma eylemin ayrıntılarını da gizlediğinden faillik yapılarını, yani eylemi kimin gerçekleştirdiğini örtterek sorumlulukları bertaraf etmeye sebep olur (143-4). Bilimsel ve tıbbi söylemler isimleştirmeyi sık kullanmaktadırlar. Bu söylemler konunun uzmanı olmayan sıradan insanlar için “soyut, tehdit edici ve akıl karıştırıcı” görülmektedir (Fairclough, 2009: 179). Ayrıca isimler olguları “statik, zamansız ve münferit” olarak yansıtırken eylemler “zamana bağlı, dinamik ve fanidir” (Chilton ve Schaffner, 1997: 224).

Söylemsel analiz modern öncesi ve sonrası metinlerde farklı başlıklar altında incelenmektedir. Modern öncesi metinler uzak bir zaman ve kültürün izlerini taşımaktadır. Bu nedenle tarihsel ve kültürel koşulların açıklanması ve metinde hayvanlarla ilgili ifadelerin bu bağlamda incelenmesi ön plandadır. Modern zamana geldiğinde ise tarihsel ve kültürel koşullar ikinci plana itilmektedir. Bu noktada anlama giden yolu tıkayan şey söylem ve ideolojilerin kamufle edici gücüdür. Bu nedenle modern sonrası dönemin söylemsel analizi anlamı bulanıklaştıran söylem ve ideolojileri açığa çıkarmak ve deşifre etmektir. Yukarıda bahsedilen alt başlıklar analizin bu kısmında kullanılacaktır.

1.3.2. Dizgesel-İşlevci Dilbilim

Dizgesel-işlevi dilbilim, dile işlevsel bakmakta ve metinlerin birden fazla işlevi olduğunu kabul etmektedir (Halliday, 1978, 2004). Halliday'e göre metinlerin düşünsel, kişilerarası ve metinsel işlevleri bulunmaktadır ve bu işlevler birbirini dışlamadan, aynı anda var olabilmektedir. Metinler dış dünya ile kurduğumuz ilişkileri, toplumsal alanda farklı

aktörlerle kurduğumuz ilişkileri ve aktörler hakkındaki değer yargılarımızı, tavırlarımızı kurgular ve yansıtırken bir yandan da metinleri birbirine bağlamakta ve bir bağlama oturtmaktadır (Halliday, 1978, 2004).

Halliday'ın analizi süreç kategorileri-türleri (*process types*) ile bu süreçlerin etrafında şekillenen katılımcılar yani cümlenin öğeleri (*participant*) arasındaki ilişkiler bağlamında anlamlandırılır. Fairclough'a göre (2009: 179-180) gerçek dünyadaki süreçler ve katılımcılar bütün dillerde dilbilimsel olarak yorumlanırlar. Ancak her dilin sınırlı sayıda süreç kategorileri bulunduğu için yorumlama bu bağlamda bir tür asimilasyondur. Süreç analizi, süreçlerin belirli söylemlerde tercih edilmesinin arkasındaki toplumsal, kültürel, siyasal ya da kuramsal faktörleri açığa çıkartabilir.

Etrafımızla kurduğumuz ilişkileri ve temsilleri yansıttığı için, bu tez Halliday'ın sadece düşünsel işlev kavramına odaklanacak ve deneyimler dünyamıza eğilecektir. İnsanlar doğdukları andan itibaren deneyimler dünyasına adım atarlar. Bu deneyimler dünyası, farklı süreç kategorileriyle esasen birbirinden ayrılır. Dış dünyayı betimlerken, kendi iç dünyamızla olup biteni anlatırken, nesnelere, olaylar arasında bağlantılar kurup benzetmeler yaparken farklı deneyimler yaşarız. Temelde eylemsel, zihinsel ve ilişkisel olarak üçe ayrılan bu süreçler sert çizgilerle birbirinden ayrılmış kategoriler değildir. Bu süreçler bir pastanın dilimleri olarak düşünülürse birbiriyle temas halinde oldukları daha net ortaya konabilir. Bu üç sürecin birbiriyle temas ettikleri noktalarda başka süreçlere dönüştükleri de görülmektedir. Eylemsel ve zihinsel süreçlerin kesişimi davranışsal süreçleri ortaya çıkarırken, zihinsel ve ilişkisel süreçlerin temas ettiği noktada sözsöz süreçler ortaya çıkmaktadır. Son olarak eylemsel ve ilişkisel süreçlerin orta noktasında ise varoluşsal süreçler bulunmaktadır (Halliday, 2004: 170-173). Dizgesel- işlevci analizde 6 başlık altında toplanan bu süreçler hiçbir metinde tek başlarına temsil edilmezler. İnsan ürünü her metin insanların farklı deneyimlerini farklı oranlarda temsil eder. Hangi süreçlerin nerede, ne sıklıkla, ne bağlamda kullanıldığının ortaya çıkarılması o metnin hangi deneyimleri öncelikli kıldığını, hangi gerçekliği daha fazla yansıttığını gözler önüne serer. Bu tez kapsamında incelenecek metinlerde hayvanları içeren cümlelerin dizgesel-işlevci analizi de hayvanların, hangi deneyimler dünyasında, nasıl tasvir edildiğini gösterecektir.

1.3.2.1. Eylemsel Cümleler

Eylemsel cümleler olayların akışı esnasında meydana gelen değişimi yansıtır. Bu değişim süreci, eyleme katılan ve aktör olarak adlandırılan bir unsur tarafından meydana getirilir. Belirli bir eylemsel süreci zamanda bir noktadan ötekine taşıyan, diğer bir deyişle eylemi başlatıp bitiren aktör eylemin enerji kaynağıdır. Eylemsel cümleler iki başlıkta incelenebilir: vuku bulma (*happening*) ve ifa etme (*doing*). Vuku bulma halinde aktör eylemsel cümlenin tek katılımcısıdır. Geleneksel dilbilgisinde geçişsiz olarak tanımlanan bu tip cümlelerde değişimden etkilenen tek şey aktörün kendisidir. İfa etme durumunda ise aktörün katıldığı eylemin etkileri başka bir katılımcıya da uzanır. Böylesi geçişli cümlelerde aktör değişimi başlatır ancak bu değişim süreci genişleyerek başka bir katılımcıyı içine alır. Aktör dışında sürece dâhil olan unsur erek (*goal*) olarak adlandırılır. Nihayetinde sürecin bileşenleri aktör, süreç ve erek olarak etiketlenir (Halliday, 2004: 179-180).

Eylemsel cümlelerde aktörün insan olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Söz konusu aktör bir canlı olabileceği gibi bir eşya, bir eylem ya da bir olgu da olabilir. Bu şartlarda aktörün bilinçli ya da bilinçsiz olmasının cümlenin eylemselliğini belirlemede bir katkısı yoktur (Halliday, 2004: 203).

Eylemsel fiiller dış dünyayı, daha doğrusu insanın dış dünya ile kurduğu ilişkileri ortaya koyar. Dış dünya deneyimimizde eylemler ve olaylar ön plandadır ve değişim hepsinin merkezindedir. İnsan olsun olmasın, aktörler dış dünya ile bağlantılı süreçler yoluyla “yaratma” ya da “dönüştürme” eylemlerini meydana getirir.

1.2.2.2. Zihinsel Cümleler

Zihinsel cümleler Halliday’in temel olarak kabul ettiği üç deneyim dünyasından bir diğeridir. Eylemsel fiiller dış dünya deneyimlerimizi anlatırken zihinsel fiiller iç dünyamızı yansıtır. Zihinsel cümlelerin altyapısında da bir değişimden bahsedilir ancak bu değişimin başlangıç ve bitiş noktası elle tutulur gözle görülür bir alan değildir. Zihinsel cümlelerin eylemsel cümlelerden farkı nedeniyle Halliday, katılımcıları Aktör-Erek-Süreç olarak değil, Sezici- Olgu (*Senser-Phenomena*) olarak tasarlamıştır. Bir cümlede zihinsel fiiller kullanıldığında, öznenin bilinç sahibi birisi olduğu varsayılır. Hisseden,

düşünen, idrak eden bir şey ezici oranda insan olarak tanımlanır. Bu nedenle bir hayvan ya da cansız bir varlığın zihinsel fiil kullandığı cümlelerde, onların insanlar özellikleri, melekeleri atfedildiği söylenir. Bu açıdan, sezici (*senser*) akli melekelerle sahip bir insan ya da insana yakın bir varlık olarak düşünülebilir (Halliday, 2004: 197-198).

Zihinsel fiiller “görmek, duymak, fark etmek vs.” gibi algı fiilleri (*perceptive*), “düşünmek, inanmak, sanmak, hayal etmek, hatırlamak, unutmak” gibi idrak fiilleri (*cognition*), “istemek, dilemek, umut etmek, karar vermek, kabul etmek” gibi istek fiilleri (*desiderative*) ve “sevmek, beğenmek, nefret etmek, üzölmek” gibi duygu fiilleri (*emotive*) olarak dörde ayrılır (Halliday, 2004: 210).

1.2.2.3. İlişkisel Cümleler

İlişkisel cümleler hem dışarıdaki gerçekliği hem de iç dünyamızda olup biteni ortaya koyabilen cümlelerdir. Ancak bu gerçeklikler bir eylem ya da duygu durumuna göndermede bulunmazlar; ilişkisel cümlelerde “olma durumu” (*being*) yansıtılır. Eylemsel cümleler bir enerji değişimden bahsederken, ilişkisel cümlelerde eylemsiz/durağan bir değişim vardır ve kaynağını tespit etmek güçtür. Yer-konum, sahip olma hali, nitelik, nicelik gibi bilgiler bu cümleler yoluyla verilir. “olma durumu” varoluş gibi başka etmenlerden bağımsız bir hali değil iki katılımcıyı içeren bir ilişkiyi anlatır. Yani “bir şey”in başka “bir şey” olması söz konusudur. Dolayısıyla anlamı oluşturan etmenlerden sadece biri ön planda değildir; anlamsal ağırlık her iki katılımcıya da eşit dağıtılır.

İlişkisel cümleler de kendi aralarında ilişkinin moduna göre (*mode of relation*) niteleyici ve belirleyici olarak ikiye ayrılırlar. Bir varlık ya da nitelik/nicelik ile kurulan ilişkisel bağlantı niteleyici/niteleyen olarak (*attributive*) tanımlanır. Bu tarz cümlelerde özne kendisini tanımlar ve bir grubun parçası olduğunu ortaya koyar, fakat bu grup genellikle sıfatlarla, isimlerle oluşturulan nispeten geniş kategorilerdir. Örneğin “Sarah akıllıdır” cümlesinde Sarah “akıllı varlıklar” tarafından oluşturulan bir kümenin içine dâhil edilmekte, böylece kendisini bunun üzerinden tanımlamaktadır (Halliday, 2004: 227-228). Belirleyici (*identifying*) cümleler ise özneye kimlik atfederler. Niteleyici cümleler özneyi, ona belli özellikler atfedip onları belli bir gruba dahil ederken belirleyici cümleler öznenin o gruptaki yerini tam olarak tespit ederek ona bir kimlik atar. Örneğin “Sarah

akıllıdır” özneyi belli bir kategoriye sokar ancak belirleyici bir cümle olan “Sarah grubun en akıllısıdır” ya da “akıllı olan Sarah’dır” denildiğinde Sarah “en akıllı olma” kriteriyle diğerlerinden ayrılıp biricik olur ve ön plana çıkar (Halliday, 2004: 227-228).

İlişkinin moduna göre “niteleyici ve belirleyici” olarak ikiye ayrılan ilişkiyel cümleleri, ilişkinin türüne (*type of relation*) göre de pekiştirmeli, iyelik ve dolaylı cümleler olarak üçe ayırabiliriz. Peğiştirmeli (*intensive*) cümlelerde iki katılımcı arasında bir ilişki kurulmaktadır. İyelik cümleleri (*possessive*) adından da anlaşılacağı gibi “sahip olma” ilişkilerini bildirir. Dolaylı cümlelerde (*circumstantial*) ise katılımcı bir zarf edatı aracılığıyla cümleye dahil olmakta ve cümleye zaman, mekân, sebep-sonuç, eşlik etme gibi anlamlar katmaktadır.

Özetle, “özelliklerini belirtmek” ve “teşhis etmek” amaçlarına hizmet eden ilişkiyel fiiller hem dış dünya hem de iç dünyayı tasvir etmesi açısından önceki iki fiil çeşitleriyle ortak özellikler barındırmaktadır. Ancak bu fiiller yapmak, etmek ya da hissetmek, idrak etmek ile alakalı değildir. İlişkiyel fiiller oluş, olma hali bildirirler. Bu haliyle, bir değişimden çok durumu anlatır. Halliday, ilişkiyel fiillerin özünde yine de bir değişim olduğunu fakat bu değişimi meydana getirecek bir erkin bulunmadığını, bu nedenle de nerede başlayıp nerede bittiğinin belirsiz olduğunu ifade eder (Halliday, 2004: 211). İlişkiyel fiiller genellikle yer, nitelik ve aidiyet belirtirler.

1.2.2.4. Sözel Cümleler

Sözel cümlelerin, söyleneni aktarmak, diyaloglar kurarak anlatıyı zenginleştirmek, bilgi kaynağını netleştirmek, farklı görüşleri aktarmak ve söyleyenin aktarılan bilgiye karşı tutumunu ortaya koymak gibi pek çok işlevi bulunmaktadır. Sözel cümleler genellikle bileşik cümlelerde eylemsel, zihinsel gibi başka süreç türlerini de aktarırlar. “Söylemek, demek” gibi çok genel bir içeriğe sahip olabilecekleri gibi “iddia etmek, savunmak” gibi tavır belirten türleri ya da “aktarmak, belirtmek, ifade etmek, emretmek, rica etmek, eleştirmek, aşağılamak” gibi farklı yan anlamlara sahip örnekleri de içerirler (Halliday, 2004: 252-254). İngilizcede sözel cümlelerin aktörü olan söyleyen’in (*sayer*) kapsamı bilinçsiz nesnelere de içine alacak kadar geniş kapsamlı olsa da Türkçede söyleyenin bilinçli bir canlı, bir insan olması beklentisi vardır.

1.2.2.5. Varoluşsal Cümleler

Varoluşsal cümleler “var olma” “bulunma” halini belirten cümlelerdir. Bu tarz cümleler bir anlatıda öykünün başlangıcında zaman ve mekânı, kahramanları, karakterleri tanıtmak amacıyla kullanılır (Halliday, 2004: 256-7).

1.2.2.6. Davranışsal Cümleler

Davranışsal cümleler kısmen eylemsel kısmen zihinsel cümlelerin özelliklerini gösterirler. Psikolojik ve fizyolojik davranışları betimleyen bu fiillerin aktörü genellikle bilinçli bir aktördür. “izlemek, dinlemek, rüya görmek” gibi zihinsel fiillere yaklaşan davranışsal fiiller olduğu gibi “şarkı söylemek, dans etmek” gibi eylemsel fiillere yaklaşan örnekleri de mevcuttur (Halliday, 2004: 248-250).

Halliday’in dizgesel-işlevci analiz yöntemi içerisindeki süreç kategorileri analizinin yanısıra özellikle eylemsel cümlelerde ön plana çıkan geçişlilik (*transitivity*) analizi de söylem çözümlemesinde kullanılacaktır. Gramer yapılarının bile toplumsal olarak inşa edildiği düşünüldüğünde (Halliday, 1978), geçişlilik analizi temsiller konusunda önemli bilgiler sağlayabilir. Geçişlilik analizi cümleyi oluşturan öğelere rol tahsis etmekte, bir eylem çerçevesinde kimin eylemi gerçekleştiren aktör kimin eylemden etkilenen erek olduğunu belirlemektedir. Bu rol tahsisi temsiller açısından önemlidir; gramer yoluyla roller yeniden tahsis edilebilir ve toplumsal ilişkiler baştan düzenlenebilir (Van Leeuwen, 1996: 43).

Halliday’in geçişli (*transitive*) ve işsel (*ergative*) yapıları daha bilindik terimlerle etken ve edilgen yapılar olarak ifade edilebilir. Geçişli cümlelerde, örneğin “adam tavukları kafese kapattı” cümlesinde, kafese kapatma eylemini gerçekleştiren aktör cümle başında bulunur ve görünür haldedir. Bu bakımdan eylemden sorumlu olan kişi hakkında az ya da çok bilgi sahibi olunabilir. Ne var ki işsel yapılarda, örneğin “tavuklar kafese kapatıldı” cümlesinde eylemden etkilenen başa gelmiş ve daha görünür olmuş ancak eylemi gerçekleştiren silinmiştir. Dolayısıyla, özetle edilgen yapı aktörü zorunlu kılmamaktadır. Etkilenen öğe başa gelmekte ve tematik olmaktadır (Widdowson, 2007: 73-4). Edilgen cümleler bu nedenle failliğe, dolayısıyla nedenselliğe ve sorumluluğa

perde çekmektedir (Fairclough, 1992:182; Simpson, 1993: 80). van Leeuwen'ın (2008: 33) "rol tahsisi" kategorisinde toplumsal aktörlerin aktif ya da pasif olarak inşa edilmesinden bahsedilmekte, aktif olarak resmedilen aktörlerin bir eylem bağlamında dinamik güçler olarak gösterildiği, pasif olanların ise eyleme maruz kalan taraf olarak inşa edildiği aktarılmaktadır. Bu yapılar özellikle hiyerarşilerin kodlandığı, iktidar ilişkilerinin ya da mücadelesinin var olduğu anlatımlarda önem kazanmaktadır. Geçişlilik yapıları cümle diziminin derinliklerine yerleşmesi ve bu nedenle ne metni üreten yazar ne de okuyucunun bu yapıların çok farkında olması nedeniyle (Janks, 1997: 338) daha da önem kazanmaktadır. Tez kapsamında incelenecek olan metinlerde geçişlilik analizi bu bağlamda insan-hayvan arasındaki hiyerarşinin, failliğin ve pasifliğin nasıl kurgulandığını gösterecektir.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. HAYVAN ÇALIŞMALARI

Hayvanlarla olan ilişkilerimizin seyri tarih boyunca değişse de hayvanlardan soyutlanmış bir insan hayatı düşünülemez. Ne var ki, araştırma alanı insan olan antropoloji ve sosyoloji disiplinleri, uzunca bir süre insan-hayvan etkileşimini dikkate almamayı seçmiştir. Örneğin, Arluke (1996: 1-2, ayrıca bkz. Arluke ve Sanders, 2002: 375; Kruse, 2002) sosyologların sadece insanları çalışmaları gerektiği düşüncesinin bir sonucu olarak, hayvanları araştırma alanlarından dışlayıp beşerî deneyimin çok büyük bir kısmını göz ardı ettikleri tespitinde bulunmaktadır. Arluke (2002: 370) ise sosyolojinin hayvan çalışmalarına mesafeli yaklaşmasını eleştirmekte ve hayvan çalışmalarına duyulan bu ilgisizliğin nedenlerini irdelemektedir. Özellikle sosyolojinin, kadın çalışmaları, engelli çalışmaları, gay-lezbiyen çalışmaları gibi baskı altındaki grupları bağrına basarken hayvan çalışmalarına kuşkuyla yaklaşımlarını ironik bulmaktadır (Arluke, 2002: 370). Kültürel çalışmalar da Wolfe'a göre (2003: 1) insandışı hayvanların öznelliğini baskılamakta ve özneyi sadece insan üzerinden tanımlamaktadır. Oysa hayvan çalışmaları, etnisite, sınıf ve toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla ciddi paralellikler içerir ve bu alanlarla etkileşim içindedir (Kruse, 2002: 376). Best (2009), hayvan çalışmalarının kurumsallaşmasını, akademide çok daha geniş bir şekilde kabul görmesini ve queer, kadın, ırk, etnisite ve sakatlık çalışmalarının yanında hak ettiği yeri almasını umut etmektedir. Cinsiyetçi ve ırkçı bakış açısına tepki gösteren akademik camianın türçülüğe karşı da bir duruş sergilemesi beklenmektedir, çünkü hayvanlar bir diğer “öteki”dir.

Son zamanlarda, insan-hayvan ilişkilerinin daha geniş olarak ele alındığı ve kendi ayaklarının üzerinde duran “hayvan çalışmaları” (insan-hayvan çalışmaları, eleştirel hayvan çalışmaları), “zooeleştiri”, “ekoeleştiri”, “antropozooloji”, “çoktürlü etnografi”,

“posthumanizm”² gibi yeni çalışma alanları filizlenmiştir³. Genellikle sosyal bilimlerden beslenen ve disiplinlerarası nitelikte olan bu yeni alanlar sosyal bir farkındalık üzerine inşa edilmiş ve nihayetinde hayvanların refahını sağlamaya yönelik bir bilinçlendirme misyonu edinmiştir⁴.

Hayvan çalışmalarına farklı bakış açıları getirerek zenginleştiren pek çok farklı bilim dalı içerisinde halkbilim (Sax, 2014; Aftandilian, 2007), sosyoloji (Flynn, 2008; Peggs, 2012), psikoloji (Herzog, 2011), arkeoloji (Russell, 2012; Sayers, 2014), tarih (Ritvo, 2004, 2007, 2014), coğrafya (Philo ve Wilbert, 2000; Castree ve Braun, 2001; Whatmore, 2002; Emel ve Wolch, 1998), siyaset bilimi (Donaldson ve Kymlicka, 2016) ve dilbilim (Stibbe, 2001, 2012; Yates, 2010; Glenn, 2004) gibi çalışma alanları bulunmaktadır.

Hayvan odaklı yaklaşımlara kapıları aralayan bu yeni dönemeç, hayvan hakları hareketleriyle doğrudan bağlantılıdır. 1960’lı yıllarda hayvan hakları hareketi kuramsal temele dayandırılmış ve geniş çapta ses getiren bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Ancak Beirne’e göre (2007) bu hareketin kuramsal temelleri esasen fazlasıyla dağınıktır. Genellikle birbirinden oldukça farklı ve zaman zaman çelişkili varsayımlar ve eğilimlerden beslenen bu kuramlar içerisinde en etkili olanlar Faydacılık (*Utilitarianism*) akımının görüşlerini benimseyip, hayvanların acı çekme kapasitesini en önemli kriter olarak gösteren Peter Singer⁵ (2005) ile hayvanların “ahlaki edilgen”ler (*moral patient*)

² İngilizcede “*animal studies, human-animal studies, critical animal studies, zoocriticism, ecocriticism, anthrozoology, multispecies ethnography, posthumanism*” Hayvanları sosyo-kültürel araştırmalar bağlamında tekrar öne çıkan çalışmalar görüldüğü gibi birbirinden farklı isimlerle anılmaktadır. Bu isimlerin kapsamaları arasında ince ayrımlar bulunmaktadır. Örneğin, insan-hayvan çalışmalarında hala insan-merkezli bir tını sezildiği söylenir (Kirksey & Helmreich, 2010). Ancak yine de antropolojide olduğu gibi biz/onlar ayrımının güçlü biçimde hissedilmediği disiplinlerde insan-hayvan çalışmaları hayvanlar için eşit bir zemin yaratmaktadır (Hurn, 2012: 5) Çoktürlü etnografi, hayvanların da insanın aracılığına ihtiyacı olmadan, kendi aralarında iletişim kurdukları ön kabulünü içerir. Ancak bu sefer, mikroorganizmalar ya da bitkiler gibi başka öğeleri de çalışma alanına dâhil eden bu alanın, posthumanizmin dikkate aldığı, makinelerin insan-hayvan ilişkilerinde oynadığı merkezi rolü göz ardı ettiği ifade edilmektedir (bkz. Smart, 2014).

³ Hayvan haklarını kedi-köpek haklarından daha geniş bir bağlama oturtmayı başarmış, hayvan özgürleşmesi ve hayvan çalışmaları bağlamında Türkiye’de verilen özgün eserler yok denecek kadar azdır: Çetin Nerse, *Hayvan Hakları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016; Zülâl Kalkandelen ve Can Başkent, *Veganizm: Ahlakı, Siyaseti ve Mücadelesi- Bir Söyleşi* (e-kitap), Propaganda Yayınları, 2013. Ayrıca Cogito’nun bir sayısı Hayvanlara ayrılmıştır: Felsefede Hayvan Sorusu, *Cogito*, Sayı 80, Bahar 2015, YKY.

⁴ *Animal turn* olarak adlandırılan bu yeni perspektif hakkında bkz. Weil, (2010), *A Report on the Animal Turn*; Ritvo, 2007, *On the Animal Turn*, Andersson Cederholm vd. (2014), *Exploring the Animal Turn*;

⁵ Peter Singer’ın Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi klasik faydacı kuramcılara dayandırılabilir görüşleri Hayvan hareketinin itki gücünü oluşturmuştur. Özellikle savaş yılları sonrasında sınırlı hayvancılık yöntemlerinin geliştirilip yaygınlaştırılması eti ve sütü için yetiştirilen hayvanların acımasız şartlarda yaşamalarına yol açmıştır. Hayvanların acıması durumuna dikkat çeken Singer klasik faydacılıktaki *en fazla mutluluk/haz, en az acı* ilkesi ve kendisinin benimsediği tercihe dayalı faydacılığın (*preference satisfaction*)

olduğunu bu sebeple içkin bir değere sahip oldukları için hayvan haklarından bahsetmenin mümkün olduğunu belirten Tom Regan'ın (2004) görüşleridir⁶ (Beirne: 66-70).

Bu temellerden beslenen hayvan çalışmalarına ek bir katkı da feminizmden, özellikle feminizmin bir alt dalı olan ekofeminizmden gelmektedir⁷. Ekofeminizm, feminizm ile ekolojik ilkeleri birleştiren ve sosyal değişimi hedefleyen bir akımdır. Ekofeminizm'in tanımı ya da savundukları çeşitlilik içerse de genel kanı, ataerkil toplumda baskı ve tahakküm altında tutulan kadın ile fethedilen, sömürülen doğa arasında karşılıklı bir ilişki olduğu yolundadır (Berman, 2001: 259). Ekofeminizm akımı, hayvanlar ve kadınlar arasında bağlar kurarak baskı altındaki gruplarla hayvanların benzer ideolojilerin boyunduruğunda olduğunu göstermiştir (Gaard, 1993; Gruen, 1993). Kadın vücudu ve

---

savunduğu kişisel tercihlerin gerçekleştirilmesi üzerinden yola çıkar. Hayvanların da –hissetme yetisine sahip (*sentient*) olanların- insanlar gibi acı çekme ve haz duyma kapasitelerinin olduğunu belirten Singer hayvanların bu nedenle menfaatlerinin olduğunu belirtir. “Menfaatlerin eşit şekilde değerlendirilmesi” ilkesi gereğince de bir insanın acı çekmesi ile bir hayvanın acı çekmesi eşdeğer kabul edilmektedir. Bu nedenle Singer et endüstrisine karşı çıkar. İnsanın et yemeden de sağlıklı yaşayabileceği düşünüldüğünde hayvanların çektiği ıstırap ile insanların damak zevki eşit düzlemde değildir. Faydacılıkta bireysel faydadan değil toplumsal, uzun vadeli ve en çok bireye fayda sağlayacak bir yaklaşımdan söz edilebilir. Bu bağlamda Singer'ın hayvan deneylerine yaklaşımı pek çok tartışmaya yol açmıştır. Singer, uzun vadede hem insanlara hem de hayvanlara fayda sağlayacak, acılarını dindirecek tedavi amaçlı araştırmalar için hayvan deneylerinin kabul edilebileceğini söyler. Ancak yine de bu tutum da ahlaki açıdan problemlidir çünkü aynı akıl yürütme insanlar üzerinde de işe yarar. Uzun vadede insanların daha sağlıklı olmalarını sağlamak için birkaç insan üzerine yapılacak deneyler de faydacılık kuramına göre kabul edilebilir. Bu düşüncenin kabul edilmemesi Singer'a göre bir türçülük örneğidir. Peter Singer'ın faydacılık kuramı üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Singer, 2005; Donovan, 1990; Beirne, 2007; Singer'ın kuramı ve bu kuramı getirilen eleştiriler için bkz. Cochrane, 2010.

⁶ *The Case for Animal Rights* adlı eseri ile Hayvan Hakları konusunu siyasal bir kuram bütünlüğünde ele alan Tom Regan (2004) Peter Singer'ın faydacılık yaklaşımını eleştirir. Faydacılığın nihai bir mutluluk/refah durumunu amaçladığını, bu refah durumun bireyler nezdinde değil topluluk nezdinde ölçüldüğünü belirten Regan'a göre bu yaklaşım hayvanları sömürü ve suiistimal karşısında savunmasız bırakmaktadır. Hayvanlar sadece bir refah durumunun bileşeni olduklarında değer arz etmektedirler. Oysa Regan'a göre hayvanlar bir hayatın öznesidirler (*subjects-of-a-life*). Hayvanların inançları, arzuları, algıları, hafızaları, gelecek hissiyatı, duygusal dünyaları, tercihleri ve menfaatleri vardır. Bu açılardan hayvanlar içkin bir değere (*inherent value*) sahiptirler. Kant'ın insanlar için ürettiği fikirleri hayvanlara uygulayan Regan, hayvanlar içkin değere sahip oldukları için onlara bir araç olarak değil amaç olarak davranmak gerektiğini ifade eder. Dolayısıyla bu yaklaşımda bilimsel deneylerin nihai faydası ne olursa olsun bir hayatın öznesi olan bir hayvanı deneylerde kullanmak kabul edilemez. Regan'ın yaklaşımı Singer'ın faydacı yaklaşımına göre daha kapsayıcı gözükse de Regan'a getirilen eleştirilerden biri “bir hayatın öznesi” olmanın neleri içerdiği ve dolayısıyla hangi hayvanları kapsadığıyla ilgilidir. Kavram pek çok hayvanı dışarda bırakıyor gibidir. İkinci eleştiri ise “hak” kavramının karşılıklılık ilkesi, ya da toplum sözleşmesi kuramlarında bahsedilen feragat durumunun hayvanlar için geçerli olmadığıdır. Hak nosyonu pek çok siyaset felsefecisi tarafından insan-hayvan farklılığı üzerine inşa edilmiş olup siyasi mücadele ile aktif bir biçimde kazanıldıkları için “verilen” bir haktan bahsedilemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Donovan, 1990; Beirne, 2007; Cochrane, 2010; Mitchell, 2003: ix.

⁷ Ekofeminist felsefe çoğu akademik tartışma platformunda olduğu gibi farklı geleneklerden beslenen dallara ayrılmaktadır. Burada ayrıntısına girilmeyecek olan farklı ekofeminist yaklaşımlar için bkz. Warren, 2015.

doğa ile paralellikler kurulmakta, insanın zihinsel temsillerinde kültürün zıttı olarak görülen doğa dolayısıyla kadınlar aşağılanmaktadır. Dil sadece insan-merkezli değildir, bunun yanı sıra erkek-merkezlidir de (Spender, 1990). Bu nedenle, dilin toplumsal olarak inşa edildiği görüşü temel alınır, gerçeklik de erkekler tarafından inşa edilmektedir (akt. Berman, 1994: 258). Ataerkil batı düşüncesinin bir yansıması olan Yahudi ve Hıristiyanlıktaki hiyerarşik görüşe göre, kadınlar ve sonrasında hayvanlar ve doğa, Tanrı'dan, meleklerden ve erkeklerden sonra gelir (Gray, 1981). Bu nedenle hem kadınların hem de hayvanlar ile doğanın kötü muameleye maruz kalması ataerkil bakış açısının bir ürünüdür.

Ekofeminizm kuramlarında erkeğin-kadına, kültürün doğaya, aklın duyguya hükmetmiş olduğu gerçeğinden yola çıkılmaktadır. Özellikle insanın doğayla olan ilişkilerinin masaya yatırıldığı ve doğanın tahakküm altına alınmasının irdelendiği bu kuramlarda hayvanlar doğanın bir parçası olarak kendilerine yer bulmaktadırlar ancak ekofeminizmin hayvanları yeterince konu edinmediğine dair eleştiriler de bulunmaktadır. Bu sıkıntı özellikle artık doğanın bir parçası olarak görülmekten çıkmış, evcilleştirdiğimiz hayvanlar için geçerlidir (bkz. Adams, 1991). Ekofeminizmin kökenlerinin 1970lerdeki radikal feminist-vejetaryen toplulukla bulunduğunu söyleyen Adams (1991: 126-7) ekofeminizm ile özellikle "hayvan yeme" üzerinden pek çok bağlantı kurulabileceğini ama çoğu zaman bunun göz ardı edildiği ifade eder. Nasıl ki doğanın tahakküm altına alınması ve kadınların tahakkümü ile paralellikler kuruluyorsa, aynı bağlantı kadınlar ve hayvanlar ile de kurulabilmektedir. Kadınları cinsel objeler veya çocuk dünyaya getirmekle yükümlü bedenler olarak gören aynı ataerkil zihniyet hayvanları sömürülecek et veya süt makineleri olarak pazarlamaktadır. Feministler bu bağlamda hayvanlar ile kendilerini özdeşleştirmeli ve hayvanların bir araç olmadıklarını, her birinin ayrı ayrı benlik, hislilik ve bütünlük sahibi olduklarını fark etmeleri gerekir⁸.

Sherry Ortner (1996: 179) da benzer şekilde, erkek-kadın, kültür-doğa ikiliklerinden yola çıkarak dilin kültür ve doğa arasındaki ilişkileri görünür hale getirdiğini, güçlü ile güçsüz

---

⁸ Feminist kuram ile hayvan tahakkümünü konu edindiği çalışmasında Dixon (1996), kadınlarla hayvanları sembolik olarak benzetmenin hayvanların özgürleştirilmesine katkıda bulunmayacağını söyleyerek ekofeminist düşüncelere tezat bir duruş sergilemektedir. Dixon, kadınları doğayla, duyguyla ve bedenle özdeşleştirmenin de bir tür özeülük olduğundan bahsetmekte ve kadınların hayvan haklarını kendilerine benzetildikleri için değil ezilen herhangi bir topluluğu savunmak zorunda oldukları için benimsemeleri gerektiğini dile getirir.

olan, aktif ile pasif olan üzerine konuşmayı mümkün kıldığını ifade eder. Dilin bu anlamda gücünü kabul eden Scholtmeijer (1995: 233) ise farklı olarak kadın ve doğa arasındaki benzetmeden çok, kadın ve hayvanlar arasındaki benzetmelerin daha ciddi bir tehdit oluşturduğunu belirtir. Doğa, insan karşısında ikinci plana atılsa da büyüleyici ve korkutucudur. Ne var ki, hayvanlar daha olumsuz çağrışımlar taşımaktadır. Dahası, en korkutucu hayvanlar bile avlanmış, kafeslere konulmuş ve insanın seyrine sunulmuştur. Scholtmeijer'e göre kadınlar "avlanılan, yakalanan, evcilleştirilen, sergilenen, sömürülen ve sahip olunan" hayvanlarla özdeşleştirilmekte, bu yolla kadınlar aşağılanmakta ve değersizleştirilmektedir.

2.2. HAYVAN ÇALIŞMALARI VE ANTROPOLOJİ

Antropoloji disiplini, hayvan çalışmaları konusunda avantajlı gözükmemektedir; antropologlar hayvanları uzun zamandır çalışmalarına dâhil etmekte ve insan ile hayvan arasındaki etkileşime yer vermektedirler. Ancak antropolojinin alt-disiplinleri ve farklı alanlarla olan bağlantıları hayvan çalışmaları ve antropoloji arasındaki ilişkinin değerlendirilmesini oldukça güçleştirmektedir (Mullin, 2002: 387). Antropoloji; biyolojik antropoloji, kültürel antropoloji, dil antropolojisi ve arkeoloji alt-disiplinlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla, insanı neredeyse her yönüyle ele almaya çalışan antropoloji, insanın hem biyolojik hem de kültürel yönlerini birbirini besleyecek ve tamamlayacak şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bir başka deyişle, antropoloji okuyan biri, daha sonra belli bir alana yoğunlaşacak olsa da önce insanın her yönüyle gören bir temel eğitimden geçmektedir. Bu nedenle hangi alanda çalışıyor olursa olsun, antropolog işe insanın primat atalarından evrimleşmiş bir hayvan olduğu görüşüyle başlar. Bu duruş, çeşitli önyargılarla evrim kuramını kabul etmeyen akademisyenler bir yana, beşerî ve sosyal bilimlerdeki doğa ve kültür arasında net sınırlar çeken çoğu yaklaşımdan oldukça uzaktır (Mullin, 2010: 16).

Antropolojinin, hayvan çalışmaları alanında, diğer disiplinlere göre bir adım önde başlamasını sağlayan bu yaklaşım, onu yararlanan en temel alanlardan birisi yapmaktadır. Bu durum, pek çok kuramcı tarafından dile getirilmektedir. Örneğin, Shanklin'e göre (1985: 380) "insan-hayvan etkileşiminin incelenmesi antropolojinin en

verimli çabalarından biri olabilir”. Hurn’ e göre (2012: 7) antropolojinin bir alt alanı olan bu alan, hayvanlara karşı tutumlarımız ve eylemlerimizdeki sıra dışı çeşitliliği anlayabilmemize yardımcı olabilir. Farklı kültürlerdeki insan-hayvan ilişkilerini ve hayvanlara karşı tutarsızlıklarımızı da gözleme fırsatı bulunan antropologlar için bu alan oldukça ilgi uyandırıcıdır. Waldau ise (2013: 238) antropolojinin farklı kültürlerdeki insan-hayvan etkileşimlerini göz önüne çıkartarak ve disiplinin gelişimi boyunca düşünme biçimlerine ve karmaşık araştırma konularına özeleştirel bir tavırla yaklaşarak hayvan çalışmalarının ortaya çıkışına önemli katkılar sağladığını dile getirmektedir.

2.2.1. Klasik Etnografilerde Hayvanlar

Antropoloji disiplinde insana dair en eski sorular insanın hayvanlarla olan ilişkisi üzerinedir (Shanklin, 1985: 377). Örneğin, Boas (1914) öykülerin neden genellikle hayvanlarla, gök cisimleriyle ya da doğayla alakalı olduğu sorusunu en elzem sorulardan biri kabul etmektedir. Benzer şekilde Radcliffe-Brown da (1922) küçük ölçekli toplumların gelenek ve mitlerinde hayvanlar ve doğanın neden yoğun bir biçimde temsil edildiğini sormaktadır. Sorulan bu sorular bugün de geçerliliğini korumakta ve cevapsız kalmaktadır (Shanklin, 1985).

İnsan-hayvan etkileşimi antropolojinin klasik dönemlerinden beri hem farklı konu başlıkları hem de farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmalardan bazıları hayvanları insanların ekonomik sistemlerinin bir parçası; bir kaynak, mal ya da üretim aracı olarak görmektedir. Bu nedenle hayvan kaynaklı ekonomiler yoğun bir şekilde konu edilmiş, hayvanların nasıl kullanıldığı ve bunun ne oranda ekonomik ya da ekolojik açıdan mantıklı olduğu bulunmaya çalışılmıştır (Noske, 1993). Bu materyalist yaklaşımlara karşılık hayvanın bir toplumdaki ekonomik değeriyle açıklanmayacak ölçüde karmaşık anlamlar barındırması, bu anlamlara sembolik açıklamalar getirecek farklı yaklaşımlar da doğurmuştur. Hayvanların “yemek” için değil “düşünmek için iyi” olduklarını söyleyen Levi-Strauss’un (1964) yapısalcı yaklaşımını, hayvanların düşünce dünyamız ve bağlantılı sosyal alanlardaki güçlü varlığını hatırlatmak isteyen

araştırmacılar tekrar tekrar ele almışlardır⁹. Hayvanlar bu alanda, sembolik ve metaforik öneme sahip nesnelere, totemler ya da kurbanlar olarak karşımıza çıkar.

Diğer bir deyişle, kültürel antropolojinin çekirdeğini oluşturan kültür kavramı bağlamında, hayvanların belli bir kültür içerisinde işleyen öğeler olarak ele alındığı pek çok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Lewis Henry Morgan (1868) kunduzların yuvalarını kurarken kullandıkları teknikleri nesilden nesile aktardıklarını belirtir ve bu mühendislik becerileri açısından insanla kunduzu kıyaslar. Nuerleri incelediği çalışmasında Evans-Pritchard (1950) sığırların Nuer halkı için sadece ekonomik açıdan değil sembolik ve dini olarak da ne kadar önemli olduklarını gözler önüne serer. Mary Douglas (1957), Leleler üzerine yaptığı çalışmada özellikle pangolin kültü üzerinde durur ve yapısalcı bir bakış açısıyla temiz ve kirli kategorilerine uymayan bu hayvanın neden gündelik hayatta tüketilmezken ayinsel alanda etinin yendiğini araştırır. Lévi-Strauss (1963), hayvan sembolizminin evrenselliğini öne sürerek totemizm kavramına yeni bir anlayış getirir. Edmund Leach (1989) hayvan isimlerinin bir aşağılama, hakaret olarak kullanıldığı ifadeleri ele alır ve beslenme ve cinsellik ile alakalı tabularla ilişkilendirir. Clifford Geertz (1973), Bali kültürünü incelediği çalışmasında horoz dövüşünü çok merkezi bir konuma alır ve horoz dövüşünün Bali kültürünün bir metaforu olduğunu ifade eder. Harris (1974) Hindistan'da sığırın kutsallığını ekonomik nedenlere bağlar. Rappaport (1984) ise Yeni Gine'de ekolojik bir bakış açısıyla insan popülasyonu ve domuz popülasyonu arasındaki dengenin sağlanması işlevini gören ayinlere bakmaktadır.

Başka bir açıdan hayvanların antropolojik çalışmalarda ya işlevsel ya da anlamsal olarak ele alındığı görülmektedir (Shanklin, 1985:377). İşlevsel açıdan bakıldığında hayvanlar bir geçim kaynağıdır ve insanlarla birlikte işleyen ekosistemin bir parçasıdır. Anlamsal açıdan ise hayvanlar insanların yarattıkları semboller dünyasının birer bileşenidir ve bu bakış açısı yapısal ve sembolik yaklaşımlarda görünürdür (377).

Ne var ki hayvanlar ve doğa hakkındaki çalışmaları materyalist/sembolik kamplarından birine mecbur kılmayan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Descola ve Palsson (2004) insan ekolojisi ve sosyal teoriyi bir araya getirecek bir yaklaşımı savunmaktadır. Nitekim

---

⁹ Totemizmin kaynağına dair yapılan açıklamalarda insanların hayvanlarla kurdukları kan bağı ilişkilerinin topluluğun ekonomik olarak bağımlı olduğu hayvan üzerinden kurulduğu anlayışına karşı çıkan Lévi-Strauss'a göre (1964: 101) insanlar hayvanlar arasındaki farklılıkları gözlemleyip kendi sosyal farklılıkları için kavramsal bir dayanak noktası olarak kullanmışlardır.

avcı-toplayıcılar üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında hayvanların hem bir besin kaynağı oldukları hem de insanların kafalarını meşgul eden bir imge oldukları görülmektedir. Dahası bu imgeler oldukça karmaşıktır ve değişime tabidirler (Bird-David, 1990; Brightman, 1993; Scott, 1996). Benzer şekilde pastoral göçebelere hayvanların ekonomik önemi ne kadar merkezi bir rol oynarsa oynasın, hayvan varlığının sembolik değeri göz ardı edilemez (Mullin, 1999).

2.2.2. Çoktürlü Etnografi

Yukarıda bahsedilen çalışmalarda hayvan, insanın fiziksel ve ruhani dünyasında yer alan önemli ancak pasif nesnelere. Ancak yakın zamana kadar hayvanların gerek yiyecek gerekse sembol olarak antropolojik çalışmaların kısıynda köşesinde kendilerine yer bulduğu söylene de hayvanlar artık etnografilerde ön plana çıkmaya başlamışlardır¹⁰. Birbirinden farklı hayvanların hatta organizmaların nasıl siyasal, ekonomik ve kültürel güçler tarafından şekillendirildiğini ve hayvanların da onları nasıl şekillendirdiğini inceleyen bu alabildiğine geniş alan canlıların yaşam ve ölümlerinin insanın sosyal hayatıyla nasıl iç içe olduğunu gösterir (Kirksey & Helmreich, 2010: 545). Bu yeni yaklaşımda hayvanlar da birer fail, özne ve Latour'un ilişkiler ağında fark yaratan öğelere verdiği adla *actant*'dir.

Çoktürlü etnografi, doğa ve toplum arasındaki ilişkiyi tekrar ele alma, insanı kuramsal ve ahlaki açılardan merkezden indirme, bilim ve teknolojiyi irdeleme ve alternatif epistemolojilerle denemeler yapma gibi birbirinden farklı alanlara değinmektedir (Ogden vd., 2013: 6). Ancak temeldeki bakış açısı insan, hayvan, bitki, mikroorganizma gibi çok çeşitli canlıların arasındaki ilişkiler ve özellikle insanın bu çok dallı ilişkiler ağıyla birlikte, yani çoktürlü bir montajla (*multispecies assemblage*) varoluşu üzerinedir. Bu montaj, ilişkiler ağına katılanların toplamından ibaret değildir. Montajın bileşenleri karmaşık ve dinamik bir sürecin parçalarıdır (Ogden vd., 2013: 6-7).

¹⁰ Multispecies ethnography ya da posthumanism olarak anılan bu alanda yapılan çalışmaların genel değerlendirilmesi için bkz. Hamilton & Placas, 2011; Smart, 2014; Kirksey & Helmreich, 2010; Ogden, Hall & Tanita, 2013

Özellikle modern dünyada genetik bilimindeki yeni gelişmeler ve teknolojiler insan olma durumunu yeni bir sorgulamaya maruz bırakmıştır. Virüslerin türler arası gen transferinde bulunması ve hayatın pek çok noktasında bakterilerin öneminin anlaşılması gibi yeni mikrobiyolojik veriler insanlar ve diğer canlılar arasındaki keskin çizgiyi bulanıklaştırmıştır (Kirksey & Helmreich, 2010: 555). Bu noktada Haraway'ın (2008) oluş halinin (*becoming*) tek başına değil, bir şey ile ya da birisi ile oluş hali (*becoming with*) olduğunu belirten görüşleri önemlidir. İnsan bedenine yakından bakıldığında birlikte yaşadığımız milyonlarca bakteri bizi bir canlılar potporisine dönüştürmektedir (Haraway, 2008: 31). Dahası, genetiğiyle oynanmış, transgenetik canlılar, ksenotransplantasyon gibi biyoteknolojik gelişmeler münferit bir tür tanımını zorlaştırmakta, insanın biyoteknik bir parçalar toplamı olduğu iddialarını ortaya çıkarmaktadır (Coyle, 2006).

Posthumanizm, postmodernizm, postyapısalcılık, feminizm, postkolonyalizm gibi alanlardan beslenmekte ve “insan” ve “hayvan” kavramları üzerine kafa yormuş Agamben, Wittgenstein, Lyotard, Deleuze ve Guattari, Lévinas, Derrida gibi filozofların görüşlerini de hatırlatarak “insan ve doğa, insan ve hayvan, dünya ve dil arasındaki sınırları ve ayrımı yapıbozumuna uğratarak ikili karşıtlıkların oluşturduğu düşünce modelini kırmaya çalışmışlardır” (Oppermann, 2012: 35). Hayvan artık insanın karşısında değil yanında yer alır ve insan, kimliğini aktif bir şekilde hayvanlarla birlikte inşa eder (bkz. Thompson, 2014; Wolfe, 2010; Maiti, 2013; Pedersen, 2011). Örneğin Agamben (2015) “antropolojik makine” kavramı ile insan ve hayvan arasındaki uçuruma dikkat çekmekte ve geçmişte de günümüzde de işleyen makinenin köleler ve Yahudiler gibi ezilen grupların hayvanlaştırılarak değersizleştirilmesine neden olduğunu dile getirmektedir. Makinenin durdurulması oldukça güçtür çünkü varlığını gömülü olduğu toplumda norm olarak görülmesinden alır. Agamben'in bu düşünceleri sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenecek olan insan ve hayvan kavramlarının iç içeliğini gösterir.

2.2.3. İnsandaki Hayvan

Antropolojinin insanı inceleyen bir bilim olarak daha en başından insan-hayvan bağlantısı tartışmaya koyacak temel bir soruyu yanıtlaması gerekmektedir: insan nedir? Antropoloji

insan ve hayvan arasındaki sınırı nerede çekmektedir? Raymond Corbey (2005), bütün bir antropoloji tarihinin, insan-hayvan arasındaki sınırın nerede durduğu üzerine şekillendiğini ifade eder. Ingold'a göre (1994: 14) Batı düşüncesinde yetişmiş insanlar için "insan" ve "hayvan" kelimeleri önyargılarla doludur ve Batının "insan"ı inşasında¹¹ (ve kadın imajında) "hayvan" merkezi bir rol oynamaktadır. "Hayvan" olma, tarih boyunca hep bir eksiklik üzerinden tanımlanmış (dil, mantık, zekâ, ahlak), fakat bu eksikliğin ne olduğu dönemden döneme değişmiştir.

Ne olursa olsun, Ingold'un farklı alanlardan akademisyenleri "insan olma-hayvan olma" şemsiyesi altında bir araya getirdiği *What Is an Animal?* (1994) adlı çalışmasında "hayvan olma" düşüncesinin insan düşüncesinde ne kadar merkezi bir yer kapladığı ortaya çıkmaktadır. Ortak bir kaniya varmanın oldukça güç olduğu bu tartışmalarda varılan tek sonuç hayvan olma durumunun insan olma durumuyla ayrılmaz biçimde kenetli olduğu ve bu bağın irdelenmesinin tartışmalı, oldukça hassas, duygusal tepkiler ortaya çıkardığıdır (Ingold, 1994: 1).

Evrimsel olarak geriye gidildikçe insanın, modern çağda kendini ayrı tutabilmek için türlü mekanizmalara başvurduğu hayvana giderek daha fazla benzediği, hatta bir noktada insan-hayvan ayırımını yapmanın güçleştiği aşikardır. İnsan ile hayvan arasındaki ilişkilerin dönüşümünü inceleyen Bulliet (2005), birbirinden ayırt edilebilir nitelikte üç dönem tanımlamaktadır: insanın hayvandan ayrılması- evcilleştirme öncesi (*predomesticity*), evcilleştirme dönemi (*domesticity*) ve evcilleştirme sonrası (*postdomesticity*). Tarihin derinliklerinde bir noktada insanın aynı gök kubbe altında bir arada yaşadığı hayvanlardan farklı olduğunun ayırdına varması ve bu bakış açısı ile sürdürdüğü avcı-toplayıcılık yaşam tarzı ilişkilerin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşamada insan topluluklarında hayvanlara dair çok zengin sembolik öğeler bulunmaktadır. Evcilleştirme ile insanlar ve hayvanlar arasındaki güç dengesi bozulmakta ancak insanlar evcilleştirdikleri hayvanlarla hiç olmadığı kadar iç içe bir yaşam sürdürmektedirler. Hayvanlardan üstün ve onlar üzerinde hak sahibi olup onlara son derece yakın yaşamak, insanların hayvanlar üzerinden sıklıkla gözlem yapma şansı buldukları yaşam, öldürme, kan, şiddet, cinsellik gibi olguları hayatın bir parçası haline getirip sıradanlaştırmıştır.

---

¹¹ Metinde insan, "man" olarak, yani erkek üzerinden verilmiştir.

Bulliet'nin (2005) evcilleştirme dönemi olarak adlandırdığı dönem, tarihi ve yazılı kaynaklar yoluyla insan ve hayvan arasındaki uçurumu şüpheye mahal bırakmayacak derecede kanıtlayan fikirler zincirini kapsamaktadır. Modern dünyanın temellerinin atıldığı Antik Yunan'dan başlayarak, skolastik düşünce, aydınlanma, sanayi devrimi gibi oldukça geniş bir zaman skalasına yayılan fikirlerin ortak noktası insan ve hayvan arasındaki farklardır¹². Tezin bu kısmında Batı'nın düşünce tarihinin ön plana alınması, Batı kaynaklı düşünce sisteminin günümüzde Türkiye'de dahil dünyanın çok büyük bir kesiminde toplumu şekillendiriyor oluşudur (bkz. Singer, 2005: 257).

Modern düşüncenin temelinde yer alan Antik Yunanlı düşünürler hayvanlara karşı yükümlülüklerimizin olup olmadığı sorusuna birbirinden farklı yanıtlar vermişlerdir¹³. Ne var ki bu farklı yaklaşımlar içinde¹⁴ Batı'nın düşünce biçimini büyük oranda şekillendiren isim Aristo'dur. Aristo'ya göre doğadaki her bir varlığın bir amacı (*telos*) bulunmaktadır. Doğanın bir parçası olan insan da- köleler ve kadınlar hariç- kendine has ahlaki ve entelektüel kapasitesini kullanarak *polis*in aktif bir vatandaşı olmalı; yönetme, yönetilme gibi sorulara kafa yorarak dünyada bulunma amacına yakışır şekilde davranmalıdır. Hayvanların ya da kölelerin böyle bir *telos*u yoktur. Onlar iyi ile kötünün, doğru ile yanlış arasındaki farkı bilmediklerinden, yani rasyonel akla sahip olmadıklarından adalet kapsamının dışında tutulmalıdırlar (Cochrane, 2010: 13-14; Fellenz, 2007: 89-91).

Aristo'nun düşünceleri, akıl ile ulaşılabilecek evrensel bir doğal kanun bulunduğunu öne süren Stoacıların vasıtasıyla Hristiyan düşüncesine yansımıştır (Cochrane, 2010: 14). Antik Yunan düşüncesinde evren kendi canlılığı ve zekâsı olan, yaşayan bir organizma olarak görülmektedir ancak bu organik görüşte bazı türlerin diğerlerine üstünlük kazanmayacağı anlamına gelmez (Noske, 1997: 43). İnsan, hayvan ve doğa arasındaki geçişliliği, sürekliliği vurgulayan bu evren tasarımı, insan-merkezciliği de bu tasarıma

¹² Burada şüphesiz anaakım düşüncelerden ve yargılardan bahsedilmektedir. Bahsedilen dönemlerin her birinde egemen fikirlerin zıddı yönünde görüş bildiren, alternatif yaklaşımlar da filizlenmiştir. Nispeten kenarda köşede kalan ve modern yaklaşımlara nüfuz edememiş bu alternatif duruşlara yeri geldiğinde değinilecektir.

¹³ Antik Yunan'da hayvanların politik düşünce içindeki yerleri için bkz. Cochrane, 2010: 10-16.

¹⁴ Alternatif görüşler arasında ruhun ölümsüzlüğüne, canlılar arasındaki akrabalığa inandığı için yaşayan bütün canlılara saygı gösterilmesini salık veren Pisagor bulunmaktadır. Vejetaryenlikle özdeşleştirilen ekolü nedeniyle 19. Yüzyıla kadar "Pisagor diyeti/Pisagorcü" vejetaryenlik yerine kullanılmıştır (Cochrane, 2010: 10-11). Pisagorun yanısıra, hayvanların adalet kapsamı dışında kalmasına farklı gerekçeler temelinde Empedokles, Theophrastus, Plutarch ve Porphyry gibi filozoflar karşı çıkmaktadır (Cochrane, 2010: 15-16).

yedirebilmiştir. Hristiyanlıkta holistik ve organik yaklaşım kısmen korunsa da insan-merkezcilik yepyeni bir boyuta taşınmaktadır. Tanrıdan aldığı tam yetki ile insan, doğa ve hayvanlar karşısında egemenliğini kurar. İnsanın (erkeğin) kullanımına sunulan, merhametine bırakılan doğa ve hayvanlar şüphesiz zihinsel olarak oldukça aşağı bir konumda resmedilmektedir. Örneğin İncil’de Tanrı insanların doğaya ve hayvanlara hükmetmesini ister¹⁵. Antik Yunan’daki insan hayvan geçişliliğinden eser kalmaz; artık insan ve hayvan arasına çok keskin sınırlar çekilmektedir (Noske, 1997: 45-46).

Yeni Ahit’te, hayvanların aşağı statüsünü sorgulamak bir yana, hayvanlara şefkat gösterilmesi, nedensiz zulüm edilmemesi gerektiğine dair hiçbir açıklama bulunmamaktadır¹⁶(Singer, 2005: 263). O kadar ki, Aziz Augustinus, İsa’nın kötü ruhları 2000 domuzla hapsedip, domuzları gölde boğduğu ya da bir incir ağacını lanetlediği hikayeleri, doğaya ve hayvanlara zarar vermekten kaçınmanın batıl bir inançtan başka bir şey olmadığını ve ahlaki kuralların onları kapsamadığını göstermek için aktarır (Singer, 2005: 264).

Roma Katolik düşüncesini en iyi özetleyen ve fikirleri yüzyıllarca geçerliliğini yitirmeyen Aquinolu Thomas, Antik Yunan filozoflarından, özellikle de ağırlıklı biçimde Aristo’dan etkilenmiştir. Akıl nosyonunu Hristiyan inancıyla melezleyen Thomas’a göre hayvanları öldürmekte bir sorun yoktur; “kusurlu” hayvanlar “kusursuz” insanlar için yaratılmışlardır ve onları “amacına uygun” kullanmak gerekir¹⁷ (Singer, 2005: 266). Thomas’ın düşüncesinde hayvanlar, irrasyonel, akıl-dışı hayvanlar olarak insandan o kadar uzaktırlar ki, hayvanlara hayırsever davranışlarda bulunmak bile mantıklı değildir. Thomas’ın hayvanların acısı karşısında takındığı sert ve umursamaz tavrı tek bir durumda yumuşattığını görmekteyiz: hayvanlara merhamet eden bir kişinin, insanlara da merhamet edeceği düşüncesi (Singer, 2005: 268-9).

¹⁵ Genesis, 1:28.: God blessed them and said to them, “Be fruitful and increase in number; fill the earth and subdue it. Rule over the fish in the sea and the birds in the sky and over every living creature that moves on the ground.” > (Tekvin 1:28) Onları kutsayarak, «Verimli olun, çoğalın» dedi, «Yeryüzünü doldurun ve denetimimize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun.

¹⁶ Singer, Eski Ahit’te hayvan benzer bir statüye sahip olsa da, insanın doğa ve hayvanlar üzerindeki egemenliği bir hükümlardan çok kâhyalığa benzetilmektedir. Hayvanlara iyi davranmak, onlara şefkatle yaklaşmak salık verilir. Bu yaklaşımı Yeni Ahit’te görmek mümkün değildir (2005: 260).

¹⁷ Hristiyan dünyasında hayvanlara karşı şefkatle yaklaşan birkaç Aziz’in varlığı bilinmektedir. Bunlar Aziz Basileios, Aziz İoannis Hrisostomos, Suriyeli Aziz İshak, Aziz Neot ve Assisili Aziz Francesco (bkz. Singer, 2005: 270).

Ancak, hayvanın bu derece aşağı ve değersiz görülmesi ile insan-hayvan arasına bir duvar örülmesi özellikle Ortaçağ Avrupası'na yakından bakıldığında bazı çelişkiler barındırmaktadır. İdeal olan insan ve hayvanın kendi sınırları çerçevesinde var olması iken hristiyanlık öğretilerinde insanların içerisinde evcilleştirilmesi gereken bir hayvan-canavar olduğu düşüncesinin hakim olması (Salisbury, 1997; Ingold,1994) pratikte sınırların kolayca aşılabileceğini göstermektedir. Nitekim, Ortaçağ köylerinde insanlar, canlı ve ahlak sahibi olduklarına inandıkları doğa ve hayvanlar ile sürekli etkileşim halinde bulunmakta, onlardan geleceğe dair haberler almakta ve hareketlerinden sorumlu tutuldukları için hayvanları pek çok davada yargı önüne çıkarmaktadır (Noske, 1997: 46). Görüldüğü üzere Ortaçağ Avrupa'sı insan-hayvan sınırlarının bulanıklaşmaya başladığı farklı bir tablo çizmektedir.

Rönesans ve Aydınlanma dönemlerindeki gelişmeler bambaşka bir evren anlayışını gündeme getirmiştir. Rönesans hümanistleri “insanın benzersizliğini, özgür iradesini, potansiyelini ve onurunu vurguladılar ve bütün bunlarla “aşağı hayvanlar”ın sınırlı doğası arasındaki zıtlığa işaret ettiler” (Singer, 2005: 272). Özellikle Aydınlanma döneminde, Descartes'ın modern felsefeye kaynak olan görüşleri hayvanları acı çekme kapasitesi olmayan canlılar olarak inşa etmiş; döneminde yapılan sayısız dirikesim (*vivisection*), bu temele dayandırılmıştır (Francione, 2008: 50). Descartes'ın hayvan vücuduna olduğu kadar insan vücuduna da bir makine olarak bakması, inançlı bir Hristiyan olması dolayısıyla insanın üstünlüğüne maddenin ötesinde bir açıklama getirmesinin yolunu açmıştır. Ona göre insanlar, hayvanların aksine, ölümsüz bir ruha sahiptir. Ruhu olmayan hayvanlar ise ne hissedebilme ne de bilinçli olma yetisine sahiptir (Garner, 2005: 13). Böylece hayvanlar birer makineye, otomata dönüşmekte ve neticede kediler, köpekler ve diğer hayvanlar onun gözündeki Tanrı tarafından yaratılmış robotlardan daha fazla bir anlam taşımamaktadır. Descartes'ın bu düşüncesi insanı doğanın efendisi ve sahibi yapmakta ve sanayi devriminin taşıyıcı düşüncesi olmaktadır (Taylor, 2008: 178).

Benzer şekilde Batı düşüncesinin kilit isimlerinden olan¹⁸ Immanuel Kant da hayvanların ahlaki statülerinin olmadığını belirtmektedir; ancak Kant bu düşüncesini hayvanların acı

¹⁸ Hayvanların insanlarla eşdeğer ahlaki statüye sahip olmadıklarını öne süren diğer Aydınlanma düşünürleri arasında Hobbes ve Locke da bulunmaktadır (Garner, 2005: 13). Elbette, bütün Aydınlanma düşünürlerinin, hayvanlar konusunda aynı fikirlere sahip olduğu söylenemez. David Hume, Jean-Jacques Rousseau, Jeremy Bentham ve François-Marie Voltaire gibi bazı düşünürler, ezilen gruplara ve hayvanlara karşı tutumlarımızın değişmesi gerektiğine inanmaktadırlar (Nibert, 2002: 202).

çekmedikleri düşüncesine bağlamaz. Kant'a göre hayvanlara ahlaki yükümlülüklerimiz bulunmaz çünkü hayvanlar, kendi varlıklarının bilincinde değildirler, doğru ve yanlış ayıramazlar ve bu nedenle onlar sadece insan amaçlarının araçlarıdır (Francione, 2008: 51; Garner, 2005: 15; Nibert, 2002: 202-3).

Yukarıda bahsedilen Descartes'ın görüşlerinden kaynak alan Kartezyen düalizmi, zihin ve vücudun birbirinden ayrı ve farklı şeyler olduğunu, dolayısıyla insanın fiziksel vücutları ve ruhsal zihinleri ile bir ikilik oluşturduklarını savunur (Lycan, 2003: 173). Bu düalizm, yani ikili karşıtlıklar, hayvanların sömürülmesinin ideolojik zeminini oluşturmaktadır. Batı düalizminde, birbirinin karşısına konumlandırılan iki kavramdan birisinin norm olduğu iması yatmaktadır. Üstün ve egemen olan (beyaz, erkek vs.), karşı kutup (siyah, kadın, vs.) üzerinde hak sahibi olduğu yanılgısına kapılmaktadır (Kemmerer, 2006: 11). Benzer şekilde insan-hayvan ikiliğinde norm insandır. Hayvanlar ve insanları birbirinden kopartan ve insanı daha üst bir mertebeye taşıyan “zihin-vücut”, “insan-hayvan”, “akıl-duygu” gibi ikilikler hayvanın insanla eşit bir düzlemde ele alınmasına imkân tanımamaktadır.

Yaratılan bu ikilikler insan ve hayvan arasında “nitel” bir farkın olduğu, yani türler arasında kapanmayacak bazı bilişsel yetenekler olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Francione, 2008: 218-9). Ancak, Descartes'ın yaygınlaştırdığı hayvan deneyleri sonrasında insan ve hayvanın birbirine oldukça fazla benzerlik gösterdiği düşüncesi giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. İnsan-hayvan arasındaki farkların “nitel”den çok nicelik farkı olduğunu ortaya koyan ve insanın doğadaki yeri konusunda çığır açıcı fikirler dile getiren Darwin'in¹⁹ çalışmalarının yayınlanmasıyla insan merkezci yaklaşım bir nebze yara aldıysa da²⁰ modern dünyada “konuşabilme, dil kullanma” becerimiz insan-hayvan ayırımını devam ettiren çok önemli bir kriter olmuştur. Sadece insanlara ait olan bu özellik, insanların mükemmelliğini ve üstünlüğünü yansıtır (Abram, 1997: 54, ayrıca bkz. Hursthouse, 2000:70; Carter ve Charles, 2011: 15-18). George Herbert Mead (1934) insanların dil kullanma konusunda eşsiz olduğunu ve insanlarda benlik algısının

¹⁹ Darwin (1981: 105) “insan ile yüksek hayvanların zihni arasındaki fark büyük olsa da kuşkusuz bu tür farkı değil derece farkıdır” demektedir ve eklemektedir: “...duyular ve sezgiler, sevgi, bellek, dikkat, merak, taklit, akıl vb. insanda bol bol bulunan çeşitli duygu ve yetiler, aşağı hayvanlarda nüve halinde, hatta bazen gelişmiş halde bulunabilir”.

²⁰ Papa insan vücudunun hayvanlardan evrimleştiğini kabul etse de zihnin Tanrı tarafından bahşedildiğini ifade etmekte ve insanı evrimin tepe noktasına yerleştirmektedir (Plumwood, 2012: 15)

oluşumunda dilin çok merkezi bir yerde olduğunu savunmaktadır. Dilin özelliklerini andıran karmaşıklıkta iletişim becerilerinin hayvanlarda da gözlemlendiği iddialarının ciddiyetle ele alınmasına karşı duyulan isteksizlik (Waldau, 2013: 225) insan ve hayvan arasındaki sınırın iki taraftan da aşılmaya çalışılmasının yarattığı rahatsızlığı yansıtmaktadır. Stephen Clarke'a göre (1977), hayvanların dil kullanabildiklerini dair şüphelerimiz onların gerçekten bu yetiye sahip olup olmadıklarını bildiğimizden kaynaklanmaz. Dil, insanları hayvanlardan ayırmak için kullandığımız bir felsefi araçtır. Eğer yapılan dil tanımının bileşenleri hayvanlar için de geçerli olmaya başlamışsa, tanımları değiştirerek yine hayvanları dışarıda bırakmanın bir yolu bulunur.

Abram (1997: 157) insanın dil kullanma becerisinin biricikliğini kabul etse de konuşma yetisinin geçmişte animistik bir bağlamda ortaya çıktığını, konuşarak sadece insanlarla değil, etrafımızdaki canlı doğayla da iletişim kurduğumuzu ifade eder. Günümüzde doğal bağlarından koparılmış ve aşırı soyulanmış göstergelerimize giderek artan bir biçimde yoğunlaşmamız doğayla ve toprakla kurduğumuz organik uyumumuza engel teşkil etmektedir (Abram, 1997: 157-8).

19. yy. sonlarında temel insan haklarını ihtisas eden eşitlikçi ve demokratik devrimler bir noktadan sonra işçi, kadın, çocuk hakları gibi pek çok noktada kapitalist üretim sistemiyle giderek daha da uyumsuz hale gelir. Bu noktada elit kesimin ideolojik sığınağı "bilim" ön plana çıkar ve "zihinsel üstünlük" iktidarı elinde bulunduranların lehine gerekçeler sunar. Tıpkı zihinsel açıdan aşağı olan insanlar gibi "aklı olmayan, irrasyonel" olarak klişeleşen hayvanların da sömürülmesi böylesi bir zeminde meşrulaştırılmaktadır (Nibert, 2002: 203).

Hümanist paradigmayı eleştiren Haraway (1991: 189) ise, insanların hayvanların sahipleri olduğu ve onları sömürmeye haklarının olduğu fikrinin Batı düşüncesine kazınmış olduğunu dile getirir. Hümanizm, insanın kendisine her şeyi gören ve her şeyi bilen bir Tanrı imgesi yakıştırmaya yol açmıştır. Kendinde büyük bir yaratma/üretme gücü keşfeden insan, doğaya ve hayvanlara yukarıdan bakmış, onlarda yönetilmeyi ve sömürülmeyi hak eden aşağılık özellikler görmüştür. Haraway (2003: 4), sado-hümanist adını verdiği bu dünya görüşü yerine "*nonhumanism*"i ve hayvanları bize eşlik eden türler olarak gören dünya görüşünü savunur. Mitchell'a göre (2003: xii) insan ve hayvan arasındaki farkları türlü şekillerde kurgulayarak sabit ve değişmez bir insan ve hayvan

kimliği yaratmış olsak da insan dışı hayvanların “indirgenemez çoğulluğu ve ötekiliği ile hesaplaşmadan” insanlık ve insan hakları iddiasında bulunamayız.

Batı düalizminin önemli bir diğer bileşeni de doğa/kültür ikiliğidir. Özellikle kültürün antropologların ana malzemesi olduğu düşünülürse, kültür ve doğa arasındaki gerilim antropolojide kendisini oldukça güçlü bir biçimde hissettirmektedir. 1970’lerde kıvılcımlanan, kültürü evrimsel genetik ile uyarlanmacı davranışlar bütününde açıklamaya çalışan sosyobiyojoloji akımı çok yoğun biçimde eleştiri almış, ileri derecede basit ve indirgemeci bulunmuştur (Allen vd., 1975; Sahlins, 1976; Harris, 1979: 121; Geertz, 1973). Kültürün insanın fiziksel özelliklerine, genetiğine yani doğaya yakın, hayvanlarla paylaştığı kısmına bağlanmaya çalışılmasının yarattığı tepki kültürün insanı tanımlarken ne kadar merkezde durduğunun bir göstergesidir. Ingold’a göre (1994) hayvanların sömürülmesi ve evcilleştirilmesi, genel olarak insanların kendi “hayvanlık”larını da kapsayan doğayı nasıl aştıklarını ve onu nasıl dize getirdiklerini anlattıkları bir öykünün parçasıdır. Kültür bu anlamda, insanın hayvani olandan korunduğu bir sığınaktır. Kültür insanların diyarıken, doğa hayvanların diyarıdır (Hurn, 2012:41). Levi-Strauss (1964, 1966), bu düşüncenin en ünlü savunucularındandır. Fransız antropoloğa göre kültür ve doğa ikiliği yapısaldir ve evrensel olarak her toplumda bulunmaktadır ve bu ayırım insanları hayvanlardan ayırmaktadır. Ancak bu bakış açısı, insanla hayvanın arasında büyük bir uçuruma işaret etmektedir. Kültürün sadece insanlar için geçerli olan bir terim olarak kullanılması ve kültür tanımının tür bariyerlerini aşamaması Waldau’ya göre (2013: 224) bilim dışı ve uzağı göremeyen bir bakış açısıdır. Bu alanda giderek artan literatür, bazı hayvanların insan için formüle edilen kültür tanımına uyan pek çok davranış kalıplarına sahip olduğunu göstermektedir²¹.

2.2.4. Sınırların Aşılması

İnsan-hayvan, insan-doğa, doğa-kültür sınırlarının nereye çekildiği Batı literatüründe geniş bir entelektüel tartışma alanına sahiptir²². Ancak günümüzde bu sınırları tartışmaya

²¹ Örneğin bkz. McGrew, 1992; Wrangham vd., 1994.

²² Beşerî bilimlerin bakış açısıyla insan ve doğa arasındaki ilişkiler için bkz. Milton, 1996; Franklin, 2002; Descola ve Pálsson, 2004; Castree, 2011; Ingold, 2012.

açan, yeniden tanımını yapan ve sınır çatışmalarını inceleyen pek çok çalışma alanı ve yaklaşım hayvan çalışmalarının kuramsal tabanını güçlendirmektedir.

Evrensel olduğu varsayılan insan, hayvan, doğa gibi kategorilerin farklı kültür ve toplumlarda oldukça değişiklik gösterdiği etnografik araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kültür veya toplum ile taban tabana zıt bir doğa anlayışı bulunmayan pek çok toplum bulunmaktadır. Bu toplumlarda değer hiyerarşisi genellikle bulunmamakta, insan hayvan arasındaki sınırlar akışkan bir özellik göstermekte, hayvanlar birer kişi (*person*) olarak düşünülmekte ve insan-hayvan dönüşümü mümkün görülmektedir (Mullin, 1999: 202). Antropologlar, başka kültürlerde insan üstünlüğü düşüncesinin olmadığını, insanların bazı kültürlerde kendilerini doğa ve hayvanlar ile aynı seviyede, hatta bazen daha aşağı seviyede gördüklerini aktarmaktadır (Ingold, 1994: 11).

İleride “avcı-toplayıcılık” başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecek olan bu alternatif görüşler genellikle animizm inancıyla birlikte ele alınmaktadır. Avcı-toplayıcılar ya da avcı-toplayıcı olmasalar da animistik görüşlere sahip olan başka topluluklar, hayvanlara faillik atfetmekte, onları eylemlerinin sonuçlarını tartan ve bunlara göre hareket eden bağımsız aktörler olarak görmektedirler (Hurn, 2012: 45). Örneğin, Kuzeydoğu Sibirya'nın yerli halklarından biri olan Yukagirler için insan, hayvan ya da nesnelere hepsinin ruhu vardır. Hayvanlar arasında da özellikle avlanan ve avcı hayvanların “kişi” oldukları söylenebilir. İnsanlar ve hayvanlar geçici olarak birbirlerine dönüşebilme yetisine sahiptirler (Willerslev, 2004: 629, 633). Nadasdy (2007) ise Kluane'lerin bilinçli bir şekilde hareket edip kendi vücudunu avcıya bir hediye gibi sunan hayvanlardan bahsettiklerini anlatır.

İnsanın yeryüzü ile ve dünya üzerindeki canlılarla, doğal olaylarla bir bütün halinde yaşadığı pek çok kültür bulunmaktadır. İnsanın doğa ile bağlantısı ve akrabalığı *Sioux*ların ayin sonrası tekrarladıkları “*omatakwiase*” kelimesinde görünür hale gelir. *Omatakwiase* temel olarak “bütün akrabalarıma” anlamına gelir ve söyleyen kişiyi toprağa ve bütün canlı akrabalarına bağlar (Waldau, 2013: 233).

Tek tanrılı dinler ve hümanist dünya görüşüyle şekillenen doğanın ve hayvanların efendisi insan, daha önceden de belirtildiği gibi Batı düşüncesinde önemli bir yer tutar. Ancak, semavi dinlerin aksine, Budizm'de bütün canlıların bir bütün olduğu görüşü

mevcuttur. Hisseden canlılardan hiçbiri bir diğerinden üstün değildir ve buna insan da dâhildir. İnsanın doğa karşısında hiçbir üstünlüğü ya da ayrıcalığı yoktur. Budizm’de en temel öğretilerden biri olan *ahimsa*’ya göre insanın herhangi bir canlıya zarar vermesi ya da onu öldürmesi yasaktır (Epstein, 1990). Benzer şekilde Hinduizm’de de ilahi güç bütün canlılarda mevcuttur. Ruh ölümsüzdür ve beden ölünce ruh reenkarnasyonla başka bedenlerde (insan ya da hayvan) tekrar doğar. Bitkiler ve hayvanlar sadece insan tüketimi için yoklardır ve insanların saygısını hak ederler (Hinduism...). Hindistan alt kıtasının yanı sıra insan üstünlüğünün kabulü bir yana, İslam’da da hayvanların ruhları olduğu görüşü bulunmaktadır (Waldau, 2013: 232-3)

Bu noktada hayvan çalışmaları ve insan-hayvan iktidar ilişkilerinin sorgulanması antropoloji disipliniyle ne derece uyumludur? Esasen antropolojinin bilgiye ulaşma yöntemi, biyolojinin özne-nesne yaklaşımını çoktan sorgulamış ve indirgemeci olmayan katılımcı gözlem metoduyla hayvan çalışmalarına çok daha uygun bir zemin hazırlamıştır (Noske, 1993: 190). Ayrıca, antropoloji sömürgeci geçmişini sorguladığı ve kendisiyle yüzleştiği bir “günah çıkarma” döneminden sonra “öteki”yi anlamının zorluğunu kavrayıp, ona saygıyla yaklaşmayı öğrenmiş, etnosantrizme düşmemek için çok daha dikkatli davranmaya başlamıştır²³ (Noske, 1993: 190). Antropolojinin bu kendine dönüş ve eleştiri evresinin kaçınılmaz bir sonucu olarak insan-hayvan arasındaki ilişkilere ilgi artmıştır (Hurn, 2012: 2).

İnsan/doğa ikiliği her iki taraf için de tahrip edici bir olgudur. İnsan ve doğa arasındaki köprü yıkıldığında hem özünde doğayla bütünleşik olan, onun bir parçası olan insan doğadan kopartılır hem de doğa ve hayvanlar ahlak ve kültür gibi insanın ayrıcalığına sunulmuş alanlardan dışlanıp, zihinsiz vücutlara dönüşürler (Plumwood, 2012: 16). Plumwood’a göre (2012: 16) Batı’nın kendini tekrar doğanın bir parçası olarak görmesi kadar doğada ve hayvanlarda da zihinsel ve kültürel öğeler bulunduğunu kabul etmesi

---

²³ Noske (1993: 190), insanı, hayvanlarda bulunmayan kültür ve sosyal yapı üzerinden tanımlayan, yani insanlığın temelini “hayvanî- yabanî durumdan kopuş” a bağlayan antropoloji ile hayvanı temel çalışma konusu olarak ele alan fakat onları sadece biyolojik nesnelere gören biyoloji disiplinlerinin bir orta yol bulması gerektiğini savunur. Ne var ki, Noske (1993: 190) antropolojinin bu değerli bakış açısının sadece “insan” öteki için geçerli olduğunu, etnosantrizmden sakınan antropologların, bu sefer başka bir tür ayrımcılığa, “antroposantrizm” e düştüğünü ifade eder.

oldukça zordur. Diğer bir deyişle insanların tekrar doğanın alanına, doğanın da ahlâk alanına katılması gerekmektedir.

2.3. HAYVAN ÇALIŞMALARI, ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ VE İDEOLOJİ

2.3.1. Hayvanlar ve İdeoloji

Kökeni Destutt de Tracy'nin bilimsel bir yöntemle incelenebilecek olan "idealar bilimi" kavramına dayanan ve bu anlamıyla olumlu bir çağrışıma sahip olan ideoloji kavramının sosyal bilimlerin en çok tartışılan kavramlarından birine dönüşmesi Marx'ın sayesinde (Sancar Üşür, 1997; Örs, 2010). Marx'ın kuramında ideoloji, ekonomik üretim biçiminin oluşturduğu alt yapının belirlediği üst yapı alanına ait bir kavramdır. Marxist bakış açısı ideolojiyi sınıfsal çatışma ve iş bölümü ekseninde ele alır. Sermayeyi elinde bulunduran küçük bir sınıfın işçi sınıfını tahakküm altında tutması ve bunu doğal bir düzen olarak işçi sınıfına bile kabul ettirmesi ideoloji tartışmalarının ana eksenini oluşturmaktadır. Yönetici sınıfın çıkarlarını yansıtan egemen ideoloji açıkça kendi çıkarlarına zıt olmasına rağmen işçi sınıfı tarafından kabullenilmektedir. Bunun nedeni, ekonomik üretimin arkasındakilerin, düzenin devamını sağlayacak zihinsel üretim araçlarını da kontrol altında tutmasıdır. Diğer bir deyişle "her dönemde egemen fikirler, egemen sınıfın fikirleridir" (Marx ve Engels, 1977: 67). Bu bağlamda oluşturulan ideoloji bir yanılsama, gerçeğin çarpıtılması, bir yanlış bilinçtir. *The German Ideology*'de (1977), Marx ve Engels *camera obscura*, tersine dönmüş imge metaforunu kullanmakta ve "düşüncelerin gerçekliği çarpıttığını ya da ters çevirdiğini" düşünmektedir (McLellan, 2012:16). Marx'ın ideoloji anlayışı, ideolojiyi sadece egemen sınıfa özgü olumsuz bir kavram olarak görmesi, ideolojinin sadece ekonomik üretim temelinde açıklanması nedeniyle indirgemeci ve belirlenimci olduğu gerekçeleriyle eleştirilse de (bkz. Howarth, 2000: 87-8), çoğunlukla normal ve doğal olarak görülen ilişkilerin iktidar tarafından çarpıtılmış, bozulmuş olabileceklerini hatırlatma ve sömürü ve tahakkümün özgür bir seçim olarak empoze edilebileceğini gösterme açısından eleştirel yaklaşımlarda önem taşır (Sancar Üşür, 1997: 20, 23).

Marxist gelenekten gelen Gramsci ise Marx'ın ideolojiyi sınırlayan ve olumsuz özellikler atfeden düşüncesinden uzaklaşmış ve ideolojiyi sanat, hukuk, ekonomi ile bireysel ve toplumsal hayatın her alanına nüfuz eden geniş bir alana yaymış (Gramsci, 1971: 328) ve bütün dikkatini ideolojinin de önemli bir kısmını oluşturduğu üst yapıya vermiştir (Özbek, 2011: 122). Gramsci, Sosyo-ekonomik altyapı ile politik-ideolojik üstyapıdan oluştuğunu dile getirdiği ve tarihsel blok olarak adlandırdığı toplumsal biçimler içinde özellikle üst yapıdaki sivil toplum kavramıyla ilgilenir (Özbek, 2011:120-4). Sivil toplumun bir parçası olan hegemonya kavramı Gramsci'nin (1971:12) en önemli kavramlarından biridir. Devletin sadece zor kullanarak toplumu ikna etmediğini gözlemleyen Gramsci, sivil toplumda yaratılan bir ortak dünya görüşü, ortak duyu sayesinde toplumun egemen sınıfın tahakkümünü sorgulamadığını, egemen sınıfın iktidarını doğal ve kabul edilebilir gördüklerini belirtir (Örs, 2010: 21).

Althusser de (2003:172) Marksist gelenekten gelmekteyse de üstyapının görece özerk olduğunu düşünmektedir. Gramsci gibi, Althusser de Devletin Baskı Aygıtları adını verdiği hükümet, polis, ordu, yargı gibi örgütlerle zor kullanarak ya da yaptırımlar yoluyla uzun süre egemenliğini koruyamayacağını ifade eder. Dolayısıyla egemen sınıfın devamlılığı, yani üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi ideoloji yoluyla toplumda çok geniş bir yayılma alanı bulan Devletin İdeolojik Aygıtlarıdır (DİA). Eğitim, aile, din, hukuk, kültür, medya vs. gibi pek çok DİA, egemen sınıfın bütün çelişkili ideolojilerine rağmen ortak bir egemen ideoloji altında birleşirler (2003: 169-171). Althusser, bu zamana kadar göz ardı edilen dil faktörünü ideoloji kavramına yedirmesi ve böylece ideoloji ve söylem tartışmalarını başlatması açısından da önemlidir.

İdeoloji tartışmalarına dili merkeze alan yapısalcı yaklaşımlar da etki etmiştir. Kökenini Saussure'ün söz (*parole*) ve dil (*langue*) ayrımından alan yapısal dilbiliminde, dil altta yatan, örtük bir sistemi, söz ise bu sistemin yüzeydeki görünür kısmını oluşturmaktadır. Bilimsel bir çaba ile altta yatan düzenli fakat bilinçdışı sistem çözülebilir. Bu yenilikçi bakış açısı, Levi-Strauss tarafından, yapısı dile benzetilen toplumsal, kültürel olgulara ve mitsel düşünceye de uygulanmıştır. Bu yaklaşımların ideolojilerle bağlantısı Levi-Strauss'un mitlerin modern çağdaki siyasi ideolojilerle paralellik gösterdiği düşüncesidir (McLellan, 2012: 72-5).

İdeolojinin dil ve söylem ile bağlantısı ileride bahsedilecek olan kimi kuramcılar tarafından konu edilirken, Laclau ve Mouffe, Foucault gibi post-Marxist, post-yapısalcılar ise ideoloji nosyonunu bir kenara bırakarak söylem üzerinden devam etmektedirler. Örneğin, Foucault'ya göre (1979, 2014) ideoloji kavramının geleneksel kullanımı sadece siyasal alandaki iktidar ilişkisine odaklandığı, hayatın her alanına sızan iktidar mücadelesini göz ardı ettiği için hatalıdır. Ancak alanı genişletildikçe ideoloji kavramının içi boşalmaya başlar; bu nedenle Foucault ideoloji kavramını eleştirir ve kullanımdan kalkması gerektiğini düşünür. Geleneksel olarak ideoloji kavramıyla birlikte anılan iktidar ilişkileri Foucault'da söylem kavramıyla bağdaştırılmaktadır. Öznenin ve iktidarın söylemle birlikte var olduğunu, söylemden bağımsız ve onu önceleyen bir öznenin ya da iktidarın bulunmadığını ifade eder. Dolayısıyla iktidarı üreten söylemdir.

İdeolojinin söylemle eş anlamlı olarak anılmadığı yaklaşımlarda ise söylem ideolojilerin yaratılmasında çok önemli bir yere sahiptir (Eagleton, 2011; Fairclough, 1992; van Dijk, 1995, 1998, 2000; Purvis-Hunt, 1993; Hall, 1982). Fairclough (2003: 9) ideolojileri dünyamızı oluşturan çeşitli öğelerin temsilleri olarak görür. Bu temsiller iktidar, egemenlik ve sömürü gibi toplumsal ilişkileri kurmak, sürdürmek veya değiştirmek üzerinde etki sahibidir. İdeolojiler egemen söylem yoluyla doğallaştırıldıklarında artık sorgulanamaz “sağ duyu”lar haline dönüşmekte ve karşıt fikirler akıllara getirilmemektedir (Fairclough, 1992: 76). Fairclough (1985: 751) bu bağlamda ideoloji ve söylemleri birbirinden ayıramadığı için “ideolojik-söylemsel formasyonlar”dan bahsetmektedir.

Van Dijk (1995, 1998, 2000, 2006) daha kapsamlı ve genel bir ideoloji kavramını savunmaktadır. İdeoloji üreten gruplar iktidarı ele geçirmiş ve çıkarları doğrultusunda gerçekleri çarpıtan gruplar olabileceği gibi aynı zamanda egemen olmayan, iktidara geçmesi de yakın zamanda olası görünmeyen feminizm, ekoloji gibi akımların üyeleri de olabilmektedir. Bu bağlamda ideoloji negatif bir kavram olmaktan çıkmaktadır. (2000:8).

Van Dijk'ın (1995: 244-5) toplumsal biliş yaklaşımı, ideolojileri toplumun birer parçası olan bireylerin zihinsel şemaları vasıtasıyla açıklar. İdeolojiler insanların zihinlerinde oluşan fikirlerdir ve bu bağlamda bilişseldirler, ancak bu fikirler paylaşılan “inanç sistemleri”ni oluşturmaları açısından da toplumsaldırlar. İdeolojiler aynı zamanda farklı faktörlerin bir araya gelmesiyle oluşurlar. İdeolojilerin anlamlandırılması için

oluşturduğu çerçevede, dil kullanımı, iletişimsel stratejiler gibi söylemsel faktörlerin; fikirler, inançlar, temsiller gibi bilişsel faktörlerin ve toplumsal, kültürel, siyasal ve tarihsel özelliklerin vücut bulduğu toplumsal faktörlerin bir arada ele alınması gerekmektedir (2000:4).

Bu tezin konusu olan hayvan söylemi ve onunla bağlantılı olan hayvanlar hakkındaki ideoloji de Van Dijk'ın yaklaşımına daha uygundur. Hayvanların aşağı statüsünü oluşturan, sürdüren ve çok geniş kitlelerce paylaşıp ortak bir inanç sistemi haline getiren söylem-ideoloji karmaşık toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekanizmalar yoluyla "sağ duyu" haline gelmiş ve sorgulanması güç bir "gerçekliğe" dönüşmüştür.

Hayvanların tahakküm altına alınması, 4. Bölümde daha ayrıntılı anlatılacağı üzere kapitalist ekonomik düzen ile sıkı sıkıya bağlıdır. Kişisel çıkarlar, kâr ve kazanç temelinde yükselen tahakkümün sürdürülebilmesi için vatandaşların çok büyük bir kesiminin desteğini de alması gerekmektedir. Zulmü kurumsallaştırmak ve meşrulaştırmak için güçlü şirketler inançlarımız ve değerlerimize tesir ederler (Nibert, 2002: 196).

Nibert'a göre (2002: 196) insanların empati kurma kapasitesi oldukça gelişmiştir. İnsanların ezilmiş gruplara ve hayvanlara yapılan kötü muamele karşısında tutarsız tepkiler vermesi, empati kapasitemizin kişisel zenginlik ve egoizmi teşvik eden ekonomik, siyasal ve inançla alakalı sistemlerce etkisizleştirilmesi nedeniyledir. Devlet tarafından da korunan seçkin grubun çıkarları tahakküm altındaki grupların değersizleştirilmesiyle sürdürülebilir. Belirli grupları ve hayvanları değersizleştiren toplumsal düzenlemeler, ideolojiler, tahakkümü görünmez hale getirip meşruiyetini sağlarlar (Nibert, 2002: 197).

Tahakkümün arkasında bulunan ve türçülük olarak adlandırılan ideoloji, hayvanların sömürsünü ve aşağı statüsünü kuran karmaşık bir dizi kurum, söylem ve hissiyat bütünüdür (Weitzenfeld ve Joy, 2014: 28). Türçülük ideolojisinin bir alt kümesi olan karnizm, yani hayvanları yenen ve yenmeyen kategorilerine yerleştirip hayvanların tüketimini ve sömürsünü meşrulaştıran ideoloji, türçülüğün en geniş ve yaygın görüntüsünü oluşturmaktadır. Karnizm çerçevesinde Melanie Joy (2011) toplumsal ve psikolojik olarak hayvanların çektiği acılara duyarsızlaşmamızı sağlayan çeşitli mekanizmalardan bahseder. İnkâr etme, kaçınma, rutinleştirme, meşru kılma,

nesneleştirme, kişisizleştirme (*deindividualization*), dikotomi yaratma, rasyonelleştirme ve kopma gibi mekanizmalar neticesinde insanların ve hayvanların benzer yönlerini görüp empati yapma yeteneğimiz köreltilmektedir (Joy, 2011:19). Joy, esasen eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel hayvan çalışmalarında çeşitli bağlamlarda tartışılan bu kavramları başarılı bir şekilde toparlamaktadır.

Karnizm ideolojisi Weitzenfeld ve Joy'a göre (2014:30) hem içselleştirilen hem de kurumsallaştırılan anlatılardan oluşur ve bu anlatılar birbirini besler. İlk aşama, ortada bir problem olduğunu inkâr etmektir. İsimlendirilmeyen ideoloji, kavramlaştırılmaz ve sorgulanmaz ve böylece görünmez kalmaya devam eder. Karnizmin bir seçenekten çok doğal bir olgu olarak yansıtılması bu görünmezliğe dayalıdır. Weston'a göre (1999: 189) sınıai hayvancılık pratikler "sessiz ve gizli bir anlaşma" aracılığıyla sürdürülür. Ortada "bilmemek" değil, "bilmeyi istememek" durumu mevcuttur. Masson (2015) bu duruma "kasıtlı bilgisizlik" adını vermektedir. Sosyolog Stanley Cohen, insanların savaş, soykırım gibi zalimlikler çerçevesinde inkâr mekanizmasından bahseder. İnkâr, başka yöne bakma, kendini kandırma gibi çok çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilse de yediğimiz hayvanlar söz konusu olduğunda esasen kültürel olarak fark etmeme mekanizması çalışmaktadır çünkü dünya ve gerçeklik hakkındaki kanıksanmış, verili kabul edilmiş düşüncelerimiz hayvan sömürüsünü görmemizi engeller.

Meşrulaştırma ve bunun bileşenleri olan, et yemenin normal, doğal ve gerekli olduğu düşüncesi sadece insanların eylemlerini yönlendirmez aynı zamanda zihinsel ve duygusal engelleme mekanizmaları yaratarak davranışlarımızın ahlaki sonuçlarını ve hayvanlara karşı davranışlarımızdaki tutarsızlığı maskeler (Joy, 2011: 96-7). Son zamanlarda vegan hareketinin güçlenmesiyle birlikte karnist söylemin de dönüşüme uğradığı, neokarnist anlatı olarak adlandırılan bu söylemde et yemenin doğruluğu üzerinden değil de vegan hareketinin anormal, doğal olmayan ve gereksiz olduğu üzerinden karnizm inşa edilmektedir (Joy, 2012).

Bu mekanizmalardan dikotomi yaratma insan ve hayvan arasına sınırlar çekmektedir. Daha önce en güçlü biçimde Descartes'ta örneğini gördüğümüz bu sınır çekme yaklaşımı Bruno Latour'un (1993:10-11) arındırma (*purification*) olarak adlandırdığı, modernizme özgü bir kavramdır ve amacı bir tarafında insanların diğer tarafında insan olmayanların bulunduğu ontolojik olarak birbirinden kesin bir şekilde ayrılan alanlar yaratmaktır.

Posthumanizm yaklaşımı ise “saf” kategorilerin bulunmadığını, insanın merkezdeki egemenliğinin siyasal ve ideolojik olarak inşa edildiğini, bu nedenle de hatalı bir dayanağının olduğunu dile getirir (Taylor, 2012: 38). Taylor’a göre (2012: 41), insanı hayvandan, toplumsalı doğal olandan ayırma çabasındaki bu süreç hem doğallaştırılmakta hem de bir yandan sürdürülmesi için yoğun bir emek gerektirmektedir. “Gerçek” olarak pazarlanan bu sınırlar bir yandan insanlar açısından sorgulanmadan kabul edilmektedir. Ancak öte yandan, doğal olmayan bu sınırın devamlı surette korunması, kontrol altında tutulması ve gerektiğinde yara alan kısımların tamir edilmesi gerekmektedir. Sınırların devamlılığı her zaman siyasal bir mevzudur çünkü insan-hayvan-doğa arasına çekilen sınırların alaşağı edilmesi doğanın ve hayvanların tahakkümüne dayalı pek çok çıkar mekanizmasını tehdit etmektedir (Taylor, 2012: 41).

Tarihsel gelişiminden bahsedilen insan-merkezcilik, sömürüyü mümkün kılan ideolojilerin en başında yer almaktadır. İnsanın doğa ve hayvanlar üzerindeki egemenliğini, arada ilahi güçler gibi bir müzakereci olmadan, bilgi ve değer kaynağı olduğuna inandığı “akıl” vasıtasıyla ilan ettiği insan merkezcilik, bu özelliğiyle en saf ve en kuşatıcı biçimine hümanizmle birlikte ulaşmıştır (Weitzenfeld ve Joy, 2014: 3-4). İnsan merkezli eğilimler, dünyayı insan bedeninin ve bilişsel özelliklerinin vasıtasıyla anlamlandıran canlılar olarak bir noktaya kadar kaçınılmazdır. Pek çok yerli kültür, farklı derecelerde, insanı diğer hayvanlardan daha ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmekte, hayvanların üremeleri ve hayatta kalmaları için insanların ritüellerine ihtiyaçlarının olduğu düşünülmektedir (Noske, 1997:189). Ancak bu eğilimler, bir ideoloji olan insan-merkezcilikten farklıdır çünkü insan merkezcilik insanın üstünlüğünü ve ayrıcalıklı konumunu merkeze alabilmek için insan dışındakileri marjinalleştirme ve kendilerine tabi kılma işlevini görür. Dahası, diğer canlıların değerini, inşa ettiği bu “insan” nosyonu üzerinden ölçer (Weitzenfeld ve Joy, 2014: 3). İnsan merkezci söylemin egemen söylem olması ideolojilerin birer iktidar alanı olduğunun açık bir örneğidir; insanın üstünlüğü düşüncesi yansımasını insan-merkezci söylemde bulmuştur (Garner, 2003: 233).

İnsana özgü olduğu düşünülen yeteneklerin ve özelliklerin hayvanlara da atfedilmesi antropomorfizm olarak adlandırılmaktadır. Mitoloji, masallar, filmler, karikatürler antropomorfik karakterlerle doludur. Kendilerini evrenin merkezi görmeleri insan-merkezci yaklaşımda düşülmemesi gereken bir hata olarak kodlanmakta Özellikle hayvan davranışlarının bilimsel çalışmalara konu edildiği alanlarda ve hayvan deneyleri söz

konusu olduğunda hayvanların hissedebilirlikleri, duygusal dünyaları, kişilikleri, aile bağları göz ardı edilmektedir (Taylor, 2011: 266-7; Noske, 1997: 88-89)

Yukarıda bahsedilen türcü ideoloji türcü söylem ile birlikte işlemekte ve bir ideoloji-söylem bütünü oluşturmaktadır. İdeolojiler bir anlamda dünyaya dair temsillerdir ve bu temsiller yoluyla iktidar, egemenlik ve sömürü gibi toplumsal ilişkiler kurulmakta, sürdürülmekte ve değiştirilmektedir (Fairclough, 2003: 9). Türcü söylem ve ideoloji de insanlar ve hayvanlar arasındaki iktidar, egemenlik ve sömürü ilişkilerinin devamlılığını sağlamaktadır.

2.3.2. Hayvan Çalışmaları ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi

20. yüzyılda dilbilimsel dönemeç adıyla anılan bir kırılma sonrasında dile yaklaşımlar büyük bir dönüşümden geçmiş ve önceden dilin gerçekliği doğrudan ya da dolaylı yollarla yansıttığı düşünülürken, artık dilin bir gösterge sistemi olduğu ve bu sürecin gerçeği bizzat kendisinin oluşturduğu fikri öne çıkmıştır (Locke, 2004: 11). Dil, önceki anlayışların aksine, gerçek dünyanın nötr ve nesnel bir betimlemesi değil, dünyayı inşa eden ve anlamların bağlama göre değişip durduğu bir toplumsal pratiktir (Kincheloe ve McLaren, 2005: 310). Örneğin, Wittgenstein (1953: 23), dilin dünyamızı, onu nasıl algıladığımızı şekillendiren çok önemli bir güç olduğunu belirtmiş fakat dil oyunlarının yaratıldığı gibi unutulabileceğini veya zamanla birlikte değişebileceğini ifade etmiştir. Peter ve Brigitte Berger (1976: 83-4) ise dili gerçekliğe açılan kapı olarak görmektedir. Dil sayesinde gerçekliği “filtreler, düzenler, genişletir ya da bilakis unutturuz...”. Benzer şekilde Halliday (2001: 179) de gerçeğin hazır olarak önümüze sürülmediğini, insanların anlamı aktif olarak oluşturmaları, inşa etmeleri gerektiğinden bahsetmektedir. Söylemler konu edilen nesnelere inşa ederler ya da şekillendirirler. Onlar farklı gerçeklik modelleri barındıran dünyayı görme biçimleridir (Stibbe, 2012a: 3)

Bu bağlamda birden sosyal bilimlerde merkeze alınan bir kavram haline gelen söylemin sadece dilbilimsel bir olgu olmadığı, söylemin toplumsal olan ile bağlantısının bulunduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşımda artık tekil “söylem” değil “söylemler”den de bahsedilebilir. Söylemi “kendilerinden söz ettikleri nesnelere sistematik bir biçimde oluşturan uygulamalar” olarak tanımlayan Foucault (2014: 65) bu kavramı toplumsal ve

tarihsel bağlamın bir ürünü olarak ele almış ve kavramın içeriğini genişletmiştir. Söylemin en geniş bağlamda ele alınması sonucunda insanların düşünme, konuşma, etkileşime geçme, yazma ve davranış örüntülerinin bu toplumsal ve ideolojik olan söylemler yoluyla yönetilebileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Baxter, 2010: 120).

Eleştirel söylem çözümlemesi (EŞÇ), tutarlı bir dilbilim kuramı, bir yöntem, bir yönelim olmaktan çok, “eleştirel” bir bakış açısıdır (van Dijk, 2001:96). Toplumsal sorunları merkeze alan ve ezilen grupların tarafını tutan EŞÇ, gücün kötüye kullanımının veya egemenliğin söylemler yoluyla nasıl üretildiğini ya da yeniden-üretildiğini inceler (van Dijk, 2001: 96). Bu nedenle, 1990ların başında şekillenmeye başlayan EŞÇ’nin, edebiyat, siyaset, medya çalışmaları, toplumsal cinsiyet çalışmaları, bilgi teknolojileri gibi pek çok farklı disiplinden araştırmacı tarafından toplumsal eşitsizliklere karşı duydukları kaygılar neticesinde ortaya çıkması şaşırtıcı değildir (Baxter, 2010: 127). EŞÇ’nin temel amacı, eşit olmayan iktidar ilişkilerinin yürütülmesine, sürdürülmesine ve yeniden-üretilmesine katkıda bulunan şeffaf olmayan söylemsel yapıları üzerindeki anlaşılabilirlik örtüsünü kaldırmaktır (Fairclough ve Wodak, 1997: 258).

Eleştirel söylem çözümlemesindeki “eleştirel” kelimesi dilin bu özelliğinin farkında olup onu belli bir amaç doğrultusunda kullanabilmeyi ifade eder. Eleştirel yaklaşım nesnel ve normal gelen eylemlere eleştirel bir gözle yaklaşır, bunların aslında hiç de nesnel olmadığını, gücü elinde bulunduran kişi, grup ya da kurumların ürettiği – inşa ettiği söylemlerin toplum tarafından doğalmış gibi algılandığını gözler önüne serer. Van Dijk’a (1997: 96) göre EŞÇ, “başkaları üzerinde güç kullanmak, bunu pekiştirmek ve meşrulaştırmak amacıyla sözlü ve yazılı ifadeyi kötü yönde kullananlara karşı bir tavır gösterir”.

Eleştirel yaklaşım kökenini hem dilbilim alanındaki hem de sosyal bilimlerdeki belirli yaklaşımlardan almaktadır. Eleştirel dilbilim ve toplumsal göstergebilim (Kress ve Hodge, 1993; Fowler vd., 1979), Halliday’in sistemik-işlevci dilbilimi (1985), ideoloji kuramları ve kültürel çalışmalar (Eagleton, 2011; Thompson, 2013; Hall, 1982), Frankfurt Okulu’nun eleştirel kuramı (Slater, 1998; Geuss, 2002; Bottomore, 2013), postyapısalcılık (Foucault, 1977, 1979, 2014; Derrida, 1976) eleştirel söylem çözümlemesini besleyen alanlardan sadece birkaçıdır.

Birbirinden çeşitli eleştirel yaklaşımların arkasındaki ortak noktaları bulmaya çalışan Kincheloe ve McLaren (2005: 304), bir dizi öneride bulunurlar. Eleştirel yönelimler, düşüncenin belirli bir dönemin ve belirli bir toplumun ürünü olan iktidar ilişkileri vasıtasıyla şekillendiğini; olguların değer yargılarından ayrı tutulamayacağı veya ideolojik izler taşımamasının mümkün olmadığını; kavram ve nesne, gösterilen ile gösteren arasındaki ilişkilerin sabit olmadığı ve genellikle kapitalist üretimin yarattığı toplumsal ilişkilerden etkilendiğini; özneliliğin (*subjectivity*) oluşumunda dilin merkezi bir öneme sahip olmasını; toplumdaki bazı grupların diğerlerinden daha ayrıcalıklı olduklarını ve bu ayrıcalıklı durumu aşağı statüdeki grupların doğal, kaçınılmaz ve gerekli saydığı müddetçe tahakkümün yeniden üretileceğini; tahakkümün birden fazla yüzünün olabileceği ve tek bir yönüne odaklanmanın, farklı yüzler arasındaki bağlantıları atlayacağını; ve ana akım araştırma yöntemlerinin belki de farkında olmadan sınıf, ırk ve cinsiyet temelli tahakkümleri yeniden üretmede payının olduğunu kabul ederler.

Eleştirel söylem çözümlemesi dilin bu özelliklerini temel alarak, sosyal ve kültürel bağlamda şekillenmiş dil yapılarını gözlemleme, deşifre etme ve eleştirmeyi görev edinir. Dil toplumsal bir eylemdir ve EŞÇ toplumsal yapıyı oluşturan eylemleri açığa çıkartarak onları yapıbozuma uğratar. Dil kimlikler oluşturup, farklı gruplara güç atfediyorsa, toplumsal eşitsizliklerin yansımaları da dilde bulmak mümkündür. Dilin iktidar ilişkilerini oluşturmada ya da yeniden üretmede kilit bir rol oynadığını savunan EŞÇ, güç dengelerindeki eşitsizlikten kaynaklanan toplumsal eşitsizliklerin de dil yoluyla nasıl oluşturulup yeniden üretildiğini, ayrımcı eylemlerin dile nasıl döküldüğünü inceler (Chimombo & Roseberry, 1998; Van Dijk, 1997; Fairclough, 1989, 1992; Kress ve Hodge, 1993; Fowler, 1991).

Eleştirel söylem çözümlemesi alanında en öne çıkan isimler van Dijk, Fairclough, ve Wodak'tır. Van Dijk'ın toplumsal-biliş yaklaşımı zihinsel şemalar ile daha geniş toplumsal süreçler arasında bağlantılar kurarak genellikle ırkçılık ve etnik önyargılar üzerinde çalışmalar yürütürken (bkz. van Dijk, 1989, 1992, 1993a, 1993b), Fairclough söylemi toplumsal bir pratik olarak görmekte ve sosyal kuramdan destek alan çok boyutlu bir yaklaşım önermektedir (1989, 1992, 1995, 2003). Öte yandan Wodak, söylem-tarihsel yaklaşım ile metnin çözümlenmesi için derin bir tarihsel ve toplumsal analiz önermektedir (2001, 2005, 2009a, 2009b).

Dili toplumsal bir olgu olarak gören EŞÇ'nin sosyal kuramla bağlantısı göz ardı edilemez. EŞÇ, analizlerini dilin iktidar ve ideoloji ile bağlantısının üzerine inşa eder. Bu bağlamda Michel Foucault'nun (1977, 1979, 2014) "söylemin düzeni" ile güç ve bilgi üzerine söyledikleri; Gramsci'nin (1971) hegemonya kavramı; Althusser'in (2003) "devletin ideolojik aygıtları" söylem için temel kavramlardır. Ancak Fairclough'un (2003) belirttiği gibi, bu kuramcılar metnin dilbilimsel özelliklerini inceleme altına almamışlardır. Eleştirel söylem çözümlemesi ise daha bütüncül bir şekilde sosyal teori ile metin incelemesini bir araya getirir. Toplumsal yapıların söylem ile bağlantısı bu noktada ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, dil sadece bir temsil biçimi değil aynı zamanda anlamı inşa eden bir yapıdır (Fairclough 1992: 64). Söylem ve toplumsal yapılar karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir ve bu nedenle söylem toplumsal yapının devamlılığı ya da dönüşümü hususlarına katkıda bulunabilir (akt. Yates 2010: 14).

Fairclough (1995: 27) egemen "ideolojik-söylemsel formasyonların" ideolojileri doğallaştırma yani ideolojiden soyutlanmış, akla yatkın düşünce sistemlerine dönüştürme kapasitesi bulunduğunu belirtir. Bu bağlamda gücün, insanların günlük hayatlarının bir parçası olduğu görülmektedir. "İktidar ilişkilerinin yeniden üretimi için söylemin bir araç" olduğunu belirten Foucault (1979) okullar, hastaneler ve hapisaneler gibi sosyal kurumların söylemleri yoluyla iktidar ilişkilerinin gündelik hayata sızdığını ve bireyler, eylemleri ve kimlikleri üzerinde kontrolü sağladığını ifade etmektedir. Wodak (2009: 8) söylemin çeşitli toplumsal koşulların oluşumunda rol oynadığını ifade eder. Söylem toplumsal pratiktir, onun tarafından oluşur, aynı zamanda onu oluşturur.

Pecheux'ye (1983) göre bir söylem başka söylemlerle sürekli mücadele içindedir. Toplum içindeki belli grupların belirli söylem ağlarına ulaşabilme ya da ulaşamamasına göre toplumdaki yerleri- üstünlükleri belli olmaktadır. Yani, dil kendi başına güç barındırmaz, güçlü insanların dili kullanma şekli ona güç atfeder. Dolayısıyla dildeki bu kullanım şekilleri sorgulanır ve dönüştürülürse toplumsal asimetriler de aynı şekilde sorgulanıp dönüştürülür (Blackledge, 2012: 616-7). Bu bağlamda, hayvanların insanlardan aşağı bir konumda oldukları ve insanların onları hiçbir ikileme düşmeden araçlarına amaç olarak kullanabilecekleri söylemi/ideolojisi dünyanın büyük bir kısmında ve ülkemizde anaakım söylemi oluşturmaktadır. Bu söylem ile mücadele halinde olan veganizm söylemi, hayvan hakları söylemi ve ekoloji söylemi kendisine oldukça kısıtlı

bir varoluş tabanı bulmakta; anaakım medyada ve diğer sosyo-ekonomik düzlemlerde marjinal olarak yaftalanmaktadır.

Eleştirel söylem çözümlemesi, dil kullanımını sosyal bilimlerde sıklıkla tartışılan iktidar, ideoloji, kimlikler gibi konularla bağdaştırması açısından tercih edilen bir yöntemdir. Ancak ESÇ'ye yöneltilen bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesine getirilen eleştirilerden biri yorumların ve varılan sonuçların öznel olabileceği yönündedir. Ancak söylemin zaten en önemli çıkarımlarından biri toplumsal ya da toplumdilbilimsel olayların şüpheye mahal bırakmayacak şekilde yorumlanmasının mümkün olmadığıdır. Dahası, eleştirel söylem çözümlemesi işe yanlı bir tutum sergilendiğinin kabulüyle başlar. Ne var ki bu, söylem çözümlemesinin güvenilir sonuçlar vermeyeceği anlamına gelmez (O'Halloran, 2010: 126).

İnsan ve hayvan arasındaki iktidar ilişkilerinin oluşturulması, sürdürülmesi ve dönüştürülmesi hususlarında dilin rolü oldukça merkezidir. Fairclough (1992: 64) “dilini bazı insanlar tarafından diğerleri üzerinde egemenlik kurmaya” yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ne var ki, Stibbe'nin (2001: 146) de belirttiği gibi güç ilişkileri sadece insanlar arasında bulunmamaktadır, insanlar dilsel kullanımlar yoluyla hayvanlar üzerinde de baskı kurmakta ve onların sömürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Marksist kökleri olan eleştirel söylem çözümlemesinde, baskının insanlar üzerinde “hegemonya” yoluyla sağlandığı ve egemenliğin zor kullanarak değil, ideolojik yollarla rızaya dayalı olarak tesis edildiği görüşüne yer verilir (Fairclough, 1992). “İdeolojik hegemonya, statüko üzerinde ve bireyin bu statüko içindeki yeri üzerinde rıza sağlayan kültürel formları, anlamları, ayinleri ve temsilleri kapsamaktadır” (Kincheloe ve McLaren, 2005: 309-310). Hayvanlar üzerindeki baskı söz konusu olduğunda ise durum biraz daha farklıdır. Hayvanlara yapılan muamelede onların kendi rızaları yoktur. Ne var ki hayvanların zor kullanarak sömürülmesi, tamamen insanların çoğunluğunun hayvanlara muameleyi normal görmesinden, başka bir deyişle hayvanların sömürülmesine rıza göstermesinden kaynaklanmaktadır (Stibbe, 2001: 146-7). Harrison'a göre (akt. Morgan ve Cole, 2011: 116-7) tek bir kişinin bir hayvana kötü muamelede bulunması zalimlik olarak görülürken ticaret adı altında çoğunluğun milyonlarca hayvana yaptığı zulüm özellikle de ortada mali çıkar varsa toplumun son bireyine kadar savunulmaktadır.

Hayvanlar hakkındaki olumsuz deyimler ve metaforlar hayvanlara karşı şiddet ve kötü muamelenin birinci dereceden sorumlusu olmayabilir ancak bu ifadeler hayvanların toplumsal inşasında önemli bir yere sahiptir. Bu ifadeler sayesinde toplumsal olarak kabul edilen tavırlar yerleşmekte ve hayvanlar üzerinde söz sahibi olma, onları kontrol etme ve onlara kötü muamelede bulunma anlayışı normalleştirilmektedir (Smith-Harris, 2004: 12). Hayvanlar üzerinden kurulan aşağılayıcı betimlemeler ve ifadeleri hayvanların bizzat kendileri algılayamasalar da bu ifadeler tahakkümlerini meşrulaştırmaya yarar; tıpkı cinsiyetçi dil gibi türcü dil de sömürüyü besler (Dunayer, 1995: 17).

Hayvanlar üzerine söylem, insanların doğayla ve bağlantılı olarak hayvanlarla kurdukları ilişkileri, onların kaynak statülerini kafalarında nasıl kurguladıklarına göre değişiklik göstermektedir (Spiegel, 1996). İnsanlar yaşadıkları coğrafyanın bir parçası olan hayvanlarla doğrudan ilişki/temas kurduklarından bilgi, anlayış ve saygı temelinde bir söylem ortaya çıkmaktadır. Günümüzde hayvanların kullanımıyla alakalı söylemler birbirinden oldukça farklıdır. Bu söylemlerden biri olan sınıai hayvancılık söylemi dilsel stratejiler yoluyla kendisine iyi niyetli ve yararlı bir endüstri havası vermekte ve bu devasa söylemsel pratikler yoluyla endüstri destek görmektedir (Glenn, 2004: 64).

Spiegel'e (1996: 83) göre insan-hayvan hiyerarşisini insan lehine belirleyen faktörlerin en temelindeki sorumlusu kapitalist ideolojidir. Kâr güdüsü nedeniyle hayvanlar da bir zamanlar siyahilerin maruz kaldıkları gibi sistematik ve kurumsallaşmış bir tahakkümle karşı karşıyadırlar.

Bir önceki kısımda belirtildiği gibi, insanlar ve hayvanlar arasında mesafeler koymak, insan ve hayvanı iki farklı kutupta görmek yani dikotomiler yaratmak, hayvan sömürüsü üzerinde çok fazla kafa yormamaya ve sömürünün ahlaki boyutlarını göz ardı etmeye yöneliktir. Dil bu bağlamda, "insanın kibrini alevlendiren ve vicdanını yatıştıran bir sahte dikotomi" yaratır (Dunayer, 1995: 23). İnsanın biricikliği ve üstünlüğü, yaratılan sahte dikotomi, insan ve hayvan arasındaki psikolojik uzaklığı ne kadar arttırırsa o kadar şiddetlenmekte ve bu durum sömürünün arka planını oluşturmaktadır (Dunayer, 1995: 23). Nibert (2002:219), kendimizi hayvanlardan uzaklaştırmanın bir yolu olarak vücutlarımızı ve toplumsal eylemlerimizi farklı kelimelerle karşılamamız olduğunu dile getirir. Örneğin, insanların saçı varken, hayvanların kürkü vardır; insanların cesetleri

hayvanların leşleri olur; insanlar gruplar oluştururken, hayvanlar sürüler oluşturur; insanlar cinsel birliktelik yaşar, hayvanlar çiftleşir, ürer.

Hayvanların iktidar ilişkilerinin bir parçası olduğu bilim, hayvan yetiştiriciliği, avcılık gibi pek çok alanda kuramcılar hayvanların bireyselliğinin resmedilmediğini, bilakis onların cansız nesnelere, aletler ya da insan tarafından yaratılmış şeyler olarak inşa edildiklerini ifade etmektedir (Phillips, 1994; Arluke and Sanders 1996; Adams 1991, Khazaal ve Almiron, 2016).

2.3.3. Hayvanlar Üzerine Söylem Çalışmaları

Dil temelli hayvan çalışmaları, 20 yüzyıl sonlarında ilk örneklerini vermeye başlamış ve son on yılda ivme kazanmıştır. Özellikle, *Society & Animals* adlı dergi 2006 yılında hayvanlar ve söylem üzerine özel bir sayı çıkarmış, dergideki makaleler bu alanda çalışanlar için yol gösterici olmuştur. Ancak söylem üzerine yapılan çalışmaların ezici çoğunluğu İngilizcedeki ifadeler üzerinedir. Akademisyenler İngilizcedeki ifadelerin altında yatan bakış açısını irdelemek için doğal olarak Batı ideolojisi ve felsefesine yönelirler.

Hayvanlara karşı olumsuz yaklaşımların temelinde Kartezyen düalizmi yatmaktadır. İnsan ve hayvan birbiriyle yakından alakalı iki kelime olması gerekirken, iki zıtlık olarak sunulması hayvanları görme biçimimizi daha en başından şekillendirmektedir. Türkçedeki “hayvan” kelimesinin ve buna paralel olarak İngilizcedeki “*animal*” kelimesinin hakaret olarak kullanılabilmesi, insanların kendilerini bir hayvan türü olarak tanımlamaya karşı çıkma eğiliminde olmaları (Clark, 1991) ve Batı kültüründe ve söyleminde insan ve hayvan arasında devasa bir uçurum bulunduğunun vurgulanması (Noske, 1989) birer toplumsal inşa örneğidir. Her türlü ikili karşıtlıkta olduğu gibi insan-hayvan ikiliğinin devamlılığı da dil yoluyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda hayvan çalışmaları, Kartezyen düalizmini eleştiren ve amacın farklılıkların olmadığını göstermek değil, farklılıkları kutlamak olduğunu savunan postmodern ve postyapısalcı kuramlardan beslenirler (Yates, 2010: 12).

İnsanlar tarafından hayvanlar üzerine kurulan ve kültür, ideoloji ve din gibi pek çok artalandan beslenen bu anlamlar bütünü dilbilimcilere çok geniş bir araştırma alanı sunmaktadır. Singer'a göre (1990: vi), "diğer diller gibi, İngilizce de onu kullananların önyargılarını yansıtmaktadır". "Hayvan" kelimesini kullanırken, anlam bileşeninden insanın çıkartılması, insanların bulunduğu bir ortamda "burada hiç hayvan yok" denmesi, bu önyargıların bir ürünüdür. Bunun gibi anlamsal kategorilerle kendimizi diğer hayvanlardan ayırmamız "dış grup psikolojisi" ile kendimizi hayvanlardan uzaklaştırmakta ve bu nedenle onların çektikleri acıları görmemize engel olmaktadır (Shapiro, 1995: 671). İngilizcede hayvanların etleri için farklı kelimeler kullanılması (*bull-beef, pig-pork*) ne yediğimiz saklanması açısından önemli bir dilsel mekanizmadır (Singer, 1990: 95). "Et" (*meat*) kelimesi herhangi bir olumsuz çağrışım taşımasa da anlam açısından "pişirilmiş beden parçası" ya da "ölü hayvan parçası"ndan bir farkı yoktur (Shapiro, 1995: 671).

Hayvanların modern dünyamızda yok olduğu, silinip gittiğini iddia eden Stibbe (2012a: 1), esasen kafamızı çevirdiğimiz her yerde hayvanlarla karşılaşmamıza rağmen bunların hayvanların kendileri değil imgeleri olduğundan bahseder. Artık hayvanlarla aramıza mesafe girmiştir. Hayvanlarla etkileşim birebir (fiziksel) temas yoluyla değil, tv programları, kitaplar, dergiler ya da internet üzerinden gerçekleşmekte ya da bu etkileşim hayvanat bahçeleri, akvaryumlar gibi fiziksel engellerin gölgesinde gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle hayvanların fiziksel varlıkları soyut göstergelerle yer değiştirmekte ve gerçek varlıkları bilinçlerimizden silinmektedir. Stibbe'ye göre (2012a) hayvanlar sadece göstergeler dünyasında yaşamlarını sürdürmeleriyle Baudrillard'ın (1994) *simulakra*'sına dönüşmektedir. Modern dünyada hayvanların artık gerçekliğin kendisiyle bağlantısı kalmamış, gönderge olarak ortadan yok olmuşlardır. Hayvan imgeleri artık "derin bir gerçekliği maskeleyen ve değiştiren imge"lere ya da "gerçekliklik hiçbir şekilde ilgisi olmayan, sadece kendi simülakrumu olan imge"lere dönüşmüşlerdir. Örneğin *greedy pig* (açgözlü domuz), *sweating like a pig* (domuz gibi terlemek) gibi ifadelerdeki domuz imgesinin gönderde ile yani domuz ile hiçbir gerçek bağı bulunmamaktadır. Başka bir deyişle, bu domuz imgesi sadece söylemler dünyasında yaşayan bir *simülasyon*dur ve "derin bir gerçekliği maskeler" (Stibbe, 2012: 2-6).

Stibbe hayvanların yok oluşunu iki farklı bütüncü üzerinden gözler önüne sermektedir. 2005 yılında yayınlanan Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi (MED) (*Millenium*

Ecosystem Assessment) ve 2011 yılında yayınlanan Birleşik Krallık Ulusal Ekosistem Değerlendirmesi (BKUED) (*UK National Ecosystem Assessment*) raporlarını inceleyen Stibbe söylem çözümlemesi yöntemiyle hayvanların nasıl temsil edildiklerini göstermektedir. MED’i incelendiği çalışmada Stibbe (2006) balıklar üzerine inşa edilen söyleme bakarak, bu ekoloji raporunun balıklara içkin değer atfedip atfetmediğine bakar. Öncelikle, raporda ezici çoğunlukta kullanılan ifade balık/balıkların (*fish*) değil balıkçılığın (*fisheries*) olması, bu hayvanların endüstri bağlamında ele alındığını gösterir. Ayrıca balık yerine balıkçılık türleri (*fishery species*) ya da balık rezervi (*fish stock*) gibi topluluk adlarıyla balıkların birbirinden farklı bireyler oldukları gizlenmektedir. Balık rezervlerinin tükenmesi (*depleted*), balıkların hasat edilmesi (*harvested*) veya tahıl, balık gibi mallar (*commodities such as grain, fish*) gibi ifadelerde balıkların tahıl gibi cansız ekonomik nesnelere indirildiği görülmektedir. Dahası balıklar nadiren eylemlerin öznesi olarak karşımıza çıkarlar. Genellikle balıklar isim tamlamalarının bir parçası olmakta, böylece içkin bir değere sahip olan, kendileri için hareket eden canlılar olarak temsil edilmemektedirler. Balıkların ölümü söz konusu olduğunda da balık hasadı (*fish harvest*) ya da balıkların yakalanması, balık tutma (*fish catch, capture of fish*) gibi kullanımlarla hem ölüm maskelenmekte hem de öldürme eylemini gerçekleştiren özne gizlenmektedir (2006: 66-68). Sonuç olarak, rapor hayvanların içkin değerleri olduğu ifadesini içerse de söylem çözümlemesi bu durumun aksini ortaya koymaktadır.

Birleşik Krallık Ulusal Ekosistem Değerlendirmesi (BKUED) (*UK National Ecosystem Assessment*) raporlarında da Stibbe (2012b) benzer gözlemlerde bulunmaktadır. Ekosistemi oluşturan hayvan ve bitkiler en hafif şekliyle sadece bir tür adı olarak anıldıklarında silinmektedirler. Ancak hayvanlar ve bitkilerden, *kuşlar ve memeliler*, flora ve *fauna* ve *biyoçeşitlilik* gibi giderek artan bir soyutlukla bahsedilmektedir. Dahası “*kaynaklarımız*”, “*Birleşik Krallık’ın biyolojik sermayesi*” gibi tanımlarda petrol ya da su ile aynı kategoriye sokulup artık canlılar dünyasının bir parçası bile olamamaktadırlar (2012: 49). Hayvanlar ve bitkiler ekosistem içerisindeki “işlev”leriyle anılmakta (tozlayıcılar, birincil üreticiler), topluluk isimleri kullanılarak tektipleştirilmekte ve varlıkları *insanların esenliği*, *milli refahımız* gibi insan çıkarlarından öteye geçmeyen değerler çerçevesinde ele alınmaktadır (2012: 50).

İnsan-hayvan ilişkilerinde güç ve dil bağlantısını ele alan Dunayer (2001: 1) hayvanları nasıl kullandığımızın, bunu kelimelere nasıl döktüğümüzle yakından alakası olduğunu

belirtmektedir. Dil, türçülüğü yaşatmakta ve meşrulaştırmaktadır. Dunayer, türçülüğün varlığını ve sürdürülmesini kendi türümüz ve diğer türler hakkında söylediğimiz yalanlara dayandırmaktadır. Cinsiyetçi ya da ırkçı söylem gibi, türçü söylem de kendi tarafını üstün, karşı tarafı ise aşağılık ve değersiz gösteren yalanlara başvurmaktadır. Örtmeceler, yanlış tanımlar, kelime seçimleri, sözdizimi ve hatta imla dili kullanarak söylediğimiz yalanların aldığı farklı şekillerdir.

Hayvanlara yapılan muamelenin kökeninde bir bakıma onları “ötekinden de öte” olarak görmek yatmaktadır. İnsan ve hayvan arasında kesin sınırlar çekip, hayvanlara, onları değersizleştiren “akılsız, kirli, vahşi” gibi özellikler atfedilmektedir. Hayvanlara göndermede bulunurken kullanılan “laboratuvar hayvanı, ev hayvanı, sirk hayvanı, balık” gibi kategoriler insanların kendi amaçları doğrultusunda sömürdükleri ve kontrol altında tuttukları hayvanlara yüklenen yanlış tanımlamalardır. Örneğin “balık” sözcüğü, insanın ticari bir meta olarak görüp, yakaladığı, öldürdüğü ve tükettiği pek çok türü içinde barındırır. Diğer bir deyişle, insanın “balık” olarak görüp tek bir gruba indirmediği bu kategori aslında pek çok farklı türü kapsar. İnsanoğlunun bu farklı türleri tek bir sözcükle ifade etmesi onun hayvanları mal olarak görmelerinden kaynaklanır. Benzer şekilde doğada laboratuvar ya da sirk hayvanları yoktur. Bunlar insanın kendi amaçları için sömürdükleri hayvanları kullanım amaçlarına göre kategorilere ayırmasıdır (Beirne, 2007: 63).

Kemmerer’ a göre (2006) dil gerçekliğin mükemmel bir yansıması değildir. Tam tersi, insan ürünü olan dil vasıtasıyla, insanlar gerçekliği yorumlar, ona anlam yükler ve onu değiştirir. Dilin bu özelliğinden yola çıkarak Kemmerer, iletişimi aksatacak kavramsal boşlukların kapatılması gerektiğini savunur. İngilizcedeki hayvan anlamında gelen “*animal*” kelimesi hem insanları hem de diğer hayvanları kapsamaktadır. Ancak insan dışındaki hayvanlar için “*anymal*” kelimesini önerir. *Nonhuman animal* kelimesinde “*non*” takısı batı düalizmini çağrıştırmaktadır. Zaten insanların genel algısı “insan” kelimesinin anlam olarak “bir tür hayvan” olmayı kapmadığı yönünde olduğu için, batı düalizmini çağrıştıracak kelimelerden kaçınmamız gerekmektedir (10-11).

Hayvanlara (ya da insanlara) yönelik yakıştırmalar sadece hissedilen nefret duygusunu yansıtmaz aynı zamanda bu duyguların yaratılmasına da neden olur. Neticede kelimeler “ilişkilerin yapı taşlarıdır” (Stibbe, 2005: 4). Bu nedenle, dil hayvanların kaderini

belirlemede çok önemli bir paya sahiptir ve dildeki değişim sosyal değişimin kapısını aralar.

Hayvan çalışmalarının eleştirel söylem ayağında en göze çarpan isim olan Arran Stibbe (2005: 5), son zamanlarda belli endüstrilerdeki özel söylemler üzerine pek çok çalışma yapıldığını belirtir. Hayvan ürünleri endüstrileri, ilaç endüstrileri, hayvanat bahçeleri, avcılık ve sirkler gibi pek çok alanı kapsayan bu çalışmalarda hayvanların metaforlar, gramer yapıları, şahıs zamirleri ve diğer dilsel yapılar vasıtasıyla nasıl birer nesneye, makineye ve aşağı mahlûklara dönüştürüldüğünü gösterilmeye çalışılmaktadır. Hayvanların dil yoluyla aşağı bir varlık olarak görülmesi, onlara yapılan aşırı eziyetin ahlâki açıdan normal sayılmasına katkıda bulunmaktadır. Dahası, baskı söylemleri kati ve rasyonel bir anlatım tarzı kullanmakta; bu da tek doğruyu ve gerçeği anlattığı izlenimini yaratmaktadır. Bu nedenle baskı söylemleri karşıt söylemlere fazlasıyla dirençlidir (Stibbe, 2005: 14).

İngiliz kültüründeki domuz imgesi üzerine yaptığı çalışmada Stibbe (2003: 375-6) domuzların Viktorya çağı İngiltere’inde ev halkı ile birlikte yaşadığı ve neredeyse evden biri olarak kabul edildiğini, bu nedenle insanlar domuzlarını öldürürken büyük bir suçluluk duygusuna kapıldıklarını ifade eder. Bu utanç duygusunu ortadan kaldırmak için insan domuz üzerinden pek çok hakaret ve aşağılayıcı ifade üretmiştir. “Kültürlerin, diller ya da daha doğrusu söylemler yoluyla varlıklarını” (Fairclough, 2003: 18) sürdürdükleri düşüncesinden yola çıkarak, Stibbe (2003: 375-6) domuzun İngilizcedeki yaygın kullanımına ışık tutar. Domuzun sözlük anlamı dışında İngilizcede (metaforlar, benzetmeler ve deyimler üzerinden) 62 farklı anlamda kullanıldığını ve bu anlamların neredeyse hepsinin olumsuz çağrışımlar içerdiğini ortaya koyar.

Stibbe (2003: 377-8), çalışmasında varsayımların öneminden bahseder. Varsayımlar ifadelerin arka planında herkes tarafından kabul görmüş anlamlar bütünüdür. Domuz kadar şişman ifadesinin altında, domuzun çok şişman bir hayvan olduğu varsayımı yatar. Bunun gibi varsayımların çıkartılıp çözümlenmesi ise o toplumun “kültürel modeli” ya da Barthes’ın (1957) terimiyle dil kullanımının altında yatan “mitoloji” ortaya çıkar. Ayrıca varsayımlar anlamın da önemli bir bileşenidir. Bir metnin anlamı, kullanılan ifadelere dayandığı kadar ifade edilmeyen varsayımlarda da saklıdır (Fairclough, 2003:

11). Dolayısıyla, metinlerin çözümlenmesi neyin söylenmediğinin yani neyin varsayıldığının ortaya çıkarılmasını içerir.

Barthes'ın (1957) mitoloji kavramı göstergebilim çerçevesinde kullandığı düz anlam ve yan anlam kavramlarıyla bağlantılıdır. Düz anlam, bir kültürün bütün üyeleri tarafından paylaşılan sözlüksel kavram iken, yan anlam gösterenin (signifier) daha geniş kültürel kodlara göndermede bulunmasıdır. Bu bağlamda erkek kavramının, kültürlere göre değişebilen katılık, güçlülük, akıllılık gibi yan anlamları olabilmektedir. Tez açısından önemli olan, bazı yan anlamların hegemonya çerçevesinde doğallaşması ve normalleşmesidir. Barthes, bu kullanımlara mitler adını vermektedir ve mitler kültürel inşaları verili evrensel gerçeklere dönüştürür (bkz. Barker ve Galasinski, 2001: 5).

Carol Adams (1990), hayvanların dildeki yokluklarının, dili nasıl kendi isteklerimize göre kategorilere böldüğümüzün bir göstergesi olduğunu dile getirir. Hayvanlar bağımsız özneler olarak dilde varlık gösterememektedir (*absent referent*). Hayvanlar, insanların sofralarına gelene kadar giderek soyutlaştırılmakta, örneğin aslında domuzdan cesede, cesetten ete, etten pastırmaya dönüşürken [*pig-corpse-meat-ham*], pastırma kelimesi şiddeti ve ölümü kamufle etmekte ve hayvanı sadece bir tüketim nesnesine dönüştürmektedir.

Berman (2001: 264), dilimizdeki ve eylemlerimizdeki tutarsızlıklardan bahseder. Örneğin, bir kuşbilimci incelediği kuşların doğal ortamlarının korunması ve soylarının tükenmemesi için savaş verirken, kuşkusuz bir kuş türü olan fakat daracık kafeslerde zorla beslenip, kimyasallarla doldurulan, güneş görmeden vahşice öldürülen bir tavuğu akşam pişirip, kanatlarını kemirebilir ve bunda garipsenecek hiçbir şey görmez. Berman, bu gibi çelişkilerin kültürümüze dil yoluyla kök saldıgını belirtir ve yaratıcı yeniden adlandırma alıştırmaları önerir: *et* yerine *ceset*, *pastırma* yerine *dilimlenmiş domuz*, *ev hayvanı* yerine *tutsak hayvan*. Bu şekilde daha farklı bir adlandırma yapıldığında insanların “*ceset yemeye*” yaklaşımı daha farklı olacaktır.

Dilin bilinçli ya da bilinçsiz olarak güç hiyerarşileri yaratmada ve diğer canlılar da dâhil olmak üzere başkalarını kontrol etme ve değersizleştirmede çok güçlü bir araç olduğunu savunan Kahn (2001: 241), bilimsel literatürde dilin sürekli olarak hayvanları alçalttığını ve değersizleştirdiğini ifade eder. Biyologların kullandığı dili masaya yatıran Kahn, kullanılan katı, soğuk ve nesnel dilin yanlış izlenimler yarattığını dile getirir. Etken dilin

neredeyse hiç kullanılmayıp, edilgen dilin tercih edilmesiyle hayvanlar üzerinde yapılan eylemlerin faili yok olmuştur. Bir diğer deyişle, biyologlar eylemlerinden kopmuş, böylece kendilerini “tuzak kurma, tutsak etme, zehirleme, öldürme” gibi eylemlerin ahlaki sorumluluğundan azat etmişlerdir. Biyologların kurduğu dilde, yaşayan, nefes alan ve hisseden canlıların varlığını çıkarmak zordur.

Kullanılan edilgen dilin yanı sıra, eylemlerinin ahlaki sorumluluklarından kaçmak için örtmeceye başvuran bürokratlar ve politikacılar dışında, en fazla örtmece kullananların bilim adamları olduğunun altını çizen Kahn (2001: 243), örtmece sayesinde olumsuz olanın olumlu, ahlak dışı olanın ahlaklıya dönüştüğünü belirtir. Örneğin, çelikten tuzakların “*Soft-Catch*” olarak adlandırılması, kır kurdu ya da rakun gibi hayvanların “*nuisance animal*” yani rahatsızlık-sıkıntı veren hayvanlar olarak sınıflandırılması ve bu hayvanların uyuşturucu silahlarla vurulup, kafeslerle ya da helikopterlerle sürüklenerek alanlarından uzaklaştırılmasının, “*relocate*” yani yerinin değiştirilmesi olarak ifade edilmesi örtmece örneklerinden sadece birkaçıdır. İlk avcılar hayvanlar ve bütün yaşam formları için saygı belirten “*thou*” zamirini kullanırken, günümüzde bilim adamlarına, hayvanları varlık olarak bile görmeyen bir dil kullanmaları salık verilmiştir.

Özellikle doğa bilimlerinde bilim adamlarının antropomorfizme düşmeme yani hayvanlara insani özellikler atfetmeme kaygısı nedeniyle hayvanlar hakkında herhangi bir psikolojik terim kullanılmasına şiddetle karşı çıkılır. Hayvanların, Descartes’ın mekanik hayvanları gibi “beklenti içinde olması”, “hissetmesi”, “üzülmesi” mümkün değildir. Bu bakış açısıyla yazılan metinlerde hayvanların acı çekmesi, eziyet görmesi, ölmesinin kesinlikle üzerinde durulmamalıdır. Hayvanlar aç değil, “besinden yoksun”durlar, acı çekmezler “kaçınmalı uyarıcı”ya maruz kalırlar. (Shapiro, 1998: 260). İnsan ve hayvanların “öldürülme”sini anlamsal olarak daha da ayrıntılı inceleyen Jepson (2008), insanların ve hayvanların ölümü karşısında oldukça çelişkili davranıldığından bahseder. Jepson, hayvanların ölümü için kullanılan bir dizi kelime ile (*euthanize, put to sleep, destroy, slaughter*) insanların öldürülmesine göndermede bulunan bir dizi kelimeyi (*euthanize, execute, murder, slaughter*) karşılaştırır. İnsanların ölümü için kullanılan kelimelerin birbirinden farklılaştığı görülmektedir. Her bir kelime ölümün failini (*agent*), etkileneni (*patient*), öldürme amacını ve konuşanın bu öldürme karşısındaki etik ve duygusal tepkisini göstermektedir. Öte yandan, hayvanların öldürülmesiyle alakalı fiillerde böylesi bir çeşitlilik ve ayrışma gözlenmemektedir. Fiiller anlamsal olarak

öldürmenin niteliğiyle ilgili az sayıda bilgi içerirler ve birbirleriyle değiş-tokuş yapılarak kullanılabilirler. Bu fiillerin, öldürmenin amacı ve niteliği ile ilgili gerçekleri anlamsal olarak örtmesi, insanların öldürme eylemine karşı takındıkları mesafeli ve tedirgin tutumdan kaynaklandığı söylenebilir. İnsan söz konusu olduğunda öldürme eylemi en küçük anlamsal birimlerine ayrılıp analiz edilmektedir. İnsan yaşamına son verilmesi beraberinde ciddi hukuki yaptırımları da getireceğinden öldürmenin kim tarafından, ne amaçla gerçekleştirildiği önemlidir. Öte yandan hayvanların ölümü genellikle hukuki yaptırımlara²⁴ tabii değildir. Hayvanlar genellikle mal statüsünde görülürler. Bu nedenle hayvanların öldürülmesi anlamını içeren kelimelerde ahlaki ve duygusal değerlendirmeye dair anlambirimler bulunmamaktadır. Yine de bir hayvanın öldürülmesinin insana rahatsızlık verdiği düşünülebilir. *Euthanize, put to sleep, destroy*²⁵ gibi fiillerin hüsnütahir olması, yani öldürme eylemini saklaması bunun bir göstergesidir. Hem insanlar hem de hayvanlar için kullanılan “*slaughter*”²⁶ kelimesi hayvana bakış konusunda çok şey anlatır. Bu kelime insanlar için kullanıldığında öldürmenin vahşi bir biçimde yapıldığı gibi güçlü bir imge içerirken, aynı kelime hayvanlar için kullanıldığında herhangi bir duygusal çıkarım içermez. Bu bağlamda, özellikle et endüstrisindeki hayvanların öldürülmesine dilin bakışı duyarsız, mesafeli, hissiz ve kayıtsızdır.

Türkçede de benzer bir yaklaşım telef kelimesinde göze çarpmaktadır. İnsanlar ölürken, hayvanlar telef olmaktadır. Yok etme, öldürme anlamına gelen telef kelimesi insanın ölümü ile hayvanın ölümünü birbirinden ayrı kelimelerle ifade ederek insan ve hayvan arasındaki psikolojik ayırımı genişletmektedir. Telef kelimesinin genellikle küçükbaş, büyükbaş gibi öncelikli olarak mal statüsündeki hayvanlar için kullanıldığı düşünülebilir ancak telef, kedi ve köpek gibi diğer hayvanlardan daha fazla değer verdiğimiz hayvanlar için de kullanılmaktadır. Aralık 2016 tarihli bir haberde, “sahibinin” adıyla birlikte bahsedilmesine rağmen elektrik akımına kapılarak ölen bir köpek için “telef oldu” denilmektedir (Elektrik Akımına..., 2016). Yine bir haberde 300 köpeğin bir tır dorsesine konması neticesinde havasızlıktan “telef” olan köpeklerden bahsedilmektedir (Tır Dorsesinde..., 2015). Aynı metinde hayvanların nasıl cansız nesnelere dönüştüğünün de

²⁴ Hayvanların da insanlar gibi haklara sahip olması, hak nosyonunun hayvanlar için geçerliliği konularında bkz. bu çalışma Bölüm 2.1, ayrıca bkz. Regan, 2004.

²⁵ *Euthanize*: Ötenazi yapmak, *put to sleep*: uyutmak, *destroy*: tahrip etmek, yıkmak

²⁶ *Slaughter*: (insan için) katletmek, kıymak, boğazlamak; (hayvan için) kesmek

bir örneği görülmektedir. Tır şoförü ifadesinde köpekleri barınağın yakınına “boşaltmak” istediğini söyler.

Goatly'nin (2002) çalışmasında hayvanları öldürmenin ne kadar normal ve sıradan olduğu göze çarpar. Bazı hayvanların en sıklıkla hangi kelimelerle birlikte kullanıldığına bakan (*collocation*) Goatly'nin ulaştığı veriler şu şekildedir: kuş-öldürüldü; balina-öldürüldü, öldürme, avlandı; at-yarışı; köpek-eğitimli, öksüz vardiya²⁷; fare- diyabetik, gen, karaciğer. Görülen o ki bazı hayvanlar çoğunlukla öldürülme eylemiyle anılmaktadır, diğerleri ise insanlar tarafından hayvanlara atfedilen “görev”leriyle.

Hayvanların aşağı görülmesinin tezahürlerinden biri de onlardan genel terimlerle bahsetmek ve bireyselliklerini unutturma çabasıdır. Evde beslenen ve ailenin bir üyesi olarak görülen hayvanlara isim konulması garipsenmezken, çiftliklerdeki ya da araştırma laboratuvarlarındaki hayvanların isimsizdir. İngilizce’de özellikle önemli alt anlamları bulunan “it” şahıs zamiriyle nesneleştirilir. Avcılar geyiklerden “*the deer*” olarak bahsedip, onlara farklı bireylerden oluşan bir grup olarak değil, birinin diğerinden farkı olmayan genel bir tür olarak yaklaşırlar. Laboratuvarlarda durum dâhâ da vahimdir. Fare (*the rat*) ya da maymuna (*the monkey*) kendi türünün genel adıyla bile hitap edilmez. Onlar sadece hayvandır (*the animal*), bir organizmadır ya da bir preparattır (Shapiro, 1998: 260).

Avlanma eylemini cinsellik üzerinden kadınlarla bağdaştıran Kalof vd. (2004), avlanma söyleminin erkek egemenliği ve iktidarını sürdürdüğünü ifade etmektedir. Bir av dergisi olan *Traditional Bowhunter*'ı inceleyen araştırmacılar hem yazılı hem de görsel materyallerdeki cinselliği çağrıştıran kullanımları tespit etmişlerdir. Bulunan 128 örnek içerisinde hayvanın ölümünün doruk noktası/orgazma (*climax*) benzetildiği, hayvanların kimi kadınsı özelliklerle tarif edildiği, hayvanların izinin sürüldüğü anların kadın peşinde koşmaya benzetildiği güçlü cinsel imgelemler içerdiği gözlenmiştir. Hayvanlar ve avlanma eylemlerinin yanısıra avcılık ekipmanlarının da antropomorfik özellikler gösterdiği, ok fallik bir obje olarak betimlenirken yaya kadınsı özellikler atfedildiği görülmektedir. Dolayısıyla çalışma, hayvanlar, kadınlar ve silahlar arasında geçirgenliği yüksek cinsel sınırlar olduğunu ortaya koymaktadır.

---

²⁷ *Dog watch*: Gemicilikte 16.00-20.00 arası vardiya

Hayvanlara yönelik ayrımcı yaklaşımlar o kadar sıradanlaşmış ve özümüze işlemiştir ki hayvanın aşağı statüsü bir evrensel gerçek mertebesine ulaşmıştır. Ancak Mahannah'a göre (t.y) bu gerçek Nietzsche'nin hakikat (*truth*) kavramındaki gibi bir illüzyondur. İngilizcedeki bağlama zamiri kullanımı üzerinden sorgulanmayan ve "hakikat"e dönüşen bir dilbilgisi kuralının nasıl insan-hayvan ayrımcılığını yaşattığını gözler önüne serer. Kendisinden önce gelen kelime ya da kelime grubunun yerini tutan bağlama zamiri İngilizcede üçe ayrılır (*who, that, which*). *Who* sadece insanlar için kullanılırken *that* ve *which* sırasıyla insan ve diğer şeyler (*things*) ile insan harici diğer şeyler için kullanıldığı gramer kitaplarında bir kural olarak sunulur. Dolayısıyla insan kategorisine dâhil edilmeyen hayvanlar bu kurala göre şey, meta, eşya (*thing*) kategorisine indirgenir. Mahannah'a göre bu istisnai, münferit ve masum bir kural değil, insanların doğumundan itibaren onların akıllarına sokulmaya çalışılan bir ontolojik dayatmadır. Bu bağlamda gramer kurallarının eleştirel gözlerden kaçan, sorgulanmayan bir tarafı olmasına rağmen hiç de yansız olmadığı söylenebilir. Nietzsche'ye göre (1873) dil büsbütün inşa edilmiş, keyfi bir ideolojik öğedir. İnsanlarda hakikate ulaşabildikleri sanrısını yaratır fakat esasen hakikat zamanda kaybolup gitmiştir. Hakikatin dayandığı başlangıçtaki deneyimler özgül ortamından koparıldığı, başka deneyimleri de temsil etmeye başladığı zaman hakikat yok olur. Dolayısıyla bir zamanlar belli bir yerde ve zamanda bilinçli ve aktif bir şekilde yorumlanmış olan "hayvan" kavramı şu anda bütün hayvanları kapsayan, genelleyci ve aşağılayıcı bir kavrama dönüşmüştür. Hayvanı metalaştıran başlangıç noktası hatırlanmadığından bu yorum bir efsane gibi ezelden beri var olduğuna inanılan bir hakikate dönüşmüş ve ideolojinin temel mekanizması olan dile yerleşmiştir (Mahannah, t.y: 21-25).

Andrew Goatly (2006: 15-24) insan hayvandır (HUMAN IS ANIMAL) bilişsel metaforunu ele aldığı çalışmasında bu metaforun pek çok ideolojinin çatışma alanı olduğunu ifade eder. İnsan hayvandır metaforundaki söylemin çeşitli ideolojileri inşa ettiği ya da yeniden ürettiği ve bu nedenle insanların hayvanlara karşı davranışlarını şekillendirdiği söylenebilir. Aynı zamanda duygu ve değer yükü taşımaları açısından önemlidirler. İnsanın bir tür hayvan olma metaforu sosyobiyojoloji, evrimsel psikoloji gibi alanlarda kullanıldığında insanın evrimsel tarihine ve "hayvan" atalarına vurgu yapılmaktadır. İnsanların davranışları ise büyük kuyruksuz maymunlarla karşılaştırılmakta, ya rekabetçi bir davranış ya da sembiyotik bir yaklaşım çerçevesinde

ele alınmaktadır. Ancak en yaygın ve tarihsel artalanına sahip yorumlama insanın bazı açılardan hayvana benzese de ideal olarak farklı olduğudur²⁸.

Batı felsefesi, kozmolojisi ve Hristiyanlık inancında insanın hayvanlardan üstün ve ayrıcalıklı bir yeri vardır. Ancak aklını kullanamayan ve duygularına fazlasıyla kapılanlar hayvanların seviyesine düşer. İnsanlar, bilimsel jargonda “güçlü olanın ayakta kalması” kuralıyla ya da dini inancın getirdiği yaratılanların en üstünü olma düşüncesiyle hayvanları aşağı konuma itmişlerdir. Bu nedenle İngilizcede metaforların büyük çoğunluğu olumsuz, kötü anlamlar çağrıştırır (Goatly, 2006: 24-25, Dunayer, 1995: 17).

Dunayer’e göre (1995: 11) dilin insanın zıddı olan hayvan imgesinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dil vasıtasıyla sembolik olarak kadının ve hayvanın ilişkilendirilmesi, kadınların tahakkümünde pay sahibidir. İngilizcede sadece kadınlar için kullanılan *catty*, *dog*, *shrew*, *dumb bunny*, *cow*, *bitch*, *old crow*, *queen bee*, *sow*, *vixen*, *foxy* gibi metaforlar oldukça yaygındır. Kadınları tavuklarla ilişkilendiren sayısız kullanım da göze çarpmaktadır: *chick* (piliç), *cooped up* (kümese koymak/ tıklamak), *brood* (civcivler/ çoluk çocuk), *cackle* (gidaklamak/gevezelik etmek), *henpeck* (peck: gagalamak / başının etini yemek), *old biddy* (yaşlı tavuk/ koca karı) (Nilsen’dan akt. Dunayer, 1995). Dunayer bu benzetmelerin hem tavuklar hem de kadınlar açısından sömürü temelli kaynaklarını irdeler. Bu gibi kullanımlar tavukların/hayvanların ve kadınların toplum nezdindeki statüsüne işaret etmektedir. Piliç/tavuk gençken bir et kaynağı olması nedeniyle ya da yumurtlama kapasitesi nedeniyle değerlidir. “Piliç” olarak hitap edilen kadın da erkeklerin gözünde cinsel ihtiyaçlarını giderecek bir et parçasıdır. Kart tavuk örneğinde yumurtlamayan ve et olarak da değeri olmayan tavuklar kâr getirmezler ve öldürülürler. Benzer şekilde doğurganlığını ve gençliğini, güzelliğini kaybeden yaşlı kadınlar da gözden düşmüşlerdir. Bu benzetmeleri ortaya çıkartan düşünce ve pratikler sistemi, tavuklara sadece bedenlerinin kullanıldığı ölçüde değer atfeden, bu sömürü sistemi dışındaki dünyalarını hiçe sayan bakış açısından oluşur (12-13). Yukarıda bahsedilen diğer hayvan temelli metaforlarda da tavşanın aptallığı, tilkinin

²⁸ 19. yüzyılda kriminolog Cesare Lombroso’nun öne sürdüğü, doğuştan suç işlemeye meyilli insanlar atavistik özellikler göstermekteydi. Evrimin erken bir aşamasında kalan bu insanlar kuyruksuz büyük maymunlara benzer özelliklere sahipti (Beirne, 2007: 58). Görüldüğü gibi ideal olarak hayvanlardan ne kadar uzaklaşıldığında o kadar ideal, medeni insan modeline yaklaşılmaktadır.

kurnazlığı gibi türcü yaklaşımlardan kaynaklanan yanlış varsayımlar hem hayvanı hem de kadını değersizleştirmektedir²⁹ (12-16).

Türkçede hayvanların aşağı statüsü öncelikli olarak “hayvan” kelimesinin anlamında karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde hayvan kelimesinin ilk anlamı “duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık”tır (Hayvan, t.y.). Bu tanım hayvanların duyguları olduğu düşüncesini içerse de aynı zamanda onların içgüdüleriyle hareket ettikleri varsayımını aktarmakta ve böylece hayvanlara zekâ, düşünme, tasarlama, istemli davranışlar gibi bireysellik atfedecek özellikleri arka plana itmektedir. Sözlükteki ikinci tanım, kelimenin yan anlamını ortaya çıkarmakta olan “akılsız, duygusuz, kaba, hoyrat (kimse)”dir. İnsanları tanımlamak üzere bir metafor olarak kullanılan hayvan kelimesi, yarattığı çağrışımlarla bu anlamı sağlamaktadır. Bu, hayvanların akıl ve duyuları olmayan, kaba, vahşi yaratıkları olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Sözlükteki üçüncü tanım ise “kızılan bir kimseye söylenen bir söz”dür. Bu tanımda kelimenin içerdiği anlama ilişkin bir bilgi olmasa da tepkiyle söylenen bir söz olduğu için kelimenin pejoratif, hakaret içeren bir anlam barındırdığı düşünülebilir. Neticede, Türkçedeki hayvan kelimesi, insanın antitezi olarak kurgulanmıştır ve olumsuz çağrışımlar barındırmaktadır.

Türkçede hayvan dışında pek çok tür ismi de olumsuz çağrışımlar içermektedir. Ayı, domuz, yılan, karga, öküz, çakal, tilki, kurt, maymun gibi pek çok kelime, deyimlerde ve atasözlerinde olumsuz fikirleri dile getirmek için kullanılmakta, ya da kelimeler metafor olarak kullanıldıklarında olumsuz yan anlamlar üretmektedir. Karınca, ceylan, aslan, kartal, şahin gibi bazı tür isimleri de kısıtlı sayıda olsalar da olumlu düşünceler uyandırmaktadır. Ancak, hayvan kelimesinin kendisine ve yaygın kullanımlara bakıldığında hayvanların aşağı statüsünün dilde de yansımaları bulunduğunu söylenebilir.

²⁹ Dunayer, sadece erkeği, sadece bir ırkı ya da belirli bir kişisel özelliğe atıfta bulunarak bir kişiyi alçaltan hayvan metaforları olduğundan da bahseder. Ancak hangi gruba yöneltilirse yöneltilsin bütün olumsuz hayvan metaforları temelde hayvanları aşağılar (16-17).

3. MODERNİTE ÖNCESİNDE HAYVAN

3.1. MODERNİTE ÖNCESİ TOPLUM

İnsanoğlunun doğadaki yeri, doğa ve hayvanlarla kurduğu ilişkiler ve bu ilişkiler ekseninde yapılandığı sosyal ve ekonomik örgütlenme bir inceleme alanı olarak oldukça geniş ve tarihsel açıdan fazlasıyla derin bir mevzudur. İnsanlar çevreleriyle çok yönlü ilişkiler kurarlar. Bir yandan doğal şartlar insan topluluklarını etkiler, öte yandan insanlar çevrelerini inceler, anlamaya çalışır, ondan yararlanır ve onu değişen derecelerde dönüştürürler (Netting, 1986: 1). İnsanların çevreleriyle kurdukları ilişkiler yumağını inceleyen kültürel ekoloji için çevre insanın hem gündelik yaşantısında en temel kaygısı olmuş hem de insana çözümlenmesi gereken zihinsel problemler sunarak aklını meşgul eden bir olgu olagelmiştir (Netting, 1986: 2). Çevresel koşulların, iklimin, fiziki şartların kültürü belirlediğini iddia eden çevresel determinizmi kabul etmek benzer coğrafyalarda farklı adaptasyon yöntemleri benimseyen insan topluluklarını görmezden gelmek olur. Öte yandan kültürün doğal şartlardan etkilenmediğini öne sürmek de kültür ve çevre arasında kurulan mantıklı bağlantıları gösteren sayısız örneği inkâr etmektedir.

Her bir kültürün çevresine adaptasyon süreci farklar barındırır da her bir topluluk doğa ve hayvanlar ile ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişkilerin mahiyeti üzerinde topluluğun uyarlanma stratejisinin önemi büyüktür. Cohen'in (1974) "avcı-toplayıcılık, bahçecilik, tarım, çobanlık (konar-göçer hayvancılık), ticaret ve sanayi" olarak adlandırdığı tipolojisindeki her bir uyarlanma stratejisi sonucu insanın doğaya bakışı farklılaşmaktadır. Bu dönüşüm ise temelde insanın geçimini sağlamaya yönelik olarak görünse de beraberinde zihinsel bir dönüşüm getirir. Her bir uyarlanma stratejisinde insan doğadaki kaynakları farklı yollarla kullanmayı öğrenir. Kullanılan strateji insanın doğa karşısında kendisini nereye yerleştirdiğini, doğadaki canlı ve cansız bileşenleri statü olarak nereye koyduğunu ve kendini bu karşılaştırma üzerinden nasıl tanımladığını belirlemektedir.

Çevrenin kültür üzerindeki etkisinin derecesi ekonomik sistemle de alakalıdır. Geleneksel toplumlarda çevrenin kültür üzerindeki etkisi daha çok hissedilirken kapitalist toplumlarda çevrenin etkisi daha sosyoekonomik bağlamda tartışılmakta ve sınıf-gelir

ilişkileri üzerinden tanımlanmaktadır (Dobzhansky, 1972: 427). Batılı toplumlar kültürü ve insana ait olguları çevreden bağımsız görme eğilimindedirler. Kültür ve doğa birbirine zıt kelimelerdir ve kültüre sahip olan Batılılar doğadan üstün bir konuma yerleşmişlerdir. Bu eğilimi net bir şekilde İncil’de görmek mümkündür. Tanrı dünyayı, doğayı ve hayvanları yarattıktan sonra insanları onlara hükmetmesi için gönderir.³⁰ (Sutton & Anderson, 2010: 1). Öte yandan skalanın öteki ucundaki doğayla uyum içerisinde yaşayan geleneksel topluluklar imgesi eleştirilere maruz kalmış, küçük ölçekli toplulukların bile zamanında doğayı talan ettikleri öne sürülmüştür³¹. İşin gerçeği çevre ve kültür birbirinden ayrılmaz bir bütündür; insanlar sürekli çevrelerini dönüştürecek faaliyetlerde bulunurlar, buna karşılık değişen çevre de insanların faaliyetlerini şekillendirir (Sutton & Anderson, 2010: 2).

3.1.1. Neolitik Devrim Öncesi Toplum

Avcı-toplayıcılık *homo* genusunun ortaya çıkışından günümüze 11.000 yıl öncesindeki neolitik devrime kadar geçen en az iki milyon yıllık sürede benimsediğimiz ekonomik sisteme işaret etmektedir. Avcı-toplayıcılık kısaca insanların yabani hayvan ve bitkiler sayesinde geçimlerini sağladıkları bir sosyal örgütlenme ve ekonomi şeklidir (Riches, 2010: 364).

Geçmişte ve günümüzde kaynakları birbirinden oldukça farklı avcı-toplayıcı gruplar varlıklarını sürdürmüşlerdir ancak hepsinin ortak noktası topladıkları bitkiler ve avladıkları hayvanların tek besin kaynakları olmaları nedeniyle doğayla doğrudan ilişki kurmalarıdır (Netting, 1986: 8). Besin üretimine geçiş aşamasından daha önceki bir dönemi temsil eden avcı-toplayıcılık doğayı kontrol etmeyi medeniyet olarak gören tipik

³⁰ Genesis, 1:28.: God blessed them and said to them, “Be fruitful and increase in number; fill the earth and subdue it. Rule over the fish in the sea and the birds in the sky and over every living creature that moves on the ground.” > (Genesis) <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+1:28> (Tekvin 1:28) Onları kutsayarak, «Verimli olun, çoğalın» dedi, «Yeryüzünü doldurun ve denetimimize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun. (Yaratılış) <http://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=1&sc=4>

³¹ Bu durum en göze çarpan örneklerinden birisi Paskalya Adası üzerine yazılanlardır. Diamond (1995, 2005) adalıların birkaç yüzyıl içerisinde tüm ağaçları kesmesi sonucunda pek çok bitki ve hayvan türünün soyunun tükendiğinden bahseder. Baskın görüş bu yönde olsa da, insan-dışı faktörlerin bu felakete katkısını dile getirenler de olmuştur. Örneğin Hunt (2007), antropojenik hasarın yanısıra adaya dışarıdan getirilen farelerin de adanın ormansızlaşmasında dikkate değer bir paya sahip olduğunu ifade eder.

Batılı³² nosyon karşısında, doğanın insafına kalmış, çevresini, besin kaynaklarını kontrol altında tutamayan ilkel bir yaşam tarzını betimlemektedir.

Batının, insana ait olan kültür alanını yaratması, doğayı insan olmayan varlıklara ait bir alana indirgemıştır. Neolitik devrim sonrasında doğadan uzaklaşma, doğaya muhtaç kalmama durumu insanı bir zamanlar ait olduğu doğanın bir parçası olmaktan çıkartmış, onu doğayı kontrol eden üstün bir mertebeye yerleştirmiştir. Batı paradigması olarak anılan bu sistem neolitik devrim sonrası şekillenmeye başlayan düşüncelerin Yahudi-Hristiyan inanç sisteminin, Kartezyen düşünce sisteminin ve global kapitalist ekonomik düzenin getirdikleriyle tam formunu kazanmıştır (Bird-David, 1999).

Avcı-toplayıcı grupların nasıl bir hayat sürdürdükleri üzerine yorumlar uzun bir süre oldukça karamsar bir tablo çizmiştir. Doğanın çetin şartları karşısında gece gündüz karnını doyurmaya uğraşan, ilkel teknolojisi ile doğaya karşı amansız bir savaş veren, gıdasızlıktan, hastalıklardan ve yaralanmalardan dolayı erkenden hayatını kaybeden bu acınası grup esasen Batılı medeniyetin tam zıt kutbuna yerleştirilen bir izdüşümden ibarettir: Batılı gelişmiş, büyük, yerleşik, ileri teknolojili karmaşık bir medeniyet iken avcı-toplayıcılar bunun tam tersi olmalıdır (Netting, 1986: 9). Bu görüşlerin geçersizliği 1966'da gerçekleştirilen ünlü "Man the Hunter" sempozyumu ile ortaya çıkmıştır. Görünüşe göre avcı-toplayıcılar doğayı kilerleri olarak kullanmakta, kaynak sıkıntısı çekmemekte ve zamanlarının kısıtlı bir kısmını besin toplamaya ayırıp, çok çeşitli gıdalardan beslenerek sağlıklarını korumaktaydılar (Sahlins, 1972).

Avcı-toplayıcı gruplar geçmişte olduğu gibi günümüzde de birbirinden oldukça farklı coğrafi bölgelerde ve farklı iklim şartlarında yaşamaktadırlar. Flora ve faunanın da paralel olarak değişim göstermesi nedeniyle avcı-toplayıcı grupların çok farklı bitki ve hayvanlardan gıda temin ettiği söylenebilir ancak yine de genel bazı trendler göze çarpmaktadır: bitkiler besin kaynaklarının büyük bir bölümünü oluştururken, hayvanlardan elde edilen protein toplam enerji alımının %20 ila 45'ini oluşturmaktadır (de Garine, 1994: 233-4). Winterhalder'a göre (2001: 13) avcı-toplayıcılar gruplar dört

³² Batı kategorisi de insan eliyle sınıflandırılmış bütün kümeler gibi sıkıntılıdır. Birbirinden farklı halk ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir coğrafyayı tektipleştirmek hatalı olsa da sanayileşmiş Avrupa'nın ilerlemeci bakış açısının arkasındaki kurumsallaşmış düşünce biçimleri genelgeçer kabul edilebilir. Hayvanlar söz konusu olduğunda da avcı-toplayıcı gibi farklı ekonomik sisteme sahip toplumlarla ciddi farklılıklar barındıran anaakım bir Batı yaklaşımından da bahsedilebilir (Hurn, 2012: 41).

temel özelliği paylaşmaktadırlar. İlk olarak avcı-toplayıcılar doğal kaynaklardan ihtiyaç duydukları kadarını alırlar, böylece aşırı tüketimden kaçınırlar ve kısıtlı maddi birikimleri vardır. İkincisi, avlanılan hayvanlar ve toplanılan bitkisel kaynaklar topluluğun diğer üyeleriyle paylaşılır. Üçüncüsü daha geniş sosyal örgütlenmelere sahip topluluklarda istisnai durumlar gözükse de genellikle eşitlikçi bir sosyal sistemleri vardır. Son olarak da avlanma genellikle erkekler tarafından, toplama ise kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Avcı-toplayıcılarda insan ve doğa arasında modern dünyamızda alışkın olmadığımız bir bağ bulunmaktadır. Bu özel ilişkinin tezahürü her bir avcı-toplayıcı topluluğunda aynı olmasa da Bird-David'e göre, kendi çalışma konusu olan Nayaka'ların yanısıra İnuitler, Sanlar, Pigmeler, Avustralya aborijinleri ve Kuzey Amerika'nın iğne yapraklı ormanlarında yaşayan Amerika yerlileri gibi farklı gruplarda bu bakış açısı rahatlıkla görülebilmektedir (1992). Avcı-toplayıcıların çevreleriyle ve hayvanlarla kurdukları ilişkilerde kendi aralarındaki eşitlikçi, paylaşımcı yapının yansımaları görülebilir (Willis, 1994: 6).

Genellikle avcı-toplayıcı toplumlarda ilişkilendirilen animizm kısaca doğadaki canlı ve cansız varlıkların ruhsal bir özü olduğuna dair inançtır (Bird-David, 1999). Avcı-toplayıcı topluluklar dışında da inanç sistemleri dolayısıyla, hayvanlara benzer bir yaklaşım sergileyen farklı ekonomik sistemlere sahip topluluklar antropologlar tarafından kaydedilse de³³ geçim tarzı olarak avcı-toplayıcılık doğrudan doğayla temas halinde bulunması ve hayatta kalmasının doğa ve hayvanlarla kurduğu ilişkilere bağlı olması nedeniyle animizm inancıyla uyum içerisindedir (Hurn, 2012: 44). Avcı-toplayıcı kozmolojisinde insanın çevresindeki varlıklarla akrabalık bağı bulunmaktadır. Bu akrabalık bağı esasen fiziksel-görünür vücutlar arasında değil canlı ve cansızları yöneten, yönlendiren ruhlar arasında bulunmaktadır. Hayvanlar, ağaçlar, hava gibi doğanın pek çok bileşeni ruhların kontrolündedir (Bird-David, 1992).

³³ Bkz. Brian Morris'in (2000) Malawiler üzerine çalışması. Morris benzer coğrafyada yaşayan Maraviler, Yaolar, Lomweler ve Tumbukaların net bir şekilde avcı-toplayıcı kategorisine dâhil edilmeseler de inançlar açısından avcı-toplayıcı ontolojisindeki temel yapıtaşlarını paylaştıklarını belirtmektedir.

Doğanın ve hayvanlarında temelde benzer ruhlar tarafından yönetildiğine dair inancın bir uzantısı olarak insanlar hayvanlara bireylik atfederler. Kendilerine özgü kişilikleri ve karakterleri olan hayvanlar bağımsız aktörlerdir. Etraflarında olan bitenin farkına varmakta, bunlardan sonuçlar çıkartmakta ve insanlarla kurdukları özel ilişkiler sonucunda belirli kararlar almaktadırlar (Hurn, 2012: 45). İnsanlar bir yandan hayvanlarda kendilerine benzer özellikler görürler: hayvanlar düşünebilir, hissedebilir ve toplumsal sistemler kurabilirler. Öte yandan insanların ulaşamayacakları doğaüstü güçlere de sahiptirler: tekrar tekrar dünyaya gelebilecek, ölümsüz ruhları bulunmaktadır (Serpell ve Paul, 1994: 130). Hayvanların yetileri, ustalıkları, güçleri, cesaretleri insanlarda hayranlık uyandırır. Üstelik tıpkı insanlar gibi zorluklardan ve sınavlardan geçtikleri için insanlar kendilerini onlarla kolaylıkla özdeşleştirebilir (Preece, 2002: 1). Batı paradigmasında ise bu bakış açısına tam bir tezat teşkil eden bir yaklaşımdan bahsedilebilir. İnsanlar doğadan ve hayvanlardan ayrı ve onlardan üstündürler. İnsanlık tanımı hayvanlardan ne yönlerden farklı olduğumuz üzerine inşa edilir. Çevrelerini kontrol edebilecek, doğanın insafına kalmayacak zihinsel yetiye sahip olan insanlar rasyoneldirler, bilinç sahibidirler ve hayvanlarda bulunmayan ruhları vardır. Bu tanım üzerinden insanların bireysellikleri, öznellikleri ve aktör olma durumları vurgulanırken, hayvanlar içgüdüsel davranışlar sergileyen nesnelere ve insanların yararına sunulmuşlardır (Hurn, 2012: 45).

Avlanmak, kontrolün insanda olduğu basit bir eylem değildir. Avın başarısı, insanlarla hayvanları birbirine bağlayan ruhlar dünyasındaki dengenin kurulmasına ve korunmasına bağlıdır. Bu dengenin bozulması ise bütün bir kabilenin geçimini zora sokacak ciddi tehlikeler barındırır. Ancak avcı-toplayıcılarda doğaya karşı karamsar bir tutum gözlenmez. İnsanın çevreyle ilişkisi güvene dayalı ve oldukça iyimserdir. Örneğin İnuitlerde ruhlar dünyasının, hayvanları avcının önüne çıkaracağına inanılır. Ancak hayvanın ruhuna saygı gösterilmez ve belirli ritüellerle ruhlar dünyasına gönderilmezse sonraki avların başarısı tehlikeye girebilir (Bird-David, 1992). Avcının hayvanın onayını almadan ya da uygun ritüelleri gözetmeden gerçekleştirdiği avlar nedeniyle hayvanlar insanları cezalandırabilirler. Cezalandırma hayvan bolluğunun azalması, hayvanların insanlara gözükmez olması, avcının avlarda başarısız olması gibi geçim temelli zorluklara neden olabileceği gibi avcının kendisi, ailesi veya klanından bireyleri etkileyen hastalık,

yaralanma, delirme, ölme gibi sonuçlara yol açabilir (Serpell, 1992: 27-28; Ingold, 1994). Ne var ki özünde avcılar, hayvanların yararına çalışmaktadırlar çünkü inanç sistemlerinin temel dayanaklardan birisi de avcılar tarafından saygın bir biçimde öldürülen hayvanların daha güçlü bir şekilde hayata dönmeleridir. Bu düşünceyle insanlar hayvanlara iyilik yapmaktadır. (Hurn, 2012: 48). Diğer bir deyişle her öldürülen hayvan dengenin bir göstergesi olarak ele alınırken, dengenin korunması için insanüstü bir çaba göstermek gerekmez. Avcı-toplayıcıların kültürel ve inanç sistemlerinin bir parçası olan mitler, hikâyeler ve ritüellerin dengeyi koruyacak zihin yapısını ve eylemleri kolaylıkla öğrettiği görülebilir.

Sömürgecilik sonrası Batı'nın avcılığa bakış açısında ise avcı-toplayıcılardan uzak bir duruş söz konusudur. Batı paradigmasına göre avcının öldürdüğü hayvan, insan aklının ürünü olan teknolojik silahlar yoluyla insanın doğa karşısındaki gücünün; mantığının ispatı olan kurnazlıkları da insanın akli üstünlüğünün göstergeleridir (akt. Hurn, 2012: 46).

Avcı-toplayıcı toplulukların hayvanlar ve insanları eşit kabul eden bir ontolojiye sahip oldukları antropologlar tarafından genellikle benimsenmektedir (Hurn, 2012: 43). Hatta insanlar hayvanları doğal ortamlarında gözlediklerinde insanlardan pek çok açıdan üstün olduklarını görmüşlerdir. İnsan bir kuş gibi uçamaz, balık gibi yüzemez, avlanma kabiliyetleri de hayvanlardan daha az gelişmiştir. İnsanoğlu kendi eksikliğini ise hayvanları taklit etmek suretiyle, onlara özenerek gidermeye çalışır. Din ve ritüel bu çabanın ortaya konulduğu en dikkate değer kanallardır (Roux, 2005: 91). Hayvanları ritüeller yoluyla taklit edilmeye çalışılması, hayvanın aklına girilmeye çalışılması ve onun gibi düşünölmeye çalışılması avcının sahip olması gereken yeteneklerinin arasında bulunmakta avın başarısını sağlamaktadır. Avcıların avdan önce, av esnasında ve sonrasında dikkat etmesi gereken kurallar da bulunmaktadır. Bazı yiyeceklerin yenilmesi tabu olarak görülür ve hayvanların ruhuna dua edilir. Av sonrasında öldürölen hayvandan özür dilenir ve hayvanın bedenine azami saygı gösterilir. Hayvanın bedeninin her bir parçası kullanılmaya çalışılır. Böylelikle hayvanın bedeni ruhundan boş yere ayrılmamış olur (Hurn, 2012: 48).

Avcı-toplayıcı toplumun hayvanlarla kurduğu ilişkiler konumuz gereği ön planda olduğu için besin alımının bir kısmını karşılayan avlanma faaliyeti önem arz etmektedir. Bu faaliyetin öncelikle neleri kapsadığı, ne gibi sosyal işlevleri yerine getirdiği ve insan-doğa ilişkisini nasıl kurduğu ortaya konulmalıdır.

Avlanma terimi her bir kültürde aynı manaya gelecek kadar tektip bir gerçekliği temsil etmez. Farklı topluluklarda bu tanımın kapsamı da ona atfedilen sembolik anlam çerçevesinde değişmektedir. Cartmill'e göre (1993: 29-30) Batı geleneğinde bir eylemin avlanma olarak sayılması için karşılanması gereken bazı kriterler vardır. Öncelikle öldürülen hayvanın yabani bir hayvan olması, insandan ürkmesi, ona boyun eğmeye meyilli olmaması gerekmektedir. Ayrıca yabani hayvanın özgürce hareket edebileceği ve kaçabileceği doğal ortamında bulunması beklenir. Bunların yanısıra insanın eylemi önceden planlamış olması gerekir. Yabani bir hayvanın saldırısına uğrayıp hayatta kalabilmek için hayvanın öldürülmesi avlanmak sayılmaz. Av içeriği itibariyle şiddet içeren bir eylemdir. Bu şiddetin niteliği de eylemin bir parçasıdır. Tuzak, kapan gibi doğrudan olmayan yöntemlerin kullanıldığı öldürme eylemleri avlanmaya girmez. Avlanan hayvana ölümcül darbe doğrudan insan tarafından vurulmalıdır. Avcı-toplayıcı gruplara bakıldığında da temelde aynı kriterler geçerlidir. Creelere göre kolaylıkla yakalanabilen küçük, yavaş hayvanlar "toplanılır"ken, geyik ve ayı gibi hayvanlar "avlanılır" (Brightman, 1993: 8). Achuarlarda da benzer bir ayırım vardır. Avlanma erkeklerin işi olarak görülmektedir ve su kaplumbağası gibi kolay kaçabilen hayvanlar avlanır. Kadınlar ise toplayıcılık yapmaktadırlar ve bitkisel kaynakların yanısıra kara kaplumbağaları gibi yavaş canlıları "toplarlar" (Descola, 1994: 251-6). Dolayısıyla yakalanması zor hayvanların öldürülmesi güç ve çeviklik gerektirmekte ve bu özellikler erkeklere atfedilmektedir. Öte yandan biyolojik açıdan hayvan olmalarına rağmen öldürülmesi kolay olduğu için yavaş hayvanlar toplumsal bir kategori olduğu netleşen avlanma kategorisine dâhil edilmemektedir. Görüldüğü üzere avlanma güç ve çeviklik üzerinden toplumsal cinsiyeti de belirleyen bir eylemdir.

Önceden de belirtildiği gibi et, avcı-toplayıcıların besin gereksinimlerinin genellikle küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Etin bu toplumların besin düzenine yaptığı katkı sınırlı olsa da ete rasyonel nedenlerle açıklanamayacak oranda değer atfedilmektedir ve bu

eğilime her kültürde rastlanılmaktadır (Fiddes, 2004; Brightman, 1993). Harris'e göre (1985: 22) dünya üzerindeki pek çok kültür bitkisel kaynaklarla karşılaştırıldığında hayvansal besinlere karşı daha fazla saygı ve ihtiyaç duymaktadır. Dahası, besinsel olarak katkısı göz ardı edilebilecek bir gıda kaynağı için enerjilerini ve birikimlerini mantıksız ölçüde sarf ettikleri söylenebilir. Üstelik avlanmak kolay ya da tehlike arz etmeyen bir faaliyet de değildir. Pek çok coğrafi koşulda yeterli besinleri hatta proteini almak için daha kolay çözümler bulunabilirken avlanmanın seçilmesini açıklamak şüphesiz etin sembolik değerinden kaynaklanmaktadır.

Avcı-toplayıcı toplulukların genellikle kendini doğanın bir parçası olarak gördükleri öne sürülse de avlanmanın değişmez ve ayrılmaz bütünü olan öldürme eylemi bu tabloyu tartışmalı sulara sürüklemektedir. Cartmill'e göre (1993: 31) avlanmak ontolojik açıdan problemlili bir durumu, iki arada kalmışlığı simgeler. Avcı bir yandan yabancı dünya ile savaşa girmiş olan insanlığın temsilcisidir, öte yandan bir yanı hayvan olan ve doğanın bir parçası bir varlıktır. "Man the Hunter" yaklaşımının uzun geçmişimizin özeti olarak dillendirilmesi avlanma eylemini öylesine kilit bir noktaya koymaktadır ki hayvanları avlayıp öldürmemizin bizi insan yapan fizyolojik, psikolojik ve sosyal etmenleri tetikleyen bir başlangıç noktası olduğu fikri popüler hale gelmiştir (Russell, 2012: 145). İnsan beyninin büyümesi, aletlerin yapılması, yeni sosyal örgütlenme şemalarının ortaya çıkması gibi değişikliklerin yanısıra hayvanların öldürülmesi, insanların da katledilmesine, savaşlara, tecavüzlere uzanan bir şiddet silsilesine yol açmıştır (Russell, 2012: 145).

Etin sembolik bir değere sahip olması, avlanmanın genellikle erkek işi görülmesi ve prestijli sayılması birbirine sarmalanmış bir ideoloji bütünüdür. Kaldı ki et yeme tarihsel olarak zenginlik ve statü ile ilişkilendirilmiştir (Franklin, 1999: 148). Avlanmak tıpkı toplayıcılık gibi doğaya tabi olan insanların besin ihtiyaçlarının giderilmesi için bir araçtır. Ancak avcılığın sembolik olarak değerinden daha üstün sayılması farklı yaklaşımlarla açıklanabilir. İnsan evriminin ilk aşamalarında hayvan eti ve yağının evrimsel açıdan önemli rol oynadığı, kısıtlı miktarda bulunan ve elde edilmesi zor bir kaynak olduğu için de talep gördüğü bilinmektedir. Günümüzde de dünyanın dört bir tarafındaki farklı kültürlerde besinsel açıdan pek çok alternatifi olmasına rağmen aranan ve yokluğu hissedilen bir gıdadır (Abrams, 1987).

Etin besinsel öneminin yanısıra elde ediliş şekliyle ilişkilendirilen sembolik önemi de ön plandadır. Hatta belki besinsel değerinden çok et bir sembol olarak insan/doğa ikiliğinde temsili bir rol oynamaktadır. Daha önceden de belirtildiği gibi bir hayvansal protein elde etme yöntemi olarak “avlanma” eylemi nispeten büyük, güçlü, özgür ve kaçabilen hayvanları takip etmeyi, onların peşinden koşmayı, pusuya yatmayı içeren zorlu bir süreçtir. Tam da bu nedenle avlanması kolay olan küçük hayvanlar söz konusu olduğunda tanım “toplayıcılık” a kaymaktadır. Avlanmanın getirdiği güçlüklerden dolayı avcılarının yaşadıkları toplulukta saygın bir statüleri bulunmaktadır. Avcılıkla ilişkilendirilen bu prestij bile tek başına avcılara bu eylemi sürdürmek için yeterli motivasyonu sağladığı görülmektedir (Russell, 2012: 159). Avcılar, paylaşım yapılırken kendilerine ve ailelerine daha az payın kalacağını bilmelerine rağmen avcılık esnasında ne kadar iyi bir avcı oluklarını gösterebilecekleri seçimler yapmaktadırlar (Wood&Hill, 2000. 124-125). Avcıların bu yöndeki seçimleri hayvanların sadece bir besin kaynağı değil aynı zamanda topluluk içinde başka sosyal getirileri de olan bir statü aracı olduklarını da göstermektedir (Hawkes, 1991: 29)

Yukarıda bahsedilenler aslında ete verilen sembolik önemin sosyal alandaki yansımalarıdır. Temelde sorulacak soru ise avlanmaya ve hayvan etine bu kadar değer atfedilmesinin neler ile bağlantılı olduğudur. Russell’a göre (2012: 156) etin sembolik önemi avcı-toplayıcıların dünya görüşlerine göre kendilerinden pek de farklı olmayan canlıları öldürme eyleminden ve bu can alma durumunun yüklendiği derin anlamlardan kaynaklanmaktadır. Fiddes’e göre (2004) insan, doğaya karşı üstünlüğünü ispat etme mücadelesindedir ve hayvanları öldürüp yemek bu üstünlüğü göstermenin bir yoludur.

Avcılık ve onun değişmez bileşeni olan hayvan öldürme üzerinden yapılan tartışmalar insan ve hayvan arasında mutlak eşitliğin olmadığını gösterse de avcı-toplayıcıların şuuruna işlemiş olan hayvan imgesi, hiçbir zaman, neolitik devrim sonrasında kopmaya başlayan ve günümüzde bağlantılarının güç bela yapıldığı insan-hayvan sürekliliğini zedeleyememiştir. Avcı-toplayıcılar hayvanları öldürmelerini meşrulaştıracak öyküler yaratmışlar fakat yine de öldürecekleri hayvanlara saygı duymuşlardır. Avlanma bu topluluklar için kültürel bir gereklilik olarak görülebilir ancak dünyayı görme şekilleri,

etrafta olan bitene yükledikleri anlamlar esasen öldürme eylemi karşısında hissettikleri suçluluk duygusunu hafifletmeye yönelik mekanizmalar barındırmaktadır. Eşitlikçi topluluklarda ciddi bir üstünlük göstergesi olan öldürmenin “insanla hayvanın eşit olması”, “hayvanın avcıya kendini sunması” gibi söylemlerle gizlenmeye çalışılması yapılan eylemden rahatsızlık duyulduğunu göstermektedir (Russell, 2012: 161). Hayvanların ruhuna saygı duyulması, avlanma öncesi-sonrasında bu saygıyı gösteren ritüellerin uygulanması, hayvanların avlanan kişinin karşısına çıkıp kendini teslim edeceğine inanılması aklanmak istemenin göstergeleridir. Bunun gibi mekanizmalar yoluyla, öldürme eylemindeki adaletsizlik bir şekilde açıklanmalı ve telafi edilmelidir (Brightman, 1993: 202-3; Hugh-Jones, 1996: 132).

3.1.2 Neolitik Devrim Sonrası Toplum

Günümüzdeki bakış açısının temelleri besin üretime³⁴ geçiş ile birlikte atıldığı için hayvanların günümüzdeki statüsünü inşa eden bu değişim özel bir anlama sahiptir. Avcı-toplayıcılık insanlık tarihinin en uzun süren dönemi olmasına rağmen neolitik devrim ve ardından sanayi devriminin getirdiği dönüşümlerin bugünkü yaşamsal koşullarımızın temelini oluşturdukları söylenebilir. Dünyanın her coğrafi bölgesinde tarihsel olarak toplulukların avcı-toplayıcılıktan besin üretime geçtiği tek yönlü bir gelişim düşüncesi çoktan gözden düşmüştür. Toplulukların besin üretiminden vazgeçip avcı-toplayıcılık geçim tarzını da benimsemesi mümkündür ve tarihte bunun örnekleri mevcuttur (Ellen, 1994: 202). Ne var ki tarihte insanların yoğun olarak avcı-toplayıcılıktan tarıma geçtikleri bilinmektedir.

İnsanoğlunun tarımsal üretime geçmesi ve hayvanların evcilleştirilmesi insan topluluklarında ve doğada öyle büyük değişimlere yol açmıştır ki Gordon Childe (1929) bu döneme “neolitik devrim” adını vermiştir. Özellikle insanlar arasındaki sosyal ilişkileri dönüştürmesi ve devlete giden yolun temellerini atması açısından gerçekten de devrimsel bir atılım söz konusudur. Ancak neolitik devrimin doğaya bakış açısında yarattığı köklü değişim nispeten arka planda kalmıştır. Hayvana bakış açısının masaya

³⁴ “Besin üretimi” ifadesi avcı-toplayıcı gruplarda üretim olmadığını ima eden bir kullanımdır ve terimin kullanılmasında dikkatli olunmazsa insanın zihinsel açıdan bir gelişim çizgisini takip ettiğini ve avcı-toplayıcıların bu gelişimin ilk aşamalarında bulunan ilkel bir zihni temsil ettiği gibi yanlış sonuçlara varılabilir (Ellen, 1994: 201)

yatırıldığı bu çalışmada neolitik devrim ve neolitik öncesi dönem arasındaki ideolojik farklar hayvanların günümüzdeki statüsünü anlamlı kılacaktır.

Evcilleştirme genellikle neolitik devrim ile birlikte anılan bir süreçtir. Dünyanın her bölgesinde muntazam bir çakışma gözlenirse de genellikle besin üretimi ile hayvanların evcilleştirilmesinin birbirine yakın zamanlarda gerçekleştiği kabul edilir ancak birbirlerine yakın gözükse de besin üretimi ve evcilleştirme arasında sıkı bir bağlantı kurmak doğru değildir. Evcilleştirme muhtemelen birçok ekolojik, demografik ve teknolojik etmenin ortak ürünüdür (Noske, 1997: 10). İlk evcilleştirilen hayvan olarak bilinen köpeğin yaklaşık M.Ö. 12 binde yani besin üretimine geçişten 2 bin yıl önce evcilleştirildiği tahmin edilmektedir (Roots, 2007: 1). Etinden, sütünden ve gücünden yararlanan sürü hayvanlarından koyun ve keçi ise verimli hilal olarak betimlenen Mezopotamya bölgesinde M.Ö. 8 bin yılında evcilleştirilmiştir (Roots, 2007: 3). Dünyanın pek çok farklı bölgesinde farklı hayvanların evcilleştirildikleri bilinmektedir.

Günümüzden 14.000 yıl önceye dayanan evcilleştirme sürecinin nasıl ve ne amaçla başladığı sorusu ortaya birbirinden oldukça farklı görüşlerin atıldığı bir tartışmaya dönüşmüştür. Evcilleştirmenin ilk aşamasında insanların belirli bir niyetle ve öngörülmuş sonuçlar silsilesiyle yola çıktıkları söylenemez. Önlerinde onlara örnek teşkil edecek başka bir süreç bulunmamakta, dolayısıyla ileride filizlenecek ekonomik sonuçları tahmin etmeleri mümkün olmamaktadır (Noske, 1997: 5; Diamond, 2002: 700, Roots, 2007: 1). Yine de evcilleştirmeye sonuçlanabilecek bazı durumlar teori olarak öne sürülmüştür.

Evcilleştirmenin tanımını yapmak da oldukça güçtür, çünkü evcilleştirme pek çok farklı coğrafi bölgede birbirinden farklı türleri kapsayan hem biyolojik hem de sosyal bir sürece işaret eder (Clutton-Brock, 1992: 79). Antropolog-arkeolog Wilkinson'a göre (1972: 26) evcilleştirme "insanların kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hayvanların mevsimsel besin döngülerini aktif olarak değiştirmeye zorlamaları"dır. Bököny'i ise (1989) evcilleştirmeyi "bir türe ait hayvanlardan belirli davranışsal özellikler gösterenlerin insanlar tarafından kâr amacı güdülerek yakalanılması, ehlileştirilmesi, doğal yaşam alanlarından ve üreme popülasyonlarından izole edilmesi ve bakımlarının sağlanıp, kontrollü bir şekilde üremelerine izin verilmesi" olarak tanımlamaktadır. Ehlileştirme (*taming*) ve evcilleştirme (*domestication*) birbirine yakın kavramlar olsa da aralarında önemli farklar bulunmaktadır. Tek bir hayvanın ehlileştirilmesi, yani insanlara alışkın

hale getirilmesi mümkünken, evcilleştirmede daha geniş bir hayvan grubu ve onların soyundan gelenlerde uzun vadede gelişen morfolojik ve davranışsal değişikliklerden söz edilir (Ingold, 1980: 82). Hayvanlardaki davranışsal değişiklikleri tetikleyen önemli bir etmen de insanların sosyal hayvan gruplarındaki alfa konumunu³⁵ gasp edip hiyerarşik sıralamada en üste yerleşmesi ve hayvan davranışlarını belli çıkarlara göre şekillendirmesidir (Clutton-Brock, 1994: 28-31, Russell, 2012: 210).

Evcilleştirme, getirdiği biyolojik değişimlerin yanısıra toplumsal ilişkilerde de bir dönüşüm yaratmıştır. Avcı-toplayıcılarda hayvanlar-hayvan eti ortak kaynak olarak görülürken, evcilleştirme ile birlikte hayvanın sahip olunan mala indirgenmesi azımsanacak bir değişim değildir (Russell, 2012: 214). Kimse yabancı hayvanların sahibi değilken, evcilleştirilmiş hayvanların artık sahipleri vardır ve bu durum insanlar arasında yeni ve özel anlamlar kurgular (248). Bu bağlamda evcilleştirmenin sosyal yönüne vurgu yapan Ducos (1989: 54), hayvanların bir nesne olarak mülkiyet, miras, değiş-tokuş ve ticaret gibi sosyoekonomik düzene entegre olduklarını belirtir. Clutton-Brock'a göre (1995: 15) evcilleştirme bir türün "insan topluluğunun sosyal yapısı içerisine sarmalanması"dır. Hayvanı bir meta olarak gören insan hayvanları evcilleştirirken de fiziksel ve davranışsal özelliklerini kendi çıkarına yontma amacı güder. Evcilleştirilen hayvanlar hem anatomi hem de davranış açısından yabancı atalarından oldukça farklılaşmışlardır. Doğal hayatta evrim ya da doğal seleksiyon hayvanda belirli şartlar altında hayatta kalabilmesini sağlayan mutasyonları destekler. Başka bir deyişle doğal seleksiyon hayvanın yararına çalışır. Oysa evcilleştirme hayvanın insana sağladığı faydayı maksime etmeyi amaçlar (Roots, 2007: xvii).

Evcilleştirmenin, tanımı açısından sorunlu bir kavram olduğu görülmektedir. Ne var ki evcilleştirme kavramının kendisinin geçerliliğini sorgulayanlar da bulunmaktadır. Evcilleştirme kavramı yerine "insan-hayvan ilişkileri" terimini tercih eden paleoekonomistler, kurulan ilişkilerin özünün ya da yoğunluğunun insan tarihi boyunca geniş bir süremde gidip geldiğini savunurlar. Bu nedenle her bir özgül durum için geçerli olacak bir evcilleştirme tanımının yapılması mümkün değildir. Tanımı ne olursa olsun,

³⁵ Kendilerini avlayacak herhangi bir hayvanın olmadığı durumlarda evcil hayvanlar insanların onlar için yarattığı koşullara rahatlıkla adapte oldukları ve yabancı atalarının özelliklerini göstermedikleri görülmektedir, ancak hayvanın kendi türüne özgü davranışları, kendisine sunulan fırsatlardan dolayı baskıladığı, imkân verildiği takdirde kendi doğasına has davranışları sergilemek istedikleri görülmektedir (Clutton-Brock, 1994:30).

evcilleştirme insan-hayvan arasında kurulan ilişkileri en temelden dönüştüren bir süreçtir ve bu sürecin insan-hayvan ilişkileri, insanlar arası ilişkiler ve insanların doğaya bakış açıları gibi alanlarda uzun soluklu etkileri olmuştur (Russell, 2012: 248).

Hayvanların evcilleştirilmesi insan-hayvan temasını en üst seviyeye çıkartmış ve hayvan sömürüsü ile hayvanların öldürülmesi sıradan, günlük bir olaya dönüşmüş ve giderek çok geniş bir coğrafyada doğal bir eylem kisvesine bürünmüştür. Hayvanların sıradan bir hayatın parçası olması, onların yeteneklerinin ve doğalarının görülmesini engelleyecek bir bakış açısı yaratmıştır. (Nibert, 2002: 199). Rousseau (1984), vahşi insan ve medeni insanı karşılaştırıp, medeniyetin insanı zayıflaştırdığından, köle ruhlu yaptığından bahsederken bir yandan da evcil ve yabani hayvanların durumuna değinir. Doğa, kendi kucağındaki hayvanlara büyük bir özenle bakar. Ahırlarda tutulmayan, ormanlarda serbestçe koşan atlar, kediler, boğalar ve hatta eşekler daha sağlam, güçlü ve cesur olurlar. Evcilleştirildiklerinde ise bu özelliklerini yarı yarıya kaybederler.

Nibert'a göre (2002: 199) kendi doğalarını yaşamalarına engel olunan, küçük alanlara hapsedilen hayvanlar özgürlüklerini kaybettikçe giderek daha cansız ve ilgisiz hale gelmiş, sayılarının da artmasıyla bireysellikleri ve kişilikleri insanların gözünde yitip gitmiş ve değersizleşmeleri ve statülerini kaybetmeleri zamanla doğal olarak görülmüştür.

Görüldüğü gibi evcilleştirmenin her bir tanımı farklı noktalara vurgu yapsa da evcilleştirmenin temelinde insanın hayvanların üreme ve büyümelerini kontrol etme güdüsü yatmaktadır³⁶. Bu noktada evcilleştirilmemiş “yabani” hayvanlar “kontrolden çıkmış” hayvanlar gibidir (Ingold, 1994: 3). Örneğin, 19. yüzyılda köpek gibi evcilleştirilmiş hayvanlarla kurduğumuz derin bağ üzerine düşünen Francis Galton, geçmişte her bir hayvanın evcilleştirilme şansı olduğunu, fakat büyük bir çoğunluğunun evcilleştirilmek için gereken özellikleri barındırmadıklarından “ebedi bir yabaniliğe mahkûm” olduklarını ve insanın ürettiklerini tüketmekten başka bir işe yaramadıklarını, zamanla bu dünyadan silinip gitmeye mecbur olduklarını dile getirir (akt. Clutton-Brock,

---

³⁶ Hayvanların evcilleştirilmesinde insan kastını ve rolünü kabul etmeyen yaklaşımlar da mevcuttur. Hayvan ve insanlar arasındaki ilişkiler simbiyotiktir yani karşılıklı yarar ilkesine dayanmaktadır. Bu görüşe göre hiçbir tarafın diğerini kontrol etmesi, zor kullanması söz konusu değildir. (Noske, 1997: 3-4). Ducos'a göre ise evcilleştirme insanların bilinçli bir şekilde girdiği doğal olmayan, asimetric bir süreçtir (1989).

2012: 2.) Diğer bir deyişle Galton'un bakış açısına göre hayvanlar evcilleştirilip insan hizmetine sunuldukları zaman yaşamlarının bir değeri vardır.

Evcilleştirme, besin üretimi ile birlikte insanın bir yandan doğadan kopuşuna şahitlik etmekte ve bununla birlikte insanın hükmetme, kontrol altına alma hırsına işaret etmektedir. Marx ve Engels'e göre (1977: 42) insanı hayvandan ayıran onun üretebilme kapasitesidir. Kendi besinini üretilip doğaya muhtaç kalmamak gibi, kendi hayvanını yetiştirip avcı-toplayıcılar gibi doğanın insafına kalmamak medeniyet göstergesidir. Yapay koşullara alıştırılan, hayatta kalması insanın sağlayacağı yem ve barınma şartlarına bağlı olan hayvanlar bir noktadan sonra doğanın değil insanın yarattığı mahlûkattır (Roots, 2007: xi). Bu bağlamda evcilleştirilmiş hayvanlar insan kültürüne bir ticari nesne, bir tahakküm nesnesi olarak eklemlenirler. Düşünsel olarak yabani atalarından farklı bir statüye sahip olan evcilleştirilmiş hayvanların arada kalmışlığından bahseden Noske (1997: 2) insanların üretim sistemlerine veya yaşam alanlarına dâhil edilen hayvanların artık doğanın ya da çevrenin bir parçası olarak görülmediğini belirtir. Bu yaklaşım, çevreci grupların ya da doğayı koruma derneklerinin gündeminde (evcilleştirilmiş) hayvan haklarının bulunmamasıyla örneklenebilir (1997: 2).

Modern hayatlarımızda en çok karşılaştığımız hayvanlar evcilleştirilmiş hayvanlardır, fakat hayvanları genellikle bir bütün halinde değil tabaklarımızdaki et olarak görürüz. Bu nedenle "hayvan" kavramını zihnimizde belirginleştiren, onu temsil edenler evcilleştirilmiş hayvanlardır (Noske, 1997: 2). Bu nedenle hayvan imgesinin kaynağı olabilecek evcilleştirilmiş hayvanların sembolik anlamları önemli bir göstergedir.

Yediğimiz hayvanlar dışında modern, kentli insanın kurduğu tek gerçek ilişki kedi ve köpek gibi evcil hayvanlar, yoldaş hayvanlardır (*companion animals*)³⁷ (DeMello, 2012: 147). Evcil hayvanlar sınıflandırması ve anlamlandırması güç olan bir gruptur çünkü ev halkına dahil edilen bu hayvanlar insan-hayvan arası, akraba olan- olmayan arası, doğa – kültür arasındaki bulanık bir alanda yer almaktadırlar (Russell, 2012: 262; Fiddes, 2004: 133; Leach, 1989). Bu hayvanlar yediğimiz hayvanlardan daha farklı bir statüye sahiptirler. İnsanlar evcil hayvanlarla maddi bir çıkar gözetmeksizin ilişki kurmaktadır ancak kurulan ilişki toplumsal ve duygusal ihtiyaçların karşılanması olarak ifade

³⁷ Yoldaş hayvanların bir kısmı da kuş, balık gibi evcilleştirilmemiş hayvanlardan veya kaplumbağa, yılan, örümcek vb. egzotik hayvanlardan oluşmaktadır (DeMello, 2012:148)

edilebilir (Serpell ve Paul, 1994: 129) Evde bakılıp değer verilen kedi ve köpek gibi hayvanların tarihi oldukça yenidir, özellikle zengin ve yüksek statüye sahip kesimin tercih ettiği ev hayvanlarının bu yeni statüsü 17. yüzyılın sonlarına dek toplumun geneline kabul görmemiştir (134). Bazılarınca el üstünde tutulup, neredeyse bir insan yavrusu kadar değer görse de ev hayvanlarının modern çağdaki statüsü kötü muameleyi yasaklayan yasalara rağmen mal/mülk statüsünden fazla değildir. İnsan-hayvan arasındaki ilişki sahip-mal ilişkisidir. Dahası, özellikle kedi ve köpeklerde yapay seleksiyon ile “istenilen” özellikler seçilmekte, insanın kontrol etme güdüsü, hayvanları pek çok fiziksel rahatsızlıkla karşı karşıya getirmektedir. Cins hayvan merakının yarattığı sağlık sorunlarının yanısıra pek çok kişi, hayvanların kulakları, kuyrukları, ses telleri, patilerinin bir kısmının (tırnağı içeren en uçtaki eklem) kesilmesini istemektedir (DeMello, 2012: 162-5). Görüldüğü üzere evcilleştirilen hayvanlar arasında en yüksek statüye sahip olan köpek ve kediler söz konusu olduğunda bile insanın hükmetme arzusu bakidir.

Evcilleştirme, insan ve hayvanlar arasındaki ilişkileri etkileyen doğa/kültür dikotomisine ek olarak insan zihninde yabani hayvan /evcil hayvan ayırımı da yaratmıştır. Yabani hayvanın korunması, saygı duyulması gerekirken, evcilleştirilmiş hayvanın yaşamında önem arz eden nokta insana maksimum faydayı sağlamasıdır. Yabani hayvan, özerkliğine hayran olunan neredeyse insanla eşit statüde bir varlık olarak görülürken evcilleştirilmiş hayvanlar insandan daha aşağı bir pozisyondadırlar (Russell, 2012: 249). Evcilleştirilmiş hayvan bu bağlamda hem doğanın bir parçasıdır hem de değildir.

Başka bir yönden evcilleştirme bir bakıma insanın hayvan üzerinde kurduğu bir tahakkümdür. Digard, köpekten koyuna, ipek böceğinden kanaryaya her bir hayvan için geçerli olacak bir evcilleştirme tanımındaki ortak paydanın “hükmetme” olduğunu ileri sürmektedir (akt. Russell, 2012: 238). Evcilleştirme her kültürde örneği bulunan bir evrenseldir. Ancak pek çok durumda insana fazladan yük bindiren, zahmetli ve ekonomik açıdan her zaman da anlamlı olmayan evcilleştirme Digard’a göre bir amaç olamaz. İnsanın hükmetme, kontrol altına alma güdüsü başlı başına bir amaçtır ve evcilleştirme insanlara hayat ve diğer varlıklar üzerinde iktidar kurma fırsatı sağlar (akt. Russell, 2012: 238).

Evcil hayvanlar üzerinde kurulan tahakküm aslında pek çok yönden insanlar arasında kurulan ilişkilere benzetilebilir. Ingold'a göre (1994: 2) insanların birbirleriyle kurdukları toplumsal ilişkiler alanı, insanların doğadaki insan-dışı varlıklarla kurduğu ilişkiler alanından keskin çizgilerle ayrılamaz. Bu nedenle insanların doğayla kurduğu ilişkilerde ortaya çıkacak herhangi bir değişim hem hayvanlarla hem de insanlarla olan bağlarımıza tesir edecektir. Bu bağlamda insanoğlunun hükmetme hırslarının öncelikle hayvanlara yöneltilmiş olduğu, hayvanların aşağı statülerinin daha sonra insanlar arasındaki ilişkilere uygulanmış olabileceği gibi fikirler akla gelebilir (Serpell, 1986: 179). Öte yandan, insanlar arasındaki eşitliksiz ilişkilerin hayvanlara yansıtılması da aynı derecede geçerli bir varsayımdır. Ne var ki tarihsel olarak bakıldığında Eski Dünya ve Güney Amerika'da yapılan kazıların ilk varsayımı desteklediği görülmektedir. Hayvanların evcilleştirilmesi insan sömürsünü ve sosyal tabakaları mümkün kılacak zihinsel şemayı sağlamıştır³⁸ (Russell, 2012: 250).

Evcilleştirilen hayvanların etinden, sütünden, gücünden faydalanılması ve özgürlüklerinin kısıtlanması gibi durumlar kölelik statüsüne paralel görülebilir. Bir kâr aracı olarak metalaştırılan, kontrol altına alınıp sömürülen hayvanlarla ilişkiler bize faydalı oldukları müddetçe sürdürülmektedir (Clutton-Brock, 1994; Dunayer, 2001). Ancak daha derinde hayvanların kölelikten çok akrabalık ilişkilerini akla getiren çağrışımsal özellikleri vardır. Evcilleştirme kelimesinin ve İngilizce *domestication* kelimesinin kökündeki "ev", *domus* (Lat.) bize evcilleştirmenin temelinde hayvanların eve alınması, ev ahalisinden sayılmasının olduğunu hatırlatıyor. Özünde eşitsizlik olan bu yeni ilişkiler ağı bu nedenle akrabalık ilişkilerine benzetilebilir (Russell, 2012: 249). Örneğin hayvanlar da çocuklar gibi evin reisinin mutlak otoritesi altında oldukça kısıtlı bir özgürlüğe sahip, kendileri hakkında karar verme özgürlüğünden yoksun, beslenme ve bakım konusunda ilgiye muhtaç canlılardır (Russell, 2012: 239). Öte yandan Ingold'a göre (1987: 254) avcı-toplayıcılık dönemi de dâhil olmak üzere erkeklere tabi konumda olan kadınların aşağı statüsü evcilleştirmeyeyle birlikte hayvanları da içine alarak genişlemiştir. Kadınlar ve hayvanlar arasındaki anlamsal bağ hakkında tam tersi de

³⁸ Yakın doğu'da hayvanların evcilleştirilmesi Çanak Çömlek Öncesi Neolitik B (PPNB) dönemine aittir (bkz. Russell, 2012:208). Öte yandan gerçek toplumsal tabakalaşmanın Seramik Neolitik Döneminde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Nissen, 1988; Steadman, 2000).

düşünülebilir. Kadınlar hayvanlara yakın görüldükleri için daha aşağı bir statüye mahkûm edilmiş olabilirler. Yabani/evcil dikotomisinde evcil hayvanı ikincil statüye indirgeyen düşünce yapısının temelindeki kontrol altına alma güdüsü kadınlar için de geçerlidir. Ev alanına hapsedilen ve her daim kontrol altında tutulmaya çalışılan kadının hayvana benzetilmesi bu açıdan tesadüf değildir. Batı'nın sömürgecilik tarihiyle çakışan aydınlanma döneminde insanın- beyaz Avrupalı erkek- kültür vasıtasıyla doğaya karşı kazandığı zafer ön plana taşınırken, insanın vahşi, kültürden uzak yanını temsil ettiği düşünülen kadınlar, yeni karşılaşılan ilkel kabileler, akli dengesi yerinde olmayanlar, yoksullar, farklı etnik kökenden gelenler doğaya yakın ve kontrol edilmesi gereken unsurlar olarak görülmüşlerdir (Ingold, 1994; Dunayer, 1995).

3. 2. ESKİ TÜRK DİLLİ METİNLERDE HAYVANLAR ÜZERİNE SÖYLEM ANALİZİ

Hayvanlar üzerine söylemin dönüşümünü inceleyen bu tezin başlangıç noktası, günümüz Türkiye coğrafyasında hayvana bakışı şekillendiren kültür ve inançların temeline indiğimizde karşımıza çıkan Orta Asya kültürel ve dini pratikleridir. Temel araştırma yöntemimiz olan Eleştirel Söylem Çözümlemesi hayvana bakışın izlerini aradığımız eski folklorik metinlerin incelenmesinde kullanılacak, ayrıca yöntemin de gerektirdiği gibi söylemi çevreleyen ve onun oluşmasında anahtar rol oynayan kültür ve inançlar da masaya yatırılacaktır. İlk aşamada, *Oğuz Kağan Destanı*, *İrk Bitig* ve *Dede Korkut Hikayeleri*'nin konu edildiği eski metinlerin incelemesine geçilmeden önce bahsedilen metinlerin ortak paydasını oluşturan kültür-inanç sistemi sunulacaktır. Bu kısım, kullanacağımız söylem çözümlemesi yönteminde Fairclough'un "toplumsal analiz" olarak ifade ettiği kısma tekabül etmektedir.

Eski Orta Asya halklarının hayvana bakışını yansıtan metinlerden en eskisi 9. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Aşağıda değinilecek olan coğrafi ve iklimsel şartlardan dolayı uzunca bir süre yerleşik hayata geçememiş olan Eski Orta Asya halklarının ürettikleri sözlü edebiyat eserleri ancak yüzyıllar sonra yazıya geçirilebilmiştir. Bu bağlamda metinlerin yazılış tarihi çok geriye gitmese de anlattıkları olayların, parçası oldukları yaşam

tarzlarının ve düşünce biçimlerinin yazılan tarihten çok daha erken bir döneme ait olduğu varsayılabilir.

Metinlerin uzak bir geçmişe ait olması, Fairclough'un toplumsal analiz katmanına daha fazla önem atfetmemize neden olmaktadır. Neredeyse yabancı bir kültür gibi bize uzak kalan eski Orta Asya kültür sistemi içerisinde işleyen ve anlam kazanan metinlerin analiz edilmesi için toplumsal analiz öncelikli ve elzem bir aşamadır.

3.2.1. Toplumsal Analiz

Modern dönem öncesi Türk dilli toplumların hayvanları nasıl gördüğünün izlerini eski Türkgil kültür ve inançlarında bulmak mümkündür. Ancak eski Türk kültürü ve inançları ibaresi oldukça uzak bir geçmişe aittir, bu nedenle keskin çizgilerle tanımlanması ciddi sorunlar barındırır. Türklerin anavatanının Orta Asya olduğu şüphe götürmez. Ancak bölge tarihte pek çok kavim ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Tarih boyunca Hiung-nular gibi erken kavimlerden Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar gibi ilk Türk devletlerine kadar Türkler, Orta Asya coğrafyasını orada yaşamış ya da oradan göç etmiş İskitler, Macarlar, Moğollar, Tunguzlar, Mançular vs. gibi pek çok kavimle paylaşmıştır. Ortak çevre ortak inançlar doğurur. Bu nedenle ortak bir Orta Asya kültüründen bahsedilmektedir. “Orta Asya” teriminin siyasal coğrafya bağlamında kullanıldığı ifade eden, bu nedenle tarihsel ve kültürel bir ortaklığı vurgulayan ve değişken sınırlara sahip olan “İç Avrasya” terimini tercih eden Baldick (2011: 11, ayrıca Sinor, 1990). İç Avrasya’da yaşamış olan Türk ve Türk dışı pek çok kavmin dinlerinde ortak noktalar bulunduğunu belirtir. Ortak bir miras olarak nitelendirdiği bu yapı doğal olarak İç Avrasya mitlerine, efsanelerine ve ayinlerine yansımaktadır (2011: 11).

Kültürlerin statik yapılar olmadığı gibi kültürel alanların sınırları da tanımlamayı zorlaştıracak boyutta belirsizlik ve değişkenlik içermektedir. Orta Asya kültürünün sınırları da bu durumdan azade düşünülemez. Farklı kültürel sınırların netleştirilmesi için kullanılan “dil, din, ırk, ortak geçmiş” gibi kriterler Sinor’a göre (1990: 14-16) yalnızca orta karar bir rol oynamaktadır. Orta Asya halklarını birleştiren asıl ortak payda, tarımla geçinen dolayısıyla yerleşik hayata geçmiş komşular tarafından kuşatılmış topraklarda farklı bir geçim tarzı benimsemeleridir. Bir diğer deyişle ister Orta Asya ister İç Avrasya,

Merkezi Asya ya da İç Asya olarak anılsın, sınırları değişken de olsa ortak inançlara sahip bir ortak kültürden bahsetmek mümkündür (Sinor, 1990: 3).

3.2.1.1. Coğrafi Koşullar ve Kültür

Etrafındaki yerleşik tarımsal ekonomiden beslenen diğer kültürel alanlardan farklılaşan ve kendine has bir takım karakteristik özellikler barındıran Orta Asya kültürü fiziksel-coğrafi şartlardan fazlasıyla etkilenir. Orta Asya dünyadaki toplam kara kütlelerinin 1/7'sini oluşturan oldukça geniş bir kara parçasıdır (Taafe, 1990: 19). Bu geniş alanın kuzeyde Arktik denizi, doğuda Pasifik okyanusu ve güneyde Hint Okyanusuna bağlantıları olsa da hem fiziki/iklimsel koşulların uygunsuzluğu hem de bölgenin kuzey-güney, doğu-batı ekseninde kilometrelerce uzanması nedeniyle deniz ulaşımı bölgedeki ulaşım ve taşıma ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bu şartlar altında insanların, malların ve kültürel yeniliklerin hareketliliği karayolları vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Nehir taşımacılığı kimi yerlerde bir rahatlama sağlasa da taşımacılığın ana arterleri değil sadece yardımcı unsurlar olarak görülebilir (Taafe, 1990: 21). Bu kadar geniş bir coğrafi alanda yer şekilleri de müthiş bir çeşitlilik göstermektedir. En kuzeyde tundra bölgesinden güneydeki çöllere, Batı Sibiry'a'dan başlayıp doğuya kadar uzanan tayga ormanlarından zirvesi karlarla kaplı dağlara kadar Orta Asya'nın fiziki şartları bütünlük arz etmekten uzaktır. Öte yandan Orta Asya gibi ucu bucağı olmayan bir coğrafyada doğu-batı ekseninde bazı kuşaklarda benzer fiziki şartlar gözlemlenmektedir. Örneğin, çöküntü havzaları, otlaklar ve çayırlardan oluşan düzlükler; yarı-kurak ve kurak alanlar ile soğuk, uzun kışlar bölge insanının çoğunun paylaştığı fiziksel bir gerçekliğe işaret eder (Taafe, 1990: 24-26).

Orta Asya dünyadaki en acımasız iklim şartlarının da yuvasıdır. Dünyadaki en yüksek karasallık değerine sahip olan Orta Asya'da sıcak-soğuk farklı üst seviyelerdedir. Denizlerden uzaklığı ve yüksek dağların deniz etkisini engellemesi nedeniyle kuru ve yağışsız havanın hâkim olduğu bölgede yaz-kış tezatlığı da ciddi boyuttadır (Taafe, 1990: 21). Bölgenin iklimi ve fiziki koşulları nedeniyle Orta Asya halkının geçim kaynakları arasında tarım, bazı dağınık vahalar haricinde, bulunamamaktadır. Tundra bölgesinde insanların hayatta kalabilmeleri küçük gruplar halinde yaşamaya ve kısıtlı miktarda

avcılık ile rengineyiği yetiştiriciliğine bağlıdır (Sinor, 1990: 5-6). Toyga kuşağında ise avcılık-toplayıcılığın yanısıra balıkçılık da geçim kaynaklarına eklenir (Sinor, 1990: 7).

Güneydeki bozkırlar ise çok daha kalabalık kitlelerin geçimini sağlayacak hayvancılık yapmaya müsait alanlardır. Geniş ve düz arazilerden, otlaklardan oluşan bozkırlarda sığır, koyun, keçi, deve ve at yetiştiriciliği ön plandadır. Bozkırlar kuzey bölgelere göre daha fazla insanın geçimini sağlasa da çobanlık ile geçinen halkların aşırı otlatmanın önlenmesi ve yeni yeşil otlakların bulunması için sürekli hareket halinde olmaları gerekir. Kaynakların bolluğuna göre göçebe ya da yarı-göçebe bir hayat süren bozkır insanının yerleşik devletler ve büyük imparatorluklar kurması olanaksız görülse de tarihin ispatladığı gibi bozkır halkı atlar sayesinde fazlasıyla hızlı hareket edebilmekte ve hızla geniş topluluklar oluşturabilmektedir (Sinor, 1990: 7). Tahmin edilebileceği gibi hayvanlar, özellikle de at bu ekonominin can damarıdır. Coğrafi koşullar ve geçim kaynakları din, mit, ritüel ve destanları ciddi ölçüde etkilemektedir. Tarımla geçinen yerleşik toplumlar, ürünlerin yetişmesiyle bağlantılı bereket ritüellerini merkeze alırken, Orta Asya halklarının dinlerindeki en önemli öge hayvanlardır (Baldick, 2011: 12-13).

Ortak coğrafi özellikler ve ekonomiden kaynaklanan ve Orta Asyalı halkları şekillendiren bu ortak kültür, Türk dilli toplulukların hakkında eşsiz iç görüler sunsa da yabancı öğelerden arındırılmış, saf bir Türk kültürüne ulaşmak mümkün değildir. Amaçlanan bu olsa bile daha ilk planda geleneksel anlamda siyasal bir bütünlük göstermemiş pek çok Türk kavmini homojen bir topluluk olarak görmenin çekinceleri aşikârdır. Kültür söz konusu olduğunda benzer çekinceler geçerlidir. Bu nedenle Türkler arasında bütünlüklü bir inanç ve kültür sistemi bulabilmek için eldeki kaynaklar doğrultusunda geniş bir bakış açısıyla meseleye yaklaşmak gerekmektedir. Baldick (2011: 106) incelediği Türki malzemedeki “yüksek bütünlük ve tutarlılık” ekseninde “tek halk” yaklaşımını uygun görmektedir. Bu çalışmada sunulan örnekler çoğunlukla Türki kavimlerden verilmiştir ancak ortak bir kültürü paylaştığı ifade edilen Moğol kavimlerinden de kısmen yararlanılmıştır.

3.2.1.2. Orta Asya Halklarının Kültür ve İnançlarında Hayvan

Eski Orta Asya yerel kültürü ve dinlerine bakıldığında, hayvanın hem sembolik hem de fiziksel olarak önemli bir yer kapladığı söylenebilir. Özellikle Altay yerel dinlerinin en

önemli ögesini hayvanlar oluşturmaktadır (Baldick, 2011: 106). Elbette burada oldukça geniş bir tarihsel zaman diliminden bahsedilmektedir. Her farklı tarihsel dönemde ise hayvanların kültürel akisleri bize farklı alanlardan seslenmektedir. Tarih öncesi dönemlerde hayvanlar hakkındaki bilgiye o dönemden günümüze kalan ipuçları vesilesiyle ulaşabilmekteyiz. Tarih öncesi kavimlerde, hayvanların insan hayatında kapladığı yer konusunda mağara resimleri, hayvan figürleri, kilden heykelcikler, kaplar, dikili taşlar, hayvan kalıntıları ve genel olarak hayvan üslubu olarak bilinen sanatsal örnekler bize fikir vermektedir. Yazılı döneme geçildiğinde ise yazıtlar, sonradan derlenen ve yazıya geçirilen öyküler, destanlar, mitler ve anlatılar hayvanın yerini ortaya koymakta yardımcı olmaktadır.

Orta Asyalılar tarafından üretilen maddi ve edebi kültürel ürünlerinin birinci elden verdiği bilgilerin yanısıra Orta Asya kültürü hakkında yabancıların aktardıkları da önem arz etmektedir. Orta Asya halkları ve kültürleriyle bir şekilde temasa geçen seyyahlar, yazarların vs. paylaştıkları, bilgi dağarcığına değerli katkılar sağlamıştır. Özellikle 7. ve 8. yüzyıllardan sonra Türklerle yoğun bir temasa giren Müslümanlar arasından Türki toplulukların inanç ve geleneklerine merak salıp, gözlemlediklerini yazıya geçiren Müslüman yazarlar çıkmıştır. 11. ve 12. yüzyılda Türklerin Orta Asya'dan Güney Asya, Orta Doğu ve bugünkü Türkiye gibi farklı coğrafyalara akınlar düzenlemesiyle adını Batıya duyurmuş ve neticesinde Müslüman ve Hristiyan kaynaklarda giderek artan bir şekilde yer edinmeye başlamışlardır. Yerleşik düzene geçtikten bir süre sonra Türklerin de kendi kültürleri ve inançları hakkında incelemeler yapması sonucunda eski Altay kültürü üzerine daha sağlam bilgilere ulaşılabilmektedir (bkz. Roux, 2008).

Orta Asya kültürünün şüphesiz en dikkate değer unsurlarından biri olan hayvanları, yukarıda bahsedilen kaynaklar ışığında ele alırken öncelikli olarak eski Türk dilli toplulukların genel olarak dünyaya bakışı irdelenecek daha sonra bu bakış açısının somutlaştığı ve hayvanların görünür olduğu kültürel ve dini pratiklerden bahsedilecektir. Bütünlük sağlamak açısından dünyaya bakış ile de yakında alakalı olan Şamanizm, dini pratikler alt başlığı içerisinde incelenecektir.

3.2.1.2.1. Altay Kozmolojisi

Altay insanı yaşama sıkı sıkıya bağlıdır ve yaşamın tezahürünü etrafında gözlemlediği her şeyde görür. Belli bir ritme sahip olan, doğan-batan güneş, ay, yıldızlar gibi gök cisimlerinden hareket eden, büyüyen hayvanlara yeşeren bitkilere, dallarıyla göğe uzanan ağaçlara, akan suya kadar insanın algıladığı her şeyde kendi özünde de var olduğuna inandığı yaşamsal bir güç vardır. Öte yandan kayalar, toprak, aletler ve silahlar da görünürde hareketsiz olmalarına rağmen içinde yaşam barındırmaktadır. Başka bir deyişle, insanın etrafı değişik görünümlere bürünmüş, ancak özünde kendisine benzeyen, yaşamsal bir töz ile canlılık kazanmış varlıklarla çevrilidir. Bu evren tasarımında insan, etrafındaki varlıkların birbirine görünmez bir mekanizmayla bağlı olduğunu düşünür ve kendisini ayrıcalıklı bir yere koymaz (Roux, 2005: 31-2, ayrıca bkz. Price, 2001:3).

Bütün varlıklarda bulunan bu yaşamsal güce göndermede bulunan “tin”, “öz”, “töz”, “ruh”, gibi farklı kelimeler esasen aynı kavrama işaret eder. Lot-Falck (1953) tarafından “hâkim-sahip” olarak adlandırılan bu güç, canlı ve cansız her türlü varlık içerisinde bulunur ve onun yaşamasını, hareket etmesini sağlar (Hoppal, 2007:19). Gök Tengri inancıyla bağlantılı olarak gökten gelen bu gücün Türkçe karşılığı “iduk” olarak saptanmıştır (Roux, 2005: 33). Altay inancıyla ilgili önemli bir ayrıntı da canlı-cansız varlıkların birden çok ruha sahip olabilmesidir. Üstelik bu ruhlar farklı görünümlere de bürünebilir. İnsanlarda bulunan ruhların biçimleri hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak güç olsa da, kullanılan imgeler yardımıyla kuş biçiminin ayrı bir yer ve öneme sahip olduğu çıkartılabilir. Eski dilde “ölmek” anlamına gelen “uçmak” ya da “öldü” anlamına gelen “*sunkar boldı*” (kuş oldu) kullanımı bu imgenin izleridir. Ayrıca, şamanların kıyafetleri de kuş tüyleriyle bezelidir ve şaman ölenlerin ruhlarına kuşa dönüşerek eşlik eder (Eliade, 2014: 580-1; Roux, 2005: 35).

Altay inançlarının merkezinde yer alan başka bir kavram da “kut”dur. Yaşam kaynağı, yaşam dayanağı, yaşam gücü, mutluluk gibi anlamlara çevrilebilecek “kut” kavramı sadece Gök Tengri tarafından verilir. Türk yazıtlarından hareketle “kut”lu olma yalnızla hükümdarların sahip olduğu bir özellik olarak yorumlansa da sıradan insana da kut bahşedilir. Dahası Tengrinin dağıttığı bu yaşamsal güce layık olanlar sadece insanlar değildir. Irk Bitig’de, Tengri yavru bir geyiğe ve yavru bir kuşa kut verir (Roux, 2005:

42-3). Görüldüğü gibi, hayvan ile insan özü ve hak ettikleri itibariyle birbirinden farklı değildir.

Altay kozmolojisinde evren üçe bölünmüştür: “ağaç tepeleriyle dağları, özellikle onların zirvelerini kapsayan göğün kapladığı yer; gökle dünyanın yüzeyi arasındaki yer...; dünyanın yüzeyinden aşağı doğru genişleyen yer” (Baldick, 2011: 24). İnsanın bu üç düzey içinde ve arasında seyahat etmesi oldukça kısıtlıdır. Ancak Altay inancının en önemli bileşenlerinden birini oluşturan dönüşümler mekanizması ile insan kendi zayıf yönlerini, eksikliklerini hayvana dönüştürerek giderebilir. Bu bağlamda üç düzey arasında hızlı hareket edebilmek için bazen kuşa dönüşür, bazen de ata (Baldick, 2011: 107).

Baktığı her yerde yaşamın emarelerini gören Altaylılar için dönüşümler mantığının arkasında ölümü atlatma isteğinin olduğu söylenebilir. Birbirine dönüşen hayvan ve insan ruhları devamlılığı sağlar ve beden öldüğünde bile kuş biçime giren ruh gökyüzüne ulaşıp ötedünyada bu dünyanın aynısını yaşamaya devam eder. Balballar dikerek öldürdüğü düşmanın ona ötedünyada hizmet edeceğini, ya da kendisiyle birlikte gömülen hayvanların yine onun yanında yaşamaya devam edeceğini düşünür (Roux, 2005: 47). Dönüşümlerin ölümü mantıksızlaştırdığı bu mekanizmaya rağmen bir hayvanın özellikle yabani hayvanların ve av hayvanlarının katledilmesi Altaylılarda sıkıntı yaratan bir durumdur. Hayvan da yaşama insanlar kadar bağlıdır ve insanlarla kurduğu ilişkiler vardır. Hayvanın ölümü bu ilişkilerin kopmasına yol açabilir çünkü nihayetinde hiçbir suçu olmayan hayvan katledildiğinde acı çekecek ve hatta belki intikam almaya çalışacaktır. Doğanın bereketinin bir görüntüsü olan hayvanın öldürülmesiyle baş edebilmek için çeşitli önlemler alınır, ritüeller uygulanır. Bu süreç doğru biçimde uygulanırsa hayvan kesin olarak ölmeyecek, yeniden yaşayacak ve eski biçime kavuşacaktır (Roux, 2005: 46). Bu ritüellerin arka planında hayvanları koruyan hâkim-sahipler vardır. Bu ruhlar, insanın hangi hayvanları avlamaya izninin olduğunu belirler ve insanın hâkim-sahibe saygısızlık etmeyecek şekilde davranması beklenir (Broz, 2007: 295-7).

Dönüşümler mantığının işleme için dikkat edilecek ritüellerden biri kan akıtmayla alakalıdır. Hanedan üyelerinin kan akıtılmadan öldürülmesi, geleneği kanda bulunduğu inanan ilahi gücün yok olmasını önlemek amacıyla yüzyıllar boyu uygulanan bir ritüeldir. Ancak kan akıtma yasağının sıradan insanlar için de geçerli

olduğu, hatta bu yasağın hayvanlara da uygulandığı belirtilmelidir. Boğazlanarak kurban edilen hayvan içindeki kutsal gücü yitirmeyecek, böylelikle başka bir ruh biçimine dönüşebilecek ya da sahibine öteki dünyada hizmet edebilmek için gökyüzüne uçacaktır (Roux, 2005: 47-48). İkinci bir ritüel ise iskeletin korunmasıyla ilgilidir. Kemik kültürle bağlantılı olan bu uygulamada hayvanın kemikleri yerde bırakılmaz. Kemikler ya ağaçlara asılır ya da yollara bırakılır ve buna ilaveten kemiklerin bütünlüğünü bozmamasına, kırılmamasına ve deforme olmamasına özen gösterilir. Bu, şüphesiz hayvanın tekrar hayata döndüğünde eksiksiz olarak eski formunu alması için yapılmaktadır. Altaylılarda ölen hayvanı ya da insanı tekrar hayata bağlayacak olan şey çürüyen et değil, yok olmadan kalan kemiktir (Eliade, 2014: 211-2).

Hayvanların klanın totemi şeklinde ata-hayvan, ya da koruyucu ruh olarak ana-hayvan olarak görülmesi kadim topluluklarda hayvanlar etrafında şekillenen kültler, mitolojiler, kutsallık inançları bağlamında oldukça karmaşık görüntüler yaratmaktadır (Hassan, 2000: 88-9, 116-7). Toparlamak gerekirse, hayvanlar eski Türk inançlarında pek çok farklı role bürünürler: “insanın rehberi, kurtarıcısı, atası, totemi ve kurbanı” olurlar (Baldick, 2011: 13). Rolü ne olursa olsun “Altay halklarının dünyasına ilk bakışta hayvanın tüm yaşamın arka planında yer aldığını ... çarpıcı bir biçimde görürüz” (Roux, 2005: 38).

Altay kozmolojisinin yansımaları tarihsel olarak geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır ve zaman zaman kökeni konusunda kısır bir tartışmaya girilmektedir. Animizm, totemizm, Şamanizmin farklı yorumlarını farklı derecelerde içeren inanç sistemleri tarih boyunca Orta ve Kuzey Asya’da hüküm sürmüştür. Etnik ve dilsel farklılıklara rağmen çoğu avcı ya da çobanlıktan kaynaklanan göçebe bir karaktere sahiptirler ve ekonomik, toplumsal simetri ile birlikte inanç sistemleri de “ana çizgileriyle birbiriyle çakışır” (Eliade, 2014: 29-30,32). İleride değinilecek olan göçebe sanatı da aynı köken sorununu barındırır ve ortak bir kültüre işaret eder (bkz. Frye, 2009: 47). Bozkırların atlı göçebeleri ve çobanları bu anlamda “birbirleriyle karışan, örtüşen, ayrılan ve tekrar karışan bir topluluk hayatı sürmüşlerdir” (Hassan, 2000: 61).

Altay kozmolojisinin tez bağlamında en öne çıkan özelliği animizm inancıyla bağlantılı olarak hayvanların eylemliliğidir. Bu inanç sisteminde sadece hayvanlar değil yer-su olarak ifade edilen orman, dağ, göl gibi değişik mekânlar da tıpkı insanlar gibi canlıdırlar ve konuşurlar, duyarlar hatta evlenip çocuk sahibi olurlar (Hassan, 2000: 84-5). Broz

(2007), çağdaş Altaylılar üzerine yaptığı alan araştırmasında Batılı insan-hayvan dikotomisinin bu coğrafyadaki geçerliliğini sorgular. Özellikle Viveiros de Castro'nun (1996, 1998) Amerikan Yerlileri ontolojisi üzerinden geliştirdiği *perspektivizm* kavramının geçerliliğini sorgulayan Broz, insan ve hayvanı avlanan-avlayan bakış açısına göre inşa eden bu kavramı birebir Altaylılarda bulamaz. Ancak Altaylılarda da insanın karşıtı olarak inşa edilen ve bütün hayvanları kapsayan bir kavram yoktur. Hayvanlar avlar-kuşlar (yabani hayvanlar ve kuşlar) ile mal (evcilleştirilmiş hayvanlar) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu kategorilerden özellikle yabani hayvanlar istemli davranan öznelere (293-5). Pedersen de (2001) özellikle Kuzey Asya topluluklarında *perspektivizm* kategorisine dahil edilebilecek inançlardan bahseder. Hayvanların derilerini çıkarıp insana dönüştüğü, insanların da hayvana dönüştüğü bu inanç sistemi animizmin daha da güçlü bir çeşidine işaret eder. Animizm, insanlar ve insan olmayan arasında yatay bir ilişki eksenini öngörmektedir. Hiyerarşilerin ve sınırların olmadığı bu sistemde bir varlık diğer varlıkların yerine geçip dünyaya onun gözünden bakabilir (416, 421). Bu insan-hayvan dönüşümünün temelidir³⁹.

3.2.1.2.2. Kültürel pratikler

Rusya, Orta Asya ve Çin'in kuzey kesimine kadar uzanan geniş coğrafyadaki arkeolojik buluntularda sıklıkla temsil edilen hayvan üslubu, insanın zihinsel dünyasında hayvanın ne kadar çok yer kapladığının bir kanıtı gibidir. M.Ö. 7. Yüzyılda ortaya çıktığı tahmin edilen hayvan üslubu, batıda İskitler, doğuda ise Hunlar tarafından geliştirilmiştir (Bilici, 1983: 20). Sonraları Altay halklarının hüküm süreceği topraklarda hayvanbıçımci sanat yeşermiş ve zengin örnekler sunmuştur. Hayvan üslubu örneklerinde “aslan, boğa, geyik, pars, kurt, kartal, dağ koyunu gibi hayvanlar at koşum takımlarında, kılıç kabzalarında, eğerlerde, keçe örtülerde, mataralarda, insan cesetlerine uygulanan dövmelerde adeta “başrol” oynarlar” (Bilici, 1983: 20). Bozkır sanatında hangi hayvanların ne kadar tasvir edildiğini inceleyen Auboyer'nin saptadığı sıralamaya göre hayvan hiyerarşisi şu şekildedir: geyikgiller, koç (teke), at (katır), vahşi hayvanlar (panterler, kaplanlar, aslanlar), öküz, yabandomuzu, köpek, mersinbalığı, yırtıcı kuşlar, ördek, tavuskuşu, turna, tavşan, yunus, denizati ve nadiren yılan ile deve (akt. Roux, 2005: 19). Tek başına

³⁹ Kuzey Asya'daki Eveny ve Chukchi halkları üzerinden hayvanların kişi olması hakkında bkz. Willerslev ve Ulturgasheva, 2012.

ya da grup halinde, kaçan ya da kovalayan, saldıran hayvan betimlemelerinin yaygın olduğu bu sanat formunda hayvanlara duyulan ilginin sembolik ve tılsımlı bir şekilde maddiyata döküldüğü gözlenebilir (Bilici, 1983: 21).

Ad koyma gelenekleri de kültürel birikimin bir parçasıdır ve özel adlar/lakaplar hayvanlara bakış konusunda bize yol gösterebilir. Ad koymanın insanlar için taşıdığı önemin, konulan adın büyümlü özelliklere sahip olmasıyla ve temsil edildiği kavramı çağırıldığına inanılmasıyla bağlantısı vardır. Örneğin Etiyopya’da çocuğun gerçek ismi kötü ruhlardan korunması amacıyla saklanmaktadır. Hayvan isimleri konusunda da benzer bir durum söz konusudur. Ayı, timsah ya da kaplan gibi güçlü hayvanların isimlerini söylemekten kaçınmak yaygın bir tabu örneğidir. Almanya’da Bavyeralı çiftçiler tilkinin adını anmazlar, böylece tilkinin tavuklara saldırmayacağını umarlar. Örneklerin gösterdiği gibi “ad koyma”, adı konulan kavram üzerinde güç sahibi olmak ve onu kontrol etmek ile ilişkilendirilir (Beauer, 1998: 1-2).

İslamiyet’in kabulünden önce Türk dilli toplulukların önce avcı-toplayıcı, sonra yarı göçebe/göçebe çobanlar olarak yaşamış olmasının bir getirisi olarak hayvanlar bu topluluklarda merkezi bir rol oynamakta ve hayvanların önemi ad verme/ lakap takma pratiklerinde kendisini göstermektedir. Karadoğan yaptığı çalışmada hayvanların Türklerin hayatında önemli rol oynadıklarını ve bu bağlamda hayvanların şahıs adı olarak kullanılmasını tabii olduğunu ifade eder. Karadoğan’a göre (2003: 111-114) şahıs adı veya lakap olarak kullanılan hayvanlar şunlardır: tay; koç, koçkar, teke; inek, manda, öküz, boğa (buga, buka; deve (bugra); arslan, pars (bars), kaplan; kurt, böri; kartal, doğan, tuğrul, sungur; köpek, it, barak. Bu adların hepsinin ortak özelliği güçlü, çevik, yırtıcı hayvanlardan ya da Altay mitolojisinde önemli bir yere sahip hayvanlardan oluşmasıdır. “Köpek, İt, Barak” adının bu grubun içinde bulunması günümüz pratiklerine göre şaşırtıcı olarak görülebilir ancak esasen Eski Altay kültüründe ve mitolojisinde köpek zannedildiği gibi olumsuz bir değer taşımamaktadır (Karadoğan, 2003: 114). Olumlu çağrışımları olan hayvan adlarının yanısıra bazen çocuklara olumsuz anlamı olan hayvan adları da verilmekteydi. Bu geleneğin, güzel isimlerin kötü ruhları çekeceğine olan inançla ilgisi bulunmaktadır. Bu nedenle aslen domuz yavrusu anlamına gelen “çocuk”⁴⁰

⁴⁰ Çocuk kelimesinin etimolojisi oldukça tartışmalıdır. Kelimenin kökeninin daha genç, daha küçük anlamlarına gelen “çol”’a dayandığı, ya da Türk lehçelerinden birine ait olan ve çocuk anlamına gelen “çağa” kelimesinden köken aldığı iddialar arasındadır (bkz. Stachowski, 2009:116).

(Caferoğlu, 1948) ya da “sıçan, çekirge, evren (ejderha), tosbağa, porsuk” gibi lakapların kullanımı Türklerde de çok yaygın olmamakla birlikte mevcuttur (Karadoğan, 2003: 115). Hayvan isimlerinin insanlara verilebileceğinden Kaşgarlı Mahmut (1985) da bahsetmektedir ve ayrıca Oğuzların günümüz Türkçesinde kurt anlamına gelen “böri” kelimesini kullanmaktan vazgeçip, yerine yer solucanı anlamına gelen kurt kelimesini seçtiklerinden bahseder.

Hayvanların Orta Asya'nın göçebe bozkır halkalarının hayatına ne derece nüfuz ettiğini gösteren bir başka örnek de on iki hayvan takvimidir⁴¹. Zamanın farklı kültürlerde farklı algılanması bilinen ve örneklenen bir durumdur. Türkçedeki “yaş” kelimesi katman katman soyulduğunda altında Altay halkının çobanlıktan gelen kültürüne ulaşılır. Yeşil, yeşermek gibi kelimeler “yaş” kelimesine dayanır. Hayvancılık için hayati önem arz eden otların yeşermesi bir yıllık yaş algısının başladığı noktaya işaret eder. Bu nedenle, “kaç yaşındasın” sorusu esasen kaç kez otlar yeşerdi anlamına gelir (Türkmen, 2012: 97). Mevsim dönümlerinin, bitkisi ve hayvanıyla doğanın bu denli tesir ettiği bozkır kültürünün bir parçası olan On iki hayvanlı takvim de Altay halkındaki zaman algısını en iyi biçimde yansıtmaktadır. On iki yıllık zaman dilimlerinden oluşan bu takvimde zaman kavramı hayvanlarla özdeşleştirilmiş ve her bir yılın adı bir hayvanla anılmıştır. Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan topraklarda Türki halklar tarafından paylaşılan bu takvime dair inançlar, bilgiler ve efsaneler ortak bir kültür bağını ispatlayacak derecede paraleldir. Sırasıyla fare, öküz, pars, tavşan, ejderha, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek ve domuz olarak adlandırılan bu yıllarda o yılın adını taşıyan hayvanın özelliklerine göre olumlu ya da olumsuz olayların yaşanacağı beklenir (Türkmen, 2012: 98-99). On iki hayvanlı takvim dışında da Türki halklarda bazı zamansal kavramlarda hayvan isimlerine rastlanılmaktadır. Örneğin Kırgızca'daki ay isimlerinden beş tanesi hayvan adlarından oluşur (Türkmen, 2012: 99). Ayrıca Hitaylarda da yılın ilk yedi gününe hayvan adları verdiklerini de eklemek gerekir: horoz, köpek, domuz, koyun, öküz, at ve adam (Baldick, 2011: 47).

⁴¹ Melville (1994), hayvan takviminin Çinlilerden alındığını ancak Türklerde yılın başlangıcı baharın başına alınarak çeşitli değişikliklere gidildiğini belirtir. Moğolların Türklerden aldığı takvimin etki sahası ise Moğol imparatorluğunun güçlü döneminde İran'a kadar uzanmış, hatta İran'da 1925 yılına kadar kullanımda kalmıştır.

3.2.1.2.3. Dini pratikler

Türklerde İslam öncesi inanç sisteminde hayvanın yeri, Orta Asyalıların kâinat tasarımı, hâkim-ruhlar, Şamanizm gibi kavramlar bağlamında tartışılacaktır. Ancak bu inançların maddiyata döküldüğü kimi pratikler çok daha görünürdür. Hayvan kurban etme, iduk geleneği ve hayvana tapma bu pratikler arasından ön plana çıkmaktadır.

Genellikle ilahi bir gücün ya da güçlerin onayını almak için gerçekleştirilen hayvan kurbanları tarih boyunca dünyanın pek çok coğrafyasında olduğu gibi Orta Asya’da da sıklıkla gözlenmektedir. Kurbanın edilen hayvanın ilk ve öncelikli olarak Gök Tanrısına yani Tengriye ulaştığına inanılır. Türk halklarının genellikle tek tip bir kurban pratiği gözlenmemekte, çeşitli kavimlerde farklı zamanlarda farklı amaçlara hizmet etme amacıyla kurban kesildiği gözlenmektedir. Bununla birlikte genellikle at, öküz, koyun ve köpek gibi hayvanlar kurban edilmektedir ve beyaz renkli hayvanların özel bir önemi vardır (Roux, 2012: 88-89).

Hayvan kurban etme pratikleri içerisinde “*iduk*” adı verilen hayvan adama geleneği, doğanın hâkimi değil, bir parçası olan insan düşüncesini göstermesi açısından önemlidir. İduk, “Tanrıya gönderilmiş, tanrıya bağışlanarak salıverilmiş hayvan” (İnan, 1995: 98) anlamına gelmektedir ve Kaşgarlı Mahmut’un Divanu Lügati’t Türk’te aktardıklarına göre bir hayvan iduk olarak belirlendiğinde “ona yük yüklenmez, sütü sağılmaz, kırılmaz; çünkü sahibi bir yemin etmiştir” (Baldick, 2011: 65). Kan dökmeden tanrılara adanan bu hayvandan hiçbir şekilde yararlanılmaz. Çobancılık ile geçinen, dolayısıyla hayatta kalışının bir parçası olan hayvanlarla iç içe yaşayan bir kültür için bir hayvanın iduk sayılması ve ona kesinlikle dokunulmaması, temelde bereket amaçlı yapılan bir ritüeldir. Belki de doğadan faydalanan insanın, bir noktada aldığını doğaya geri verme isteğidir. İduk’un bir diğer anlamı da “kutlu ve mübarek olan nesne”dir. Bu anlamın genel Altay kozmolojisindeki bağlamı ileride daha geniş bir şekilde açıklanacaktır.

Aslan (2006), Sivas- Kangal’a bağlı Etyemez köyünde yaptığı çalışmada, iduk geleneğinin yansımalarına rastlamıştır. Çobancılık ile geçinen halkın “Hak Salımı” olarak adlandırdığı geleneklerine göre birkaç yılda bir bahar zamanı koyunların kuzuladığı ilk erkek kuzu seçilip işaretlenir bir yıl boyunca semirene kadar iyice beslenir ve dualar eşliğinde doğaya salınır. Salınan hayvanın çalınması, yenilmesi ya da zimmete

geçirilmesi yasaktır. Bolluk ve bereket niyetiyle yapılan bu ritüelde doğaya hediye edilen hayvanın kalıntılarına bir süre sonra ulaşıldığında duaların kabul olduğuna inanılır (Aslan, 2006: 247-250). Eski Türk inançlarıyla paralellik gösteren bu gelenekte de görüldüğü gibi alt metinde insanın doğaya borçluluğu ve bu borcu doğa ruhlarına/ tanrıya ödemek istemesi söz konusudur.

Orta Asya kültüründe bazı hayvanların kutsal sayılmasının arkasında yatan inançlar canlı/cansız her varlığın içinde bulunduğu inanan “tin”- ruh ile ilintilidir. Altay halklarına göre sadece insanda değil etrafındaki türlü varlıklarda bulunan bu öz, yaşam kaynağını Tengriden alır (Roux, 2005: 31, 33-34). Canlılar ve cansız varlıklar birden fazla ruha sahiptirler ve bu ruhlar farklı şekillere girebilirler (2005: 33). Dolayısıyla Orta Asya halkı kendisiyle aynı öze sahip olan ve görünümünü değiştirmek suretiyle birbirine dönüşebilen hayvanlara özel anlamlar atfetmişlerdir. Örneğin, 10. Yüzyıl seyyahı İbn Fazlan bir Türk kavmi olan Başkurların on iki tanrısı ve hepsinin üstünde, onları gözetleyen ve denetleyen Büyük Efendisi olduklarından bahseder. On iki alt tanrı ise kıştan, yazdan, yağmurdan, rüzgârdan, ağaçtan, insanlardan, atlardan, sudan, geceden, gündüzden, ölümden ve topraktan sorumludur. Fazlan’a göre Başkurt halklarından bir kısmı yılanlara taparken, bir kısmı balıklara, başka bir grup ise turnalara tapmaktadır (akt. Baldick, 2011: 61). 11. yy. İranlı tarihçi Gardezi’ye göre ise “Bazı Kırgızlar ineğe tapar, bazıları rüzgâra, bazıları kirpiye, bazıları saksığana ve bazıları da güzel ağaçlara” (akt. Baldick, 2011: 64). 18. yüzyıl yazarı İsveçli Strahlenberg, Çuvaşların atlarına alışıl gelmişin üstünde bir saygı gösterdiklerini ve bu nedenle onları, postlarını ağaçlara asmak dışında nadiren kullandıklarını aktarır (1738: 356). Strahlenberg ayrıca Yakutlarda her bir kabilenin kuğu, kaz, kuzgun gibi yenmemesi gereken bir totem hayvanı olduğundan bahseder (1738: 383). Başka kültürlerde saygı duyulan ve kült haline gelen bu hayvanlar totem adıyla anılırken aynı kavram Türki halklarda “ongun” kelimesiyle karşılanmaktadır. İranlı tarihçi Raşit El Din’e göre "kutsanmış, mutlu işaret" anlamına gelen bu kelime aynı zamanda bir Türk kavmi için özel bir yere sahip bir hayvandır. Bu hayvanın avlanması, etinin yenilmesi ve ona zarar verilmesi yasaktır (akt. Baldick, 2011: 70).

3.2.1.2.4. Şamanizm

Orta Asya coğrafyasının karakteristik inanç sistemlerinden biri, belki de en önemli ve yaygın olanı şamanizm'dir. Hayvanların bu inanç sisteminde baskın bir rol oynaması ve bu inanışın en önemli motifi olması nedeniyle (Baldick, 2011: 106), şamanizm inancının yansıttığı ve devamlılığını sağladığı düşünce biçim(ler)i bu araştırma için önem arz etmektedir. Şamanizm oldukça temel olarak, şaman adlı din adamlarının (kam) aktif olduğu bir inanç sistemine işaret eder. Farklı kültür ve inanışları bünyesinde barındıran Orta Asya gibi geniş bir coğrafyada Şamanizm pratiklerinin yeknesak ve sabit bir sisteme işaret etmesi mümkün değildir ancak pek çok farklı yorumu ve uygulama farklılıkları bulunan çok yönlü ve değişken bu inanç sistemine Avrupalılarca verilen "şamanizm" terimi gerçekten de tek ve bütünlüklü bir inanç izlenimi yaratmaktadır (Stutley, 2003: 3; Furst, 1994: 4).

Her ne kadar çok yönlü bir inanç sisteminden bahsediliyor olsa da, Orta Asya Türklerinde şamanizm denildiğine temel bazı öğelerde karşılaşmak beklenir. Örneğin genel olarak şamanlar "davullarıyla transa geçen, geleceği gören ve hastaların kötü bir ruh tarafından kaçırılan ruhlarını geri getirdikleri doğaüstü bir yolculukla onları iyileştiren dini uzmanlar" olarak tanımlanabilir (Baldick, 2011: 18). Tanımdan da anlaşılacağı gibi şamanlar klasik din adamı tanımından uzak, ruhlarla iletişim kurarak insanları yönlendiren bir doktor gibidir. Nitekim bu tanım Orta Asya Şamanizm'indeki temel öğeleri kapsamaktadır: ruhlarla iletişime girme, hastalıkları iyileştirme, transa girme (Stutley, 2003: 3).

Şamanizmin en karakteristik özelliklerinden biri transa girme, esrime dir. Şamanizmi tipik olarak Sibiryaya ve Orta Asya'ya özgü bir dinsel olgu olarak gören Eliade (2014: 24-25), bu olgunun en karakteristik özelliği olarak esrime (vecd, *extase*) ustası olan şamanları göstermektedir. Esrime o kadar merkezi bir görüntüdür ki, Eliade şamanizmi bir esrime tekniği olarak özetler (25). Bu teknik özellikle ruhun bedenden çıkıp gökyüzüne çıkması ya da yeraltına inmesi bağlamında gerçekleştirilir (26). Bir esrime anına tanıklık eden İbn Sina, bu anı şu şekilde anlatır: "Şamana bir kehanette bulunması için danışmaya gittiklerinde hızla oradan oraya koşmaya başlar, transa geçene kadar nefes nefese kalır.

Bu halde iken muhayyilesinin ona sunduklarını söyler ve orada hazır bulunanlar işlerini söylediklerine göre düzenlemek için onun sözlerini dinlerler.” (akt. Baldick, 2011: 26).

Hayvanların şamanizm’deki rolü Orta Asya Türklerinin “tin” ya da “hâkim-sahip” anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır. Hayvanlar, insanlar ve ağaçlar gibi canlı varlıklar ile dağ, toprak, su, nehir gibi cansız varlıkların içinde bulunduğu inanan yaşamsal güç/tin sayesinde doğada dönüşüm sınırsız bir şekilde vuku bulmaktadır. Şamanlar işte bu dönüşümün sırrını çözmüş, varlıkların özündeki ruhlarla iletişime geçebilme yetisine sahip özel insanlardır. Bu noktada pek çok araştırmacı hayvan görünümü yardımcı ruhlardan bahsetmektedir (Hoppal, 2007: 23; Walsh, 1991:91).

Şamanlar insan-hayvan dönüşümü sayesinde insanların gidemeyecekleri yerlere gider, yapamayacakları şeyleri yaparlar. Verbitskii’nin alan çalışmasında yaptığı gözlemler bu iç mekanizmayı gözler önüne serer. Kutsal ruhlara kurban edilecek atın ruhunu yakalamak için şaman, samanla doldurulmuş bezden bir kazın üzerine binip bir kuş gibi kanatlarını çırpır. Kaz ile iletişime geçip ondan havalanmasını ister ve bu esnada kazın ona verdiği cevapları da kendi seslendirmesiyle aksettirir. Daha sonra uçarak atın ruhunu yakalar ve kişneyerek, çifte atarak ritüeli tamamlar (akt. Eliade, 2014: 249).

Zhornitskaya da benzer bir sürece tanıklık etmiştir. Bir atın yularını giyen şaman dörtnala koşan ya da tırıs giden bir atı kâh kişneyerek kâh homurdayarak taklit etmektedir. Böylelikle atın hızına ve çevikliğine sahip olup denize ya da dağa gidebilir fakat dalmak ya da uçmak için bu sefer de bir kuşa dönüşmesi gerekmektedir (Baldick, 2011: 101). Öte yandan Hoppal ise ruhlar aleminde yolunu bulmak için köpekleri kullanan kadın bir şamandan bahseder (Stutley, 2003: 309-313).

Gök Tanrı inancına sahip olan ve ölünce gökyüzüne uçan ruh ve cennet (uçmak) imgelerinde açıkça görüldüğü üzere evren tasarımı gökyüzünün ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu Orta Asya halklarında kuş imgesinin şamanlarca sıklıkla kullanılması tesadüf değildir. Şaman ayinlerinde şaman genellikle kuş kisvesine bürünüp gökyüzüne erişir (Diakanova, 1994: 251; Stutley, 2003: 13).

Esasen avcı ve göçebe çoban toplulukların inanç sistemlerinden kaynak alan Şamanizm av ve hayvanlar dünyasıl yakından ilişkilidir. Şamanların hayvanlar dünyasına girebilmeleri için gizli bir dili öğrenmeleri gerekir. Bu dil hayvanların dilinden başkası

değildir (Emiroğlu ve Kutlu, 2003: 759). Hayvanların dilini öğrenmek şamana bilmediği dünyaların kapılarını açar.

3.2.1.2.5 Hayvan-İnsan Dönüşümü

Şamanist inançlarda gözlemlenen ve esasen şamanın bütün gücünü aldığı insan-hayvan dönüşümü Orta Asya inançlarının en önemli öğelerinden biridir. İnsan-hayvan dönüşümü ya da “hayvan-oluş” hali sadece Şamanist pratikler alanına kısıtlanmış değildir. Bu tema Altay insanının düşünce yapısına o denli işlemiştir ki yaratılış/türeyiş mitlerinden destanlara, av ritüellerinden ideal insan görüşüne kadar her alana “hayvan-oluş” damgasını vurmuştur.

Kurt sembolizminin de yoğun olarak gözlemlendiği Eski Altay mitlerinde genellikle kavimlerinin atası olarak görülen kişi insan-hayvan cinsel birleşmesinin sonucunda doğmuş ya da bir hayvan tarafından büyütülmüştür. Hun mitolojisinde iki boynuzlu bir balık insana dönüşüp bir kadına hanedan kuracak bir oğlan müjdeler (Baldick, 2011: 35). Uygur halkları, kendilerini bir kurtla evlenen bir hükümdar kızının soyundan geldiklerine inanırlar. Göktürklerin türeyiş destanında düşü bir kurt tarafından büyütülen bir oğlan, kurdu gebe bırakır ve kurdun on tane çocuğu olur (Ögel, 1989: 17-21). Kurtla ilgili efsaneler yakın zamanda da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Kurtuluş Savaşında komutana yol gösteren bir kurttan bahsedilir (Boratav, 2012: 73). Oğuz Kağan Destanında, Oğuz Kağan’ın ebeveynlerinden birisi sığırdır. Ayrıca kendisinde de başka hayvanların özellikleri görülür: ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli, omuzları samur omuzu, göğsü ay vücudu gibidir (Baldick, 2011: 72). Kırgız Türklerinde de benzer bir mit vardır fakat Çinli kaynaklara göre ataları mağarada bir inekle yaşamıştır. Roux, ineklerin mağarada yaşamadığı bilgisinden hareketle söz konusu mitin bir kurt mitiyle karışmış olabileceğini ifade eder (Roux, 2005: 324). İranlı tarihçi Cüveyni’nin aktardığı Uygurlulara ait Buğu Han mitinde ise “sonradan sonraya Uygurlar hayvanların, kuşların ve çocukların çıkardıkları seslerde bir feryat duymuşlar “Köç, köç” (hareket edin, göçün) ve feryatların sustuğu Doğu Türkistan’a göç etmişler” (akt. Baldick, 2011: 70). Bu mitte hayvanların yine insanlara yol gösterdiği görülmektedir ancak ilginç olan durum, hayvanların çığlıklarından anlam çıkarılması, onların konuşarak insanlara rehberlik ettiklerinin düşünülmesidir.

Genel olarak Orta ve Kuzey Asya'nın önemli mitolojik hayvanlarından biri de geyiktir. Özellikle dişi olarak tasvir edilen ve ana-hayvan olarak ön plana çıkan (Hassan, 2000: 87) geyik etrafında pek çok efsane vardır. Bunlardan biri Abdal Musa'nın geyiğe dönüşmesidir (Boratav, 2012: 74). Bunlardan başka, Geyikli Baba'nın geyiğe binip gezmesi ya da Altay kamlarının "bindiğim hayvan geyik" demesi de diğer motiflerdendir (akt. Hassan, 2000: 87).

Hayvanlarda kendilerinde olmayan yetileri gözlemleyen insanlar bu nedenle hayvanlara saygı duymuş ve kendi eksikliklerini "hayvan-oluş" haline geçerek, onların postlarını giyerek gidermeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, Oğuz Kağan destanında görüldüğü gibi hayvansı özelliklere sahip olmak övünülecek bir durumdur. Iraklı tarihçi Mada'ini de bu durumu örnekler. Ona göre Türkler başlarındaki komutanda hayvanların bazı özelliklerinin bulunmasını isterler: aslanın kalbi, dişi kuşun iffeti, tilkinin kurnazlığı vs. (akt. Baldick, 2011: 60).

Üveysiler tarihi adlı eserin 7. Bölümünde yine bir insan-hayvan dönüşümü göze çarpar. Satuk Buğra Han insana dönüşen bir hayvan rehberliğinde İslam'ı seçer. Aynı eserin 17. Bölümünde çok fazla hayvanı katleden bir avcı odak noktası olur. İnsanların avcının yaptıklarını hoş karşılamadıkları, onu eleştirdikleri görülür. Bölüm sonunda ise sitemkâr bir geyik onu tövbe ettirir. 37. Bölümde yine bir avcı önce bir papağan sayesinde tövbe eder, sonra insana dönüşen bir yılanı rehber edinir (Baldick, 2011: 80).

Mitlerin yanısıra bazı ritüellerde de hayvana dönüşme açıkça gözlenmektedir. Örneğin, bir Moğol ya da Tunguz kavmi olan Hitaylarda yılın ilk avlarının önemi büyüktür ve bu avlar şenliklerle kutlanır. Avlarda hayvan sesini taklit eden ve bu nedenle de "hayvan-adamlar", "geyik adamlar" vb. gibi tabirlerle anılan uzmanlar avın başarılı geçmesi için birtakım ritüeller uygular. Avlanacak hayvanın ruhuna kurban kesip, kafası ve derisini üzerine geçirip ava çıkarlar. Stein'a göre burada amaç hayvanı ses ve görüntü ile aldatmak değil, o topluluğun bir parçası olmaya çalışmaktır (akt. Baldick, 2011: 44).

Hitayların doğaya bakışını gözler önüne seren bir gelenek de ölü-gömme pratikleriyle alakalıdır. Hitaylarda soylu birisi öldüğünde cesedi dağlarda, ağaçlarda bırakılır, böylelikle hayvanların ve kuşların cesedin etlerini yemesi mümkün kılınırdı. Bir başka deyişle, Hitaylar avladıkları hayvanın etini yiyebilmek için kendi ölülerinin de hayvanlar

tarafından yenilmesi gerektiğine inanmaktadırlar (Baldick, 2011: 46). Böylece karşılıklı tüketim sonucu insan-hayvan eşitliği sağlanır.

Altay Tatarlarının bazı hayvanların kökenini anlatan öykülerinde insan-hayvan dönüşümünün karşılıklı olduğu görülmektedir. Öykülerde bazı hayvanların insanlardan dönüşmesi, öte yandan bazı insanların da hayvanlardan dönüşmesi konu edilir. Örneğin, ayılar aslında bir zamanlar insandır, guguk kuşları ve balıkçıl kuşları da genç kızların dönüşüme uğramış halleridir (Coxwell'den akt. Roux, 2005: 44).

3.2.1.2.6. İslam ve Hayvanlar

Din, kuralların ve ahlaki öykülerin yanısıra insanın çevresiyle olan ilişkilerini de düzenleyen bir sistemdir (Rappaport 1984, 1999). Ekolojik bilgi dini söylemlere ya da metinlere sarmalanmaktadır. Böylece din özellikle küçük ölçekli toplumlarda insanın doğayla kesiştiği noktalarda insanları hem ekolojik ahlak hem de gündelik pratikler konusunda yönlendirmektedir. Batı'da dinin bilim ve felsefe karşısındaki düşüşü sonrasında dini metinleri ciddiye alma eğilimi azalmış olsa da dinler ve mitler bir anlamda "doğruyu söyleyen yalanlardır". İbretlik öyküler, alegoriler ve benzetmeler esasen insanın hayatına dair derin mevzuları ince ince işleyerek anlatan din, ortaya çıktığı toplumun gereksinimlerini karşılayacak önerileri, tavırları ve seçenekleri gizli bir şekilde insana sunar (Preece, 2002: 2-3).

Eski Türk dilli toplulukların ürettiği metinlerden bir kısmının daha sonra İslam'ın kabulüyle birlikte farklı versiyonlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bazı metinler ise zaten İslam'ın kabulünden sonra yazılmıştır. Ancak bu metinlerin yorumlanmasında anaakım Sünni İslam geleneğinin temel alınması hatalı olur. Türklerin İslamiyet anlayışı Arap Müslümanlığından farklıdır, çünkü animizm, şamanizm gibi farklı kaynaklardan beslenmiştir (Belorgey, 2009: 8).

Yine de İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve yaygın olarak bilinen hadisler Türk insanının toplumsal pratiklerini yönlendirmekte ve anlamlar çıkarabileceği bir temsil sistemi inşa etmektedir. Bu bağlamda, İslam, eski Türk dilli toplumların doğa algısına

eklemlenen, kimi yerlerde onu dönüştüren kimi yerlerde ise yeni sentezler yaratan bir sistem olarak hayvana bakışının irdelenmesinde önemli bir noktaya oturmaktadır.

İslam'ın temel kaynaklarında hayvanlar, insanların hayatlarının pek çok alanında karşılımlarına çıkmaktadırlar ancak bu kaynaklarda insanlarla daha fazla temas halinde olan evcilleştirilmiş hayvanların yabani hayvanlardan daha fazla bahsi geçtiği söylenebilir (Foltz, 2006: 3). Hayvanların, dinin kurguladığı kozmolojideki yeri, dünyada bulunma amaçları ve hayvanları da kapsayan ahlaki sorumluluklar, büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye coğrafyasında hayvanlara yapılan muameleleri anlamlandırması açısından önemlidir. Bu açıdan hayvanların Kuran'da⁴² geçtiği yerler irdelenecektir.

Kuran'da “Gökleri ve yerleri yaratan” Allah tanımı pek çok yerde geçmektedir. Bu tanımda akla daha çok cansız varlıklar gelse de tanıma eklenen ifadelerle bitki, hayvanlar gibi canlıların da Allah tarafından yaratıldığı söylenmektedir. Bu ifadelerin çokluğu yaratılan kâinatın ve üzerindeki canlıların Allah'ın gücünün bir göstergesi olarak kullanıldığına işaret etmektedir. “Göklerde ve yerde ne varsa”, “Göklerde ve yerde olanların hepsi” gibi kullanımlar Kuran'ın pek çok ayetinde tekrarlanmaktadır:

2:255 - Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O daima diridir (hayyır), bütün varlığın idaresini yürüten (kayyum)dir. O'nu ne gaflet basar, ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur.

2:284 - Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizdekileri açığa vursanız da gizli tutsanız da Allah onunla sizi hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder. Allah her şeye kadirdir.

(Ayrıca bkz: 2:116; 3:109; 3:129; 4:126; 4:170; 5:18; 5:120; 6:12; 10:55; 10:66; 10:68; 14:2; 16:52; 19:65; 21:19)

Bazı ayetlerde ise “canlıların” yaratıldığı belirtilirken (42:29; 45:4), bazılarında ise açık olarak hayvanların Allah tarafından (31:10), çiftler şeklinde (43:12) sudan yaratıldığı (24:45) yazılmıştır.

Hayvanların Allah tarafından yaratılmış olmasının yanısıra onların da Allah tarafından yaratıldığının bilincinde oldukları ve Allah'a ibadet ettikleri birkaç ayette geçmektedir:

⁴² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın meali tercih edilmiştir:
http://www.kuranikerim.com/m_elmalili_index.htm

2:116 - O zalimler, "Allah kendisine çocuk edindi." dediler. Hâşâ, O sübhândır. Doğrusu, göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir.

13:15 - Oysa göklerde ve yerde kim varsa ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a secde ederler.

16:49 - Göklerde ve yer yüzünde bulunan canlılar ve bütün melekler, kibirlenmeden Allah'a secde ederler.

21:19 - Göklerde ve yerde olan bütün varlıklar O'nundur. Katında olanlar O'na kulluk etmekten ne çekinirler, ne de yorulurlar.

Yine Kuran'a göre Allah merhametlidir, yarattıklarının rızkını gözler:

10:24 - Dünya hayatının misali şöyledir: Gökten indirdiğimiz su ile, insanların ve hayvanların yediği bitkiler birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü süslerini takınıp süslediği ve sahipleri kendilerini ona gücü yeter sandıkları bir sırada, geceleyin veya gündüzün, ona emrimiz gelivermiştir, ansızın ona öyle bir turpan atıvermişiz de sanki bir gün önce orada hiçbir şenlik yokmuş gibi oluvermiştir. Düşünen bir kavim için âyetlerimizi işte böyle açıklarız.

16:10 - Sizin için gökten su indiren O'dur. İçecek su ondandır; hayvanlarınızı otlattığımız bitkiler de o su ile yetişir.

Bazı ayetlerden kıyamet günü hayvanların da dirilip Allah'ın huzuruna çıkacağı varsayılabilir:

5:18 - Yahudiler ve Hristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. De ki: "O halde niçin günahlarınızdan ötürü (Allah) size azab ediyor?" Hayır, siz de O'nun yaratıklarından birer insansınız. O dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü Allah'ındır. Nihayet dönüş de O'nadır.

14:48 - O gün yeryüzü bir başka yere, gökler, başka göklere çevirilecek ve bütün varlıklar, kabirlerinden çıkıp bir ve gücüne karşı durulmaz olan Allah'ın huzuruna toplanacaklardır.

19:93 - Göklerde ve yerde bulunan hiçbir kimse yoktur ki (kıyamet günü) Rahmân'ın huzuruna kul olarak çıkmasın.

Yukarıda ayetlerde görüldüğü üzere yaratılan bütün hayvanlar ve canlılar aynı kozmos içerisinde, aynı teolojik sistemde işlemektedir. İnsan bunlardan sadece bir tanesidir. Hayvanların da Müslüman sayıldığı ve insanların aksine her birinin inançlı görüldüğü bu sisteme bakıldığında İslamiyet'te insanlar ve hayvanların birbirine yakın olduğu sonucu çıkarılabilir. Dahası İslam'a göre, her ne kadar insanların ruhu gibi ötedünyada sonsuza kadar yaşamayacaklarına inanılsa da hayvanların da ruhu vardır. Bu görüş Hristiyanlık inancında kesin bir şekilde reddedilmiştir (Foltz, 2006: 6). Bunlara ek olarak hayvanlar da insanlar gibi konuşabilmektedir (27:16, 27:18) ancak insanın hayvan dilini konuşabilmesi için Hz. Süleyman örneğinde olduğu gibi ona bir yetenek bahşedilmesi

gerekir. İnsanların hayvanlardan farkı, şuur sahibi olmalarıdır, bu nedenle davranışları ve sözleri ilahi sorgulamaya tabidir.

Ancak bilinçli birer birey olarak tanımlanan hayvanların insanların yararına sunulmuş, ve hatta insanlar için yaratılmış olmaları birden çok ayette dile getirilmiştir:

2: 29 - O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir.

16:5 - Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Ve siz onlardan bir kısmını da yersiniz.

6:142 - Hayvanlardan da (çeşit çeşit yarattı). Kimi yük taşır, kiminin yününden döşek yapılır. Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin ve şeytanın adımlarına uymayın (peşinden gitmeyin); çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır

16:66 - Gerçekten süt veren hayvanlarda da size bir ibret vardır. Size işkembelerindeki yem artıklarıyla kandan meydana gelen, içenlere içimi kolay halis bir süt içirmekteyiz.

16:80 - Allah size evlerinizden bir huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek yolculuğunuzda ve gerekse konaklama zamanlarınızda kolayca taşıyacağınız hafif evler (çadırlar v.s.) ve yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar (giyinecek, kuşanacak, serilecek ve döşenecek) bir eşya ve ticaret malı yaptı.

Bu bağlamda insanlar ve hayvanlar belirli bir hiyerarşiye tabiidirler. İnsan Tanrının suretinde yaratılmış olan ayrıcalıklı bir varlıkken, hayvanlar onun yararına sunulmuş canlılardır. Yukarıda bahsedilen hayvanların hepsinin evcilleştirilmiş hayvanlar olması da şaşırtıcı değildir. İnsan yararının üstte tutulduğu bir süreç olan evcilleştirme sonucunda farklılaşan hayvanların insan gözündeki değeri, hayvanın insana ne kadar yarar sağladığıyla ilgili olduğu gibi Kur'an'da da hayvanlar genellikle insanlara sunduğu hizmetler vesilesiyle anılmaktadır.

İnsanların üstünlüğü Kuran'da birkaç şekilde ortaya konmaktadır. İnsanın bütün yaratılmışlar içinde en güzel şekilde yaratılmış olması (95:4) canlılar içerisinde ayrı bir yeri olduğunu gösterir. Canlılar hiyerarşisi içerisinde insanların en üstte yer alması canlıların onun "buyruğuna verilmesi" (22:65) ile ima edilmektedir. 2:30 ve 6:165'te insanın yeryüzünün halifesi olarak anılması ise "halife" kelimesinin içerdiği anlamlar itibariyle farklı yorumlamalara açıktır. "Arka" anlamına gelen *h-l-f* kökünden türetilen *halife* "Temsil etmek", "yetkilerini kullanmak" anlamlarına gelmekte olup insanları Allah'ın yeryüzündeki temsilcileri mertebesine yükseltmektedir. Kelimenin bu şekilde yorumlanması insana haddinden fazla yetki ve güç yükleyeceğinden bazıları tarafından yanlış görülmektedir. Hayvanların kaderi açısından yeryüzünün temsilcisi olmak insanın

diğer canlıları kendine hizmetkâr sayması ve üzerlerinde tam bir egemenlik kurması anlamına gelebilir (Nasr, 1968, ayrıca bkz. Black, 2006). Anaakım yorumlarda insanın hayvanın sahibi, efendisi olması bu yoruma paralellik gösterir. Ancak bu ayetlerden insanın diğer canlıların koruyucusu, rehberi olduğu sonucu da çıkarılabilir.

95:4 - Biz insanı en güzel biçimde yarattık.

22:65 - Görmedin mi ki, Allah bütün yerdekileri ve emriyle denizlerde akıp giden gemileri hep sizin buyruğunuz altına verdi. Göğü de izni olmaksızın yere düşmekten o (koruyup havada) tutuyor. Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

2:30 - Bir zamanlar Rabb'in meleklerle: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. (Melekler): "A!.. Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökcek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" dediler. (Rabb'in): "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi.

6:165 - Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, size verdiği şeylerde, sizi denemek için, kiminizi kiminizden derecelere üstün kılan O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve O, bağışlayan, esirgeyendir.

İslam'ın hayvanlara yaklaşımı tutarlılık göstermemektedir. Hukuki gelenekler açısından hayvanlar üzerine pratikler müthiş bir çeşitlilik göstermektedir. Bazı geleneklere göre yaratılmış bütün hayvanlar temizken, bazı inançlarda köpek ve domuz gibi hayvanların pis oldukları buyrulmuştur. Öyle ki köpek giren eve melekler giremez (Belorgey, 2009: 8). Gelgelelim Kuran'da köpekleri aşağılayan bir ifade bulunmamaktadır. Köpek'in geçtiği tek sure "Kehf" olup, cennetle müjdelenmiş Kıtmir adlı bir köpekten bahseder. Öte yandan kedilerin İslamiyet'te ayrıcalıklı bir yeri vardır. Kedi öldüren kedinin kılları kadar cami dikse de affedilmez (Pinguet, 2009: 43). Deve, at, arı gibi bazı hayvanların da bereketi olduğuna inanılır (Foltz, 2006: 13).

İslam dininde bazı hayvanlar kötü ve pis olarak görülse de İslam'da genel yaklaşım insaniyetli ve hayırseverdir. Pek çok hadiste hayvanlara iyi davranılması salık verilir. Hayvanlara merhametin cennetle mükafatlandırılacağına dair hikâyeler anlatılır (Albayrak, 2016: 22). Buhari'ye göre peygamber hayvanlara zulmedenlerin cehennemlik olduklarını, onlara faydası olanların ise iyilikler bulacağını söyler (Pinguet, 2009: 83). Dini bir buyruğa göre insan "bütün canlı yaratıklara merhamet etmeli, onların iyiliğine sevinmeli, acılarından müteessir olmalıdır" (akt Pinguet, 2009: 83). Ancak bu noktada

Kuran'ın ve İslam'ın bazı açılardan çelişkili olduğunu ifade etmek gerekir (bkz. Nerse, 2016: 158-209).

Osmanlı toplumunda hayvanlara karşı merhamet ve şefkatin pek çok örneği bulunmaktadır⁴³. İnşa ettikleri yapıların köşesine eklenen kuş evleri, suluklar, hayvanların beslenmesini şart koşan vakıflar, yaralanmış göçmen kuşlar için kurulan hastaneler bu merhametin tezahürüdür (Albayrak, 2016: 22-3). Bu uygulamaların o zamanlar Osmanlı topraklarında bulunan pek çok yabancıyı hayretler içerisinde bıraktığı bilinmektedir. Örneğin 16. yüzyılda Montaigne Türklerin hayvanlar adına kurulan vakıflardan ve hayvan hastanelerinden söz eder. Kimi zaman Türklerin merhameti ve hayırseverliği Batı aklına pek de rasyonel gelmez. Osmanlı topraklarına intikal etmiş kimi seyyahların böylesi bir hayırseverliği oldukça yadırgadıklarını görmekteyiz:

İstisnasız bütün Türkler son derece hayırsever [...], ama bu dini amelleri biraz fazla ileri götürdüklerini de itiraf etmek gerek. Sadece bütün akla yatkın yaratıklara değil, aynı zamanda bütün hayvanlara, hatta cansız varlıklara bile böyle davranıyorlar... (Comte de Bonneval'dan aktaran Pinguet, 2009: 28).

Benzer şekilde Jean de Thévenot da köpeklerin bakımı için para bağışlayan Türklerden ve her gün vakıf paralarıyla beslenen köpeklerden bahseder (akt. Schick, 2010: 27). Alman gezgin Hans Dernschwam ise 1542'de Koca Mehmet Paşa'nın lokanta önünde sırtında odun yüklü bir at görüp sinirlendiğinden, odunları atın sırtından aldırıp sahibinin sırtına bağlattığına şaşkınlıkla tanık olmuştur (Yücel, 2016: 26). Nitekim Osmanlı'da 1587 gibi oldukça erken bir tarihte Mühimme Defterinde atlara ve katırlara fazla yük konulmaması, onlara eziyet edilmemesi hususunda hükümler bulunmaktadır (Albayrak, 2016: 22). 1 Ekim 1856 tarihli belgede ise at ve katırların cuma günleri dinlendirilmeleri ve dinlenirken üzerine binilmesinin yasak olduğundan bahseder. Belgenin önemi, bu hükümlerin uygulanıp uygulanmadığının takip edildiğini ve dikkate alınmadığı durumlarda para cezasının uygulandığını göstermesidir (Albayrak, 2016: 23).

1910'da Jön Türk hükümetinin on binlerce köpeği Sivriada'ya sürerek ölüme terk etmesi zamanın en büyük itlaflarından biri olarak görülmekteydi ve İstanbul'da yaşayan hem yerli hem de yabancı ahalinin muhalefetine yol açmıştı. İtlaf zamanında en büyük tepki geleneksel Müslüman mahallelerinden gelmekteydi. Hatta sokaklarda sürüler halinde

⁴³ Osmanlı toplumunda hayvanlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Faroqhi, 2010.

gezen ve ortak mekânın ayrılmaz bir parçası olan köpekleri korumak için polis ve jandarmayla karşı karşıya gelmişlerdi. İstanbulluların böyle davranmaları kısmen dini inançlardan kaynaklanmaktaydı. “Savunmasız bir hayvanı öldürmek günah, yaratılana bir saldırı; susamış, acıkmış bir köpeğe acımaksa sevap sayılıyordu” (Pinguet, 2009: 18). Müslüman mahallelerdeki köpeklerin gayri-Müslim mahallelere nazaran daha iyi bakıldığı pek çok Batılı seyyah tarafından dile getirilmiştir (Schick, 2010: 29). Köpek itlafına karşı duruşun başka bir nedeni ise köpeklerin muhafazakâr Müslüman ahalinin, eski tarz yaşayışın bir sembolü olarak görülmesi, Jön Türklerin Batı medeniyetini temel alan dönüşüm reformlarının bir parçası olarak köpekleri itlaf ederek geleneksel yapıya savaş açmasıydı (Pinguet, 2009: 15, 18, 20)⁴⁴.

Köpeğin İslam’daki statüsü dinin farklı yorumlarına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hadislerde köpeklerin necis olduğu, köpek giren eve melek girmeyeceği gibi olumsuz temsiller bulunmasına rağmen İstanbul köpeklerine özenle bakılması ve şefkat gösterilmesi halkın köpeklere habis nitelikler atfetmediğini göstermektedir (Schick, 2010: 26-28). Uygulamadaki bu farklılık belki de Türk Müslümanlığının, yani İslam’a farklı bir yorumun göstergesidir. Schick (2010: 29) Osmanlı toplumunda halk dininin tasavvufla temas halinde olduğunu, Attar, Mevlâna, Kuşeyri gibi düşünürlerin halkı etkilediğini öne sürmektedir. Köpeklerin murdar olması bir yana, eski İstanbul’da hastalık ya da dertlerinden kurtulmak isteyenlerle yeminini bozup kefarecini vermek isteyenler oruç tutmak ya da zekât vermek yerine köpeklere ekmek adamaktadır (Alp, 1992). Köpeklere ekmek adama âdeti günümüzde varlığını sürdürememiş olsa da Osmanlı toplumunda köpeklere bakışın İslami bakış açısıyla birebir örtüşmediğini göstermesi açısından önemlidir.

İslam’da insan ile hayvan arasına çekilen sınır Hristiyanlıktaki kadar keskin değildir. Kuranda yaygın bir tema olarak gözlenirse de bazı ayetlerde insan-hayvan dönüşümünden söz edilmektedir. Ancak bu dönüşüm bir ceza niteliğindedir.

5:60 - De ki: "Allah katında cezaya çarptırılma bakımından bunlardan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Allah, kimlere lanet etmiş ve gazabına uğratmışsa; kimlerden

⁴⁴ Köpek itlafını mekânsal pratiklerin zamanla dönüşümüne bağlayan başka bir görüş için bkz. Schick, 2010.

maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte bunların makamı daha kötüdür ve onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır".

2:65 - İçinizden cumartesi günü yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. İşte bundan dolayı onlara "sefil maymunlar olun!" dedik.

Bu durum cinlerin hayvan formuna bürünmeleri gibi dönüşümlerle örneklendiği üzere ruhlar dünyasında daha geçerlidir (Foltz, 2006: 13).

3.2.2. Metin 1. Oğuz Kağan Destanı

Oğuz Kağan destanı kısaca bir Türk boyu olan Oğuzların tarih sahnesine çıkışını anlatır. Temelde bu anlatıyı benimseyen ve günümüze kadar ulaşan pek çok Oğuz Kağan Destanı varyantı mevcuttur: Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Ebu'l-Gazi Bahadır Han Oğuznameleri, Cüveynî'nin Oğuznamesi, Yazıcıoğlu Ali Oğuznamesi, Uzunköprü Oğuznamesi, Kazan Oğuznamesi. Tek yazma nüsha olan ve Paris Milli Kütüphanesinde bulunan Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı dışındaki çeşitlemeler İslam sonrası döneme aittir (Bayat, 2007: 17-19). İslam öncesi dönemdeki inançların hayvana bakışı nasıl şekillendirdiğini aktarması açısından Uygur harfli nüsha incelemek için seçilmiştir.

Oğuz Kağan Destan'ın hangi tarihsel dönemi ve olayları yansıttığı konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Köprülü, MÖ 209-126 tarihleri arasında hüküm sürmüş olan Hiung-nuların tarihi gelişimleriyle paralellik kurarken (2004: 77), Togan ise MÖ 7. Yüzyılda Orta Asya'da hüküm süren Sakalar ve İndo-İskitlerle alaka kurar (1972: 122). Hangi döneme ait olursa olsun Destan, Türklerin siyasal yapılanmaları, yönetim şekilleri gibi dünyevi konular bir yana, dünyaya bakış, Türk mitolojisi- kozmolojisi üzerine eşsiz bilgiler sunmaktadır. Oğuz Kağan destanı ayrıca mitolojik unsurları belirleyen geçim tarzı- ekonomik faktörler gibi temel olguları da gözler önüne serer. Oğuz Kağan'ın eylemleri akıncı- atlı göçebe bir toplumdaki ideal insan tipini ön plana çıkarmaktadır (Bars, 2013).

Oğuz Kağan Destanı'nın olay örgüsü şu şekilde aktarılabilir: Ay Kağan'ın doğurduğu Oğuz Kağan doğumdan itibaren olağanüstü özellikler göstermeye başlar. Farklı hayvanların özelliklerine sahip olan Oğuz Kağan kısa süre içinde dillenir, ayaklanır ve o

civardaki ormana musallat olan bir gergedanı alt edip yiğitliğini kanıtlar. Günlerden bir gün gökten bir ışık düşer, ışığın düştüğü yerde bir kız görür. Onu sever, alır ve ondan üç oğlu olur: Gün, Ay ve Yıldız. Başka bir gün ava gittiğinde gölün ortasındaki ağacın kovuğunda başka bir kız görür. Ondan da üç oğlu olur: Gök, Dağ ve Deniz. Oğuz Kağan kendini dört bucağın kağanı ilan eder ve ona baş eğmeyen düşmanlarıyla savaşa girer. Bir gün savaş alanına kurduğu çadıra gök yeveli, gök tüylü bir erkek kurt girer ve ona yardım edeceğini söyler. Böylece, kurt nereye giderse oraya gider, nerede durursa orada dururlar. Oğuz Kağan savaşlar esnasında ona yardım eden beylere başlarından geçen olaylarla bağlantı isimler koyar. Bu isimler ilerde tanınmış Türk kavimlerinin isimleri olacaktır. Oğuz Kağan pek çok yiğitlik gösterdikten sonra yaşlanır. Ona danışmanlık yapan Uluğ Türk adında aksakallı, bilge bir yaşlı düşünde altın bir yay, üç gümüş ok gördüğünü söyler. Oğuz Kağan oğullarını toplayıp Gün, Ay ve Yıldız'ın batı yönüne, Gök, Dağ ve Deniz'in ise Doğu yönüne gitmelerini salık verir. Altın yayı bulan Gün, Ay ve Yıldız'a yayı üçe bölüp paylaşır. Gümüş okları bulan Gök, Dağ ve Deniz'e de okları paylaşır. Destan, yurdunu altı oğluna bölüştüren ve huzura eren Oğuz Kağan'ın sözleriyle biter (Bang ve Arat, 1988).

3.2.3.1. Söylemsel Pratikler

Epik destan bir sözlü edebiyat örneğidir. Sözlü edebiyat ürünleri eski halkların topluluklar halinde bir araya gelip, yüz yüze paylaştıkları kahramanlık hikâyeleri, yaradılış öyküleri gibi mitolojik temalarla bezeli eserlerdir. Yazıyla bir yere kaydedilmedikleri, ağızdan ağıza aktarıldıkları için bilginin korunması bağlamında yazılı metinlerden farklı özellikler sergilemektedirler. İnsanların kendilerini ait hissettikleri toplulukları birbirine bağlayan, onlara ortak bir köken, paylaşılmış bir tarih sunarak insanları birbirine kenetleyen sözlü bilginin kaybolup gitmemesi, nesilden nesile aktarılması elzemdir. Bu amaçla bilginin akılda kalmasını kolaylaştıran yöntemlerden bahsedilebilir. Örneğin tekrar etme, ritim ve uyum insanların ezberlerinde eserin bir formül gibi kalmasını sağlayan yapısal yöntemlerdendir. Aynı kelime, söz öbeği ya da cümlenin tekrarı, kafiyeli bir tınıyla birlikte akılda tutmayı kolaylaştırır. Bunların yanısıra fikirlerin birbirine bağımlı cümlelerle değil sıralı/ardışık cümlelerle kurulduğu görülmektedir. Cümleler arasındaki bağlantılar ise tekrar edilen kelimelerle sağlanır (Ong, 1982). Destan'da “*yılkılar küteye turur irdi, atlarka mine turur irdi, kik av avlaya turur irdi* [yılıklı güder, ata biner av

avlardı]”, “*çıda birle, ya ok birle, takı kılıç birle, kalkan birle atlandı* [kargı, yay, ok, kılıç, kalkanla atlandı]” gibi ifadelerde ve bunun gibi sayısız örnekte görüleceği üzere tekrar eden ve kafiye oluşturan kullanımlar göze çarpmaktadır.

Destan’da pek çok noktada Orta Asya inanç sisteminin yansıması görülmektedir. Destan’ın başlangıcında, Labov’un *orientation* olarak adlandırdığı, hikâyenin yer-zaman ve kişilerinin tanımlandığı kısımda Oğuz Kağan’ın sıradan bir insan olmadığı anlaşılmaktadır. Annesinin sütünü bir kere içer, bir daha içmez. Çiğ et, aş ve şarap ister. Oğuz Kağan’ın fiziksel özellikleri aktarılırken ise hayvan metaforları kullanılır: “*adaki ud adaki teg, billeri böri billeri teg, yağrı kiş yağrı teg, kögüzü adug kögüsü teg irdi, bedenününg kamağı dük dülüklik irdi*” [ayağı öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi ve vücudu baştan aşağı tüylü idi]. Bu kısımdan sonra Ormandaki bir canavardan bahsedilir ve Oğuz Kağan’ın onu nasıl öldürdüğü anlatılır. Bu bağlamda, çıkarım (*inference*) yoluyla bahsedilen özelliklerin kahramanlara has özellikler olduğu anlaşılır. Bu metaforlarda benzetme yönü belli değildir. Örneğin, ayağı öküz ayağı gibi derken öküzün hangi yönünün benzetildiği kaydedilmemiştir ancak bu özelliklerin olumlu olduğu farz edilir.

Metafor kısaca “bir söylem biriminin bir nesne, süreç, ya da kavrama alışılmadık biçimde göndermede bulunması ya da alışılmadık biçimde birbirine bağlanmasıdır” (Goatly, 1997: 8). Metafor dili alışılmadık bir biçimde kullansa da bu aykırılık dil ve düşünceye öylesine yerleşmiştir ki ondan ayrı düşünülemez. Metaforun temelinde benzetme bulunmaktadır ancak benzetme süreci oldukça seçicidir. Benzetilen birimdeki bazı özellikler ön plana çıkartılırken bazıları geri plana itilir (Goatly, 1997: 1-2). Bu bağlamda düşüncemizi şekillendirdiği ve yapılandığı söylenebilir. Yukarıda verilen örneklerde benzetilen kavram olan hayvanlar (öküz, kurt, samur, ayı) Oğuz Kağan’ın olumlu özelliklerini ortaya koymak için seçilmiştir. Bu anlamın ortaya çıkartılması için başka seçeneklerin değil de hayvanların kullanılmış olması metni üretenlerin zihniyet dünyasında hayvanların- en azından yukarıda bahsedilenlerin- önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. İnsan ve hayvan arasında benzetme yapıldığına göre ikisi arasında ortak noktalar olduğu söylenebilir. Hatta toplumsal analiz göz önüne alındığında insan zayıf bir yaratıktır; hayvanların özelliklerine sahip olduğu müddetçe gelişir, güçlenir.

Oğuz Kağan'ın tanıtıldığı bu kısmın hemen sonrasında “cesur bir yiğit” olduğu ifade edilir ve ormandaki canavarla nasıl savaştığı anlatılır. Bu bağlamda gergedan (canavar-mitolojik varlık) destanın antagonisti olarak düşünülebilir. Ancak asıl antagonist(ler) Oğuz Kağanın egemenliğini kabul etmeyen ve emirlerine uymayan Urum, Çürçet ve Masar Kağanlardır. Günümüz bakış açısıyla avlanmak istenen hayvan, insanın tam karşısında yer alır, onun zıddıdır. İyi özellikler insana atfedilirken, kötü özellikler hayvanla anılır. Gelgelelim toplumsal analizde belirtildiği üzere avlanmak, hayvan öldürmek insanın onu taklit etmesiyle mümkündür. Oğuz Kağan'ın canavarı yenmiş olması, canavarın çok güçlü olması sayılığını (*presupposition*) da beraberinde getirir. Bu sayılıtda hayvana bir olumlama söz konusudur. Oğuz Kağan'ın gücünü ispat etmek için önce bir hayvanla kıyaslanması gerekir.

Destan'da kullanılan önemli bir unsur da kurttur. Oğuz Kağan düşmanları üzerine bir sefer düzenler. Tan ağarırken çadırına bir ışık girer. Bu ışıktan gök tüylü, gök yelesi bir erkek kurt çıkar ve onunla konuşur. Kurt, Oğuz Kağan'a onun önünde yürümek istediğini söyler ve bu noktadan sonra ordulara yol gösterir. Eski Orta Asya halk inanışlarında kurdun ne denli sık rastlanan bir hayvan olduğuna ve önemine değinmiştik. Kurt pek çok farklı kavmin yaradılış mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu destanda ise kurdu rehber hayvan olarak görmekteyiz. Rus halkbilimci Vladimir Propp'un (1927) hikâyelerin temel yapısını çıkardığı ve her hikâyede karşılaşılabilecek 31 işlevi sunduğu çalışmasında kurt 14 numaralı “büyülü yardımcı” kategorisine dâhil edilebilir, ayrıca Propp'un *dramatis personae* olarak adlandırdığı karakter listesinde de büyümlü yardımcı olarak yer alır. Kurdun ayrıca destanda iki kere birinci ağızdan konuştuğu görülmektedir. Kurdun konuşma yetisine sahip olması, yani kurda insani özellikler atfedilmesi akla günümüz bakış açısıyla “fabl”ları getirirse de Orta Asya hayvan-insan dönüşümü inançları bağlamında bu durum masalsı olmaktan çok eski Orta Asya gerçekliğinin bir kesitidir.

Eski Orta Asya halklarının kültürel ve ekonomik yaşantısında ön planda olan at, bu destanda ön planda olmasa da birkaç yerde karşımıza çıkmaktadır. Atın birkaç satırdan fazla anıldığı kısımda Oğuz Kağan'ın çok sevdiği alaca aygır atından bahsedilmektedir. At Buz Dağı'nda kaybolur ve kahraman bir bey atı bulup Oğuz Kağan'a getirir. Bunun dışında, giriş kısmında Oğuz Kağan'ın yıldı güdüp, ata bindiğinden bahsedilir. Bu kısım gündelik hayatın tasviri gibidir. Orta Asya ekonomisinin belkemiği olan at, Destan'da da

benzer bir işleve sahiptir. At ayrıca Oğuz Kağan'ın sefere gittiği yerlerin bereketini, zenginliğini göstermektedir: “*yilkuları köp, ud, busağları köp...*” [atları çok, öküzleri ve buzağları çok...], “*...yüklemekke kildürmekke ad, kağadır, ud ashık boldı*” [yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi], “*sanağuluğsuz nemeler, yilkılar aldı*” [sayısız eşya, at aldı].

Destanın sonunda Oğuz Kağan büyük bir kurultay toplar. Bu kurultayda sağ yanına kırk kulaç direk diktirir, üstüne bir altın tavuk koyar, altına bir ak koyun bağlar. Sol yanına da bir direk diktirir, üstüne gümüş bir tavuk koyar, altına da bir kara koyun bağlar. Gökyüzüne uzanan direk ve hayvanların varlığı akla şamanizmi getirmektedir. Toplumsal analiz kısmında belirtildiği gibi şamanlar genellikle bir ağaç ya da direği gökyüzüne açılan bir kapı olarak kullanırlar. Gökyüzüne yapılacak seyahat için de başka hayvanlara dönüşürler. Bu bağlamda özellikle kuş figürüne sık rastlanılır.

3.2.3.2. Dizgesel-İşlevci Analiz

i. Eylemsel Cümleler:

Oğuz Kağan Destanı bir kahramanlık öyküsüdür ve Oğuz Kağan'ın büyüüp cesur bir yiğit olduktan sonra düşmanlarını nasıl alt ettiğini anlatır. Bu nedenle eylemsel cümlelerin yoğunluğu tesadüf değildir. Oğuz Kağan'ın öyküsü içsel bir yolculuktan, bir kişisel gelişim sürecinden çok, düşmanlarla savaşmanın merkezi alındığı bir eylemler bütünüdür. Bu bağlamda Oğuz Kağan'ın dış dünya ile nasıl ilişkiler kurduğunu görmekteyiz.

Aşağıdaki Oğuz Kağan Destanında hayvanların geçtiği yerler aktarılmıştır. Tablo 1'de hayvanların aktör, erek ya da belirtecimsi (*circumstance*) olarak rol oynadığı eylemsel cümleler görülmektedir. Bu cümleler tematik olarak Oğuz Kağan'ın dış dünyada hayvanlarla kurduğu habitüel eylemsel ilişkileri sıralar (*yilkı güder, ata biner, av avlardı, ava gitti, alaca ata binerdi, at ile yürüdüm*). Bu alışılmış ilişkiler Oğuz Kağan'ın ve o devrin insanların doğa ve hayvanlarla sürekli olarak kurduğu ilişkilerin göstergesidir.

Destanın giriş bölümünden sonra Oğuz Kağan'ın ilk macerası ormanda yaşayan büyük bir gergedanladır. Oğuz Kağan'ın bu mücadele esnasında eylemsel fiilleri kullanması normaldir (*atlandı, ele geçirdi, bağladı, gitti, tuttu, bağladı, gitti, vurarak, öldürdü, başını*

keserek, alıp gitti). Öte yandan savaştığı gergedanın da eylemsel fiillerle tasvir edildiğini görmekteyiz (*yerdi, ezmişti, almış, almış, vurdu, yedi, yedi, öldürdü*). Bu cümlelerin dilbilgisi özelliklerine göre gergedan aktif olarak eylemlerde bulunan, yetkin, güçlü bir aktördür. Oğuz Kağan'ın yiğitliği de kısmen buna bağlıdır.

Destanda göze çarpan ikinci bir kısım ise gök tüylü gök yeleli kurdun tematik olarak ön planda olmasıdır. Oğuz Kağan'ın ve ordularının nereye gidip nerede duracağına bu kurt karar vermektedir. Kurdun eylemsel cümlelerdeki varlığı şu şekilde aktarılabilir: *çıktı, (kurt ile) gelmektedir, durdu, yine durdu, (kurt ile) yürüdü, yürümektedir, yürümektedir*. “kurt ile gelen ordu” ve “kurt ile yürüyen Oğuz Kağan” cümlelerinin dışında, kurdun süreci kontrol eden- değişimi gerçekleştiren bir aktör olduğu görülür. Kurt, fiilleri yukarıda belirtilen bu geçişsiz cümlelerde eylemin başlangıç ve bitişi bizzat kendisi yönlendiren yetkin bir aktör olarak betimlenmektedir.

Destandaki hayvanlarla ilintili diğer eylemsel cümlelerde hem Oğuz Kağan'ın geçişli cümleler vasıtasıyla hayvanlarla kurduğu ilişkiler, hem de bazı hayvanların insanlarla ve diğer hayvanlarla kurduğu ilişkiler görülmektedir. Hayvanlar kimi yerlerde geçişsiz cümleler yoluyla aktör olarak da göze çarpar. Hayvanların eylemsel cümlelerde hangi rolleri oynadığına bakıldığında, 36 eylemsel cümlenin 18'inde erek işlevini gerçekleştirdiği görülmektedir. Yani hayvanlar insanların başlatıp bitirdiği eylemlerin etki alanına girmektedir. 36 cümlenin 15'inde ise hayvanlar aktör rolündedirler. 3 cümlede ise hayvanların zarf kullanımı yoluyla cümleye ek bilgi sağladıkları görülür. Görüldüğü üzere hayvanların aktör rolünü aldıkları oran hiç de azımsanacak gibi değildir. Sonuç olarak, Oğuz Kağan Destanında, insanların dış dünyada olup bitenleri aktarıırken hayvanlara da doğanın etkin ve yetkin bir parçası olarak baktıkları ve hayvanları değişim ve dönüşümün bir parçası olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde birkaç cümle bileşik cümle özelliği göstermekte olup, cümleler zihinsel bir durum bildiren “gördü ki” ile başlamakta, ardından bir eylem ortaya konulmaktadır. Bu durumda insanın hayvanların hareketlerini ve eylemlerini idrak sürecinden geçirip anlamlandırdığı görülmektedir.

Tablo 1 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Eylemsel Cümleler

At sürülerini ve halkı yerdı
Ağır bir eziyetle halkı ezmişti
Gördü ki gergedan geyiği almış
Gördü ki gergedan ayıyı da almış
Canavar gelip başı ile Oğuz'un kalkanına vurdu.
O ışıktan gök tüylü ve gök yelesi büyük bir erkek kurt çıktı
Gök tüylü ve gök yelesi bu büyük erkek kurt birkaç gün sonra durdu.
Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı
Oğuz Kağan'ın atı bu Muz Tağ'ın içine kaçtı, gitti.
Yine bir gün gök tüylü ve gök yelesi erkek kurt durdu
Gördü ki askerin önünde gök tüylü ve gök yelesi büyük bir erkek kurt yürümektedir
Tekrar geldiği zaman gördü ki bir sungur canavarın içerisini yemektedir.
Tan ağarınca Oğuz Kağan gördü ki erkek kurt askerin önünde yürümektedir, sevindi ve ilerledi
Ondan sonra dedi ki: Canavar geyiği yedi, ayıyı yedi, kargım onu öldürdü. Çünkü kargım demirdendi.
Canavarı sungur yedi, yay ve okum onu öldürdü. Çünkü okum bakırdandı.

Tablo 2 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümleler

Ondan sonra dedi ki: Canavar geyiği yedi, ayıyı yedi, kargım onu öldürdü. Çünkü kargım demirdendi.
Canavarı sungur yedi, yay ve okum onu öldürdü. Çünkü okum bakırdandı.
Yılkı güder, ata biner, av avlardı.
Günlerden bir gün ava çıktı. Kargı, yay, ok, kılıç, kalkanla atlandı. Bir geyik ele geçirdi
Onu söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti
Sonra bir ayı tuttu

Onu altın kuşağı ile ağaca bağladı, gitti
Oğuz kargı ile canavarın başına vurarak onu öldürdü.
Kılıçla başını keserek, alıp gitti.
Yay ile ok ile sunguru öldürdü, başını kesti.
Gene bir gün Oğuz Kağan ava gitti.
Oğuz Kağan her zaman bir alaca ata binerdi
(o bey) dokuz günden sonra atı Oğuz Kağan'a getirdi
Sayırsız eşya, at aldı
Kün, Ay, Yultuz çok av ve çok kuş avladıktan sonra (yolda bir altın yay buldular)
Kök, Tag ve Tengiz çok av ve çok kuş avladıktan sonra (yolda üç gümüş ok buldular)
Üstüne bir altın tavuk koydu
Altına bir ak koyun bağladı
Üstüne bir gümüş tavuk koydu
Dibine bir kara koyun bağladı

ii. Zihinsel Cümleler

Oğuz Kağan Destanı'nda hayvanların anıldığı cümlelerde zihinsel fiillerin kullanıldığı yerler aşağıda belirtilmiştir. Zihinsel fiiller tek bir istisna dışında genel kurala uyarak bir insan, Oğuz Kağan tarafından kullanılmaktadır. Oğuz Kağan'ın bilinç sahibi bir özne olması elbette ki sorgulanması gereken bir husus değildir. Ancak metnin genelinde zihinsel fiillerin temsil oranı bize bazı konularda fikir verebilir. Oğuz Kağan'ın kullandığı zihinsel cümleler istek (*avlamak diledi, kurt nidamız olsun, gönlüm avlanmak istiyor*), duygu (*sevindi, severdi, eziyet ve ıstırap çekti, sevindi*), ve algı (*gördü**6) belirtmektedir.

Oğuz Kağan Destanı kahramanlık hikâyeleri ekseninde ilerlediği için duygu ve düşüncelerden çok eylemleri içermektedir. Bunu eylemsel fiilleri yoğunluğu ile zihinsel fiillerin azlığı kanıtlamaktadır. Az olan birkaç zihinsel fiil kullanımına bakıldığında ise

Oğuz Kağan'ın gördüklerinin sık olarak betimlendiği ortaya çıkmaktadır. Görmek dış dünyayı anlamak için kullandığımız en baskın duyudur ve içsel bir durumu ifade etse de dış dünya ile kurulan bağ oldukça kuvvetlidir. Aşağıdaki kullanımlara bakılırsa Oğuz Kağan'ın gözünden gördüklerimiz belki de sıradan olmaktan çıkmış durumlardır (gergedanın yaptıkları ve kurdun orduyu yönlendirmesi).

Oğuz Kağan'ın hissettiklerine yer verilmemesi belki de çizilmeye çalışılan kahraman portresine ters düştüğü içindir. Ancak aktarılan az miktarda duygu fiilinin ise hayvanlarla ilişkili olması ilgi çekicidir. Örneğin, kurdun ona liderlik ettiğini gören Oğuz Kağan sevinir, bindiği alaca atını çok sever, at kaybolunca eziyet ve ıstırap çeker ve yine kurdun ordunun önünde yürüdüğünü görünce sevinir. Bunlar eski dönemlerdeki insan-hayvan duygusal bağlarını göstermek için bir başlangıç noktası olabilir.

Oğuz Kağan'ın destanın başka yerlerinde de duygu fiilleri kullandığı olaylar bulunmaktadır. Örneğin ışıkla inen kızı ve ağaç kovuğundaki kızı görünce “aklı başından gider, yüreğine öd düşer, onu sever”; becerikli erleri zorlu bir işi başardığında “sevinir, güler”; aksakallı Uluğ Türk'ün sözlerini “beğenir”; ve oğullarının altın yay ile gümüş okları bulmasına “sevinir ve güler”. Bu örnekler ışığında duyguların ifadesini gerektiren, şüphesiz önem atfedilen olayların arasında hayvanlara da yer verilmesi anlamlıdır.

Sezici'nin (*Senser*) bilindik kurallara uymadığı tek nokta gök yeveli kurdun, yani insan dışındaki bir varlığın zihinsel fiilleri kullanmasıdır. Gök yeveli kurt Oğuz Kağan'a “Ey Oğuz ben senin önünde yürümek istiyorum” demektedir. Zihinsel fiillerin kullanımının getirmiş olduğu bir önkabul olarak kurt, akli melekelere sahip bilinçli bir hayvandır.

Tablo 3 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu Zihinsel Cümleler

Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü gök yeveli erkek kurdu gördü	Algı
Onu altın kemeri ile ağaca bağladı ve gitti. Gördü ki canavar ayıyı da almış, götürmüş.	Algı
Gördü ki askerinin önünde gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt yürümektedir	Algı
Tekrar geldiği zaman gördü ki bir sungur canavarın içerisini yemektedir.	Algı
Gördü ki gergedan geyiği almış	Algı
Tan ağarınca Oğuz Kağan gördü ki erkek kurt askerinin önünde yürümektedir, sevindi ve ilerledi	Algı – Duygu

Tan ağarınca Oğuz Kağan gördü ki erkek kurt askerinin önünde yürümektedir, sevindi ve ilerledi	Algı-Duygu
O bu atı pek çok severdi	Duygu
Oğuz Kağan bundan çok eziyet ve ıstırap çekti	Duygu
Bu gergedanı avlamak istedi	İstek
Kurt olsun bize uran (savaş bağırsı) Av yerinde yürüsün kulan	İstek
“benim gönlüm avlanmak istiyor...” dedi	İstek
“Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz ben senin önünde yürümek istiyorum” dedi	İstek

iii. İlişkisel Cümleler

Oğuz Kağan Destanı'nda hayvanların ilişkisel fiillerle kullanıldığı yerler genellikle hayvanların nicelik ve niteliklerinin belirtildiği kısımlardır. Destan'da hayvanların çokluğunun belirtildiği görülmektedir (*avlar, uçan kuşlar çok, öküzler buzağular çok*). Hayvanların bolluğu yerin bereketli olması ile ilişkilendirilmektedir. Önceden avcılık ve çobanlık geçim tarzlarında belirtildiği üzere, insanların hayatta kalması hayvanların varlığına bağlı olduğundan metinde bu ilişkinin kurulması şaşırtıcı değildir. İlişkisel fiillerin özündeki değişimi vurgulamayan yapı, nitelik, nicelik ve durum bildirilen cümlelerde bu özelliklerin sabit, değişmez bir yapıda olduğu varsayımını da beraberinde getirir. Şu haliyle hayvanlar hakkında olumsuz bir özellik belirtilmemiştir.

İlk iki cümle ise hayvanların özelliklerini değil, Oğuz Kağan'ın sahip olduğu hayvansı özellikleri anlatmaktadır. Burada Oğuz Kağan'ın kuvvetli bir şahsiyet olduğunu sezdirenen özellikler insan ve hayvan arasında anlamsal bir bağ kurularak verilmiştir.

Tablo 4 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu İlişkisel Cümleler

Ayağı öküz ayağı gibi (kuvvetli), beli kurt beli gibi (ince), omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı vücudu gibi (kuvvetli) idi
Bütün vücudu tüylü idi.
Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar da çoktu.
Büyük ve yaman bir canavardı

Sungurun resmi budur
Gergedanın resmi budur
Atları çok, öküzleri ve buzağları çok, altın ve gümüşleri çok, cevahirleri çoktu
Vuruşmadan sonra Oğuz Kağan'ın askerlerine, maiyetine, halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi

iv. Sözel Cümleler

Destan'da sözel cümlelerin metnin pek çok yerine yedirildiği görülmektedir. Oğuz Kağan'ın yaptıkları odak noktası olsa da eylemlerinin sebepleri, amaçları, istekleri, duyguları genellikle sözel fiiller yardımıyla, bileşik cümleler halinde aktarılmaktadır. Konumuzla bağlantılı olan, hayvanların geçtiği kısımlarda kullanılan sözel cümlelere bakıldığında Oğuz Kağan'ın hayvanlarla ilgili sözel cümle kullandığı tek yer gergedanı öldürüp sonrasında başarısının nedenlerini aktardığı kısımdır: “*dedi ki kargım onu öldürdü. Çünkü kargım demirdendi*”.

Bu örneğin dışında gök tüylü kurdun da sözel cümlelerde söyleyen rolünü üstlendiği görülmektedir. Kurt Oğuz Kağan'a onun önünden yürümek istediğini, ona yol göstermek istediğini söylemektedir. Dahası “sen ...halkı ve beyleri götür” derken emir verdiği görülmektedir. Burada kurdun önceki örneklerde de üzerinde durulduğu gibi bilinçli bir aktör olduğunun tekrar altı çizilebilir.

Tablo 5 Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanların Dâhil Olduğu Sözel Cümleler

Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti
“Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz ben senin önünde yürümek istiyorum” dedi
O kurt Oğuz Kağan'a “Şimdi Oğuz sen asker ile buradan yürüyerek halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm” dedi
Ondan sonra dedi ki: Canavar geyiği yedi, ayıyı yedi, kargım onu öldürdü. Çünkü kargım demirdendi.

v. Varoluşsal Cümleler

Destan'da Oğuz Kağan'ın başından geçenler yapısal olarak birbiriyle bağlantılı küçük hikâyeler şeklinde verilmektedir ve her hikâyenin başında okuyucuya tanıtılan yeni

karakterler, durumlar söz konusu olduğunda varoluşsal cümlelere rastlanılmaktadır. Destan’da hayvanlarla ilgili iki adet varoluşsal cümle tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, ilk küçük hikâye olarak düşünülebilecek gergedan hikâyesidir. Burada hikâyenin başında gergedan okura tanıtılır ve gergedan okura yeni bir bilgi olarak sunulur. İkinci kullanımda ise hikâyeye dâhil olan “Barkan” adında bir yeri tanıtmak için “Çok av ve çok kuş vardır” cümlesi kullanılan cümlelerden birisidir: “Ulu, varlıklı bir yurttur. Çok sıcak bir yerdir. Burada çok avlar, çok kuşlar vardır. Altını, gümüşü, mücevherleri çoktur. Halkının yüzleri kapkaradır.”

Yeni tanıtılan bir yerin sayısız özelliği sayılabilecekken sadece yukarıda bahsedilen özelliklerin seçilmesinin mutlaka nedenleri olmalıdır. Söylem seçim temelli bir sistemdir. Barkan ile ilgili anılması istenen/seçilen özelliklerin arasında “çok avlar, çok kuşlar vardır” cümlesi eski Orta Asya halklarının doğadan kopuk bir ortam değerlendirmesi yapmayı seçmediklerini gösterir.

Tablo 6 Oğuz Kağan Destanı’nda Hayvanların Dâhil Olduğu Varoluşsal Cümleler

Bu ormanın içinde büyük bir gergedan vardı
Burada çok av ve çok kuş vardır

vi. Davranışsal Cümleler

Destan’da hayvanların bir şekilde anıldığı sadece bir tane davranışsal cümle bulunmaktadır. Aşağıda aktarılan bu cümlede atı kaybolan Oğuz Kağan atına kavuşunca sevinçle güler. Bu örnekteki “gülmek” eylemi daha önce incelenen zihinsel fiillerden duygu fiillerine oldukça yaklaşmaktadır. Bu bağlamda aynı analizi yapmak mümkündür: hayvanlar insanların iç dünyasına etki eden önemli etmenlerden biridir.

Tablo 7 Oğuz Kağan Destanı’nda Hayvanların Dâhil Olduğu Davranışsal Cümleler

(O bey) dokuz günden sonra atı Oğuz Kağan’a getirdi)...Oğuz Kağan sevinçle güldü...

3.2.3. Metin 2: Irk Bitig

Irk Bitig runik yazı ile kitap şeklinde yazılmış en eski Türk dilli metindir. Kaleme alındığı tarih üzerine farklı düşünceler bulunsa da, genel kanı dil ve yazım özellikleri dikkate alındığında metnin 9. Yüzyılın ortalarında yazıldığı yönündedir (Tekin, 2013: 13). Irk Bitig ilk olarak V. Thomsen tarafından 1912 yılında İngilizce çevirisi ve çevriyazı olarak yayımlanmış, Türkçe çevirisi ise ilk defa H.N. Orkun tarafından 1938 yılında yayımlanmıştır (Erdal, 1977: 87). Bu tezdeki çözümleme ise Talat Tekin'in Irk Bitig üzerine yaptığı en son çalışmaya dayandırılmaktadır⁴⁵.

Irk Bitig 65 adet *ırktan*, yani faldan oluşmaktadır. Her bir falın başında üçlü gruplar halinde daireler bulunmaktadır. Tahminen bu fallar üç kere atılan zar, aşık kemiği⁴⁶ ya da dikedörtgen biçimli çubuğun yardımıyla okunmaktadır (Tekin, 2013: 13; Erdal, 1997: 116). Her bir falda tekrar edilen yapılar sayesinde metnin tümünde paralellikler kurulmuştur. Her bir ırkta, falın içeriği aktarıldıktan sonra, *tir* “der, diyor” kelimesiyle birlikte falın yorumlanması kısmına geçilmektedir. Bu kısımda *ança biling- anca bilingler* “öylece bilin- öylece biliniz” ifadesinden sonra *edgü ol* “iyidir”, *anyığ edgü ol* “çok iyidir”, *yablak ol, yabız ol* “kötüdür”, *anyığ yablak ol* “çok kötüdür” gibi nitelik belirten tanımlamalar bulunmaktadır. Sadece 57. falda bu paralel yapıdan uzaklaşmış, “*Öylece biliniz: Bu falın başında biraz acı vardır; ama sonra yine iyi olur*” şeklinde farklı bir tanımlamaya gidilmiştir.

Irk Bitig'in özgün bir eser olduğu, yabancı bir eserin çevirisi olmadığı kabul edilmektedir. Tekin'e göre eser, edebi yönü kuvvetli birisi tarafından sanatkârane bir deyişle bir Türk tarafından yazılmıştır (2013: 15). Thomsen da eserdeki pek çok ayrıntıda Türk yaşam tarzını görmekte ve bu nedenle eserin çeviri olamayacağını savunmaktadır (akt. Erdal, 1997: 66). Ancak bu Türk yaşam tarzının tektip olmadığı, etrafındaki toplumlardan da beslenen kompozit bir yapıya sahip olduğunun altının tekrar çizilmesi gerekir. İleride ele alınacak bu Altay kültürüne ait özelliklerin yanısıra, Irk Bitig'teki bazı öğeler Tibet kültürünün izlerini de taşımaktadır (Erdal, 1997: 66).

⁴⁵ Tekin, T. (2013). Irk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı. Ankara: Türk Dil Kurumu

⁴⁶ Aşık kemiğiyle bağlantılı gelenekler ve Irk Bitig'de geçen hayvanlarla bağlantısı için bkz. Erdal, M. 'Irk Bitig üzerine yeni notlar'. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1977(1978): 116

3.2.3.1. Söylemsel Pratikler

Irk Bitig, Türk dilli toplulukların hayvana bakış açısını gözler önüne serebilecek nicelikte ve nitelikte öğeye sahip en erken tarihli metindir. Paleo-Türk yazıtlarında hayvanlar üzerine genelleme yapılabilecek veriyi sunmazken, 9. Yüzyıla tarihlendirilen Irk Bitig şaşırtıcı derecede zengin hayvan betimlemeleri ve hayvan sembolizmi ile ön plana çıkmaktadır. Irk Bitig’i oluşturan 65 faldan 44’ünde, yani ezici çoğunluğunda hayvanlar mevcuttur. Bu 44 faldan 26’sı “iyidir” veya “çok iyidir” yorumuyla bitmekte, 15’i “kötüdür” ya da “çok kötüdür” şeklinde yorumlanmaktadır. 3 falda ise herhangi bir yargı cümlesi bulunmamaktadır. Ancak falda geçen hayvan isimleri ile falın iyi ya da kötü yorumlanması arasında bir bağlantı yoktur. Falın betimlediği insan-hayvan, hayvan-hayvan veya tanrı-hayvan etkileşimleri sonucunda hayvanın başına kötü bir şey geldiğinde fal kötü yorumlanır. Benzer şekilde hayvanın başına iyi bir şey geldiğinde fal iyi yorumlanır. Hayvan-hayvan etkileşimlerinde yapılan yorumlarda bakış açısının önemi göze çarpmaktadır. 31. falda kaplan avlanıp eve döndüğünde fal iyi yorumlanırken 49. falda kaplan ve keçi karşılaşmasında keçinin kayaya çıkıp kurtulması da aynı şekilde iyidir. Bu durumda 31. falda kaplanın bakış açısı, 49. falda ise keçinin bakış açısı yansıtılmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir hayvanın tek başına iyi ya da kötü yorumlara sebep olduğu söylenemez.

Irk Bitig’de en fazla anılan hayvan 20 örnek ile *attır*. Eserde geçen diğer hayvanlar ve anılma sıklıkları şu şekildedir: şahin – 6; kartal – 4; deve/buğra – 6; geyik – 4; kaplan – 3; koyun – 3; öküz – 3; kuzgun – 2; kurt – 2, inek/buzağı – 2; tavşan – 2; keçi – 2; ayı, domuz, yılan, kuş yavrusu, hüthüt kuşu, kuğu, karınca, su kuşu, tilki, turna kuşu, yargun – 1. Atın eserde en sık bahsedilen hayvan olması Altay kültür ve ekonomisinin temel yapıtaşı olmasıyla açıklanabilir. Ancak bu, sadece bir kere geçen hayvanların önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Bazı hayvanların ileride açıklanacağı gibi çeşitli mitolojilerle bağlantıları bulunmaktadır.

İyi ya da kötü yorumlanan fallardaki hayvanların durumu bize hayvanlara bakış açısı ve Altay kültürüyle ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. İyi olarak yorumlanan fallarda göze belli örüntüler ve temalar çarpmaktadır. 3, 4, 10, 20, 51, 56, 60, 62, 64 numaralı fallarda birinci tekil şahıs ile konuşan hayvanlar ne kadar güçlü ve mutlu olduklarından

bahsetmektedirler. Bu fallar daima iyi yorumlanmışlardır. Falın başında kendilerini tanıtan hayvanlar, nerede bulduklarını, yani bir anlamda habitatlarını, ne yaptıklarını ve hangi sıfatlara layık olduklarını anlatırlar. Falların bazılarında neden güçlü oldukları konusunda ipuçları bulunmaktadır. İsteddiği avı yakalayan kartal; böğürerek yeri göğü inleten, uyuyanları uyandıran deve; böğürerek sesini yukarıdaki tanrıya ve aşağıdaki insana duyuran geyik örneklerinden anlaşılacağı üzere avlanmak ve dört cihana sesini duyurmak güç göstergeleridir. Mutlu hayvanlar ise kendi doğal yaşam alanlarında yazını, kışını geçiren hayvanlardır. Aşağıda güçlü ve mutlu hayvanlardan birer örnek verilmiştir

(3. fal)

Altın kanatlı yırtıcı (bir) kartalım. Vücudumun tüyleri henüz tam büyümemiş olmakla birlikte, deniz (kıyısın)da yatarak dilediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum. Onca güçlüyüm Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.

(56. fal)

Sürüsü ile mutlu bir aygırım. Cevizlikler yazlığım, kuşlu ağaçlar kışlığım. Buralarda yaşayıp mutlu oluyorum, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.

İyi olarak yorumlanan diğer fallarda da farklı temaların varlığını görmekteyiz. Baskın bir tema, hayvanın talihsiz bir durumdan kurtulması, hayatta kalması ile ilintilidir. Yolunu kaybeden hayvanların Tanrı lütfu ile sağ salim buluşmaları (15. fal); çölde aç-susuz kalan atın Tanrının inayetiyle taze ot ve su bulması (17. fal); kurtla karşılaşan koyunun kurttan sağ salim kurtulması (27. fal); avını bulup yuvasına dönen kaplan (31. fal); buzağı doğururken ölmek üzere olan ineğin kurtulması (41. fal) ve keçinin yüksek bir kayaya çıkıp kaplanın elinden kurtulması (49. fal) bu temaya örnek gösterilebilir.

Bu bağlamda Altay kültüründe yaşam gücü anlamına gelen ve Tengri tarafından genellikle hükümdarlara bahşedilen kut kavramı birkaç yerde göze çarpmaktadır. 15. falda sis bastırınca kuş yavrusu, geyik yavrusu⁴⁷ ve insanoğlu yolunu kaybeder. Üçüncü yılda Tanrının lütfuyla (*Tengri kutunda*) sağ salim buluşurlar. Bu örnek Tanrının yaşam gücünü sadece hükümdarlara değil, sıradan insanlara ve hayvanlara da dağıttığını göstermektedir. 15. falın gösterdiği üzere talihsizlikler hem insanların hem de hayvanların başına gelmektedir. Bu tipik Altay dünya görüşünde, insanlar, hayvanlar, canlı-cansız her şeyin ardında aynı yaşamsal güç bulunmaktadır. Bu nedenle hayvanlar da insanlar da aynı

⁴⁷ Metnin orijinalinde “keyik” olarak geçen kelime Erdal’a göre geyik anlamında değil, herhangi bir yabani hayvan anlamında kullanılmaktadır (1997: 77).

kaderi paylaşırlar. Bu örtüşme başka fallarda da karşımıza çıkmaktadır. 5. falda ak kırsağın, ak devenin ve kadının doğum yapması art arda verilir. 53. falda ise yağmur yağıp ekinler büyür; bu durum hem hayvanlar hem de insanlar için iyi oldu, denir. İnsanlar da hayvanlar gibi kontrol edemedikleri iklim olaylarının tesirindedir.

Bunların yanısıra yiğit bir adam ve atının savaştan galip dönmeleri (55. fal) ve ak renkli kırsağı ve devesinin yavrulaması (5. fal) yine iyi ya da çok iyi olarak yorumlanır. Savaşmanın ve yenmenin erdemine inanan Altaylılarda atın da sahibi kadar yiğitlik gösterdiği düşüncesi bu falda su yüzüne çıkmıştır. Savaştan dönen insan ünlü ve mutlu iken atı da yetkindir. Atların yiğitlik göstermesi, hatta bazen bütün becerinin insandan çok ata atfedilmesi Dede Korkut'ta da karşımıza çıkacaktır.

Beyaz renkle ilgili sembolizm bu fallarda açıkça kendini göstermektedir. 5. falda ak kırsağı ve ak devesi yavrulayan bey onlara altın toynaklar ve altın burunluklar yakıştırır. Bey çok mutludur ve fal çok iyi olarak yorumlanır. Benzer şekilde 41. falda ak benekli bir inek doğurmak üzeredir ve “öleceğim galiba” der. Ancak ak benekli bir erkek buzağı doğurur. İnek kötü talihinden kurtulmuştur ve bu nedenle Tanrıya kurban etmek uygun olur. İki falda da Altay toplumunun beyaz rengi kutsal ve ayrıcalıklı gördüğü bilgisi desteklenmektedir. Roux, özellikle *iduk* kavramı üzerinden sayısız etnografik bilgi ile kutsal görülen, hiçbir şekilde eti yenmeyen, yük vurulmayan, sütü sağılmayan beyaz renkli hayvanlardan bahseder (2005: 175-179). Metinde Tanrıya kurban etmek olarak geçen eylem, hayvanın *iduk* olarak kabul edilmesi ve ona dokunulmaması olmalıdır.

Kötü olarak yorumlanan fallarda da belirgin temalar dikkat çekmektedir. İnsanların hayvanlara kötü davrandıkları fallar kötü yorumlanır: atın karşısına hırsız çıkar (16. fal); iki öküzü bir sabana koşarlar (25. fal); atı kösteklerler (39. fal); atı kuyruğundan düğümleyip yıkılana kadar koştururlar (50. fal). Bunların yanısıra hayvanların türlü talihsizliklerle karşılaşması veya ölmesi de kötü olarak yorumlanır: ayıyla domuz dağ geçidinde çarpışır ve yaralanırlar (6. fal); kör bir tay erkek attı süt arar (24. fal); bir karınca öküzün belini biçer (37. fal); şahin avlanırken karşısına kartal çıkar (43. fal); şahin tavşanı kapmak isterken hem şahin hem de tavşan yaralanır (44. fal); geyik yavrusu otsuz, susuz nasıl hayatta kalırım diye sorar (45. fal); deve bataklığa düşer, tilki onu yer (46. fal); turna kuşu tuzağa takılır (61. fal); at hastalanır (65. fal). Roux, kötüye yorumlanan bu fallarda “kötü”nün genellikle anormallikten kaynaklandığını belirtir (2005: 53). Dünya

görüşlerini belirli bir düzene, tekrarlayan görümlere ve gök-yer paralelliğine dayandıran Altaylılar için kötünün düzenin bozulması sonucu ortaya çıkması oldukça anlaşılırdır (2005: 53).

Hayvanların yaşadıkları üzerinden iyi-kötü yorumlarına gidilmesi kuşkusuz bize hayvana bakış açısından yararlı bilgiler sunmaktadır. Ancak bunların yanısıra fallarda geçen bazı ibareler ve ayrıntılar da Altay kültürü hakkında bildiklerimizi destekler niteliktedir. Örneğin, savaş ile eşdeğer görülen ve erkekliğe geçiş ritüellerinde belirli bir yeri olan avlanma eylemi Altaylılarda büyük öneme sahiptir (Roux, 2005: 96-97). Irk Bitig’de tıpkı insanlar gibi istediğini avlayabilen kartal güçlüdür (3. fal) ve avlanan kaplan yuvasına neşe ve sevinç içinde döner (31. fal). Ayrıca 63. falda pek çok kez kayda geçmiş bir gelenek olan avı elle yakalama eylemine yer verilmektedir: *“Hanın ordusu ava çıkmış. Avlak içine erkek bir karaca girmiş. (Onu) elleri ile tutmuşlar. (Hanın) bütün sıradan askerleri seviniyor, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.”*

Bunun yanısıra Irk Bitig’de yardımcı hayvan temasına rastlanmaktadır. 35. falda atı yorulan adam yolda kuğu kuşuna rastlar. Kuğu kuşu adamı evine kadar götürür. Altaylılarda hayvanların rehber rolünü üstlenmeleri oldukça sık karşılaşılan bir görümdür ve en çok bilineni yol gösterici kurt olmakla birlikte, pek çok mitde farklı hayvanların özellikle lidere rehberlik ettiği bilinmektedir. Bu örnekte ise kuğunun sıradan bir insanın yardımına koştığı görülmektedir.

Altay inanç sisteminin en birleştirici ve baskın unsuru olan Gök Tanrı- Tengri’de Irk Bitig’de birkaç yerde karşımıza çıkmaktadır. Hayvanlar açısından dikkat çekici bir unsur da Gök Tanrı ve hayvanlar arasındaki doğrudan ilişkinin varlığıdır. 54. falda *“Kölenin sözü beyinden ricadır, kuzgunun sözü Tanrı’ya yakarıştır. (Bunları) yukarıda Tanrı işitti, aşağıda insan bildi...”* denilmektedir. Kuzgunun Tanrıya yakarması ve Tanrının bunu işitmesi insanlar kadar hayvanların da göğe tabi olduklarını göstermektedir. 20. falda devenin köpükleri yukarıdaki göklere erişir ve 60. falda *“...erkek geyiğim. Yüksek dizlerimin üstüne çıkararak böğürürüm. (Beni) yukarıda tanrı işitmiştir, aşağıda insanoğlu bilmiştir...”* denilmektedir. Kut örneğinde de görüldüğü üzere Tanrı sadece insanın değil aynı zamanda hayvanların ve bitkilerin de tanrısıdır.

Dahası, Irk Bitig’de karşımıza çıkan ayı-domuz (6. fal), koyun-kurt (27. fal), öküz-karınca (37. fal), şahin-kartal (43. fal), şahin-tavşan (44. fal), deve-tilki (46. fal), kaplan-keçi (49. fal) gibi hayvan karşılaşmaları Bozkır sanatında sayısız örneği bulunan hayvan-hayvan çatışmasının yansıması gibidir.

3.2.3.2. Dizgesel-İşlevci Analiz

i. Eylemsel Cümleler

Dış dünya deneyimlerimizi yansıtan ve değişim dönüşümün merkezde olduğu eylemsel cümleler hayvanların dâhil edildiği 126 cümlenin 65’ini oluşturmaktadır. Irk Bitig, okuyucuya Oğuz Kağan Destanı ya da Dede Korkut Hikâyeleri gibi bir olaylar bütünü sunmamaktadır. 65 falın her biri kendi başına bir olay ya da durumdan bahsetmektedir. Dolayısıyla metin gelenekleri açısından destan ya da hikâyelerde bulunması neredeyse kural haline gelen eylem cümleleri Irk Bitig’de nispeten o kadar da yüksek bir oranda bulunmayabilir. Ancak yine de 65 adet eylemsel cümle örneğiyle görüleceği üzere fallarda da genellikle eylemlerin, olayların ve hareketin daha yüksek oranda yansıtılmaktadır. Aşağıda bazı örnekleri verilen eylemsel cümlelerde Irk Bitig’de adı geçen hayvanların, bütün çeşitliliği ile kendilerini gösterdikleri görülmektedir.

Oldukça dikkat çekici bir durum da aktör-erek ayırımı yapıldıktan sonra ortaya çıkmaktadır. 65 eylemsel yargıdan 48’inde hayvanlar aktör rolünü üstlenmekteyken 14’ünde erek rolünde, 3’ünde ise belirtecimsi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. İnsan ürünü bir metinde hayvanların yetkin birer aktör rolünü oynamaları ve değişim-dönüşüm hareketlerinin başlangıç noktasını oluşturmaları erken devirde hayvanların Altay toplumlarındaki merkezi yerini göstermektedir. Bu örneklerde hayvanlar insanlarla aynı kaderi paylaşsalar da hayvanların ne kadar güçlü ve erdemli oldukları, istediklerini avlayabildikleri sürekli olarak tekrar edilmektedir.

Tablo 8 Irk Bitig’de Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler

[kartal] Vücudumun tüyleri henüz tam büyümemiş olmakla birlikte, deniz (kıyısın)da yatarak dilediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum. (3)
(Bakmış ki) ak kısrağı yavrulamış.(5)
(bir) ayı ile (bir) domuz (bir) dağ geçidinde çarpışmışlar imiş. (6)
[at] (kaldığı) yerini düşünüp koşarak gitmiş. (16)

[deve] ak köpüklerimi (ağızımdan öyle) <u>saçarım</u> (ki) yukarıda göklere erişir, aşağıda yer(in dibin)e girer.(20)
(Bir) Kaplan avlanmaya gitmiş. (31)
[Kaplan] avını bulup yuvasına neşe ve sevinç içinde geliyor, der (31)
Bir şahin (işte) bir tavşan! diyerek göklerden <u>aşağı inmiş</u> ve (tavşanı) kapmak istemiş (44)
Benekli yaban keçisi gidip yalçın bir kayaya çıkmış, ölümden kurtulmuş (49)
[şahin] Manzaralı kaya(lık)lara <u>konup</u> etrafa bakınırım, üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm, der (64)
Yaşlı bir öküzü, bir karınca, belini biçerek yemiş. (37)
Avlak içine bir erkek karaca girmiş (63)

Hayvanların erek rolünde olduğu kısıtlı sayıdaki örneklerde hayvan çeşitliliği fazla göze çarpmamaktadır. At birkaç örnekte karşımıza çıkmakta, bunun yanısıra öküz, koyun, karaca, kuzgun, kuğu ve yılan da örneklerde yer almaktadır. Irk Bitig'in tamamı göz önüne alındığında, atın geçtiği fallarda atın statüsünün bazı durumlarda yüksek bazı durumlarda düşük olduğu görülmektedir. Öküz ve koyun söz konusu olduğunda ise bu hayvanların insan ile aralarındaki sahip-mal ilişkisini gözler önüne seren örnekler karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerde, tahmin edileceği üzere hayvanlar değişimden etkilenen katılımcı yani erek rolündedirler.

Hayvanların belirteç olarak ifade bulduğu 3 örneğin ikisinde (*Bey atlarına doğru gitmiş (5); Bey bu kez develerine doğru gitmiş (5)*) hayvanlar eylemsel bir yargının dolaylı katılımcıdır ve yönelim göstermektedirler. Diğer örnekte ise (*Sarı atlı haberci, yağız atlı elçi iyi haberler getirerek geliyor, der. (11)*) at aktöre eşlik eden öge konumundadır.

Tablo 9 Irk Bitig 'de Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümleler

(Bir) kuzgunu ağaca bağlamışlar.(14)
...(atı) tutup üstüne binmiş (16)
İki öküzü bir sabana koşmuşlar. (25)
(bir) sakatatçı çocuklarını (ve) karısını rehin olarak koyup (bir yarışta kesilen koyunların) iç organ ve bağırsaklarını oynamaya gitmiş. (29)
(yarışta) çocuklarını ve karısını kaybetmemiş, üstelik doksan koyun kazanmış (29)
Adam (bir) kuğu kuşuna rastlamış (35)
Demir kır (bir atın ayaklarını) çaprak olarak kösteklemişler. (39)
Demir kır atın kuyruğunu düğümle ve onu osurtuncaya kadar son süratle sür; <u>yağız atı</u> (da) yıkılıp yere yayılıncaya kadar koştur. (50)
[karaca] (Onu) elleri ile tutmuşlar (63)
[at] Sahibi (onu) iyileştirmek için hiçbir şey yapamıyor, der (65)

[kuzgun] sıkı bağla, iyi bağla, der (14)
[yılan] altın kursağımı kılıç ile keserek nefsimi kopar ininden, başımı kopar evinden, der (8)
<u>Demir kır atın</u> kuyruğunu düğümle ve onu osurtuncaya kadar son süratle sür; yağız atı (da) yıkılıp yere yayılincaya kadar koştur. (50)

ii. Zihinsel Eylemler

İç dünyamızı betimleyen zihinsel eylemler Irk Bitig’de eylemsel cümleler kadar çok karşımıza çıkmamaktadır. Ancak cümlelerin özne-eylem ilişkisine bakıldığında ve içerik analizi yapıldığında hayvanların becerileri ve kapasiteleri hakkında önemli bilgiler sağlamaktadırlar. Irk Bitig’de hayvanların dâhil olduğu 10 adet zihinsel cümle bulunmaktadır. Bu cümlelerin 4’ü duygu fiilleri, 3’ü algı fiilleri, 2’si idrak ve biri istek fiilleri grubuna girmektedir.

Zihinsel eylemler bilinç sahibi, akli melekelerle sahip öznelere tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu noktada örnek cümlelerde hayvanların özne statüsünde olup olmadıkları önemlidir. Örneklere bakıldığında 10 cümlede 8’inde hayvanlar öznedir. Dolayısıyla gören, etrafa bakınan, sevinen, ürken, düşünen, isteyen ve mutlu olan özne statüsündeki hayvanlar, Altay bakış açısına göre insandan farksızdır.

Bu örneklerin yanısıra zihinsel eylem içermese de “Kır at rakibini üç arayışta seçerek bir dilsiz duaya yollamış, der” cümlesini içeren 19. faldaki kır at “karar verme” becerisi göstermekte ve genellikle insana atfedilen bir özelliği bünyesinde barındırmaktadır.

Tablo 10 Irk Bitig’de Hayvanların Dâhil Olduğu Zihinsel Cümleler

[at] (Sonra) Tanrının inayeti ile dağ üstünde yol (ve) su <u>görerek</u> , dağ çayırında (da) taze ot <u>görerek</u> yürüyüp gitmiş...	Algı
[geyik] (Beni) yukarıda tanrı <u>işitmiştir</u> , aşağıda insanoğlu <u>bilmiştir</u> . (60)	Algı
[şahin] Manzaralı kaya(lık)lara konup <u>etrafa bakırım</u> , üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm, der (64)	Algı
[şahin] sandal ağacı üzerinde oturarak <u>mutlu oluyorum</u> . (4)	Duygu
[kuş, geyik yavrusu, insan oğlu] Hepsi (de) mutlu olur, sevinirler, der. (15)	Duygu
Zengin (bir) adamın koyunu <u>ürküp</u> kaçmış. (27)	Duygu
[aygır] buralarda yaşayıp <u>mutlu oluyorum</u> , der (56)	Duygu
[at] (kaldığı) yerini <u>düşünüp</u> koşarak gitmiş. (16)	İdrak
[geyik] (Beni) yukarıda tanrı <u>işitmiştir</u> , aşağıda insanoğlu <u>bilmiştir</u> . (60)	İdrak
Bir şahin (işte) bir tavşan! diyerek göklerden aşağı inmiş ve (tavşanı) kapmak <u>istemiş</u> (44)	İstek

iii. İlişkisel Cümleler

Bir değişimden çok durum, olma halini belirten ilişkisel cümlelerde nitelik, nicelik ya da aidiyet özellikleri aktarılmaktadır. İrk Bitig’de hayvanların dâhil olduğu 42 ilişkisel cümle bulunmaktadır. Bu cümlelerden 17’si belirleyici özellik taşımaktadır. “Altın kanatlı yırtıcı bir kartalım”, “Esneyip duran kaplanım” gibi cümlelerde görüleceği üzere belirleyici cümleler özneye nitelik atfetmekle kalmaz onu ön plana çıkararak ona bir kimlik atar. İrk Bitig’de hayvanların özne olup kendini bu şekilde tanıttıkları pek çok örnek mevcuttur.

42 ilişkisel cümlenin 25’si ise niteleyicidir. Bu cümlelerde ya özne kendi ağzından “Onca güçlüyüm” ya da “mutluyum” gibi olma hallerini bildirir ya da 3. tekil şahıs ile öznenin durumu “...yorulmuş”, “...karnı yarılmış” gibi ifadelerle dile getirilir. İlişkisel cümlelerin sayı olarak eylemsel cümlelerin hemen ardından gelmesi İrk Bitig’in destan ya da hikâyelerden farkını göstermektedir. İlişkisel cümlelerin varlığı, hayvanların sadece devingen doğanın bir parçası olarak görülmediğini aynı zamanda onların kategorilere sokulup anlamlandırılmaya çalışıldıkları bir “olma” dünyasında birer parçası olduklarını göstermektedir.

Tablo 11 İrk Bitig’de Hayvanların Dâhil Olduğu İlişkisel Cümlelerden Örnekler

Altın kanatlı yırtıcı (bir) kartalım. (3)	Belirleyici
Ak benekli şahin kuşuyum. (4)	Belirleyici
Altın başlı yılanım. (8)	Belirleyici
Esneyip duran kaplanım (10)	Belirleyici
[Kaplan] Kamışlar arasında başım (10)	Belirleyici
Dişi deve(li) (bir) erkek deveyim (20)	Belirleyici
Dokuz çatalı boynuzu olan erkek geyiğim. (60)	Belirleyici
<u>Ayının</u> karnı yarılmış, domuzun azı dişleri kırılmış, der. (6)	Niteleyici
[Kaplan] Onca cesur (ve) onca erdemliyim (10)	Niteleyici
(Bir) binek atı çölde yorgunluktan (ve) susuzluktan) bitkin halde kalakalmış. (17)	Niteleyici
[deve] Onca güçlüyüm. (20)	Niteleyici
(o sırada) kurdun ağzı zehirlenmiş (27)	Niteleyici
Yolda atı yorulmuş. (35)	Niteleyici
Öküz yerinden kımıldayamadan duruyor, der (37)	Niteleyici
(Bu arada) şahinin pençeleri yolunmuş ve sıyrılmış (44)	Niteleyici
[kartal] dağlarda kaldığım için mutluyum (51)	Niteleyici

İlişkisel cümlelerin bir bölümü ise aidiyet ilişkilerini gösteren iyelik cümleleridir. Bu kategoride sadece 4 örneğin olması ve 4 örnek içerisinde insanın hayvan üzerindeki aidiyetinin 2 cümle ile verilmesi oldukça açıklayıcıdır.

Tablo 12 Irk Bitig’de Hayvanların Dâhil Olduğu İyelik Cümleleri

[kartal] Yeşil kayalar yazlığım, kızıl kayalar kışlığım. (51)	Belirleyici- iyelik
[aygır] cevizlikler yazlığım, kuşlu ağaçlar kışlağım. (56)	Belirleyici- iyelik
...(öte yandan, sende) az atı olan bir kişinin korkusu (da) yok. (36)	Belirleyici -iyelik
(sende) çok atı olan (bir kişinin) sevinci yok...(36)	Belirleyici- iyelik

iv. Sözel Cümleler

Daha önceden de bahsedildiği gibi Irk Bitig’deki fallarda pek çok paralel nokta bulunmaktadır. Bu paralelliklerden bir tanesi de hemen hemen her faldan sonra “der” ya da “demiş” gibi kalıpların kullanılmasıdır. Bu noktada her bir falın aslında bir sözel cümle olduğu tespiti yapılabilir. Bunun yansıması, “der” yapısının kullanılmadığı birkaç örnekte hayvanlar kendilerini tanıtmakta ve birinci ağızdan konuşmaktadırlar. Birinci ağızdan konuşan bir hayvan insanla kıyaslanabilecek akli melekelerle sahiptir. 41. falda inek “öleceğim galiba” der. Bir şahin “işte bir tavşan” diyerek sevincini belli eder, bir geyik yavrusu ise “otsuz ve susuz nasıl yapabilirim” diyerek talihsizliğini dışarı vurur. Bütün bu örneklerde hayvanlar sadece sevinen, üzülen canlılar değil aynı zamanda bunları dile getirebilen insan benzeri canlılar olarak portre edilmişlerdir.

Tablo 13 Irk Bitig’de Hayvanların Dâhil Edildiği Sözel Cümleler

[inek] Öleceğim (galiba!) demiş; (fakat ölmemiş)... (41)
Bir şahin (işte) bir tavşan! <u>diyerek</u> göklerden aşağı inmiş ve (tavşanı) kapmak istemiş (44)
Geyik yavrusuyum. Otsuz ve susuz nasıl yapabilirim? Nasıl hayatta kalırım? der. (45)

v. Davranışsal Cümleler

Zihinsel ve eylemsel cümlelerden ortak özellikler ihtiva eden davranışsal cümleler de aynı zihinsel cümleler gibi bilinçli bir özne varsayımında bulunurlar. Aşağıdaki örneklerde bir yandan hayvanların oturmak, yatmak gibi vücut pozisyonlarının öte yandan ötmek, böğürmek gibi fizyolojik tepkilerinin yansıtıldıkları görülmektedir.

Tablo 14 Irk Bitig’de Hayvanların Dâhil Edildiği Davranışsal Cümleler

[kartal] Vücudumun tüyleri henüz tam büyümemiş olmakla birlikte, deniz (kıyısın)da <u>yatarak</u> dilediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum. (3)
[şahin] sandal ağacı üzerinde <u>oturarak</u> mutlu oluyorum. (4)
Yaşlı hüthüt (kuşu) (yeni) yıl (sabahı daha ortalık) ağarmamışken öttü.(21)
[geyik] yüksek dizlerimin üstüne çıkararak böğürürüm. (60)
[turna] Farkına varmadan tuzağa takılmış, uçamadan <u>oturuyor</u> , der. (61)

vi. Varoluşsal Cümleler

Genellikle bir öyküye giriş kısmında yeni bilgilerin verilmesi için kullanılan varoluşsal cümleler İrk Bitig’de neredeyse hiç temsil edilmemektedir. Elimizdeki tek örnek bir var olma, bulunma durumunun dilenmesidir. Cümlenin içeriği ise pastoral göçebe toplumunda atın nasıl zenginlik göstergesi olduğunu göstermektedir:

(Tanrı da ona) şans vermiş: “Ağılında atların olsun, ömrün uzun olsun! Demiş (47)

3.2.4. Metin 3: Dede Korkut Hikâyeleri

Dede Korkut hikâyeleri 12 farklı ancak birbiriyle bağlantılı bir hikâyeler bütünü, bir milli destandır. 16. yüzyıla ait iki el yazması bulunmaktadır. Birincisi Dresden’de bulunan “Kitab-ı Dedem Korkud Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan” isimli yazmadır, ikincisi ise Vatikan’da bulunan “Hikayet-i Oğuzname, Kazan Beğ ve Gayrı”dır. Bu metinlerin 15. Yüzyılda yazıya geçirilmiş olduğu tahmin edilse de anlatılan olayların ve dini-kültürel altyapının çok daha eski zamanlara ait olduğu söylenebilir (Ergin, 2008: 9; Roux, 2005: 26).

Dresden nüshasındaki on iki hikâyenin adları şu şekildedir: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı, Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması Destanı, Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı, Kazan Bey’in Oğlu Uruz Bey’in Esir Düştüğü Destan, Duha Kocaoğlu Deli Dumrul Destanı, Kanlı Kocaoğlu Kan Turalı Destanı, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı, Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Destan, Begil Oğlu Emren’in Destanı, Usun Koca Oğlu Segrek’in Destanı, Salur Kazan’ın Oğlu Turuz’un Tutsaklıktan Çıkardığı Destan, İç Oğuz Dış Oğuzun Asi Olup Beyreğin Öldüğü Destan. Hikâyelerde ana tema düşmanla mücadeledir. Hikâyelerin çoğunda mücadele edilen düşman kâfirdir.

Dede Korkut hikâyeleri sözlü geleneğe dayanır ve yüzyıllar boyu dilden dile anlatılmış hikâyeleri içerir. Hikâyelere adını veren Dede Korkut âlim, ozan, veli ya da şaman gibi pek çok karakteri bünyesinde barındırmasından öte, öncelikli olarak bu hikâyeleri anlatan bir anlatıcıdır. Sözlü gelenekten kaynaklanan tabakalaşma kendisini metinle kullanılan birden farklı ağız özellikleriyle gösterir (Özçelik, 2005: 13-4). Hikâyelerde asıl olaylar mensur olarak verilirken özellikle heyecanın, coşkunun arttığı duygunun yoğunlaştığı yerlerde kopuz ile söylenen, soylama olarak anılan manzum kısımlar bulunmaktadır. Bu kısımlarda sözlü geleneğin gereği olarak hatırlamayı kolaylaştırıcı tekrar eden yapılar bulunur.

Hikâyeler Müslüman Oğuzların Kuzeydoğu Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasındaki yiğitliklerini anlatıyor olsa da arka plandaki asıl coğrafya Orta Asya'dır. Bu fikri destekleyen bazı etmenler özel isimlerin Müslüman şahıs adları olmaması buna karşın şaman adlarını anımsatır öğelerin bulunması, 12.yüzyıldan sonra Türkmenler olarak bilinen Oğuzların bu adla değil Orta Asya'daki gibi Oğuzlar olarak anılmaları gibi sebeplerdir (Ergin, 1989: 55).

Bu tezde kullanılan Dede Korkut Hikâyeleri Muharrem Ergin tarafından kaleme alınmış, Dresden nüshasına dayanarak, Vatikan nüshasıyla da karşılaştırarak hazırlanmıştır⁴⁸.

3.2.4.1. Söylemsel Pratikler

Dede Korkut hikâyeleri birden çok kültürel katmandan oluşmaktadır. Hikâyeler İslamlaştırılmış olsa da metinde eski Altay inançlarını yansıtan pek çok öge mevcuttur ve yapılacak metin analizi bu kültürel-dini atmosfer ışığında değerlendirilmelidir. Metinde çok canlı bir doğa ve hayvanlarla iç içe bir toplumsal yaşam imgesi göze çarpmaktadır. Bunu, metinde hayvanların ne sıklıkla geçtiğini ortaya koyarak gösterebiliriz. Metinde geçen hayvanlar sayılırken her türlü gramatik form dâhil edilmiş ancak hayvanın gizli özne olduğu durumlar sayıma dâhil edilmemiştir.

⁴⁸ Ergin, M. (2008) Dede Korkut Kitabı (41. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları

Tablo 15 Dede Korkut Hikâyelerinde Geçen Hayvanlar

At	296
At (aygır, kısırak ve tay şeklinde)	+ 43 Toplam: 339
Deve	80
Koyun/Kuzu	64
Boğa + Dana + İnek + Sığır	43 + 1 + 2 + 1
Aslan	38
Geyik	29
Köpek + it	20
Koç	19
Şahin	13
Kuş	12
Kaz	12
Kurt	11
Kaplan	9
Kuzgun	7
Keçi	6
Yılan	6
Domuz	5
Pire	5
Eşek	4
Güvercin	4
Kartal	4
Tazı	3
Tavuk	3
Çayır kuşu	3
Doğan	3
Yırtıcı kuşun yavrusu	3
Ördek	3
Katır	2
Bit	2
Sinek, sığır sineği, samur, saksagan, kuğu kuşu, turna, sülün, keklik, bahri, sungur kuşu, tavşan, balık, tilki	Her birinden birer tane

Görüldüğü üzere at hikâyelerde ezici bir şekilde ön plandadır. At kelimesi gramer açısından oldukça farklı şekillerde kullanılmaktadır: *atlandı*, *atlı kâfir*, *atına bindi*, *at teptiler*, *at ökçelerim*, *at mahmuzladı* ve *dört nala yetişti*. Kullanımların bu kadar çeşitlenmesi atın o kültürdeki yerini göstermektedir. Fiil ile birlikte kullanıldığı yapıların yanısıra at genellikle renginin belirtildiği başka eşdizimlerle de karşımıza çıkar: *Kazılık at*, *kara koç atlar*, *ağ-boz at*, *bidevi at*. Eski Altay destanlarında merkezi bir rol oynayan at, Dede Korkut hikâyelerinde çok yoğun olarak geçse de eski destanlardaki gibi kahraman yardımcısı rolü oynamadığı görülmektedir. Ekonomik olarak bozkır hayatında önemli bir yere sahip olduğu ve bir ulaşım aracı olarak kullanıldığı için atın Dede Korkut Hikâyelerinde bu kadar sık karşımıza çıkması beklenebilir. Fakat kahramanın yardımcısı rolünü başka karakterlere kaptırması zamanla saygınlığının azaldığını göstermektedir.

Hikâyelerde atın geçmişteki saygınlığının izlerine Segrek'in ve Bamsı Beyrek'in hikâyesinde rastlamaktayız. Segrek atının yularını eline bağlayıp uyuduğunda düşmanın geldiğini atı ona haber verir. Bamsı Beyrek ise esir düştüğü kaleden kaçıp atıyla karşılaştığında atı onu tanır, iki ayağının üzerine kalkar, kişner. Atı ile arasında karşılıklı bir bağ olduğu anlaşılan bu kısımda ata da insani özellikler atfedilir. Bamsı Beyrek ayrıca atını bir soylama ile över “açık açık meydana benzer senin alıncığın, iki gece ışık saçan taş benzer senin gözceğizin...at demem sana kardeş derim kardeşimden daha iyi, başıma iş geldi arkadaş derim, arkadaşlarımdan daha iyi” (75).

Bütün yiğitler tanıtılırken “yağız al atını çektirdi, sıçrayıp bindi, Alnı beyaz aygırına Dundar bindi...Beyrek boz aygırına bindi... Bey Yigene doru aygırına bindi (39) gibi ifadelerle atları ile birlikte anılırlar. Dahası metinde at ile ilgili pek çok atasözü geçer: *at ayağı çabuk ozan dili çevik olur* (24, 33, 197), *at işlemese er övünmez* (166), *at kulağı tetikte olur* (184), *kara koç ata kıymayınca yol alınmaz* (16). Sembolik anlamın ön planda olduğu atasözlerinde atın sık sık geçmesi insan-hayvan özdeşliğinin bir yansımasıdır. Begil oğlu Emre'nin hikayesinde avcılık konusunda hünerli olduğu bilinen Begil hakkında Kazan Bey “Bu hüner atın mıdır, erin midir?” diye sorar. Begil'in hünerli olduğunu söylediklerinde ise “yok, at işlemese er övünmez, hüner atındır” (166) der. Bu at ve insanın sürekli ittifak halinde olduğu düşünülen bir toplumun görüşünü dillendirir. At da insanın başarılarının bir parçası hatta en önemli bileşenidir.

Dede Korkut hikayelerindeki manzum kısımlar yani soylamalar olaylara daha derin anlamlar katmakta ve sembolik altyapıyı güçlendirmektedir. Bu kısımlarda özellikle at, deve ve koyun art arda kullanılmaktadır. Müjdeli bir haber alındığında kahramanın ailesi ya da boyun beyi bir şölen düzenler. Bu şöleni anlatmak için pek çok hikâyede “attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç” (21, 24, 24, 29, 98) kestirildiği tekrar edilir. Sık tekrarlanan bir yapı bu hayvanların ekonomik ve toplumsal önemine vurgu yapmaktadır. Şölen düzenlemek düzenleyen kişinin ekonomik gücünü duyurması ve toplumsal beraberlik duygusunu sağlamlaştırması açısından önemlidir. Hayvanlardan özellikle erkek olanın kesilmesinin bu yapı içerisinde sürekli tekrarlanıp durması da Altay kurban geleneğinin en göze çarpan koşullarından biridir. Dişi hayvanların süt vermesi ve çoğalmaya yaramaları nedeniyle erkek hayvanların kesilmesinin ekonomik bir temeli olduğu aşikâr olsa da bu seçimin ayinsel bir nedeni de vardır Kurbanlık hayvan seçiminde

renk dışında özellikle dikkat edilen pek fazla ölçüt olmamasına, ancak belli istisnalarla birlikte Altaylıların genellikle erkek hayvan kurban ettiklerine dikkat çekilmiştir (Roux, 2005: 208-9, 370-371).

At, deve ve koyunun Altay toplumundaki önemi yine benzer şekilde tekrarlanan yapılar yoluyla aidiyet, ganimet gibi temalar üzerinden verilmiştir. Düşmanın Oğuz beylerinin yurdunu talan etmesi “tavla tavla koç atlarına binmişiz (39) ...katar katar develerini yedekte çekmişiz (39) gibi cümlelerle düşmanın ağzından; “tavla tavla koç atlarına kâfir binmiş (45), katar katar develerini kâfir yedekte çekmiş (45)” gibi cümlelerle de Oğuz kavimlerinin ağzından dinlemekteyiz. Aynı yapılar metnin başka yerlerinde de tekrarlanmaktadır (40, 51). Kafirin verdiği zararları hayvanlar üzerinden anlatmak ve bu yapıları bir ağıt misali tekrarlamak ata ve deveye verilen değer sadece ekonomik olmadığı anlamına gelebilir. Bir başka öyküde aynı bağlamda şu cümleler karşımıza çıkmaktadır:

...develerimi bağırttılar, kara koçta cins atlarımı kişnettiler, kaza benzer kız gelinimiz darda kaldı... s. 205

Develerde develerimi bağırtmadan ...Kazan bana yetişsin

Kara koçta cins atımı kişnetmeden ...Kazan bana yetişsin (209)

Bu örneklerde “develerimi bağırttılar, atlarımı kişnettiler” gibi kullanımlar bu hayvanların sadece maddi değerleri olmadığını gösterir. Hayvanların sıkıntıda olduğu, acı çektikleri ifade edilirken aynı sıkıntı “darda kalan gelin” öznesinde de görülür. Bu insanın çektiği sıkıntı ve hayvanın çektiği sıkıntıyı eşdeğer görmek demektir.

Bu fikri destekleyen ve yine at, deve, koyun üzerinden kurulan başka soylamalar da vardır. Burla Hatun oğlu Uruz’un avdan babası Kazan Bey ile dönmediğini görünce oğlunun başına kötü şeyler geldiğini anlar ve şu soylamayı söyler:

Develerden kızıl deve burdan geçti, yavruları burdan bağırıp beraber geçti

Deve yavrucuğumu aldırışım bağırayım mı

Kara koç atlardan cins at burdan geçti, taycığı kişneyip burdan geçti

Taycığımı aldırışım kişneyeyim mi

Ağıllardan akça koyun burdan geçti kuzucağı meleşip beraber geçti

Kuzucağı aldırışım meleyeyim mi, oğul oğul diye bağırayım mı? (102)

Deve ve yavrusu, at ve tayı, koyun ve kuzusu ile Burla Hatun ile oğlu Uruz arasında kurulan bu paralellik aslında basit bir benzetmeden daha derin anlamlar içerir. İnsan-hayvan örtüşmesi Altay dininin merkezinde yer alır ve Altay insanı etrafında olan biteni kendisine eşdeğer ve hatta üstün gördüğü hayvanlara bakarak anlamaya çalışır. Yine

Burla Hatun ve Uruz arasında geçen bir konuşmada kafirlerin eline düşen Uruz annesine ondan vazgeçmesini, nasıl olsa yeniden oğul sahibi olacağını şu soylamayla söyler:

Hey ana arap atlar olan yerde bir tayı olmaz mı olur
Kızıl develer olan yerde bir deve yavrusu olmaz mı olur
Akça koyunlar olan yerde bir kuzucağı olmaz mı olur
Sen sağ ol kadın ana babam sağ olsun bir benim gibi oğul bulunmaz mı olur (49)

Bir başka hikâyede Kazan Bey'in annesini, eşini ve oğlunu kaçıran kafirle savaşan Karaca Çoban kafirden Kazan'ın annesinin geri verilmesini ister:

Yiğit yiğit atlar ihtiyarlamıştır tay vermez
Kızıl kızıl develer ihtiyarlamıştır yavru vermez
Bre kâfir Kazanın anası ihtiyarlamıştır oğul vermez (52)

Yine başka bir hikâyede Kan Turalı düşmanla savaşırken zor duruma düştüğünde yardımına koşan Selcen Hatun'u tanımaz ve onu tehdit eder. Selcen Hatun buna içerenek şu soylamayı söyler:

Develer yavrusundan döner mi olur, ...
Kara koçta cins atlar taycığını teper mi olur
Ağıllarda akça koyun kuzucağını süser mi olur
Alp yiğitler bey yiğitler sevgilisine kıyar mı olur (139)

Bu örneklerin ortaya koyduğu insan-hayvan örtüşmesi, ortak hayvan ata, konuşan hayvan gibi temalar olmadan da eski Altay inançlarını gözler önüne sermektedir.

Yukarıdaki örneklerde hem bir meta hem de insan-hayvan sembolizminin bir parçası olarak karşımıza çıkan deve aslında Dede Korkut hikâyelerinde tartışmalı ve çelişkili bir statüye sahiptir. Evcilleştirilmiş bir hayvan olarak "katar katar develer" ile deve zenginlik belirtisi pasif bir hayvan olarak resmedilirken Kan Turalı'nın deve, aslan ve boğa ile kahramanın yaptığı dövüş esnasında (123-142) devenin mitolojik bir karakter olarak da karşımıza çıktığı görülmektedir. Devenin en azından Altaylı bir grup tarafından (doğu-kuzey geleneği) ata-hayvan olarak görüldüğü çok yüksek bir ihtimaldir ancak bu mitin diğer daha güçlü mitler karşısında yavaş yavaş yok olmaya başladığı söylenmektedir (Roux, 2005: 333)

Öte yandan boğa iki farklı yerde, Boğaç'ın hikâyesi (20-36) ve Kan Turalı'nın hikâyesinde (123-142)- yine kahramanın savaşip kendini kanıtladığı bir bağlamda ortaya çıkmaktadır. Boğanın da ata-hayvan görüntüsünde mitolojik bir unsur olduğu konusunda daha sağlam kanıtlarımız vardır. Kimi yerlerde kurt döngüsüne rakip olarak boğanın ata-

hayvan olarak benimsendiği, bazı yerlerde iki mitolojik geleneğin de aynı anda varlığını sürdürdüğü, bazı durumlarda da birinin diğerine baskın geldiği düşünülmektedir (Roux, 2005: 324) Boğanın Oğuz Kağan Destanında oynadığı muhtemel ata-hayvan rolünden bahsedilmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde de kahramanın kimliğinin oturduğu iki önemli noktada da boğanın bulunması tesadüf olmamalıdır.

Bir hikâyede sadece boğa ile bir diğerinde ise boğa, deve ve aslan ile yapılan dövüşler mitolojik kökenleri ifşa etmenin yanısıra önemli bir Altay geleneğini de gözler önüne serer. Erkeklerin yiğitlik gösterip kendini ispatladığı güç bir durumdan çıkması sonucu aldığı isim er adı olarak geçmekte ve er adının verildiği tören Türk-Moğol kültürünün en önemli töreni olarak ön plana çıkmaktadır (Roux, 2005: 259). Ergenliğe giriş yani erkek olma mutlaka bir kahramanlık gösterildiği zaman kutlanacak, Altay yaşamındaki en önemli geçiş ritüelidir. Başarı gösterilmesi gereken şey Salur Kazan'ın da söylediği gibi kafa kesmek, kan dökmektir. Hikâyenin bağlamında düşmanla savaşmak olarak algılanan bu durum kitabın geneline bakıldığında farklı yorumlar getirebilir. Avlanmanın metinlerde oldukça sık geçmesi ve Altay halkı için merkezi bir öneme sahip olması er adını almak için avdaki başarının ya da güçlü bir hayvanla gireceği mücadelenin de yeterli olacağını düşündürür.

Kurt ise Altaylılarda en baskın ata-hayvan figürü olmasına rağmen attan daha da geri planda kalmıştır. Eski metinlerde kurdun yiğitliğinden bahsedilirken (Roux, 2005: 230) Dede Korkut'ta kurdun nadiren karşımıza çıkması eski Altay inançlarının solmaya başladığını gösterebilir. Ancak yine de ortaya çıktığı kısıtlı örneklerde kurdun Türk dilli topluluklar arasındaki önemi ve mitolojik geçmişi sezilebilir. Kazan Beyi kurt ile haberleşmeye çalıştığında ondan bilgi almak için ona “kurt yüzü mübarektir” (43) diyerek övgü dolu sözler söyler: “...kara koç atlar gördüğünde kişnettiren, kızıl deve gördüğünde bağıştıran...çakmaklıca çobanları geceleyin koşturan, yurdumun haberlerini biliyor musun söyle bana...” (43-44).

Deve, boğa, aslan, kurt gibi ata hayvanların hikayelerde geçmesinin yanısıra insan ve hayvan arasındaki sınırların bulanıklaştığı şamanistik öğeler de Dede Korkut hikayelerinde karşımıza çıkar. Öncelikle hayvanların pek çok konuda üstün olduğunu ve insanların bu eksiklikleri onları taklit ederek gidermeye çalıştıklarını belirtmiştik. Dede

Korkutun giriş kısmındaki soylamalarda hayvanların bu üstün özelliklerine şu şekilde yer verilir:

Gittikçe yerin otlaklarını geyik bilir.
 Yeşermiş yerlerin çimenlerini yaban eşeği bilir.
 Ayrı ayrı yolların izini deve bilir.
 Yedi dere kokularını tilki bilir.
 Erin ağırını hafifini at bilir.
 Ağır yüklerin zahmetini katır bilir. (17)

Eski Altay dininin kalıntılarını Dede Korkut hikâyelerinde özellikle benzetmelerde görmekteyiz. Tepegözün kara kaplan ve kükremiş aslan olması yani modern yorum ile onlara benzetilmesi; kahramanın “kuş olarak uçayım mı” demesi gibi örneklerde Altay evreninin temelindeki ruhların birbirine bağlılığı ve dönüşümler dünyası ön plana çıkmaktadır. Bu benzetmelerde genellikle kuş figürünün kullanılması Altay Şamanizm’i hakkında bildiklerimize uymaktadır. Ruhun kuş biçimine girmesine Altay topluluklarında çok sık rastlanır, şamana kozmik seyahatinde eşlik eden hayvan genellikle kuşlardır (Roux, 2005: 37). Azrail’in güvercine dönüşmesi ise İslam örtüsünün altında yatan Şamanizm görüngüsünün en çarpıcı örneğidir. Hayvanlar dünyasına dâhil etmesek de “taş kesilmek, taş dönmek” yine eski Altay kültüründen kaynak alan yaygın bir kullanımdır ve Altaylıların dünyasında dağ, taş, nehir gibi cansız varlıkların tini olduğuna inanılır.

Kara kaplan oldu Tepegöz kara kara dağlardan çevirdim yenedim (157)
 Kükremiş aslan oldu Tepegöz kalın sazlarla çevirdim yenedim Basat (157)
 ...doğan kuş olarak uçayım mı... (138)
 Sanki dar yolda dolu düştü veya kara kazın içine şahin girdi (98)
 Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kafire at sürdü (138)
 Azrail bir güvercin oldu pencereden uçtu gitti (115)
 Koşar senin geyiklerin Kazılık Dağı, koşar iken koşmaz olsun taş kesilsin (31)

Dede Korkut hikayelerinde akan suları, biten otları ve koşan geyikleri ile çok canlı ve hareketli bir doğa tasviri yapılır. Ancak bu alelade bir betimleme değildir. Altay kozmolojisinde her türlü varlığı birbirine bağlayan yaşamsal bir güç vardır. İnsan ve hayvan aynı toplumsal şartlar altında yaşar, aynı kadere tabiidir, başlarına iyi ya da kötü şeyler gelir. Bu ortaklıklar sonucu insan kendini hayvana yakın hisseder. İnsanı hayvana ya da diğer canlılara bağlayan bu güç beraberinde toplu sorumluluğu da getirir. Boğaç Han destanında Boğaç hanın annesi oğlunu dağda yaralı bulunca akan sularına, dağlarda gezen hayvanlarına beddua eder. Oğlu ise gerçeği anlatır, durumda onların suçunun olmadığını söyler. Ancak bu konuşma yine de her şeyi bir sorumluluk ağıyla birbirine bağlayan dünya görüşünü açığa vurur.

Koşan geyiklerine beddua etme Kazılık Dağının günahı yoktur
Arslan ile kaplanına beddua etme Kazılık Dağının suçu yoktur (32)

Dede Korkut Hikâyelerinde yukarıdaki örnekler dışında da pek çok şamanistik öge bulunmaktadır. Şölen geleneği, çadır/direk ilişkisi, insanların hayvanlar dışında suyla, ağaçla konuşmaları, aslan tarafından evlat edinilen kahraman, çoban ile perinin doğaüstü birlikteliğinden doğan Tepegöz gibi pek çok olay Şamanizm’le bağlantılı olarak açıklanabilir. Ancak sözlü geleneğe dayalı bu hikâyelerin İslami bir örtü ile gizlendiği aşikârdır. Zamanla birlikte en eski Altay temaları da kendi içinde dönüşüme uğramakta, özgün hallerini yitirmekte, daha akla yatkın, kabul edilebilir seçenekler sunulmaktadır. Örneğin aslan tarafından evlat edilen Basat pekâlâ eski destanlardaki gibi annesi aslan olan bir karakter olabilir. Altaylılarda pek çok boy farklı hayvanlardan geldiğine inanır. Bu inanış çok dile getirilmese de insan-hayvan arasındaki cinsel ilişkiyi gündeme getirmektedir. Bu gerçekliğin inkâr edildiği veya dönüştürüldüğü görülmektedir (Roux, 2005: 291).

Oğuz beylerinin danışmanı, her şeyi bilen bir veli, bilge olarak karşımıza çıkan Dede Korkut’un özgün halinin büyük olasılıkla bir şaman olduğu düşünülmektedir. “Gaipten türlü haberler söyleyen” Dede Korkut hikâye sonlarında dualar eder ve ayrıca yiğitlik gösteren erkeklere isim verilmesinde de ön plandadır. Hikayelerde Hızır Aleyhisselam, Çoban, kırk yiğitler gibi karakterlerin yanısıra yardımcı rolünü üstlenen Dede Korkut aslında Altaylılar arasında rehber hayvan olarak bilenen kurdun rolünü üstlenmiştir (Köksel, 2012). Böylece daha masalsı ve mitolojik öğeler yerine akla yatkın İslami öğeler tercih edilmiştir.

3.2.4.2. Benzetme/Metafor

Dede Korkut Hikâyelerinde hayvanlar üzerinden yapılan benzetme ve metaforlarla sıklıkla karşılaşmaktayız. Bu benzetmelerin eski Altay inançlarının ve hayvana bakış açısının küçük ipuçlarıyla hikâyenin katmanlarına yedirilmiş hali olduğu söylenebilir. Yazıya geçirilmiş destanlar, hikâyeler ve siyasi/tarihi olaylarda geçen hayvan adlarının ardında yatan kültürü şimdiki zamanın bakış açısıyla ele almak bizi hatalı sonuçlara götürecektir. Ne var ki Altay halkları üzerinde tarih boyunca etnografların, seyyahların paylaştıkları pek çok bilgi, Dede Korkut hikâyelerinde metin analizi yoluyla ortaya çıkarılan hayvanların statüsünü destekler niteliktedir.

Benzetmelerin çoğunun hikâyenin kahramanı ya da kahramanlarını tasvir etmek, onların olumlu özelliklerini anlatmak üzere kullanıldığı görülmektedir. “Beri gel arslanım oğul” ya da “kahraman koç yiğitler” gibi kullanımlar bugün bile anlamını koruyan, benzetilen hayvanın sembolik özelliklerinin unutulmadığı benzetmelerdir. Bu benzetmelerin yanısıra “ejderha, yırtıcı kuşun yavrusu, kartal hünerli, kurt ve at” da özneyi yüceltme amacıyla kullanılan hayvanlardır. Ancak bu hayvanların sembolik özellikleri unutulmaya yüz tuttuğu için metindeki kullanımlar modern Türkçede karşımıza çıkmaz.

Hayvan adları kullanılarak yapılan benzetmelerin örnekleri günümüzde her dilde karşımıza çıksa da bu benzetmelerin sembolik kaynağına daha yakın olan eski metinler, unutulmuş bir bakış açısını hatırlatma açısından önemlidir. Hayvanın merkezi bir yerde bulunduğu eski Altay kavimlerinde bir hayvanın adını kullanmak onunla ilişkilendirilen imgenin uyanmasına neden olmakta, kurt ya da ayı gibi güçlü hayvanların isimleri bu nedenle tabuya dönüşebilmektedir. İsim ve onun taşıdığı güç benzetme ve metaforların da kaynağı olmalıdır. Jean Paul Roux’ya göre benzetmelerde söz konusu olan basit bir üslup oyunu değil, ilkel kavimlerin çok daha geniş olan hayal güçlerinin bir ürünüdür. Bu düşünce tarzında benzeyen ve benzetilen arasında yapılan karşılaştırma bize bu iki varlık arasında bir yakınlık olduğunu ve hatta eşdeğer olduklarını göstermektedir. Dahası ontolojik yakınlığın yanısıra benzetilen varlığın üstünlüğünü kabul edip onun gibi olma isteği de gözlenebilir. Türler arasındaki geçişlilik ve dönüşüm de benzetmelerin alt anlamına daha da derinleştirmektedir (Roux, 2005: 223-4).

Benzetmelerde yoğun olarak kullanılan ve birkaç yerde kaplan ile birlikte geçen aslanın Altay köken mitlerinde geçen birkaç ata hayvandan biri olduğuna dair görüşler vardır (Roux, 2005: 334). Dede Korkut hikayelerinin birinde (Tepegöz) Basat adındaki genç bir aslan tarafından büyütülmüştür. Yine hikayelerin birinde kendini ispatlamak isteyen kahraman bir aslan, bir deve ve bir boğa ile dövüşür. İslamiyeti kabul eden ilk Türk olan Satuk Buğra Han etrafında şekillenen birkaç efsanenin birinde Satuk Buğra Han’ın kızı Ala Nur bir gün bir aslanla karşılaşır ve korkusundan bayılır. Ayıldıktan sonra hamile olduğunu fark eder. Daha sonra Tuk Buğra Han ile evlenir ve doğan çocukların isimleri de aslan adını taşımaktadır (Roux, 2005: 334). Aşağıda aslan adının benzetme ve metaforlar yoluyla olumlu ve istenilen bir imgeyi yarattığı görülmektedir. Kaplan da bu sembolik anlamın pekiştiricisi durumundadır.

Ejderha da yiğitlik, mertlik bildiren bir anlamda genellikle kahramanlar için kullanılmış, son örnekte ise kahramanın yenmesi gereken boğa, deve ve arslanı tabir etmiştir. Bu bağlamda ejderha da güçlü olma, acımasız olma anlamları da bulunur. Ejderha Altay kültüründe rastlanılan gerçekdışı bir hayvandır. Türk kavimlerin bayraklarında kurt, aslan gibi hayvanların yanısıra ejderhanın da bulunması (Roux, 2005:388) ve on iki hayvan takviminde nisan ayını temsil etmesi bu kültürdeki önemini gösterir. Ancak ejderhanın Türk kökenli bir hayvan olmadığı, Çin kültüründen etkilenildiği ifade edilmektedir (Roux, 2005:84).

Kartal ve yırtıcı kuş benzetmesi yine akla şamanizmi getiren olumlu benzetmelerdir. Şamanın yardımcı hayvanlarından en önemlisi kuştur çünkü ruhun göğe ulaşması için şamanın kuşa dönüşmesi gerekir. Dini referansları olmasının yanısıra özellikle yırtıcı kuşların gündelik hayata dair bir önemi de bulunur. Şahin, kartal gibi yırtıcı kuşlar avcının en büyük yardımcısıdır. Ayrıca yirmidört Oğuz kolunun ongonları yırtıcı kuşlardır (Roux, 2005: 379-383).

Kızların veya gelinlerin kaza benzetilmesi de Dede Korkut Hikayelerinde birden fazla hikâyede paralel olarak kullanılması açısından incelemeye değer bir olgudur. Kaz döngüsü de kurt gibi Altaylı kavimler tarafından ata hayvan olarak görülen bir başka hayvandır ve pek çok efsaneye kaynaklık etmiştir. Genellikle kuğu gölü efsaneleri başlığında toplanabilecek bu anlatılarda kuğu/kaz giysisi çalınan ve bu nedenle kadın görünümünde kalmak zorunda olan bakireler ve bu kadınlardan doğan çocuklar konu edilir. Bağlam içerisinde ele alındığında kaza benzer kız bir övgüyü andırmaktadır ancak övgüden çok bir mitolojik gönderme söz konusudur (Roux, 2005: 340). Ayrıca kuğu gölü miti Tepegöz'ün hikayesinin anlatıldığı kısımda kuşa dönüşen peri kızı temasıyla yer alır. Dişi perilerle karşılaşan çoban bir peri kızını yakalayarak onu hamile bırakır, peri kızı uçarak kaçar fakat yıl sonunda çobandan emanetini almasını ister.

Ön plandaki bu hayvanların yanısıra hikayelerde insanların kurda, ata ve koça benzetildiği de görülmektedir. Kurdun hikayelerde çok az geçmesi, Altay mitolojisinde önemli bir yere sahip olduğunu bildiğimiz için incelenmesi gereken bir değer/sembol kaybı örneğidir.

Tablo 16 Dede Korkut Hikâyelerindeki Mitolojik Hayvanlar

Aslan
Bu sırada yiğitler meydanının arslanı, pehlivanların kaplanı boz oğlan yetişti (60)
Bayındır Han'ın güveysi, yırtıcı kuşun yavrusu, Türkistan'ın direği, amit suyunun aslanı, Karacuçun kaplanı, yağız al atın sahibi...Hanım Kazan ünümü anla, sözümü dinle ... (82)
... aslan gibi duruşundan, arkaya dönüp bakışından...Ağabeyim Beyreğe benzetiyorum ozan seni (80)
Beri gel arslanım oğul (94)
Aslan adımı saklardım bugün için günü geldi kafir başını kestireyim senin için (95)
Bey yiğit övünürse erkek övünsün aslandır (140)
Aslan soyu sultan kızı (141)
... yırtıcı kuşun yavrusu amit suyunun aslanı Karacuçun kaplanı ... (145)
Aslan yavrusu yine aslandır, babasını at üzerinden kavradı (169)
Alpim Uruz aslanım Uruz ak sakallı babana kıyma oğul (202)
Ejderha
Yiğitler ejderhası Karacık Çoban sopasının ayasına taş koydu attı... (41)
Böyle diyince yiğitler ejderhası Kan Turalı yerinden kalktı (124)
İnsan oğlunun ejderhası Deli Dumrul elini eline çaldı, kah kah güldü (115)
Bunların her birisi bir ejderha idi (125)
Kartal
Dönüp baksa çalımı, kartal hünerli bir güzel iyi yiğit oldu (59)
...Dönüp baksa çalımı, kartal hünerli... Bey Yigenek dört nala yetişti (110)
...kartal hünerli...kudretli Oğuz beylerini bir bir atından yıkıcı, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek dört nala yetişti (54)
Kaz
Kaza benzer kızı gelini feryat ettirdiler (39)
...kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul... (48)
Kaza benzer kızı gelini ak çıkarmış kara giymiş (74)
Kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul (88)
Kaza benzer kızı gelinini Kazan'a karşı gelip elini öptüler (202)
...develerimi bağırtdılar, kara koçta cins atlarımı kişnettiler, kaza benzer kız gelinimiz darda kaldı... (205)
Diğerleri
Kahraman koç yiğitlere çok ülke verdi... (55)
Yedi bayırın kurduna benzerdi yiğitlerim... (147)
At ağızlı Aruz Koca evine dört nala geldi (163)

Hayvanların övgü olarak kullanıldıkları yerlerin dışında birkaç örnekte de aşağılama aracı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde it/köpek, domuz, kuş, deve yavrusu gibi hayvanlara olumsuz özellikler atfedildiği görülmektedir. “Domuz oğlu domuz” şeklindeki aşağılama metinde çok sık geçmese de “kâfir”lerin yaşadığı yerlere “domuz damı” denmesine daha sık rastlanılmaktadır. Altay coğrafyasında domuz yaygın yetiştirilen bir tür değildir ancak Çin’de ve Çin’e yakın yerlerde yaşayan Türk kavimlerinde domuzun bulunduğu bilinmektedir (Roux, 2005: 372). Dışarıdan bakıldığında Altaylıların domuz yememesinin bir tabuya bağlandığı görülmektedir ancak bunun nedeni o coğrafyada domuz bulunmamasıdır. Domuza atfedilen küçük düşürücü

anlamın izlerini eski Altay dini ve kültüründe bulamayız (Roux, 2005: 372). O halde Dede Korkut Hikâyelerinde domuzun kötü bir anlam taşımamasını İslam'ın etkisine bağlayabiliriz.

Köpeğin statüsü ise biraz daha karmaşıktır. Altay mitolojisinde pek çok kavmin kurt ile köpek arasında paralellik kurduğu, pek çok mitolojik anlatıda da kurt ve köpeğin birbirine karıştırıldığı düşünülmektedir. Kurt motifinin ata hayvan olarak kullanıldığı halklarda köpeğin de olumlu bir karaktere bürünmesi beklenebilir (Roux, 2005: 317). Ancak aşağıdaki kullanımlardaki olumsuz anlam şüpheye mahal bırakmaz. Köpeğin özellikle kâfiri betimlerken kullanılması akla yine İslami bir etkinin olup olmadığını getirir ancak Roux'ya göre köpeğe atfedilen olumsuz anlam Moğol kültüründen alınmıştır (Roux, 2005: 226-7). Köpek Dede Korkut hikâyelerinde önemli bir rol üstlenmez ancak bir hikâyede Kazan Beyi düşmanın talan ettiği yurduyla ilgili haber almak için önce suya, sonra kurda en son köpeğe danışır (44). Alternatif bir okuma da bu üç ögenin Altay mitolojisinde önemli yere sahip varlıklar olduğu görülmektedir. Bu üç varlık da Kazan'a cevap veremez ancak bunun İslam'ın aklileştirmesi sonucu geç dönemde eklendiği düşünülebilir.

“Kuş yürekli” ve “kuş kadar oğlan” benzetmeleri de nispeten olumsuz özellikler çağrıştırır. Kuşun, özellikle yırtıcı kuşların Altay dünyasında çok önemli bir yere sahip olması bu kullanımları engellememiş olsa da yine de olumsuz kullanımların nadirliği önemli bir göstergedir.

Lakırdı söyleme bre itim kâfir (40)
 ... hay domuz oğlu domuz diyordu... (81)
 A bey baba, deve kadar büyümüşsün yavrusu kadar aklın yok (93)
 Oğlan kuş yürekli olur, kaçıp anasına gitmiştir dediler (98)
 ...gördü ki at Begil'in Begil üzerinde değil, amma bir kuş kadar oğlandır (172)
 İt gibi güv güv eden çerkes hırslı (196)
 Köpeğim kafir (197)

Hayvanların sembolik özellikleri neticesinde metaforik anlamlar kazanması dışında insanların gözlem yoluyla hayvan hareketlerini kategorize etmeleri ve onları taklit etmeleri Altay toplumunda sık karşılaşılan bir durumdur. Bu ifadeleri kendi zamanının kültürel-dini altyapısına yerleştirecek olursak benzerliğin sadece bir ifade zenginliği değil kökü av ritüellerine uzanan bir insan-hayvan ittifakının izleri olarak görülebilir. Deve gibi

bağırarak, aslan gibi kükremek, kurt gibi uluşmak eski Türkçede sık rastlanılan deyişlerdir. Alp Er Tonga defnedilirken insanların kurtlar gibi uluduğu rivayet edilir (Roux, 2005: 150). Hayvanlar gibi ses çıkarmak aslında onların dilini konuşmak anlamına gelir ve insanı hayvanla özdeşleştiren pek çok şamanistik ritüelin bir parçasıdır.

Muhammede salavat getirdi, deve gibi bağırdı, arslan gibi kükredi... (108)
 Kız köşkten bakıyordu, eli ayağı gevşedi, kedisi miyavladı, avsıl olmuş dana gibi ağzının suyu aktı (129)
 İki hasret birbiriyle buluştular, ıssız yerin kurdu gibi uluştular... (150)
 Erkek deve gibi Tepegöz'ü dizi üzerine çökeltti (163)
 ...meydanda boğa gibi süsüştüler, göğüsleri delindi, mızrakları kırıldı ... (175)
 Sıçrayıp şahin gibi kafirin boğazını eline aldı (176)
 ...doğan kuş olarak uçayım mı... (138)

3.2.4.3. Dizgesel-İşlevci Analiz

i. Eylemsel Cümleler

Daha önce de belirtildiği gibi, eylemsel cümleler başlayan ve biten bir eylemi, bir başka deyişle bir değişimi anlatırlar. Bu değişim/dönüşüm sadece özneyi etkiliyor ise özne aktör rolündedir. Değişim öznenin yanısıra başka bir katılımcıyı da etkiliyor ise bu durumda eylemin içerisine çekilen diğer katılımcı erek rolündedir.

Dede Korkut Hikâyelerinde tıpkı Oğuz Kağan Destanında olduğu gibi eylemsel cümlelerin ezici çoğunluğu söz konusudur. Nesilden nesile aktarılan, ilgi çekici kahramanlık öykülerinden oluşan bir metinde hareket, değişim ve dönüşümün ön planda olması beklenmelidir. Eski Altay toplumunun önemli bir bileşeni olan hayvanların bu değişim atmosferindeki yeri konusunda ise eylemsel cümlelerde üstlendikleri gramatik roller yol gösterici olabilir.

Hikâyelerde hayvanlardan bahsedilen cümlelerden 446'sı eylemsel cümlelerdir. Örneklerin arasında hayvanların aktör rolünü üstlendiği 110 örneğe karşı, hayvanların erek rolünü üstlendiği 322 adet örnek bulunmaktadır. Ayrıca hayvanlar eylemsel cümlelerde belirtecimsi olarak da 14 kez yer almaktadır.

Hayvanların aktör rolünde oldukları, yani bir özne olarak değişimi başlattıkları 110 örnekte müthiş bir hayvan çeşitliliği gözlenmektedir. Dede Korkut hikâyelerinin geçtiği doğal ortamın birebir yansıtılması mümkün olmamakla birlikte, eylemsel cümleler hem

doğal habitatlarındaki yabani hayvanları bağımsız ve yetkin birer özne olarak portre eder, hem de evcilleştirilip insanların yaşam alanlarına eşlik eden pek çok hayvanı okuyucu/dinleyiciye hatırlatır. Pek tabii ki bütün yabani ve evcil hayvanların hikâyelerde geçmesi beklenemez. Tam da bu nedenle binlerce hayvan türü içerisinde sadece birkaçının bu hikâyelere sızması bize o hayvanların Altay kültüründeki önemini gösterir. Aktör rolündeki hayvanlar arasından bazıları şunlardır: köpek, deve, boğa, at, yılan, kuzgun, geyik, koyun, kurt, pire, bit, kuğu kuşları, sülün, keklik, ördek, şahin, aslan, kaplan.

Hikâyelerdeki aktör hayvanlar farklı bağlamlarda karşımıza çıkabilir. Boğa, deve, aslan gibi mitolojik bir öneme de sahip olan hayvanlar özellikle kahramanın kendisini ispatlaması gerektiği durumlarda kahramanın karşısına yeneceği bir rakip olarak çıkar. Avcı-toplayıcı toplumların geçiş ritüellerini anımsatan bu dövüşlerde hayvanlar güçlü, korkutucu ve özgür bireylerdir. Kahraman bu hayvanları yenerek ismini hak eder, kendini kanıtlar. Bunun dışında geyik, kuzgun, keklik, ördek gibi yabani hayvanların doğal ortamlarındaki hareketleri ile köpek, at, koyun, deve gibi evcilleştirilmiş hayvanların da eylemlerine yer verilmiştir.

Tablo 17 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Boğa da oğlana sürdü geldi. S. 25
...bir derenin içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar s. 30
Oğlanın iki köpekceğizi var idi, kargayı kuzgunu kovalardı, kondurmazdı. S. 30
Koşar senin geyiklerin Kazılık Dağı s. 31
Develerden kızıl deve gider ise benim gider s. 34
...yumruğumda çarpınan benim şahin kuşumu ölüyor gördüm s. 42
...kara koç atlar gördüğünde kışnettiren [kurt] s. 43
Yiğit yiğit atlar koştu, nalı düştü s. 55
Pireler Deli Karçar'a üşüştüler s. 68
Sanki dar yolda dolu düştü veya kara kazın içine şahin girdi s. 98
Birdenbire Oğuz'un üzerine bir sürü geyik geldi s. 62
Boğanın canı acımişti, kendisini yüksek bir yerden attı s. 168

Eylemsel cümlelerde erek rolünü üstlenen hayvanlar sayı olarak çok daha fazladır ancak aktör hayvanlar kadar çeşitlilik göstermezler. Aktör hayvanlardan pek çoğu aynı zamanda erek rolü de üstlenmektedirler fakat özellikle kuzgun, şahin, sülün, keklik gibi kuşların erek rolde olmalarına fazla rastlanmamaktadır. Hayvanların erek rol üstlendikleri cümlelerde hayvanlar kahramanın mücadelesinin bir parçası ve eylemlerin hedef noktası

olabilirler. Bunun yanısıra özellikle geyik söz konusu olduğunda insanların avlanma eylemlerinin nihai hedefi olarak karşımıza çıkabilirler. Öte yandan koyun ve deve gibi sürü hayvanları ise “alınan, verilen, kesilen, kaçırılan” mal-mülk kategorisindedir. Evcilleştirilen ve pastoral göçebe toplumlarda zenginlik göstergesi olan küçükbaş ve büyükbaş hayvanlardan koyun, deve ve at manzum kısımlarda pek çok tekrarlamayla çok sık karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik önemleri bir yana, bu üç hayvan insan topluluklarıyla o kadar iç içedir ki insanlar kaderlerini, olayları, duyguları anlatmak için onlarla kendi aralarında paralellik kurmuşlardır.

Tablo 18 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler

...kuşun alaca kanını, kumaşın temizini, kızın güzelini ...Bayındır'a hisse çıkardılar s. 89
Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıya tutup vurdu s. 25
Oğlan bıçağına el attı, boğanın başını kesti s. 25
...geyiği kovalıyordu, getiriyordu, babasının önünde vuruyordu s. 28
Boğanın zincirini aldılar, salı verdiler s. 130
Kan Turalı ...boğanın alnına öyle bir yumruk vurdu ki boğayı kıcı üzerine çökertti s. 130
...aslanın ağzını gözetip öyle bir yumruk vurdu ki yumruk çenesine dokundu ufattı s. 132
Arka Beli Ala Dağı avlayarak kuşlayarak aşmadın mı s. 130
Alaca geyik yabani geyik kovalardım s. 141
Uçanlardan kaz tavuk yürüyenlerden geyik, tavşan bu avluya doldurup Oğuz yiğitlerine bunu tuzak yapmıştı s. 178
Yabani geyik, kaz, tavuk kestiler, yediler içtiler s. 178
Kara boğa geldiğinde hurdaşaş eyledin Kükremiş aslan geldiğinde belini büktün Kara erkek deve geldiğinde niye geçtin Kara boğa geldiğinde kıpırdatmamış Kükremiş aslan geldiğinde belini bükmüş Kara deve geldiğinde niye geçmiş derler s. 133

Bununla birlikte bu üç hayvandan “at” 322 örnekten 183’ünü oluşturmaktadır. Atın bu denli ön planda olması onun hem mal varlığının bir parçası hem de bir ulaşım aracı olarak kullanılmasından kaynaklanıyor olabilir. Gramatik açıdan bakıldığında 183 cümlede erek rolü üstlenmesi atı Dede Korkut hikâyelerinin en pasif hayvanı yapar. At aktör olarak 110 cümlelerin 23’ünde geçmekte ve böylece aktör hayvanların %20,9’unu temsil etmektedir. Erek rolde olan hayvan örneklerinin %56,8’ini at oluşturmaktadır. Altay kültüründe atın merkezi bir yerinin olması bu sonuç ile bağdaşmamaktadır. Dede Korkut hikâyelerinin yazıya geçirilmesi esnasında belki de kaynak aldığı kültürün yavaş yavaş değiştiği, atın da merkezi rolünü kaybetmeye başladığı öne sürülebilir. Ne var ki sadece eylemsel

cümleler bize yeterince bilgi vermez. Diğer cümle tarzlarında atın yeri ve değeri tekrar gündeme gelecektir.

Tablo 19 Dede Korkut Hikâyelerinde Atların Erek Rolünde Olduğu Eylemsel Cümlelerden Örnekler

..yapayalnız kafiye at tepti, kılıç vurdu s. 108
Altındaki kara aygırı bana ver yiğit...s. 108
Cins atını çevirdi, çekilip döndü s. 148
Yağız al atını çekti, sıçrayıp bindi s. 39
Yağız al atını mahmuzladı Kazan Bey yola gitti s. 42
Yağız al atını ökçeledi, kâfirin geçtiği yola düştü gitti s. 43
İkisi de atlandılar, meydana çıktılar s. 64
Bir at bulursam tutayım bineyim dedi s. 74
Seninle meydanda at koşturmadık mı s. 86
Oğlu Uruz gemini çekti, büyük cins atını oynattı... s. 94
Teklifsizce kafiye at sürdüler, kılıç vurdular s. 110
Yedi gün yedi gece at koşturdu s. 135

Genel olarak aktör rolündeki hayvanların erek rolündeki hayvanlardan daha fazla çeşitlilik göstermeleri hayvanların da bir parçası olduğu yanı başlarındaki devingen doğa görüntüsünün bir kanıtıdır.

Dede Korku Hikâyelerinde hayvanların dahil olduğu sadece bir adet edilgen cümle ve 11 adet ettirgen cümle bulunmaktadır. Ettirgen cümlelerde genellikle at, deve ve koyun gibi hayvanların kestirilmesi, hayvanların savaştırılması ya da düşman tarafından bağırılması, kişnetilmesi gibi kullanımlar görülmektedir. Oldukça uzun bir metin olan Dede Korkut Hikâyelerinde bu derece az edilgen-ettirgen yapının görülmesi hayvanların pasif nesnelere olarak görülmediğini ortaya koymasından çok önemlidir.

Tablo 20 Dede Korkut Hikâyelerinde Edilgen-Ettirgen Cümleler

Kırk ince belli kız çocuğu ile kara aygırını çekti s. 108
Gene ziyafet tertip edip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti s. 21
Bir yazın bir kışın boğa ile erkek deveyi savaştırdılar s. 24
...aslan ile kaplana bir oğul yedirdinse söyle bana...s. 30
Hay ne oturuyorsun, köpeğini havlatmayan, kedini miyavlatmayan alplar başı Kazan oğlancığı ile sarhoş olup yatıyorlar dedi. S. 93
...Kazan'ın geldiğini işitti, attan aygır, devenden erkek deve, koyundan koç kestirdi s. 98
Arı gölün ördeğini şakıyıp alan...cümle kuşlar sultanı kartal kuşu kanadı ile saksağana kendisini bağırır mı s. 134
Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi s. 142
Koşucu olan atların tavlısından o zalim seçti demek kardeş s. 156
Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdiler s. 182
...develerimi bağırtdılar, kara koçta cins atlarımı kişnettiler, kaza benzer kız gelinimiz darda kaldı... s. 205

ii. Zihinsel Cümleler

İç dünyamızı betimleyen zihinsel cümleler Dede Korkut hikâyelerinde eylemsel cümleler kadar fazla yer tutmamaktadır. Ancak yine de dış dünyanın kahraman ya da diğer hikâyedeki diğer insanların üzerindeki etkisi zihinsel cümleler yoluyla çokça verilmiştir. Hayvanların dahil edildiği zihinsel cümlelerde ise hayvan ya zihinsel durumların öznesi yani sezicinin (*senser*) ta kendisi, ya da algılanan olgudur (*phenomena*).

Dede Korkut hikâyelerinde hayvanların da bir parçası olduğu zihinsel cümlelerin sayısı 71'dir. Bu cümlelerin 6 tanesi "görmek, duymak, fark etmek" gibi "algı" fiilleri grubuna girmektedir, ancak 6 cümlede de sadece "görmek" fiili kullanılmış, diğer algılama kanalları temsil edilmemiştir. "Görmek" fiilinin kullanıldığı 6 cümleden 4'ünün algılayıcısı yani gören kişi bir insandır. 2 cümlede ise gören canlı bir "at"tır ve iki örnekte de daha sonra değinilecek olan idrak anlamı da görme eylemine eklenmiştir. Bu bağlamda atın zihinsel cümlelerde algılayıcıya atfedilen "bilinçli olma" "insan benzeri olma" gibi özelliklere sahip olduğu ifade edilebilir.

"Duygu" fiilleri 24 cümlede "beğenmek, övmek, ürkmek, kızmak, canı acımak, korkmak, beddua etmek, yazık olmak" olarak kullanılmıştır. Beğenilen-övülen hayvan büyük çoğunlukta at, sadece bir örnekte atların yansıra deve ve koçlardır. Atın Altay kültüründeki değeri burada da ispatlanmaktadır. Metinde ayrıca çoban erkeçe "kızır", yılandan "korkulur mu" diye yorum yapılır ve oğlu kaybolan ana geyiklere, aslana, kaplana – aslında genel olarak Kazılık Dağı'na- beddua eder. Bu örneklerde hayvanlar insanların duygu durumuna tesir eden olgulardır (*phenomena*). Bu örneklerin yansıra hayvanların kendi iç dünyalarına da yer verilmiş, ürken at, koyun, deve, koç ve kısraklardan ve canı yanan boğadan aslandan korkan attan bahsedilmiştir.

"İdrak" fiilleri ise 9 örnekte karşımıza çıkmaktadır ve bu örneklerde "bilmek ile tanımak" fiilleri kullanılmıştır. İdrak cümlelerinde karşımıza beklentimiz dışında bir durum çıkmaktadır. Daha önceden de belirtildiği gibi zihinsel cümlelerin algılayıcısının insan olması beklenir. Çünkü bilmek, tanımak gibi soyut süreçler yüksek bir zihin kapasitesi gerektirir ve dilin gramer yapısı genellikle bu özelliği insanlara atfetme eğilimi gösterir.

Oysa 9 örneğin 8’inde bilen/tanıyan algılayıcı bir hayvandır. “Bilmek” eylemi deve, tilki, at, katır, geyik, koç, eşek gibi hayvanlar tarafından gerçekleştirilir. Bu kullanımda akla, hayvanların insanlardan daha yetenekli ve üstün olduklarının düşünüldüğü zamanları getirir. Hatta belki de bu dönemin bir kalıntısıdır. “Tanımak” eylemi ise kendi sahibini görüp tanıyan bir boz aygır tarafından gerçekleştirilir. Böylece ata ve diğer bahsedilen hayvanlara insani yetenekler atfedilir.

Zihinsel cümleler içerisinde 32 örnek ile en fazla temsil edilen alt başlık “istek” fiilleridir. Hayvanların istenilen olgu olduğu durumlar 30 örnek ile ezici çoğunluktadır. 2 örnekte ise hayvanların algılayıcı konumuna geçip kendi isteklerini dile getirdikleri görülmektedir. Olgu statüsündeki hayvanlar özellikle dilek kipi kullanılarak insanların hayvanlar üzerindeki güçlerini ortaya koydukları örneklerde göze çarpar. “Atın sendelemesin”, “atlar sana binek olsun”, “develer sana yük taşıyıcı olsun” gibi formüle edilen pek çok cümlede hayvanların ekonomik, askeri vs. Başarıları ve çıkarları doğrultusunda bir araç olarak tasarlandığı görülmektedir. Birkaç örnekte ise hayvanlar ahlaki bir beklentiye ya da askeri başarıyı karşılayamayan insanlara ceza/ilahi adalet olarak karşımıza çıkar: “senden sonra birini seversem yılan olup beni soksun”, “devenin göğsü altında kalayım”, “kükremiş aslanın pençesinde didileyim”. İki örnekte ise boğanın ve kuzgunun kendi isteklerine kulak vermekteyiz. Boğa karşılaştığı kahramanı “helak etmek” isterken, kuzgun ise ormanda yaralı halde yatan oğlanın üzerine konmak ister. Örnekler az da olsa hayvanların da tıpkı insanlar gibi dileklerinin olduğunu yansıtmak önemli bir göstergedir.

Sonuç olarak her dört zihinsel cümle türünde hayvanların iç dünyasından örnekler verilmiş ve gramer açıdan insana atfedilen zihinsel yeteneklerin hayvanlar için de geçerli olduğu ima edilmiştir.

Tablo 21 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Zihinsel Cümlelerden Örnekler

Boz aygır da Beyreği görüp tanıdı, iki ayağının üzerine kalktı kişnedi s. 75	Algı
...yumruğumda çırpınan benim şahin kuşumu ölüyor gördüm s. 42	Algı
Altımda al aygırımı ne beğenmezsin, seni gördü oynar s. 173	Algı
Koşan geyiklerine beddua etme Kazılık Dağının günahı yoktur s. 32	Duygu
Ansızın koyun ürktü s. 152	Duygu
Çoban erkeçe kızdı, ileri vardı s. 152	Duygu
Salur Kazan ne atını övdü ne kendisini övdü ... s. 166	Duygu
Boğanın canı acımişti, kendisini yüksek bir yerden attı s. 168	Duygu
Altımda al aygırımı ne beğenmezsin, seni gördü oynar s. 173	Duygu

Aslan haykırdı, meydanda ne kadar at var ise kan kaşandı s. 131	Duygu
Aygırları görünce beğendi, develeri gördüğünde beğendi, koçları görünce beğendi, köpekleri görünce kah kah güldü. s.68	Duygu
Gittikçe yerin otlaklarını geyik bilir. s. 17	İdrak
Ağır yüklerin zahmetini katır bilir. s. 17	İdrak
Altındaki al aygırı biliriz Begil'indir Begil hani...s. 174	İdrak
Boz aygır da Beyreği görüp tanıdı, iki ayağının üzerine kalktı kişnedi s. 75	İdrak
Diledi ki oğlanı helak kılsın s. 25 [boğa]	İstek
Kara kuzgun kan görüp oğlanın üstüne konmak isterdi s. 30	İstek
Koşar iken ak boz atın sendelemesin s. 36	İstek
Tavla tavla koç atlarım sana binek olsun s. 120	İstek
Katar katar develerim sana yük taşıyıcısı olsun s. 120	İstek
Ya kara erkek devenin göğsü altında kalayım ...s. 127	İstek
Karacık Çoban anamı kafirden dileyeyim at ayağı altında kalmasın dedi s. 51	İstek
Kadir kor ise geceleyin at sürüp geçeyim s. 127	İstek

iii. İlişkisel Cümleler

Dede Korkut hikâyelerinde hayvanların dâhil edildiği ilişkisel cümlelere bakıldığında, 63 adet ilişkisel cümlenin 40'ı niteleyici özelliktedir. Yani cümlelerin çoğunda hayvanları sınıflandırma, onları belli bir gruba dahil etme söz konusudur. Bu cümlelerin bazılarının sembolik anlamları vardır. “At ayağı çabuk ozan dili çevik olur” gibi cümlelerde görüldüğü üzere sembolik anlamlı cümlelerin çoğunun ilişkisel özellik taşıdığı görülmektedir.

63 cümleden 23'ü ise belirleyici (*identifying*) cümlelerdir. Hikâyelerde hayvanların geniş kategoriler altında genelleştirilmeyip biricik özellikler atfedildiği bu cümlelerde geçen hayvanlar aslan, deve, boğa gibi kahramanın karşısında gücünü ispatladığı mitolojik öneme sahip hayvanlar ile köpek, at gibi Altay kültürünün merkezinde yer alan hayvanlardır. Niteleyici cümlelerin belirleyici cümlelerden sayıca fazla olması beklenen bir durumdur. Altaylılar etraflarındaki doğanın bir parçası olan hayvanları belli kategorilere dahil ederek anlamlandırmışlardır.

İlişkinin moduna göre “niteleyici ve belirleyici” olarak ikiye ayrılan ilişkisel cümleleri bir başka analiz açısından da üçe ayırabiliriz. Pekiştirmeli (*intensive*) cümlelerde iki katılımcı arasında kurulan ilişki “yiğit yiğit atlar ihtiyarlamıştı” ya da “Azrail bir güvercin” oldu gibi zaman içerisinde niteliklerdeki değişimi yansıtabilir veya “kurt yüzü mübarektir”, “...kara erkek deve güzel” gibi ifadeler hayvanların o anki durumunu

niteler. Pekiştirmeli cümleler 35 örnek ile en fazla temsil edilen türdür. Bu cümlelerin ardından 18 örnek ile iyelik (*possessive*) cümleleri gelmektedir.

İyelik cümleleri adından da anlaşılacağı gibi “sahip olma” ilişkilerini bildirir. Bu cümlelerin sıklığı ve içerik analizi hayvanlar söz konusu olduğunda önemlidir çünkü bizlere hayvanlara mal gözüyle bakılıp bakılmadığını gösterir. Dede Korkut’ta at, deve, koyun gibi hayvanlar şüpheye mahal bırakmayacak şekilde mal/mülk ilişkileri içerisinde anılırlar. İyelik cümlelerinde de bunun örnekleriyle karşılaşırız. “Benim de içinde bineğim var”, bu at Bengil’indir”, “Develerini güdünce devecinim” gibi cümleler geçimini hayvancılıkla sağlayan topluluklarda karşılaşılabileceğimiz kullanımlardır. Ancak yine de 63 cümlenin sadece 18’inde bu tarz ekonomik bağlantılara yer verilmesi hayvanları kategorize ederken ekonomik değerlerinin ön planda olmadığı anlamına gelmektedir.

63 örneğin 10 cümlesi ise dolaylı (*circumstantial*) cümlelerdir. Bu cümlelerde katılımcı bir zarf edatı aracılığıyla cümleye dahil olmakta ve cümleye zaman, mekân, sebep-sonuç, eşlik etme gibi anlamlar katmaktadır. “Boğanın boynu mızrak gibi”, “yaban eşiği ile yaban geyiğe komşu yurdum”, erkek kuzu kurban için” gibi cümleler dolaylı cümlelere örnek gösterilebilir. Bu cümlelerde daha fazla hayvan çeşitliliği gözlenmekte, koyun, geyik gibi çokça bahsedilen hayvanların yanısıra kuzgun, tazi, pire, kurt, eşek gibi daha az sıklıkta bahsedilen hayvanların bulunması hikâye anlatıcılarının etraflarındaki hayvan çeşitliliğini bu şekilde hikayelerine aktardıklarını göstermektedir.

Tablo 22 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu İlişkisel Cümlelerden Örnekler

...yaban eşiği ile yabani geyiğe komşu yurdum... s. 42	Dolaylı
Semiz koyun zayıf toklu bayırda kalsa kurt gelip yemezdi sapanının korkusundan s. 51	Dolaylı
A bey baba işitiyorum amma Afaratta erkek kuzu kurban için... s. 96	Dolaylı
Gördü ki uçanlardan kuzgun kalmış, tazi dolaşmış yurtta kalmış... s. 42	Dolaylı
Der: Dede ya hani benim pirelerim? S. 68	Dolaylı
...gövdesi pireden görünmez... s. 68	Dolaylı
At ayağı çabuk ozan dili çevik olur s. 24 –tekrar s. 33	Pekiştirmeli-Niteleyici
Kurt yüzü mübarektir, kurt ile bir haberleşeyim dedi s. 43	Pekiştirmeli-Niteleyici
Yiğit yiğit atlar ihtiyarlamıştır tay vermez s. 52	Pekiştirmeli-Niteleyici
Kızıl kızıl develer ihtiyarlamıştır yavru vermez s. 52	Pekiştirmeli-Niteleyici

Baktı gördü ki bir sultan semiz yabani geyiktir s. 63	Pekiştirmeli-Niteleyici
Azrail bir güvencin oldu, pencereden uçtu gitti s. 115	Pekiştirmeli-Niteleyici
Boynuzu elmas mızrak gibi s. 130	Pekiştirmeli-Niteleyici
Hanım sazdan bir aslan çıkıyor, at vuruyor, sallana sallana yürüyüşü adam gibi, at basarak kan sömürüyor s. 152	Pekiştirmeli-Niteleyici
Yanaşıp yola girince kara erkek deve güzel. s.17	Pekiştirmeli-Niteleyici
Kara koç atlar esen olsa tay doğurur Develerde kızıl deve esen olsa yavru verir Ağıllarda akça koyun esen olsa kuzu verir s. 106	Pekiştirmeli-Niteleyici
...büyük cins atı oğlanın oklanmış yatıyor s. 103	Pekiştirmeli-Niteleyici
Kara kaplan oldu Tepegöz kara kara dağlardan çevirdim yenemedim s. 157	Pekiştirmeli-Niteleyici
Kükremiş aslan oldu Tepegöz kalın sazlarla çevirdim yenemedim Basat s. 157	Pekiştirmeli-Niteleyici
O Nuh peygamberin eşeği asıllıdır. s. 19	Pekiştirmeli-Belirleyici
And içeyim bu sefer boğaz kısırağa bindiğim yok, ...köpeğimizin adı Barak değil miydi? s. 84	Pekiştirmeli-Belirleyici
Canavarlar sultanı aslandır, onunla da oyun gösterebilir s. 131	Pekiştirmeli-Belirleyici
Canavarların başı devedir, onunla da oyununu oynasın dedi s. 132	Pekiştirmeli-Belirleyici
Anamın adını dersin kükremiş aslan... s. 161	Pekiştirmeli-Belirleyici
O üç canavarın biri kükremiş aslan idi, biri kara boğa idi, biri de kara erkek deve idi s. 125	Pekiştirmeli-Belirleyici
Meğer hanım, Bayındır Han'ın bir boğası var idi, bir de erkek devesi var idi. s. 24	İyelik-Niteleyici
Senin de içinde bineğin var ise söyle bana s. 34	İyelik-Niteleyici
Benim de içinde bineğim var s. 35	İyelik-Niteleyici
Develerde kızıl deve senin gider, benim de içinde yük taşıyıcım var s. 35	İyelik-Niteleyici
Ağıllarda on bin koyun senin gider benim de içinde etliğim var s. 35	İyelik-Niteleyici
Kazan Bey der bu hüner atın mıdır erin midir? s. 166	İyelik-Niteleyici
Yok, at işlemese er övünmez, hüner atındır dedi s. 166	İyelik-Niteleyici
Hani hanım altında güzel atın yok s.167	İyelik-Niteleyici
Bu at Bengil'indir biz kaçırız s. 172	İyelik-Belirleyici
...gördü ki at Begil'in Begil üzerinde değil, amma bir kuş kadar oğlandır s. 172	İyelik-Belirleyici
...at , giyim, kuşam ve miğfer Begil'in, Begil içinde değil dedi s. 172	İyelik-Belirleyici
Develerimi güdünce devecim misin s. 187	İyelik-Belirleyici
Kara koçumu güdünce at çobanım mısın s. 187	İyelik-Belirleyici
Develerini güdünce devecinim ...s. 188	İyelik-Belirleyici
Kara koçunu güdünce at çobanımın ..s. 188	İyelik-Belirleyici
... tavlavla koç atları sorar olsan Ağabeyim Beyreğin bineği idi Katar katar develeri sorar olsan Ağabeyim Beyreğin yük taşıyıcısı idi Ağıllarda akça koyunu sorar olsan Ağabeyim Beyreğin şöleniydi s. 78	İyelik-Belirleyici

iv. Sözel Cümleler

Sözel cümleler bir hikâyenin anlatıldığı destan benzeri metin türlerinde sıklıkla geçmesi beklenen yapılardır. Genellikle “söyledi, dedi” şeklindeki örnekler akla gelse de sözel cümleler aslında geniş bağlamda her türlü sembolik anlam değiş-tokuşu durumunda karşımıza çıkabilirler.

Hayvanların geçtiği 10 sözel cümlede yaygın sözel fiil “sormak”tır ve sorgulanan şey hayvanların sahibinin kim olduğudur. Bu örneklerin yanısıra “haberleşmek” fiili hem kurt hem de köpek için kullanılmıştır. Bu örnekler Altay kozmolojisinden etkilenen hayvana bakış açısının dönüşüm evrelerinden ileriki bir aşamayı göstermesi açısından önemlidir. Cümlelerde kahraman, kurt ve köpek ile haberleşmek ister fakat “kurt nasıl haber versin” “köpek nasıl haber versin” denilerek bu iletişim koparılır. İlk analiz edilen Oğuz Kağan destanı hatırlanacak olursa destanda Oğuz Kağan’a yardım eden mavi yeleli kurt Oğuz Kağan ile konuşmakta ve onu yönlendirmekteydi. Hayvanlarla iletişim kurmak ve onlarla konuşmak Altaylılarda yaygın ve olağan bir görüngüdür. Öyle ki insanlardan daha üstün yeteneklere sahip olan hayvanlar bu becerileri sayesinde gelecekte de haber verirler. Oğuz Kağan destanında bu bakış açısı yansıtılırken Dede Korkut hikâyelerinde yavaş yavaş eski Altay dininin izlerinin kaybolduğunu görmekteyiz. Yine de tam bir dönüşümden bahsedemeyiz çünkü kahramanın kurt ve köpekle haberleşmeye çalışması (hikâyede kahraman ayrıca suyla da haberleşmeye çalışır) anlatıcı bunu mantıksız bulsa da önemli bir tarihsel anlayışa ve eski bir kültürel katmana işaret etmektedir.

Tablo 23 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Sözel Cümleler

Kurt nasıl haber versin s. 44
... tavla tavla koç atları sorar olsam binek kimin Katar katar develeri sorsam yük taşıyıcı kimin Ağıllarda akça koyunu sorar olsam şölen kimin s. 77
... tavla tavla koç atları sorar olsan Ağabeyim Beyreğin bineği idi Katar katar develeri sorar olsan Ağabeyim Beyreğin yük taşıyıcısı idi Ağıllarda akça koyunu sorar olsan Ağabeyim Beyreğin şöleniydi s. 78
Kurt yüzü mübarektir, kurt ile bir haberleşeyim dedi s. 43
Kazan kara köpek ile haberleşti s. 44
Köpek nasıl haber versin s. 44

v. Davranışsal Cümleler

Davranışsal cümleler genellikle insanlara atfedilen fizyolojik ve psikolojik davranışları örneklerler. Kendilerine ait özelliklerden çok hem eylemsel hem de zihinsel cümlelerin özelliklerinin bir karışımıdır. Davranışsal cümleler iç dünyamızda yaşadıklarımızın dışı yansıtılmasıdır. Dede Korkut hikâyelerinde 15 cümle ile örneklendirilen davranışsal cümleler sayıca az olsa da hayvanları da insan benzeri bilinçli varlıklar olarak portre etmeleri açısından önemlidirler. 15 örneğin 14'ünde özne bir hayvanken 1 örnekte özne insandır: “köpekleri görünce kah kah güler”. Atın sahibini görüp kişnemesi, homurdanmaları, aslanın haykırması, boğanın soluması bilinç gösteren fizyolojik süreçlerin bir görüntüsü olarak karşımıza çıkarken çayır kuşlarının ötmesi, kuzuların meleşmesi sözel cümlelere yaklaşan doğayı sesler ve görüntüler ile gözümüzde canlandıran örneklerdir. Bunların yanısıra kazların oturması, atın yatması gibi vücut pozisyonları ve duruşları da eylemsel cümlelere yaklaşan davranışsal cümle örnekleri olarak gösterilebilir.

Bu örnekler içerisinde özellikle son örnekte paralel yapılar yardımıyla hayvan ve insan arasında benzetme yapılmakta ve bu metafor yoluyla kahramanın annesi ne kadar üzüldüğünü ifade etmektedir. Devenin, atın ve koyunun yavrularıyla önünden bağırıp geçmesinin altında yatan anne hayvan-yavru hayvan arasındaki duygusal bağın ne kadar kuvvetli olduğunu bilen kahramanın annesi oğlunu kaybedince “kuzucağımı aldırımışım meleyeyim mi, oğul oğul diye bağırayım mı” diyerek acısını hayvan kimliğine bürünerek paylaşmaktadır.

Tablo 24 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Davranışsal Cümleler

...büyük cins atlar sahibini görüp homurdandığında... s. 21
... sakalı boza çalan çayır kuşu öttüğünde...s. 27
...büyük cins atlar sahibini görüp homurdandığında s.28
Boz aygır da Beyreği görüp tanıdı, iki ayağının üzerine kalktı kişnedi s. 75
Kut kut boğa solumaya başladı s. 130
Aslan haykırdı, meydanda ne kadar at var ise kan kaşandı s. 131
Deve bağırdı s. 134
Gördüler bir sürü kaz oturuyor s. 191
...büyük cins atı oğlanın oklanmış yatıyor s. 103
Akça koyunlarım meleşmeden ... Kazan bana yetişsin s. 209
...sakalı boza çalan çayır kuşu öttüğünde...s. 21
Aygırları görünce beğendi, develeri gördüğünde beğendi, koçları görünce beğendi, köpekleri görünce kah kah güldü. s.68

Develerden kızıl deve burdan geçti, yavruları burdan bağırap beraber geçti Deve yavrucuğumu aldırılmışım bağırayım mı Kara koç atlardan cins at burdan geçti, taycığı kişneyip burdan geçti Taycığımı aldırılmışım kişneyeyim mi Ağıllardan akça koyun burdan geçti kuzucağı meleşip beraber geçti Kuzucağımı aldırılmışım meleyeyim mi, oğul oğul diye bağırayım mı? s. 102
---

vi. Varoluşsal Cümleler

Genellikle hikâyelerin ilk kısımlarında karakterleri, hikâyenin geçtiği ortamı açıklayarak okuyucuyu hazırlayan varoluşsal cümleler hayvanlar söz konusu olduğunda Dede Korkut hikâyelerinde fazla temsil edilmemektedir. Örnek olarak verilen üç cümle de aslında sembolik olarak kullanılmış, yine anne hayvan – yavru hayvan arasındaki ilişki insanlara yansıtılmıştır.

Tablo 25 Dede Korkut Hikâyelerinde Hayvanların Dâhil Olduğu Varoluşsal Cümleler

Hey ana arap atlar olan yerde bir tayı olmaz mı olur s. 49
Kızıl develer olan yerde bir deve yavrusu olmaz mı olur s. 49
Akça koyunlar olan yerde bir kuzucağı olmaz mı olur s. 49

4. BÖLÜM MODERN DÖNEMDE HAYVANLAR

4.1. MODERN TOPLUM VE KAPİTALİST PARADİGMA

4.1.1. Kapitalizm ve İnsan-Hayvan İlişkilerinin Dönüşümü

İkinci bölümde hayvanların evcilleştirilmesi sonrasında insanların zihinlerine giderek daha yoğun bir biçimde işleyen fikirlerin modern döneme kadar tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. Buna göre insanlar kendileri ile doğa/hayvanlar arasına kesin sınırlar çekmekte ve kendilerini en üst konuma yerleştirmektedir. Beşerî ekolojide emperyalist gelenek olarak ifade edilen düşünceye göre insanlar, doğadan üstündürler ve ona hükmederler. Bu düşünceler, yakın geçmişin ürettikleri düşünceler olmasa da özellikle Sanayi Devrimi ve Batı kültürünün dünyanın pek çok noktasına nüfuz etmesiyle ivme kazanmıştır (Sutton ve Anderson, 2013:1-2,13).

Aydınlanma ile birlikte bilimin önderliğinde vahşi doğayı dize getirme, kaotik görünen her şeyi düzenli yapılara indirgeme pratikleri baş göstermiştir. Bu paradigma çerçevesinde din, evreni ve içindekileri açıklama gücünü yavaş yavaş yitirmiş, onun yerini ayinsel pratikleriyle bilim almıştır. Örneğin, hayvan deneyleri, bilimin toplum gözündeki önemini gözler önüne seren bir nevi ayin görevi görmeye başlamıştır (Mason, 2005:261-262). Hayvanlar, doğayla özdeşleştirilen güçlü sembollerdir ve hayvan deneyleri de bir tür doğanın fethi idi (Mason, 2005: 263). 17. yüzyıldan bu yana modern Batılı bakış, hayvanları “taşlaştırmış”, onları kullanıp atılabilir, etkisiz nesnelere dönüştürmüştür (McCance, 2013:2).

Günümüz modern dünyasında kapitalizm, trilyonlarca hayvanın kaderini belirleyen bir sisteme işaret etmektedir. Sadece ekonomik bağlamda ele alınıp tanımlanamayacak bir kavram olarak kapitalizm, üretim araçlarının sahipliğinin belli bir kesimin elinde olması ve toplumun diğer kesimlerinin bu araçlardan yoksun kalması dolayısıyla ücretli emekçiye dönüşmesini; eşit olmayan üretim (toplumsal ilişki) düzenin oluşmasını; toplumsal bakımdan gerekli emek-zamanı içeren emek gücüne dayalı bir metanın kullanım değerinden çok değişim değeri üzerinden anlam ifade etmesini (meta-para-meta dolaşım sürecinden para-meta-para dolaşım sürecine dönüşüm; “değer” yaratımına dayalı sermaye birikim sürecinin esas olmasını anlatan bir sistemdir.

Kendisini ilk önce deniz aşırı ticarete ve önceki dönemlere nazaran üretkenlik düzeyi yüksek tarımsal üretimde gösteren ve ikisinin kesişim noktası küresel ve yerel pazarlar üzerinde yükselen kapitalizm, en yetkin görünümüne fabrika örgütlenmesi temelinde sanayi devrimiyle yani sanayi kapitalizmiyle ulaşmıştır. İktisadi rasyonellik, en az girdiyle en çok çıktının elde edilmesidir. Kaynak kullanımında ve emek sürecinin işleyişinde etkinlik ve verimlilik arayışı belirleyicidir. Ancak kapitalizm, salt bir iktisadi üretim tekniği değil, toplumsal yapının tüm ilişkilerini kucaklayan bir toplumsal sistemdir.

Değer yaratımında ve onun sürekliliğinin sağlanmasında piyasa ile devletin birbirlerini tamamlayıcı, bütünleyici bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu birliktelik hem maddi üretim yapısının düzenlenmesinde hem de bu alt yapıyla ilişkili düşünsel, kültürel üst yapının düzenlenmesinde dil, din, hukuk, eğitim gibi mekanizmalarla etkilidir. İktisadi ve toplumsal üretim, kapitalist ideolojiyle, düşünce yapısıyla sarmalanmış durumdadır. Kapitalizm, tüm üretim süreçlerinde kontrol sahibi olma, yüksek kapasiteli üretim, otomasyon, makineleşme, rasyonalizasyon gibi bileşenlerin bütünü kapsar (Noske, 1997:11).

Kapitalizm, ortaya çıktığı ilk andan itibaren küresel bir nitelik arz etmektedir. Sömürgecilikle, talanla, el koymayla, ilkel birikimle ülkeler arası ilişkiler cereyan etmeye başlamış; güçlü kapitalist ülkelerin diğer ülkeleri doğrudan ve dolaylı yollarla boyunduruk altına almaları, kendilerine bağımlı hale getirmeleriyle eşitsiz kapitalist ilişkiler süreklilik kazanmıştır. Kitlesele boyutlara ulaşan üretim ve tüketim döngüleri, sadece kapitalist ülkeleri değil, en fazla ucuz işgücünün bulunduğu ve doğal kaynakların fütursuzca sömürüldüğü ülkeleri de derinden etkilemektedir.

Kâr ve sermaye birikimi doğrultusunda hareket eden kapitalistler, durağanlıktan çok, sürekli büyüme, yeni değer alanları kazanma gayretiyle hareketliliği ve büyümeyi kutsarlar. Bunu da olumlu anlam atfettikleri rekabet, gelişim, yenilik (inovasyon) gibi kavramlarla meşrulaştırırlar. Büyümek ya da tasfiye olmak dışında olasılık tanımayan sistem, sınırlı doğal kaynaklar söz konusu olduğunda eninde sonunda sistemik krizlerin kaynağı olmaktadır.

Gelecek ne denli karamsar görünürse görünsün Batının bilimsel ve teknolojik gelişmeler adı altında pazarladığı bu sistem halihazırda dünyanın büyük bir kısmı tarafından takip

edilmektedir. Diğer bir deyişle, dünyanın çok büyük bir kesimi aynı sosyoekonomik sistem temelinde işlemektedir.

Kapitalizm hem üretim hem de tüketim noktasında doğal-toplumsal tüm varlıkları bir “mal/girdi/kaynak” olarak görmekte ve onları kullanabileceği son kerteğe kadar kullanmak istemektedir. Doğada var olan canlı ve cansız varlıklar, insanlar, hayvanlar kapitalist bir üretim yapılanmasında, “insan kaynakları” teriminden de görüleceği gibi “üretim imkanları/üretim kaynakları” kapsamında değerlendirilmektedir. Böylelikle, doğal-toplumsal varlıklar “nesne”leştirilmekte ve “araç”sallaştırılmaktadır. Ticari ilişkilerde ise “meta”laştırılmaktadır.

Bu, bir yabancılaşma süreci olarak da adlandırılabilir. Marx’a göre insanlar, ürettikleri ürüne; üretime dönük eylemlerine, becerilerine; insan türünün ihtiyaçlarına ve insanın kendi türüne, diğer insanlara yabancılaşmaktadır⁴⁹. Marx, insanı hem doğanın bir parçası olarak görmekte hem de onu değiştiren, dönüştüren bir güç olarak ele almaktadır. Kendi türünün gereksinimlerine yabancılaşan insanın bu özelliği elinden alınmaktadır (Marx, 2011a, 2011b, 2016).

Kapitalizmin özellikle işçiler olmak üzere insan hayatını tahrip edici gücü çokça tartışılmakla birlikte bu denkleme hayvanlar girdiğinde eleştirel bakış açısı gözden kaybolmaktadır. Noske’ye göre (1997: 22), “hayvansal üretim” veya modern, kapitalist sisteme entegre edilmiş “sınai hayvancılık” sadece bir üretim faaliyeti ve teknik bir mesele olarak görülmekte, arka plandaki değer yargıları ve politik tavır dikkate alınmamaktadır. Tıpkı insan emeği gibi, hayvanların ve doğanın kaynak olarak kullanıldığı, kontrol altına alındığı, sömürüldüğü bir düzen ve kâr odaklılık kapitalizm ideolojisinin bir parçasıdır (Noske, 1997: 12). Bu bağlamda modern zamanda hayvanları

---

⁴⁹ Marx’ın *Gattungswesen* “türün doğası” kavramı bir tür olarak insanın doğasına işaret eder. *Gattungswesen* kavramı farklı şekillerde yorumlanabilir. Marx’a göre insan türü hayvanlardan farklı olarak doğayı dönüştürme yetisine sahiptir. Bu onun var oluş nedenidir ve kapitalist düzen bu yeteneği insandan çalmakta ve onu bu yaratıcı yeteneğine yabancılaştırmaktadır. Doğayı şekillendirmemiz bizi hayvanlardan ayıran bir eylemdir. Bu noktada doğaya karşı üstünlüğümüz ve egemenliğimiz aslında insanlığın gelişiminin, medeniyetin ayrılmaz bir parçasıdır (Torres, 2007: 77). Bu görüşün insanı hayvan ile eşit seviyede gören yaklaşımlarla bağdaşmayacağı ortadadır. İnsan ve hayvan arasında kapanamayacak bir uçurum yaratsa da *Gattungswesen*’ı farklı bir bakış açısıyla okumak da mümkündür. Örneğin Noske, kavramın insanı insan yapan her şeyi içerdiğini ve bu yönüyle insanı hayvandan ayıran noktaların yanısıra benzer noktalara da vurgu yapılabileceğini dile getirir (1997: 13).

nasıl gördüğümüz sorusuna kapitalizmin ideolojik bağlamına girilmeden cevap verilemez.

“Nesne”leştirme süreci, kendiliğinden oluşan bir süreç değildir; yönetilmesi gerekir. Kapitalizm, bu sürece ilişkin yaklaşımlar, modeller geliştirmiştir. Buna bir örnek vermek gerekirse, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Frederick W. Taylor’un isim babası olduğu yaklaşımdır. Emek sürecinin ve üretim yapılanmasının örgütlenmesine ilişkin teknikler geliştiren Taylor, en iyi, en doğru, evrensel yönetim modeli arayışındadır. Taylor (1911), *The Principles of Scientific Management*’ta işçilerin daha verimli çalışmaları için geliştirdiği yöntemlerden bahseder. Temelde yapılacak işi en küçük bileşenlerine ayırmak, her bir adımın ne kadar zaman aldığını hesaplamak, gereksiz zaman harcatacak eylemleri ortadan kaldırmak eksenlerinde şekillenen bu yöntem nedeniyle iş herhangi biri tarafından gerçekleştirilecek kadar basit hale getirilmiştir. İş basitleştirildikçe işgücü de vasıfsızlaşmıştır ve iş üzerindeki kontrolü kaybederek yöneticisine, işverenine tabi hale gelmiştir. İnsan, bir üretim kaynağı olarak, üretim sürecindeki sıradan bir bileşen ve mekanizasyon sürecinin bir dışlisi haline gelmiştir.

“Rasyonelleşme” olarak da adlandırılan bu süreç, eleştirilerden nasibini almıştır. Pek çok kuramcı tarafından bu yaklaşımın, insan doğasına aykırı olduğu, insanı hiçe saydığı çokça dile getirilmiştir ve hala da getirilmektedir. (Ritzer, 2010, Mason, 2005; Horkheimer, 2005; Gray, 2002). Bu “bilimsel” yaklaşımın oldukça tartışılan insani yönleri bulunmaktadır. Hem iş hayatı hem de toplumsal yaşamın bu şekilde dönüştürülmesi işçilerin vasıfsızlaştırılması, makinelerin birer uzantısı haline gelmeleri, yaratıcılıklarının törpülenmesi gibi pek çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Rasyonellik ya da rasyonelleşme, toplumsal yaşamın, dönemin egemen toplumsal yaşam ilkelerine göre “akla uygun” şekilde yönlendirilmesidir (Habermas, 2001:31). “Bilgi”nin kendisiyle değil, bilginin nasıl edinildiği ve kullanıldığıyla ilgili bir kavramdır. Hedefe yönelik eylemler içinde öneriler dile getirilir ve bu önermelerin ampirik olarak sınanması üzerinden bilgi kullanılır. Bu modernizmin de parçası olan bilişel-araçsal rasyonelliğin, aynı zamanda “pozitif “bilim”in kısa ve özlü ifadesidir (Habermas, 2001:32-41). Horkheimer’a göre (2005:55-69) gerçekliğe, (nesnel) “doğru”luğa, evrenselliğe, var oluşumuza dair bir düşünmeye dayalı “akıl (*reason*)”, Aydınlanmacı anlayışla yerini amaç-araç ilişkisine ingirgenmiş, işlevsellik esaslı biçimselleşmiş “öznel” akla

bırakmıştır. Başka bir ifadeyle egemen çıkarlarca çekip çevrilebilen “akıl dışı” bir durum ortaya çıkmıştır.

Nesneleştirme sürecinin başka yansımaları da bulunmaktadır. Bunlardan biri de teknoloji gibi kavramların, toplumsal ve düşünsel açıdan kendi halinde kavramlar olarak düşünülmesidir. Teknolojik ilerlemeler, tartışma götürmez bilimsel ilerlemeler olarak görülmektedir. Teknoloji olgusunun, toplumsal, düşünsel, politik ve ahlaki yönlerden sorgulanabilir bir olgu olabileceği düşüncesinin, günümüz koşullarında pek yaygın olduğu söylenemez. Özellikle çevresel krizin ayyuka çıkışıyla birlikte teknolojinin değer yargılarından uzak nötr bir kavram olduğu sorgulanmaya başlanmıştır (Noske, 1997: 11).

John Berger’e göre (2009: 12) 19. yüzyılda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da başlayan süreçte, insan ve doğa ilişkisine aracılık eden her türlü gelenek kopmuştur. Öncesinde, insanı çevreleyen ilişki halkalarının en merkezinde insanın kendisiyle birlikte hayvanlar bulunmaktaydı. 20. yüzyılda tarlada, sokakta çalıştırılan hayvanların yerini yavaş yavaş makinelerin almasıyla ve pek çok vahşi hayvanın ekonomik sebeplerle neredeyse türlerinin yok olma noktasına gelmesiyle hayvanlar görüş alanlarımızdan çıkmaya başlamıştır (Berger, 2009:22). Gündelik yaşantımızdan “yok olan hayvanlar” yerlerini yok oluşlarının yaşayan anıtları olan hayvanat bahçelerine, oyuncaklara ve çok çeşitli hayvan imgelerine bırakmıştır. (35-36).

Benzer şekilde Jonathan Burt de hayvanların hayatımızdan iki şekilde çıktığından bahseder. İlki, biyoçeşitliliğin azalması; ikincisi ise hayvan temsillerinin giderek daha fazla insan özelliği taşıması ya da insani kaygıların taşıyıcıları haline gelmeleridir. Bu anlamda hayvanların yok olması yerine “silinmesi” denilmesi daha uygundur (Burt, 2001:203-4).

Toplumların hayvanlarla ne derece yakın yaşadıkları üzerinden tarihi ve toplumsal sınıflandırmalar yapan Bulliet’in (2005) en temel ayırımı domestik ve postdomestik toplumlar üzerinedir⁵⁰. Domestik toplumlarda insanlar hayatlarını hayvanlarla iç içe geçirirken postdomestik toplumlarda hayvanlarla fiziksel temas minimuma inmiştir. Modern toplumlarda hayatın her alanında hayvanlara olan ihtiyacımız artsa da gerçek

⁵⁰ Bulliet’in sınıflandırmaları için bkz. 2. Bölüm.

hayvanlarla sınırlı sayıda insan kapalı ve tecrit edilmiş mekanlarda aynı havayı solumaktadır.

Bu bölümde, insanlar ve hayvanlar arasına fiziksel ve psikolojik bariyerler koyarak hayvanların giderek artan biçimlerde sömürülmesine zemin hazırlayan kapitalist sistem içerisinde hayvanın yeri konu edilecektir.

4.1.2. Kapitalizm Ve Hayvanlar

Tarih boyunca insan ve hayvan arasındaki iktidar ilişkisine bakıldığında insanın hayvanı kontrol etme ve sömürme amacıyla uyguladığı baskının şiddetinin giderek arttığı görülmektedir. Neolitik devrimden bu yana hayvanın statüsünün giderek aşağıya çekildiği gözlenmekle birlikte kapitalist düzende hayvanın, özellikle çiftlik hayvanlarının, maruz kaldığı tahakküm geçmiş dönemlerle kıyaslanmayacak düzeydedir. Bu çarpıcı fark, hayvanları kapitalist üretim bağlamında ele alan kuramcılar tarafından da dile getirilmekte ve hayvan sömürüsünün kapitalist üretim tarzıyla iç içe olduğunu öne sürmektedirler (Noske, 1997; Torres, 2007; Nibert, 2002; Sayers, 2014; Winders ve Nibert, 2004). Noske'ye göre (1997: 20), kapitalizm öncesinde de hayvanlar sömürülmekteydi; ancak kapitalist sistemde hayvanlar üretim sistemine tümüyle entegre edilmişlerdir ve bu sisteme uymayan ne varsa ortadan kaldırılmaya, değiştirilmeye çalışılmaktadır. Torres (2007: 11) de benzer şekilde kapitalizm olmadan da hayvan sömürüsünün var olabileceğini, ancak kapitalizmin doğasının bu sömürüyü derinleştirdiğini, genişlettiğini ve daha kötü hale getirdiğini belirtir. Nibert (2002:3, 17), binlerce yıldır var olan ekonomik temelli sömürünün hem hayvanlara hem de insanlara zulmettiğini ve bu zulmün birbirine çok benzeyen ekonomik, siyasi ve ideolojik mekanizmalarla mümkün kılındığını öne sürmektedir. Oldukça uzun bir geçmişe sahip olsa da insanlara ve hayvanlara uygulanan baskı ve kötü muamelenin niteliği kapitalizmle güçlü bir şekilde bağlantılıdır.

Kapitalizm, insan ve hayvan arasındaki ilişkiyi ve devamlılığını inceleyen Noske (1997: 14), işçi sınıfı ile hayvanlar arasında dikkate değer benzerliklerin olduğunu ifade eder. Noske, Marx'ın yabancılaşma kavramına atıfta bulunarak hayvanların da benzer yabancılaşma etmenlerine maruz kaldığını belirtir. Hayvanlar öncelikle "bir ürün" olarak

pazarlanan kendi bedenlerine ve doğurdukları yavrulara yabancılaşmaktadır. Üretim mümkün olduğunca çok yavrunun doğmasını ister; ancak doğar doğmaz yavrular anneden uzaklaştırılır. Hayvan deneyleri söz konusu olduğunda hayvanın benliğinin büyük bir kısmını oluşturan bedeni, hayvanın en büyük düşmanı olmakta ve hayvanın kendi çıkarlarının tam zıddı yönde hareket etmektedir. Deneyler esnasında yapılan müdahalelerle hayvanın bedeni, acının en büyük kaynağı olmaktadır (1997: 18). Ayrıca hayvanların hayatları yumurta, süt, et gibi tek bir kritere indirildiğinde, hayvan kendi üretken eylemlerine yabancılaşmakta; diğer hayvanlarla olan sosyal bağları, doğal olmayan koşullarda tutularak bozulmakta ve hayvan kendi türünden diğer hayvanlara yabancılaşmakta; doğal olarak parçası olduğu ekosistemden kopartılıp doğaya yabancılaşmakta ve son olarak da yukarıda belirtilen bütün bu yapay koşullar nedeniyle kendi türüne ait hayata yabancılaşmaktadır (Noske, 1997: 18-20).

Emeğin tarihi bağlamında hayvanların göz ardı edildiğini belirten Hribal'a göre (2003: 453) hayvanlar da işçi sınıfındandır. 17. yüzyıldan itibaren çiftliklerde, yollarda, fabrikalarda, ormanlarda ve madenlerde işe sürülmüş olan hayvanlar hem tarım hem de sanayi devriminde önemli bir işlev görmüşlerdir. Hayvanların statüsü bu noktada kölelerden farklı değildir. Hribal, çalışmasında hem insan hem de hayvan sömürsüne karşı oluşturulan kolektif bilincin tarihsel seyrini gözler önüne serer. 17. yüzyılın ortalarında Pisagorcu olarak bilinen, vejetaryen ve hayvan hakları savunucusu bir grubun doğmakta olan kapitalizmin sömürü sistemine karşı çıktıkları bilinmektedir. İleriki yüzyıllarda insanları ve hayvanları sömüren sistemin sosyoekonomik bağlantıları açık edilerek işçi hakları ve hayvan hakları hareketlerinin birbirini besleyerek ilerledikleri görülecektir (451-3).

Ekonomik sistem ile insan-hayvan iktidar ilişkisini irdeleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilki David Nibert'in *Animal Rights/Human Rights* adlı kitabıdır. Nibert, tarih boyunca hayvan sömürsünün izlerini sürerken, tahakkümün nedenlerini sosyolojik bir bakış açısıyla araştırmaktadır. Kitabın açılışında yer verdiği örneklerden biri, 1818 yılında Amerika topraklarına Batı'dan gelip yerleşen insanların yaklaşık 13 km²'lik bir alanı dört taraftan kapatıp içeriye doğru ilerleyerek alanın içerisinde kalan binlerce hayvanı nasıl katlettikleri üzerinedir. Olayın geçtiği yer olan

Hinckley, böylelikle “başbelası ötekilerden” temizlenmiştir. 1978 yılında Guatemala’da çoğu fakir çiftçilerden oluşan yüzlerce Quiche yerlisi hükümet tarafından çağrılır ve Panzos meydanında toplanan kalabalık dört bir taraftan askerlerce çıkışları kapatılan alanda büyük bir kıyım uğrar. 1960’lardan 80’lere uzanan benzer olaylar sonucunda Guatemala arazileri “başbelası ötekilerden” temizlenerek, arazilerine el konulur (Nibert, 2002:1-2). Nibert’in verdiği bu örnekler, kitabı boyunca savunduğu hayvanların da insanların da aynı kaynaktan filizlenen tahakküm ve baskı sisteminin kurbanları olduğu görüşünü temellendirmesi açısından önemlidir.

İrk, toplumsal cinsiyet, sınıf temelli ayrımcılık ve tahakkümün pek çok çeşidinin arka planında yapısal nedenler olduğu; eşitsizlikler, baskı ve kötü muamelenin doğuştan gelmediğini; adaletsiz toplumsal düzenlemeler neticesinde ortaya çıktığını dile getiren kuramcıların görüşleri Nibert’ı desteklemektedir (2002: 3-4). Ezilen grupların ortak noktası, iktidar sahibi ayrıcalıklı bir grup tarafından ekonomik, siyasi ya da toplumsal kazanç uğruna onları olumsuz şartlara maruz bırakan bir toplumsal sisteme mahkûm edilmeleridir. Bu sistem kurumsallaşmış pratikler yoluyla ezilen grupları sömürmekte, marjinalleştirmekte, iktidara erişimini engellemekte, yoksun ve şiddete açık bir konumda bırakmaktadır (Nibert, 2002: 6). Örneğin, türçülük ve ırkçılık arasındaki bağlantıları inceleyen Marjorie Spiegel (1996), siyahilerin köle olarak sömürülmesiyle hayvanların gıda sektöründe ve deneylerde sömürülmesini birbirine benzetmekte ve arkasındaki çıkar ilişkilerini ortaya koymaktadır.

İrkçiliğin ve cinsiyetçiliğin toplumsal yapılar tarafından üretildiği genel kabul görmesine ve bunların “ideolojiler” kapsamında incelenmesine karşın, türçülük akademik camiada bir ideoloji olarak tanınmamaktadır (Nibert, 2002:6). Örneğin, terimi yoğun bir biçimde kullanan Singer, türçülüğü “bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranması” (2005:43) olarak tanımlamaktadır. Önyargılar kişisel eğilimlerdir, davranışsal kalıplar, olumsuz tavırlardır– bu kullanım türçülüğün arkasındaki iktidar ilişkilerini, kurumsallaşmış sömürüyü, ezici toplumsal pratikleri gizlemektedir. Bireysel tavırlara indirgenerek toplumsal ve kültürel analizi imkansızlaştıran ve eleştirisine imkân vermeyerek sistemin

kendini yeniden üretmesinin yolunu açan yaklaşımları eleştiren Nibert'a göre türçülük bir ideolojidir ve toplumsal düzenlemelerin bir sonucudur (2002:9).

Nibert, 1968'de etnik ayrımcılığın ortaya çıkışını açıklamak amacıyla Donald Noel'in geliştirdiği kuramsal çerçeveyi hayvanların ve insanların tarih boyunca uğradıkları zulüm ve baskılara uygulamış ve tahakkümün kaynaklarını açıklamaya çalışmıştır. Zulüm ve baskının ortaya çıkışı ve sürdürülmesinin ilk etmeni, ekonomik sömürü veya rekabettir. Hayvanlar yiyecek, kıyafet, kas gücü, eğlence, deney gibi pek çok alanda insanların ekonomik çıkarlarına hizmet etmiş ve etmektedir. Bu ekonomik çıkarlar özellikle ayrıcalıklı bir kesimi daha da zenginleştirmiştir. Bu hayvanların dışında insanların el koydukları arazi parçalarında yaşayan vahşi hayvanlar ise insanların düşmanları ve rakipleri olmuşlardır. İkinci etmen, büyük oranda devletin elinde bulunan iktidar ve eşitsiz iktidar dağılımıyla ilgilidir. Hayvanlar söz konusu olduğunda, binlerce yıl boyunca hayvanların yerlerinden edilmesi, kontrol altında tutulması, yakalanması, sömürülmesi ve öldürülmesi için geliştirilen silah ve teknikler yoluyla insanlar, hayvanlar üzerinde iktidar kurmaktadır. Devlet, bu iktidarın en geniş biçimde kullanılmasını sağlamış olan yapılandırıcıdır. Üçüncü etmen olan ideolojik hakimiyet ise yukarıda bahsedilen pratiklerin toplumsal sistem içerisinde sorgulanmadan yer edinmesini sağlamaktadır (Nibert, 2002:12).

Hayvanların ekonomik çıkarlar uğruna sömürülmesi Nibert'a göre (2002:23) avcılık ile başlamıştır. İnsanlık tarihine bakıldığında milyonlarca yıl boyunca insanımsıların çok büyük bir oranda toplayıcılık ile geçindikleri görülmektedir (Mithen, 1999:196). Ancak, avlanmak ve et yemek üzerinden tanımlanan insan evrimi ve insanlık⁵¹, öldürme içgüdülerimiz ve erkeklerin yırtıcı rolündeki bir kahraman gibi resmedilmesi Mason'a göre (1999:72-3) bilim insanlarının önyargıları ve erkek şovenizminin bir sonucudur. Planlı avcılık doğal olmaktan çok, yakın tarihin bir ürünü, toplumsal ve kültürel yapının yarattığı bir pratiktir. Dahası bu pratik hem insan ile hayvan arasındaki hem de erkek ile

---

⁵¹ Mason (1999:72) büyük hayvanların gerçek anlamda planlanarak avlanmasının sadece 20.000 yıl önce gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu görüş oldukça tartışmalıdır. Farklı görüşlerin yer aldığı kaynaklar için bkz. Russell, 2012: 144-173, Smil, 2013.

kadın arasındaki ilişkileri dönüştürmüş, erkeğe hayvanları öldürme iktidarı üzerinden tanımlanan bir üstünlük vermiştir (Nibert, 2002: 24).

Neolitik devrim, hayvanları belirli alanlara hapsedip, vücutlarını ve kas gücünü sömürerek ekonomik üretimin ayrılmaz bir parçası yapan bir toplumsal sistem yaratırken, aynı zamanda insanları da köylü, din adamı, soylu, asker olarak ayırıştırarak iktidar ilişkilerinin çıkış noktası haline getirmiştir (Nibert, 2002: 25). Toplumsal olarak inşa edilen bu sömürücü ilişkilerin sonucu olarak yaşayan insanların çok büyük bir kısmı köylü, serf, köle gibi dezavantajlı pozisyonlara itilirken, hayvanlar da mal, çiftlik hayvanı, av, zararlı hayvan kategorilerine sokulmuş ve hayvanların aşağı statüsü hayatın her alanına nüfuz ederek kurumsallaşmıştır (2002: 26).

Başlangıç noktasını avcılık ve neolitik devrimde bulduğumuz hayvan ve insan sömürüsü, bu noktadan sonra birbirinden ayırt edilemeyecek şekilde iç içe geçer ve tarihin farklı dönemlerinde farklı şekillerde tezahür etse de ayrıcalıklı bir zümrenin elinde ekonomik çıkarlar nedeniyle devam ettirilir. Örneğin, Ortaçağ'da hayvanlar, serfler ve lordlar arasındaki uçurumun göstergeleri biçimini almıştır. Canlıken zenginlerin elinde bulundurdukları bir sermaye biçimi, ölü halleri ise zenginlerin sofralarını süsleyen bir ihtişam göstergesi ve statü sembolüdür. Nick Fiddes (2004:22) Ortaçağ'daki yeme-içme örüntülerine bakıldığında farklı yeme-içme pratiklerindeki en büyük farkın coğrafi uzaklıklardan değil büyük çoğunluğu oluşturan halk ile küçük ama zengin zümre arasında olduğunu belirtir. Cockburn'e göre (2005), hayvanlar hakkındaki değerlerimiz ve duygularımız %90'ının köylü olduğu ve kalan %10'u beslemek için uğraştığı böyle bir dünyadan kaynak almaktadır. Yani bu şartlar altında, sofrasında hayvanın etini nadiren gören çok büyük bir kesim için et, krallara layık bir tüketim nesnesi, bir gösteriş ve statü aracı haline gelmiştir.

Batı'nın yeni dünyayı keşfi ve sömürgecilik faaliyetleri sırasında, 20. yy. öncesinde ve sonrasında zenginliği elinde bulduran elit kesim, şahsi çıkarlar uğruna hem insanları hem de hayvanları ezmiş, sömürmüş ve katletmiştir. Amerikan yerlilerinin anavatanları olan toprakların gasp edilmesi, milyonlarca yerlinin katledilmesi ile yerlilerin geçim kaynağı olduğu bilenen bizonların katledilmesi, arazi açmak için milyonlarca yabani hayvanın öldürülmesi gibi olayların aynı mantıkla yönlendirildiği görülmektedir (Nibert, 2002: 44-55). Yavaş yavaş şekillenmeye başlayan kapitalizmle birlikte servet edinmenin

ön planda olduğu bir toplumsal düzen oluşmaya başlamıştır. Bu düzende çoğunluğu oluşturan insanlar ve hayvanlar sadece mal varlığını arttırmanın bir yolu ya da bu yoldaki engeller olarak görülmüştür (Nibert, 2002: 51).

Sanayi devrimi ve kapitalizmden ayrı düşünilemeyen montaj hattı öncelikli olarak mezbahalarda kullanılmış ve geliştirilmiştir (Nibert, 2002:66). Bir süre sonra fabrikaların demirbaşı haline gelen montaj hattı, nitelikli işçilere olan ihtiyacı ortadan kaldırmış ve işçileri vasıfsızlaştıran, işçi sömürsünü kolaylaştıran bir araç haline gelmiştir. Hayvanların bu otomatikleşmiş kesim düzeninde maruz kaldıkları şiddetin boyutu ise pek çok araştırmacı tarafından gözler önüne serilmiştir (Eisnitz, 2006; Pachirat, 2013; Vialles, 1994; Coe, 1996). İleride daha ayrıntılı işlenecek olan modern kesim sistemi, en kısa sürede en fazla sayıda hayvanı öldürüp parçalara ayırma üzerine kurulu olduğundan hayvan refahını en son dikkate alacak işlem ve bakış açısı çerçevesidir. Aşıkâr olan hayvan sömürsü dışında mezbahalar aynı zamanda orada çalışan işçiler için hem fiziksel hem de psikolojik ve toplumsal şiddetin vuku bulduğu bir mekândır. Kesim hattında dur durak bilmeden çalışan işçiler, işin özü gereği kesici cisimler nedeniyle ciddi ölüm tehlikeleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Sektörde iş bırakma oranı bazen ayda %43 gibi inanılmaz oranlara ulaşmaktadır (Rifkin, 1992: 127). Her dakika ölmek istemeyen, direnen sayısız hayvanı öldürmek zorunda kalan çalışanlar, bir yandan hayvanların bireyselliğini görüp öte yandan canlı canlı haşlanmalarına, canlı canlı derilerinin yüzülmesine ses çıkaramayacak kadar uyuşmuş ve duyarsız bir duruma gelmektedirler (Eisnitz, 2006:98). Çalışanların bu denli şiddeti normalleştirilmesi iş dışındaki hayatlarına da yansımaktadır. Pek çok çalışan saldırı suçundan hüküm giymiş, çoğu silah taşımakta ve çareyi alkol almakta bulmaktadır. Eisnitz'in mezbaha çalışanları üzerine yaptığı araştırma için konuştuğu kişi de çalışanların içki içmek zorunda kaldığından bahseder (2006:87-88). Mezbahanın yarattığı psikolojik sorunların yanısıra çalışanların toplumsal olarak dışlanan kesimlerden seçildiği gözlenmektedir. Mezbahaların büyük bir kısmı yoksul kesimin yaşadığı yerlere kurulmakta, çalışanların büyük çoğunluğu göçmenlerden oluşmaktadır. Düşük ücret ve korkunç çalışma koşulları altında çalışan bu gruplar seslerini çıkartamamakta ve bu sömürüye direnememektedir. Koşulları kabullenmelerinin nedenlerinden biri çalışanların en az dörtte birinin yasadışı çalışıyor olmasıdır (Nibert, 2002:112-3). Bunların yanı sıra işyerinde ırkçılığın da çok yaygın

olduğu görülmektedir. Beyazlar mezbahadaki en az stresli ve tehlikeli işleri alırken, Latin Amerikalılar en az talep gören işlere seçilmektedirler (LeDuff, 2000). Görüldüğü üzere mezbaha gibi şiddetin ete kemiğe büründüğü bir mekânda şahsi menfaatler uğruna kurulan düzen hem hayvanları hem de insanları sömürmektedir.

Özet olarak, ezilen grupların maruz kaldığı kötü muameleler ile hayvanların sömürülmesi ve katledilmesi, kapitalist sistemin derinliklerine gömülmüş ve birbirini besleyen yapılardan kaynaklanmaktadır (Nibert, 2002: 238). Daha önceden de bahsedildiği gibi ideoloji, bu noktada baskıcı düzenlemelerin doğallığı konusunda algı yaratmakta, toplum tarafından inşa edilen aşağı statüleri normalleştirmektedir. Binlerce yıldır kölelerin, kadınların, çocukların ve hayvanların aşağı statüsünü normalleştiren din ve benzeri metafizik açıklamalar yakın zamanda yerini günümüz toplumsal düzeninin altını sağlamlaştıran “bilimsel” ideolojilere bırakmıştır. Bunların yanı sıra bu yapay gerçeklik okullar, müzeler, din, kitle iletişim araçları, aile, devlet gibi hegemonik kurumlar vasıtasıyla inşa edilmekte ve çok yaygın bir biçimde içselleştirilmektedir (Nibert, 2002: 238).

Küresel kapitalizm “sınai hayvancılık”, “tarım sanayii” olarak adlandırılan devasa üretim sahaları açmış ve hayvanları da tıpkı bitkiler gibi yetiştirip az maliyetli ve verimli bir işletme olmanın yollarını aramaktadır. Bu amaçla 1950’lerde başlayan tavukların “kitlesel üretimi” ve süt ineklerinin daha “verimli” kullanımı hayvan sömürüsünü yeni bir boyuta taşımıştır. Bu sömürüye dayalı ekonomik düzen Nibert’a göre (2002: 146) devlet adını verdiğimiz siyasi sistem aracılığıyla sağlamlaştırılmaktadır. Devlet aygıtı, ortaya çıkışından beri büyük oranda zengin ve güçlü kesimin çıkarlarını korumak üzere kullanılmıştır (2002: 184). Devletin, toplumsal yaşamı düzenleme konusunda koyduğu kurallar, yasalar tüccar/sermayedar kesimin beklentilerini karşılar niteliktedir. Hayvan hakları yasaları sınırlı sayıda hayvanı kapsamakta, sınai hayvancılık, kürk hayvanları, deney hayvanları gibi pek çok alan kapsam alanı dışında bırakılmaktadır⁵².

⁵² Özellikle Batı’da hayvanların yasal statüsü konusunda gün geçtikte daha da olumlu gelişmeler olmaktadır. İngiltere’de ve İspanya’da evcil hayvanların hakları genişletilmektedir. 5 Mayıs 2015’te Yeni Zelanda, çıkardığı yasa ile bütün hayvanların hissedebilir (*sentient*) canlılar olduğunu kabul etmiş ve kozmetik amaçlı hayvan deneylerini yasaklamıştır (Bekoff, 2015). Hayvan hakları alanında müthiş bir atılım olarak kabul edilse de yasa hayvanların acı ve stresten uzak tutulması üzerine şekillenmiştir. Çok büyük bir kısmı hayvanın katledilmesiyle sonuçlanan bilimsel deneyler, hayvancılık ve avlanmak gibi pek çok aktivite yasadışı olarak görülmemiştir. Ancak milyonlarca dolarlık sınai hayvancılık sektörünün

Hayvanlara yapılan zulümleri ve hayvanların aşağı statülerini kapitalizm ile bağdaştıran bir diğer kuramcı ise Bob Torres'tir. Torres kitabında, üretim, tüketim, metalaşma, meta fetişizmi gibi kavramları ele almakta ve nispeten yakın bir dönemde insan eliyle hem fiziksel anlamda bu üretim ağına hem de kavramsal olarak kapitalist düşünme biçimlerine dahil edilen hayvanların sistemdeki yerini irdelemektedir. Ona göre hayvanların meta statüsüne indirgenmesinin çok ciddi sonuçları vardır. Üretim esasen bir toplumsal ilişkiler ağıdır fakat metalaşma ve meta fetişizmi, ürünü, üretildiği toplumsal ilişkiler ağından soyutlamakta ve ona içkin değerler atfetmektedir. Bu durum üretimin arka planındaki devasa sömürü sistemini gizlemekte, kapitalist üretimin dayalı olduğu tahakküm ve eşitsizliğe dayalı yapıyı görünmez kılmaktadır (Torres, 2007: 27-29).

Kapitalist üretim sisteminin bir parçası haline gelen hayvanlar, sadece bir araçtır. Bedenleri en az girdi ve zaman ile en fazla kâr getirecek şekilde “tasarlanan” bir makineden farksızdır. “Aşırı sömürülen” bu canlılar, sermayenin gerçek anlamda vücut bulmuş halidir (Torres, 2007: 57-8). Bilindiği üzere hayvanların yaşam döngüleri Neolitik devrimin başlangıcı ile binlerce yıl önce dönüştürülmeye başlanmıştı. Ancak kapitalizm ile hayvanların yaşam döngüleri ve üreme kabiliyetleri oldukça geniş bir uygulama sahasında kapitalist üretim sistemine eklemlenmiştir. Et, süt, yumurta gibi gıda ile kürk, deri gibi giyim endüstrileri ve kozmetik, ilaç endüstrileri gibi sayısız alanda hayvanlar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında rasyonel, otomatik ve makineleşmiş bir sistemin parçaları olmuştur (Noske, 1997: 14). Hayvanlar insanlar tarafından zaman içerisinde giderek daha fazla manipüle edilse de kapitalizmle birlikte insanlar, hayvanların kendi toplumsal sistemlerindeki liderlerinin yerini almıştır. Bu nedenle hayvanların toplumsal yaşantısı değişim gösterse de varlığını korumayı başarabilmiştir. Benzer şekilde türlerinin doğal habitatlarında bulunmasalar da hayvanlar, doğayla temas halinde olan, ekosisteme benzer bir çevrede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Günümüz koşullarında ise hayvanlar giderek insan yapımı binalara hapsedilmekte ve çok sayıda hayvan anormal sayılarda bir arada tutularak toplumsal sistemleri çökertilmektedir (Noske, 1997:20).

ürünleri haline getirilen hayvanlar için yasal bir koruma ufukta görünmemektedir. Dahası sektörde hayvanların çektiikleri ıstırapları görüntülemek suç kapsamına alınmıştır (Weitzenfeld ve Joy, 2014: 31)

Torres'in temelde hayvanın bir meta olarak görülmesine ve sahip olunan mal statüsüne indirgenmesine karşı duruşu anarşist kuramcılarca da desteklenmektedir. Pierre Joseph Proudhon ve Peter Kropotkin gibi anarşist düşünürlere göre mülkiyet bir çeşit hırsızlıktır ve sermayedarların üretim araçları üzerindeki egemenliği nedeniyle işçinin emeği sömürülmektedir⁵³ (Torres, 2007: 60-62). Hayvanlar söz konusu olduğunda ise hırsızlığın boyutu çok daha büyüktür. Hayvanlar hissedebilen makinelerdir, maaşları yoktur, günün sonunda gidebilecekleri evleri yoktur, sürekli olarak iştedirler (2007:64).

Torres toplumsal ekoloji akımının önde gelen düşünürlerinden anarşist Murray Bookchin'in düşüncelerinden de faydalanmaktadır. Ekoloji ve çevrecilik anlayışlarını karşılaştıran Bookchin, ekolojinin bakış açısını tercih eder. Doğa ile olan bağlarımızı hatırlatır, çevrecilik gibi kısa süreli çözümlere değil, toplumun ekolojik bir düzen hattında nasıl en baştan yapılandırılması gerektiğine odaklanır. Ekoloji, ayrıca doğaya yansıttığımız hiyerarşik yapılanmayı reddeder.

Bookchin'e göre hiyerarşik yapılanmanın, toplum içinde bir grup insanın diğerine karşı egemenlik kurması üzerine geliştirildiğini savunur. Geçmişten gelen bu zararlı miras insanlığın hiçbir şekilde kaçınılmaz ya da gerekli bir parçası değildir. Hatta Bookchin, insanlığın erken bir tarihinde hiyerarşik yapılanmanın bulunmadığı "organik toplum" adı verilen bir dönemden bahseder. Bu dönemde insanlar kendini doğanın bir parçası olarak görmekteydi. Farklılıkların ve eşitsizliklerin farkında olup bu farklılıkları telafi etmek üzerine toplumsal pratikler geliştiren organik toplum bölücü değil birleştirici ve tamamlayıcı bir özellik göstermektedir. Toplumsal alandaki bu tamamlayıcılık insanın doğayla olan ilişkilerine de yansımaktadır. Bir *ekotoplum* olarak organik toplum kendini doğayla, çevreyle ve doğal döngülerle bir bütün olarak görmektedir (Bookchin, 1982:43-47).

Bookchin insanların bu dönem hiyerarşi ve tahakkümün yavaş yavaş topluma sızmasıyla bu dönemin bittiğini belirtir. İlk olarak yaşa dayalı hiyerarşinin ortaya çıktığını, daha sonra ise toplumsal cinsiyet üzerinde ayrışıldığını dile getiren Bookchin'e göre (121), böylelikle işbirliğini ön plana çıkartan eğilimlerimiz giderek yerini rekabete, bencilliğe ve zalimliğe bırakmıştır (1982: 135).

---

⁵³ Proudhon, 19. yüzyılda, kapitalist sistemin hem insanları hem de hayvanları sömürdüğünü belirtmektedir (Akt. Hribal, 2003: 450).

Bookchin yaklaşımında özel olarak hayvanlardan bahsetmemektedir; ancak Torres toplumsal anarşizmin analitik araçlarının hiyerarşi, egemenlik ve düzen sorgulaması bağlamında insan-hayvan arasındaki iktidar ilişkilerine de kolaylıkla uygulanabileceğini vurgular (2007: 85, 124, 127). Ancak gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta hiyerarşinin, bireyler arası ilişkilerden değil toplumsal ilişkilerden kaynaklanmış olduğudur.

4.1.3. Ulus-Devlet, Et Yeme Pratiği ve Öjeni

Bazı hayvanların et yeme pratikleri çerçevesinde yenilebilir ürünlere dönüşmesi ve gıda kategorisine dahil edilmesi ekonomik ve kültürel yapılanmaların yanısıra devletin de desteğini gerektirmektedir. Özellikle ulus-devletlerin ortaya çıkma aşamasında et yeme pratiği önem kazanmış, et tüketiminin artırılması hedeflenmiştir. Bu noktada etin etrafında kurulan sembolik anlamlar bütünü için etin öldürme eylemi içermesi ve hayvanları avlamanın tehlikeli olmasından kaynak alan açıklamalar yetersiz kalmaktadır. Et, sıhhatli ve kuvvetli nesiller için olmazsa olmaz, besleyiciliği yüksek bir gıda maddesi olarak ön plana çıkarılmaktadır. Bu sembolik önem, etin erkeklikle bağdaştırıldığı kurgunun da merkezindedir⁵⁴.

Milliyetçiliğin yükselişi ve ulus-devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte devletler kendini bir arada tutacak ortak bir millet tahayyülü yaratma projesine girişmiş (bkz. Anderson, 2009; Gellner, 1983; Giddens, 1985; Hobsbawm, 1990) ve bu proje tarih, arkeoloji, antropoloji, tıp, dilbilim gibi pek çok disiplin vasıtasıyla perçinlenmiştir (Aydın, 2011; Bora ve Gültekin, 2009; Alemdaroğlu, 2009; Çağaptay, 2009; Gültekin ve Koca, 2002; Maksudyan, 2005). Et yeme pratiği de ulus-devletin öznesi olan vatandaş üzerinde bir öjeni uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Francis Galton'un dolaşıma soktuğu öjeni kelimesini Galton "bir ırkın doğuştan gelen niteliklerini geliştiren ve iyileştiren etkilerin tümüyle ilgilenen bilim dalı" olarak tanımlamıştır (akt. Ekberg, 2013). İnsan popülasyonlarına üreme, beslenme ve genetik yoluyla müdahale edilerek sağlıklı

⁵⁴ Yakın zamanda Tiflis'te neo-Naziler tarafından vegan kafeye yapılan saldırıda saldırganların ellerindeki et parçalarına sağa sola fırlatmaları bu bağlantıları akla getirmektedir (Synovitz, 2016).

bireylerin yetiştirilmesini hedefleyen öjenik uygulamalar masum olmadıklarını özellikle Nazi Almanyası'ndaki soykırım politikası neticesinde oldukça açık bir biçimde göstermiştir (bkz. Weiss-Wendt ve Yeomans, 2013). Irkların geliştirilmesi fikri, güçlü irkların güçsüz olanları yenmesi ve üzerinde egemenlik kurmasını meşrulaştırmaktadır. Bu noktada ulusal birliğini koruma arzusundaki ülkeler için önemli bir aşama, güçlü bir ırk prototipi yaratmaktır. Beslenme diğer öjeni yöntemlerinin içinde zayıf bir müdahale olarak gözüke de beslenmenin çok temel bir yapıda olması ve milli kimlik ile bütünleştiğinde geniş kitlelere ulaşan sembolik bir yanının olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Kimi ülkelerde besin değerini aşan bir öneme sahip olan et yeme pratiği, özellikle milli kimliğin öne çıkan parçalarından biri olmuş veya farklı milletler ile et yeme alışkanlıkları etrafında kurgulanan sembolik anlamlar neticesinde sömürgeciliğin düşünsel arka planına katkı sağlamıştır. Örneğin, İngiltere'nin sığır eti (*beef*) üzerinden kurduğu milli kimlikte kanlı et, güç, hayat ve tutkuyu sembolize etmektedir (Rogers, 2003). Öte yandan, 19. yüzyılda Hindistan'da Britanyalı Raj'ın tükettiği yüksek miktardaki et, kendisinin erkeksi olması ve ırksal-fiziksel olarak üstün olmasıyla ilişkilendirilmiş, Hintlilerin “efemine” olarak tasvir edilen “ırk”ları ise bir yandan sıcak ve nemli iklim, bir yandan da pirinç temelli beslenmeye bağlanmıştır (Sengupta, 2010. 85-87). Nazi Almanyası'nda ise et tüketimi ithal ete bağımlı olduğundan, sağlık, fiziksel performans ve kaynakların etkin kullanımı üzerinden et tüketiminin azaltılması, yerel kaynakların kullanılması çerçevesinde “doğal beslenme” teşvik edilmiştir (Treitel, 2009).

Milli kimliğin ve sembolik anlamanın ötesinde et tüketimi, milliyetçilik akımının bir parçası olarak görünür hale gelir. Japonya'nın Meiji döneminde (19. yüzyıl) milliyetçilik devlet tarafından yönlendirilen yukarıdan halka yayılan bir süreç olarak görünmektedir (İchijo ve Ranta, 2016: 87). Kapitalist düzen ve sanayileşme alanlarında diğer ülkelerden geri düşen Japonya için bu dönem Batı'yı yakalama ve modernleşme amacıyla gerçekleştirilen reformlara sahne olmuştur. Özellikle güçlü bir ordu yaratma amacını güden modernleşme projelerinden birisi de geleneksel Japon beslenmesinde özellikle son 200 yıldır yer bulamayan etin tekrar sofralara dönüşüdür (88). Medenileşme ve ıslahın bir parçası olarak et yeme Batıya ait bir gelenek olarak görülmekte ve Batıyı yakalama amacının önemli bir bileşeni olmaktadır. İmparatorun emriyle et yeme yasağı kaldırılmış ve düzenli biçimde

et servis edilmesi emredilmiştir. Bu, hem fiziksel olarak hem de toplumsal olarak Japonların aşığı statüsünü düzeltmeye yönelik bir girişimdir (89).

Mussolini'nin İtalyası'nda ise üçüncü Roma'nın yaratılması hedefiyle Roma kültürünün özellikle savaş teması ön plana çıkartılmış ve üstün askeri özelliklere sahip bir millet imgesi üzerinden sağlam, istikrarlı ve güçlü bir devlet yaratılmak istenmiştir. 1932 tarihli *La Cucina Futurista* isimli kitabında Marinetti, İtalyanların makarna yerine et yemeleri gerektiğini, makarna yiyen erkeklerin uyuşuk ve miskin olduğunu, et yemenin onları hareketlendireceğini ve saldırgan yapacağını dile getirir (akt. Shkandrij, 2015: 165).

Ukrayna milliyetçisi Volodymyr Martinets'in kitabı *Za zuby i pazuri natsii*'de de (1937) (Milletin Dişleri ve Pençeleri İçin) benzer bir görüş dile getirilmekte, Matrines Ukraynalılara bol bol biftek yemelerini ve etçil bir diyetle beslenmelerini öğütlemektedir. Martinets bu beslenme biçimini milliyetçi ideoloji için uygun görür çünkü et yemenin yaratacağı “kana susamış içgüdüler” istenen özelliklerdir (Rudnytsky, 1987). Martinets kitabında İngilizlerin et yemeklerini sıralamakta ve bu kadar çok et yememiş olsalar dünyanın en geniş imparatorluğunu kuramayacaklarını ifade etmektedir. Etçiller, ona göre savaşmaya daha yakın ve yayılmacılardır. Almanların da eskiden patates ve lahana yediklerinden, yakın zamanda et yemeye başladıklarından bahseden⁵⁵ Martinets, kendi halkı için de yorumlarda bulunur. Karpatlarda insanların *mamaliga* yani mısır unundan yapılmış bir püre yediklerini ve belki de bu nedenle diğer Ukraynalılarla karşılaştırdıklarında az gelişmiş olduğunu dile getirir (akt. Shkandrij, 2015: 165-166).

Türkiye'de ulus-devlet inşası ve öjeni bağlamında yapılan çalışmalar yeni kurulan ülkenin Batılı, laik, medeni, ahlaklı, zeki ve kuvvetli bir Türk ulusu yaratmak için devlet tarafından yapılan reformlar ve *Beden Terbiyesi Kanunu* gibi yasal düzenlemelerden bahsetmektedir (Alemdaroğlu, 2005; Bayraktar, 2013). Bunların yanısıra, kuvvetli ulusların inşası hususunda et yeme pratiğine de önem verildiği görülmektedir ancak bu ulus inşasının bu boyutu günümüzde akademik araştırmalara fazla konu olmamıştır.

---

⁵⁵ Aynı dönemde Sosyalist görüşlere sahip Vynnychenko'nun vejetaryenliği öven fikirleri Martinets tarafından pasifizm, fiziksel zayıflık ve yozlaşma ile bağdaştırılmıştır (Shkandrij, 2015: 166; ayrıca bkz. Rudnytsky, 1987).

Et yeme pratiğinin ulus-devlet inşasındaki rolünün izleri 1942 yılında basılmış olan “Türkiyenin Et Meselesi” (Akkerman ve Bekman, 1942) adlı kitapta bulabiliriz. Kitap çok geniş hayvancılık verileriyle yurtdışındaki ve Türkiye’deki hayvancılığı karşılaştırmakta ve hayvancılığın gelişmesi için önerilerde bulunmaktadır. Kitapta et meselesi, beden terbiyesine bağlanmakta, nüfusun artmasının yeterli olmadığı, “fertlerin kalite bakımından da yüksek” olması gerektiği ifade edilmektedir (7). Etin vücut için ne kadar gerekli olduğu anlatılırken özellikle etin içeriğindeki albüminin faydaları aktarılmakta ve et, albümin ile eşdeğer tutulmaktadır. Etin sebzeyle karşılaştırıldığında üstün nitelikli olması birkaç örnekle açıklanmaktadır. Örneğin, Fransız amelesi ile İngiliz amelesinin gözlemlendiği, daha az et tüketen Fransız amelesinin üçte bir oranda az çalıştığı tespiti aktarılmaktadır. Fransız amele uygun miktarda et ile beslendikten sonra aradaki fark kapanmıştır. Metin, et yiyen halkların et yemeyenlere oranla daha kuvvetli oldukları ve et yemeyenler karşısında galip geldikleri çıkarımını içeren buna benzer örnekler vermektedir. Bu düşünceleri destekleyen ifadeler Hıfzıssıhha Profesörü Süreyya Aygün’den aktarılır:

Dünyanın dünkü olduğu gibi bugünkü savaşında da muvaffak olmanın en büyük sırrı et ve benzerleri olan albüminli gıda maddelerinde saklıdır. Hangi millet daha çok albümin yerse o millet az albümin yiyene hâkim olur. ...kültürde ilerledikçe et ve albüminli maddelerin sarfiyatı artar...kendinden birkaç yüz misli insanları hükmü altında tutmuş bulunan İngilizleri ele alacak olursak görüyoruz ki İngilizler et ve et müstahzarları, balık, yumurta ve süt gibi albüminli maddeleri yiyen milletlerin en başında yer tutuyorlar. ... Bilakis hükümleri altında tuttukları milletler ise et yemiyen veya pek az yiyen insanlardan teşekkül etmektedir. (9-10)

Et yeme pratiği böylelikle kişisel bir beslenme meselesinden çıkmış ulusların kaderlerini tayin edecek, bir ulusun diğerine hükmetmesini sağlayacak derecede önem arz eden bir konuma yükselmiştir. İngilizlerin dünyaya hükmetmesi bir tür determinizm ile çok et tüketmelerine bağlanmış, sömürülen ülkelerin halkları ise et yemedikleri için kaderlerine mahkûm edilmişlerdir. Kitaba göre et yeme pratiği çalışkanlıkla doğru orantılıdır. “Bir insan ne kadar çok et...yerse o kadar fazla çalışma ve muvaffak olma kabiliyeti kazanır” (10). Bir anlamda, sömüren ve sömürülen ülkeler çok çalışan ve az çalışan ülkeler olarak kategorize edilir. Et ise sağlık ve zekâ için önkoşuldur.

Verilen bilgiler ışığında et yemek için devletin tüm kurumlarıyla vatandaşına “ucuz, bol, sıhhi ve emin”(10) et temin etmek için seferber olması beklenmektedir. Yabancı ülkelerde gazeteciler, akademisyenler, doktorlar, mimarlar, mühendisler, fabrika açan

müteşebbisler, zootekni uzmanları, dernekler her biri “adeta bir müsabaka açılmış gibi” bu amaçla hareket etmektedirler. Aygün, kısa zaman içine aynı hareketi kendi yurdunda da görmek istediğini belirtir (11).

Coğrafya profesörü Hasan Reşit Tankut ise dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Zonguldak’taki kömür işçilerine “tam kalorili ve sıcak yemek” temin ettirdiğini müjdelemekte ve bu adımın “milli kalkınmanın hareket noktası ve hattını” çizdiğini belirtmektedir (11). Tankut, köylüler üzerindeki gözlemlerini aktarırken et yiyen köylünün ot ve hububatla beslenene oranla “daha kudretli, daha neş’eli, daha zeki ve daha çalışkan” olduğunu dile getirmekte ve şunları yazmaktadır:

Bana öyle geliyor ki Türk kolunun ve kafasının emeği Türk dişinin etten kesildiği günden beri verimsizdir...Bizi ufalıp gitmekten, eriyip bitmekten, kurtaracak tedbirlerin başında etli gıda vardır. Harikulâde gayretimizi, asla kırılmıyan azmimizi ve sönmiyen neş’emizi beslemek için köylümüze et yedirmek yolunu arıyacağız ve etli gıdalar iledir ki ilâhi Türk zekâsı köy evlerinin içinde yeniden canlanacak ve Türk emeği feyizli verimine hızla başlayacaktır (11-2)

Bu bağlamda Türk ulusunun inşasında etin yeri oldukça merkezi olarak görülmektedir. İlâhi Türk zekâsı ve Türk emeğinin et yememekten sönüp gittiğini, ulus olarak da ufalıp gideceğimiz ifade edilmekte ve ideal ulus-devlet öznesi yaratılırken, et yeme pratiği spor yapmak gibi diğer unsurların yanısıra öjeni uygulamalarının önemli bir parçası olmaktadır.

Et yeme kuvvetli, sağlıklı, zeki Türk ulusu için öylesine merkezi bir durumdadır ki et çeşitlerinden ve tüketici tercihlerinden bahsedilen kısımda geleneksel olarak tükettiğimiz et çeşitlerinin dışına da çıkabileceğimiz iması verilir. Et seçiminde alışkanlıklar, din, kültür, ihtiyaçlar ve iktisadi koşulların ön plana çıktığı ifade edilirken tükettiğimiz sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlar ile domuz karşılaştırılmakta ve domuzun et randımanı, bir batında çok yavru doğurması gibi nedenlerle iktisadi olarak çok önemli olduğu dile getirilmektedir. Yazarlara göre domuzun ülkemizde yetiştirilmemesi ve tüketilmemesi bizi “mühim bir servet kaynağından” mahrum bırakmaktadır (121). “Gıda ve iktisadi” hususlarda halka “azami menfaatler” sağlayacağı dile getirilen domuz eti etrafındaki sıhhi kaygılar ise “fenni” yaklaşımla bertaraf edilmektedir (122). Metin bütünüyle bilimsel bir yaklaşımla ele alınmakta ve görüldüğü gibi hayvana iktisadi bir akılla bakılmaktadır.

Hayvanlar hissedebilir canlılar olmaktan çıkmış ve amaçları Türk ulusunun bedenini ve dimağını beslemek olan “albümin fabrikaları”na dönüşmüşlerdir (10).

Görüldüğü gibi hayvanların, insan ürünü belli kategorilere hapsedilmesi ve bu kategorilerin doğal üyeleriymiş gibi muamele görmeleri sadece kültürel ya da ekonomik boyut ile açıklanamaz. Hayvan bedenlerinin et olarak inşası devlet politikaları eliyle de sürdürülmektedir.

4.1.4. Agrosanayi

Günümüzde hayvansal üretimin çok büyük bir kısmı agrosanayi olarak adlandırılan sektörün elinden çıkmaktadır. Kırsal üretimden uzaklaşan bu yeni düzenin başlangıcı, 1920’ler Amerika’ında bulunabilir. Tarımın sanayileşmeye ve makineleşmeye başladığı bu dönemde küçük aile çiftliklerinin yerini özel ticari şirketler almaya başlamış, at ve katırlar traktörlerle değiş-tokuş edilmiş ve 1920’lerin sonunda tarımda yüksek miktarda üretim fazlasının ürünlerin fiyatlarını düşürmesiyle pek çok aile çiftliklerini terk etmek zorunda kalmıştır (Nibert, 2002:102). İleri teknoloji ile iç içe olan bu büyük çaplı üretim sistemi yem sanayii, bankacılık, krediler, devlet kurumları gibi birbirine sarmalanmış geniş bir sistemin parçasıdır (Noske, 1997: 23).

Agrosanayi koşullarında hayvanların birçoğu doğal ortamlarından koparılmakta, devasa yapılar içerisine hapsedilmekte⁵⁶, insan eliyle yaratılmış fiziksel koşullarda yaşamaktadırlar. Açık havayla, toprakla bağlantıları kesilen bu hayvanlar yapay ışıklandırma, iklimlendirme, tel kafesler, beton ya da metal altlıklar gibi son derece rahatsız ortamlarda tutulmaktadır⁵⁷ (Noske, 1997: 14). Özel olarak yetiştirilen,

⁵⁶ Hapsedilmenin derecesi sektörler farklılıklar göstermektedir. Doğalarından en fazla uzaklaştırılan ve hareketleri ciddi anlamda kısıtlanan hayvanlar yumurtası için beslenen tavuklar, süt danası, kozmetik sektöründe kullanılan tavşan gibi hayvanlar ve domuz üretim makinesine dönüştürülen dişi domuzlardır (bkz. Singer, 2005). Türkiye’de ve Avustralya gibi bazı ülkelerde sığır ve küçükbaş endüstrisinde hayvanlar bu kaderi paylaşmazlar. Dışarıdan bakıldığında kendi doğal ortamlarında doğalarını yaşadıkları görülür. Ancak kapitalist bakış açısı alınan kararların arka planındadır. Örneğin kesime gönderilmeden önce hayvanlara verilecek yem ve su hayvanın ağırlığında bir değişim yaratmayacağından hayvana yem ve su verilmez.

⁵⁷ Havalandırması bile makineler yardımıyla sağlanması nedeniyle zaman zaman elektrik kesintileri neticesinde havasızlıktan ölen binlerce tavuğun haberleri yapılmaktadır. Örneğin, Sakarya’da 28 bin tavuk, Muş’ta 40 bin tavuk, Elazığ’da 22 bin tavuk bilgisayar destekli havalandırmanın elektrik kesintisi nedeniyle

genetikleriyle oynanan ve kimyasallarla beslenen milyarlarca hayvan kapatıldıkları mekânlarda çok ciddi sağlık sorunlarına ve hastalıklara maruz bırakılmaktadır⁵⁸ (Nibert, 2002:106).

Sınai hayvancılıkta Frederick Taylor'ın bir işi en küçük bileşenlerine böldüğü gibi hayvanlar da becerilerine göre parçalanmışlardır. Tek bir beceride ustalaşan ve ihtisaslaşan insanlar gibi hayvanlar da et tipi, süt tipi inek, yumurtacı tavuk, kesimlik piliç, deney hayvanı, kürk hayvanı gibi kategorilere ayrılmışlardır. Bahsedilen kategorilerde hayvanların olağandışı “beceriler” gösterebilmesi, tüysüz tavuklar, günde bir yumurtlayan tavuklar, anormal derecede kaslı sığırlar gibi genetik bilimin manipülasyonlarıyla; hormonlar, kimyasallar, iştah açıcı yemler, antibiyotikler gibi bilimsel-teknolojik gelişmelerle; en üst düzeyde kontrol sağlayan kısıtlayıcı bir düzen ile var olabilmektedir (Noske, 1997: 16).

Sistemin kârlılığı için sürdürülmesi gereken bu pratikler, toplumun oldukça kısıtlı bir kesimini oluşturan hayvan hakları savunucuları haricinde genel toplum tarafından göz ardı edilmektedir. Bu noktada hayvansal ürünlerin tüketimi üzerine ciddi bir ideolojik manipülasyonun varlığından bahsedilebilir. Sömürüyü meşrulaştıran bu düşünce yapısı Melanie Joy (2011) tarafından “karnizm” (*carnism*) olarak adlandırılmaktadır. Karnizm, et (hayvan) yemenin ahlaka uygun ve doğru olduğunu savunan bir inanç sistemidir (30). Ancak bu inanç sistemi kültürlere göre değişiklik göstermekte, her kültür kendi yenebilen-yenmeyen kategorilerini oluşturmaktadır. Ne var ki anaakım bir ideoloji olduğu için evrensel değerleri temsil ettiği sanılan karnizm Joy'a göre esasen psikolojik olarak bizi rahatsız etmektedir. Amerikalı bir aileye akşam yemeği olarak sunulan bir *golden retriever*ın, yani bir köpeğin yarattığı şok ve tikslenme duygusu üzerinden ilerleyen Joy, aynı duyguları bir inek, kuzu ya da yiyecek olarak kodladığımız başka bir hayvan için hissetmiyor oluşumuzu çocukluğumuzdan beri bizi sarmalayan karnist ideolojiye bağlamaktadır. Bazı hayvanlara sevgi dolu yuvalar sunarken diğerlerini korkunç şartlara maruz bırakan bir sistemi desteklemek için psikolojik olarak duyarsızlaşmamızın arkasında belirli mekanizmalar yatmaktadır. Bunlardan bazıları toplumsal bazıları

---

devre dışı kalması sonucu ölmüştür. Haber metinlerinde ise “telef olan” tavukların şirketi ne kadar zarara uğrattıkları aktarılmaktadır (Havasız Kalan...,2012; Muş'ta...2016; 28 Bin Tavuk..., 2016).

⁵⁸ Hayvanların sınai hayvancılık sektöründe maruz kaldığı korkunç şartlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Singer, 2005; Smil, 2013; Marcus, 2001; McCance, 2013; Joy, 2011.

psikolojiktir. İnkâr etme, kaçınma, rutinleştirme, meşru kılma, nesneleştirme, kişisizleştirme (*deindividualization*), dikotomi yaratma, rasyonelleştirme ve kopma gibi mekanizmalar sayesinde insanların ve hayvanların benzer yönlerini görüp empati yapma yeteneğimiz köreltilmektedir (Joy, 2011:19).

Bu bağlamda medyanın etkisi de göz ardı edilmemelidir. Radyo ve televizyon sermayedar kesimin elinde popüler kültürü ve vatandaşların gündelik algı ve deneyimlerini şekillendirecek güçlü bir ideolojik güç haline gelmiştir (Nibert, 2002: 206). Örneğin, reklamlar eti sağlık ve refahla ilişkilendirmekte (Noske, 1997: 24); süt, yoğurt, yumurta gibi hayvansal ürünlerin sağlığa verdiği zararların anlatılması bir yana⁵⁹, hepsi sağlıklı büyümek için bir ön şart olarak dayatılmakta; hayvancılık faaliyetlerinin çevre üzerindeki tahribatları⁶⁰ veya et tüketiminin eşitsiz dağılımı ile açlık⁶¹ gibi konular ana haber bültenlerine çıkmamaktadır.

4.1.5. Türkiye’de Agrosanayi

Türkiye çok uzun bir kırsal üretim geçmişi olan, 1989’dan sonra liberal olarak anılabilecek bir konuma gelmiş bir ülkedir (Önal, 2012: 153). Uzun ikna çabalarının ardından Türkiye’nin 1948 yılında Marshall Planı’na dâhil edilmesiyle birlikte, giderek daha da dışa bağımlı hale getirilen, makineleşmeyle karakterize bir döneme girmiştir (Önal, 2012: 101). 1980’lerin başından itibaren devletin yürüttüğü politikalar destek alımlarının giderek azaltılması ve dolayısıyla piyasalaşmanın artması yönündeydi (Önal, 2012: 139). Bu uygulamalar özellikle 1980 ve 1990’larda köylü sınıfının büyük oranda çözülmesiyle sonuçlanmış ve iç göç gibi gözle görülür sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, 1990’larda kentte yaşayanların oranıyla kırsal kesimde yaşayanların oranı eşitlenmekte

⁵⁹ Hayvansal proteinin zararları ve yararları hakkında bkz. Smil, 2013: 20-39.

⁶⁰ Sınai hayvancılığın küresel ısınma, hava, toprak ve su kirliliği üzerindeki olumsuz etkileri bilimsel çalışmalarda giderek daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Örneğin, sınai hayvancılık kaynaklı sera gazlarının toplam sera gazı salınım oranının %18’ini oluşturduğu, bu oranın ulaşım kaynaklı salınımdan bile fazla olduğu belirtilmektedir (Taylor, 2012).

⁶¹ Alcott (2013: 28-9), hayvanların yedikleri tahılları yetiştirmek için kullanılan arazilerde sebze ve meyve yetiştirildiği takdirde ABD’de 20 milyon yerine 60 milyon kişinin, Birleşik Krallık’ta ise 21 milyon kişinin yerine 49 milyon kişinin gıda ihtiyacının, yeni araziye gerek duymadan karşılanabildiğini aktarır. Bu nedenle et yeme pratiğinin 63 milyon kişinin keyifli ve mutlu bir hayat sürme haklarının ellerinden alındığını dile getirmektedir.

ve bu tarihten sonra ibre sürekli kent tarafına kaymaktadır (Özdemir, 2012). 2010'da nüfusun %76,26'sı kentlerde, %23,74'ü kırsal kesimde yaşamaktadır (Özdemir, 2012).

Hayvancılık politikaları da bitkisel üretimden ayrı düşünülemez. 1980'lere kadar devletin ağırlığını koyduğu hayvancılık politikaları, bu tarihten sonra serbestleşmeye başlamıştır (Demir, 2012:60). 1980'lerden sonra tarımsal Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) çoğu teker teker özelleştirilmiş ve geride kalan KİTlerin de özelleştirilmesi beklenmektedir (Aydın, 2010). Özellikle süt endüstrisinde piyasaya yönelik üretim yapan en büyük şirketlerin ulusötesi şirketlerle ortaklık anlaşmaları yapmış oldukları ve hisselerinin dikkate değer bir kısmını bu şirketlerle paylaştıkları görülmektedir⁶² (Aydın, 2010).

Daha önce belirtildiği üzere hayvanlar üzerindeki tahakkümün şiddeti hayvanların kapitalist üretime eklenmesiyle birlikte artmaktadır. Bu bağlamda geleneksel üretim sistemleri, hayvanların meta statüsünü değiştirmese de tamamen kâr odaklı, rekabetçi sistemlere göre hayvanlara daha doğala yakın yaşam ortamları tanımaktadır. Türkiye'de hayvan yetiştiriciliğinin her bir kolu, tam anlamıyla kapitalist sisteme entegre değildir. Kapitalist anlamda en "gelişmiş" sektörler yumurtacılık ve süt sığırcılığı olarak gösterilmektedir (Özen vd., 2005). Küçükbaş hayvancılık ve büyükbaş besi hayvancılığı halen geleneksel yöntemlerle sürdürülmeye çalışılmaktadır. Ancak hükümet politikaları nedeniyle tarımsal üretimin ve hayvansal üretimin de aile temelli üretimden tedricen uzaklaştığı görülmektedir.

Hayvancılık, dünya genelinde tarımsal üretimin %51'ini oluştururken, bu oranın %75'i et, %17'si ise süttten gelmektedir (Et ve Süt Kurumu (ESK), 2015:4). Türkiye'de ise hayvancılık, tarımsal üretimin %39'unu⁶³ oluşturmaktadır. Bu oranın %69'u et, %23'ü süttten gelmektedir (2015:4). Hayvancılık endüstrisi, endüstriyel ülkeler kadar gelişmiş olmasa da 2013 verilerine göre Türkiye'de et 26.621 milyon dolar değerinde bir endüstri

⁶² Piyasadaki en büyük süt şirketleri ve onların yabancı ortakları Pınar Süt (Yaşar Holding-Yadex), Mis Süt (Tekfen Holding-Nestlé), SEK (Koç Holding- Sodial, Kagomeco, Somimoto), Danonesa- Tikveşli-Birtat (Sabancı Holding-Kraft-Jacobs Suchard, Carrefour, Danone), Ülker (Ülker Holding- DCI, Cerestar, Al Tawfeek Company, UEB) ve Süttaş'tır (akt. Aydın, 2010).

⁶³ Et ve Süt Kurumu'nun FAO'dan aldığı bu oranların yanısıra aynı rapor içerisinde TÜİK'den alınan ve kanatlı hayvan etinin dahil edilmediği verilere göre 2015 yılında hayvansal üretim tarımsal üretim değerinin %52'sini oluşturmaktadır. Üretim değeri ise 128 milyar 773 milyondur (2015:19).

iken, süt 9.589 milyon dolar, yumurta ise 2.035 milyon dolarlık bir endüstridir (ESK, 2015:5).

Sınai üretim açısından önde gelen ülkelere bakıldığında çok yoğun bir şekilde et tükettikleri görülmektedir. Et tüketimi açısından dünya ortalaması kişi başı 34 kg/kişi iken Avustralya 90,3 kg/kişi ile birinci sırada, 90,1 kg ile ABD ikinci sırada, 86,6 kg ile Arjantin üçüncü sırada bulunmaktadır. Avrupa Birliği üyesi 28 ülkenin ortalama et tüketimi ise 64,9 kg'dır. Türkiye'de 2014 yılında et tüketimi 28,2 kg/kişi (ESK, 2015:17), 2015 yılında ise 36,08 kg'dır. Tüketicinin %59'u kanatlı eti, %36'sı büyükbaş eti, %5'i ise küçükbaş etidir (ESK, 2015:40). Yüksek veya düşük et tüketiminin genel olarak et fiyatlarının yüksekliği ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. Sınai tekniklerden dolayı piyasaya hızlı ve bol miktarda hayvan eti süren endüstriyel toplumlarda et fiyatları düşük kalırken, Türkiye gibi geleneksel yöntemlerin hâlâ kullanıldığı ülkelerde fiyatlar yüksek seyretmekte ve hayvan eti lüks mal olarak görülmektedir (Koç, 2013: 184).

Tarımsal üretim de hayvansal üretim de aile temelinde üretimden uzaklaşmaktadır. Geleneksel hayvancılığın yavaş yavaş sürdürülebilir olmaktan çıkması ve mevcut geleneksel koşullarda para getirmiyor olması nedeniyle terkedilmesi hayvan ithalatı pratiklerine de yansımaktadır. Canlı hayvan ithalatı rakamlarına bakıldığında, 2015 yılında ithal edilen besilik büyükbaş hayvan sayısı 154.194'e, damızlık büyükbaş sayısı ise 48.913'e ulaşmıştır. Büyükbaş ithalatı bir önceki yıla göre %267 artarken, küçükbaş ithalatı %82 azalmıştır. 2010 yılından itibaren besilik ve kasaplık hayvan ithalatı başlamıştır. Büyükbaş besilik hayvan en fazla Uruguay'dan, damızlık ise Almanya'dan alınmaktadır (2015:27-28). İşlenmemiş kırmızı et ithalatı, büyükbaşta yaklaşık 18 tondur. Yakın tarihte 2011 yılında yaklaşık 512 tonluk bir ithalat görülmektedir (2015:30). Bu rakamlara bakıldığında devletin yerel hayvancılığı desteklemek, geliştirmek ve kendi çiftçimizi gönendirmek yerine parayı ithalata akıtmayı tercih ettiği söylenebilir.

4.1.6. “Modern” ve Fenni Üretim

Entansif üretimin en çarpıcı vakalarından biri yumurtacılık ve tavukçuluktur. Türkiye'de hayvan sayısına bakıldığında yaklaşık 214 milyon et tavuğu ve 99 milyon yumurta tavuğu beslendiği görülmektedir (ESK, 2015:22). Yine 2015 yılında kesilen hayvan sayısına

bakıldığında, yaklaşık 1 milyar 119 milyon tavuğun kesildiğini görmekteyiz (ESK, 2015: 23). Pek çok entegre tesis yem imalatı, kuluçkalar, hayvanların büyütüldüğü kapalı mekanlar ile kesilip işlendiği tesisleri aynı arazi üzerine kurmakta; böylece milyarlarca hayvanı gözlerden uzak tutarak kısa bir zamanda en fazla “ürün”ü elde edecek şekilde yetiştirip, öldürmektedir.

Tavukçuluk sektörü 1980’lerden bu yana, 20 yıllık bir zaman dilimi içerisinde “Avrupa ile yarışabilecek seviyeye ve teknolojik gelişime ulaşmıştır” (Sarıca vd., 2004: 94). İstanbul Sanayi Odasının hazırladığı 2014 yılı Türkiye’nin 500 büyük sanayi kuruluşu listesinde ilk 100’de 5 tavukçuluk şirketinin olduğu görülmektedir⁶⁴. Bunlardan CP, yabancı sermayeli tek şirkettir.

Yumurtaçılık gibi ayrı bir sektöre dönüşmemiş olsa da (Özen vd, 2011:2), süt sığırcılığı yavaş yavaş modern üretim gereklerine adapte olmaya çalışan bir başka alandır. Yabancı destekli geliştirme projelerinin katkısıyla bakım, beslenme ve örgütlenme alanlarında atılımlar yapılmış ve bunların sonucunda büyük ölçekli, modern işletmeler kurulmuştur (Özen vd, 2011:2).

Süt sektörünün “modernleşmesi” birkaç alt başlıkta görünür hale gelmektedir. Bunlar dünyadaki teknolojik gelişmelerin takip edilmesi, “süt sığırları”nda süt veriminin artırılması, döl veriminin artırılması, geleneksel yöntemler yerine suni dölleme kullanılması, elle sağım yerine süt sağma makinesi kullanılması ve tesis başına yüksek oranda hayvan yetiştirilmesidir.

“Modernleşme” ile bağlantılı olarak Türkiye’deki inek sayısına bakıldığında önemli bir trend göze çarpmaktadır. 2002-2015 döneminde kültür ırkı sığırların sayısı %243, kültür melezi %31 oranında artarken, yerli sığır ırkları %48 oranında azalmıştır (ESK, 2015:22). Kültür ırkları, insanın ciddi daha fazla süt salgılayan inekler yaratması maksadıyla genetik seçim müdahalesiyle ortaya çıkmışlardır. Bu sığırların yurtdışından giderek daha fazla oranlarda ithal edilmesi ve yerli sığırlarımız yerine kullanılması süt veriminin artırılması konusunda atılmış adımlara işaret etmektedir. Kültür sığırı sayısının artması

⁶⁴ Tavukçuluk ve yumurtaçılık yapan firmaların İSO500’deki sıralaması şu şekildedir: Banvit (46. Sıra), CP (69. Sıra), Şenpiliç (75. Sıra), Keskinöğlü (77. Sıra), Beypi (91. Sıra), Erpiliç (104. Sıra), Gedik Tavukçuluk (250. Sıra), Has Tavuk (257. Sıra). Bunların yanısıra hayvanı sermaye olarak kullanan diğer şirketlerden Sütaş 51. Sırada, Pınar Süt 94. Sırada, Namet 96. Sırada ve Pınar Entegre Et ve Un San. 176. Sırada bulunmaktadır.

sunî tohumlama alanındaki gelişmeler, desteklemeler ve damızlık ithalatına bağlanmaktadır. İnek sütü üretimi %23'lük bir oranla İzmir, Konya, Balıkesir, Erzurum ve Kars illerinde yoğunlaşmıştır (59).

İnek sütü verimine bakıldığında Türkiye dünya ortalaması olan yılda 2.347 kilogramın üstüne çıkmakta, yılda 2.970 kg süt alınmaktadır. Ne var ki, Et ve Süt Kurumu'nun raporunda belirtildiği üzere ABD'de süt verimi 9.902 kg/yıl'a kadar çıkmaktadır. Türkiye ile aradaki farkın nedeninin "modern süt hayvancılığı" ve "kaliteli yem"e bağlandığı görülmektedir (2015:42). Maliyet yoğun üretimin yapıldığı ve kaba yemin yüksek miktarda kullanıldığı yerlerde düşüktür (2015:51). Ne var ki süt verimi piyasalaşmanın başladığı 1980'lerde 5.502.000 ton iken, sonraki 20 yıl içerisinde %72,58 oranında artmıştır (Sarica vd., 2004: 94).

Üretilen sütün peynir, yoğurt, süt tozu vs. gibi pek çok farklı ticari ürüne dönüştürülmesi ya da pastörize, UHT süt olarak piyasaya sürülmesi ve kitlesel tüketime sunulması dünyada genellikle dev ulusötesi şirketler vasıtasıyla olmaktadır. Dünyada alınan sütün %64'ü sanayiye aktarılmakta, kalan kısmı ise ev içi ve kayıt dışı tüketime girmektedir. Amerika, Y. Zelanda, Avustralya ve Almanya gibi ülkeler alınan sütün neredeyse tamamını sanayiye aktarmaktadır. Toplam üretimin %49'unu işleyen dünyanın en büyük şirketleri *Lactalis* (Fransa), *Fonterra* (Y. Zelanda), *Nestlé* (İsviçre), *Dairy Farmers of America* (ABD) ve *FrieslandCampina* (Hollanda)dır (2015:46)

Türkiye'de süt işleyen işletmeler ise %55'lik bir oranla Marmara ve Ege bölgelerinde yer almaktadır. Sanayilik sütün %48'i ve toplanan sütün %21'i 20 adet işletme tarafından işlenmektedir (61). Toplanan sütün sanayiye aktarılma oranı bölgeler arasında ciddi farklılıklar göstermektedir. Ege ve Marmara bölgesinde oran %90'ın üzerine çıkmakta, İç Anadolu'da %54 seviyesindeyken, Doğu Anadolu Bölgesinde %4'lere düşmektedir (2015:61). 2015 yılında Türkiye'de kayıtlı 1.182.005 süt sığırcılığı işletmesi bulunmaktadır. 1-5 hayvanlı işletmeler bu sayının %58'ini oluşturmakta, 50 baş üzeri işletmeler %1,40'ını, 500 baş üzeri işletmeler ise %0,02'sini oluşturmaktadır (2015:60).

Türkiye'de tarımsal üretimin ihtisaslaşmaktan uzak bir yapıda olduğunu tarımsal işletmelerin niteliğine bakarak anlamamız mümkündür. 2001 Genel Tarım Sayımı sonucuna göre ülkemizdeki 3.075.516 işletmenin %67,42'sinde hem bitkisel hem de hayvansal üretim yapılmakta, %30'unda sadece bitkisel üretim yapılmakta, %2,36'sında

ise sadece hayvansal üretim yapılmaktadır (Miran, 27-28). Bu tablo özellikle hayvancılık kolunun büyük oranda kendi başına bir geçimlik faaliyeti olarak görülmediğini göstermektedir.

Türkiye'deki işletmelerin çok büyük bir kısmı aile tipi hayvancılık yapan geçimlik işletmelerden oluşsa da son yıllarda dev entegre tesisler kuran pek çok holding olduğu gözlenmektedir (Erdoğan, 2008). Genel olarak tarım ve hayvancılıkta, Koç Grubu, Doğan Holding, Ata-Sancak, Saray Halı, Söktaş gibi holdinglerin rekabet içerisinde oldukları ve daha çok hayvancılık sektörünü tercih ettikleri belirtilmektedir. Yaşar Grubu da 35 milyon dolarlık bir süt hayvancılığı projesine yatırım yapmaktadır (Erdoğan, 2008). Kesilen hayvan sayısına göre ise en büyük işletmeler sırasıyla Banvit, Saray Halı ve Koç-Ata'dır (Güngör, 2011).

Hayvancılıkta giderek "modern" müdahalelerin arttığını görmekteyiz. 2002 yılından 2011 yılına kadar suni tohumlama oranının %420 arttığı görülmektedir. Kültür ırkı hayvan sayısının %127 arttığı görülmektedir (Türkiye hayvancılığında gelişmeler...). Teknolojik gelişmelerin çok fazla etki göstermediği Doğu Anadolu'da hayvancılıkla uğraşan kadınlar üzerinde yapılan bir çalışmaya göre (Atsan, 2015), sağma makinesi, suni tohumlama gibi uygulamalar televizyon izleyen, şehirde ikamet eden kadınların çoğu tarafından olumlu karşılanmaktadır.

Bütün bunlar, devlet desteğinin de alındığı ve kârlı bir yatırım olacağı düşünüldüğü takdirde Türkiye'de hayvancılıkta çoğunlukla hanelerin ihtiyacını karşılayan köy tipi üretim modelinden yavaş yavaş pazara yönelik endüstriyel üretim yapılmaya geçileceğinin göstergesidir. Daha önceden de belirtildiği gibi yumurtacılık ve tavukçuluk sektörü tam anlamıyla endüstriyel üretime geçmiş, süt sığırcılığı ise özellikle ülkenin Batı kesimlerinde dikkate değer oranda teknolojik gelişmeleri takip etmektedir. Geleneksel üretimden endüstriyel üretime kaydıkça giderek daha fazla nesneleşen hayvanın statüsü ise metin analizinde gösterileceği gibi söyleme yansıyacaktır.

4.2. RESMÎ ÇAĞDAŞ KAYNAKLARDA HAYVAN SÖYLEMİ

Tezin 4. Bölümünde, hayvan algısının ortaya çıkarılması amacıyla çağdaş resmî kaynaklar olarak T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı internet sitesindeki

Hayvancılık başlığı altında bulunan “Büyükbaş Hayvancılık”, “Kanatlı Yetiştiriciliği” ve “Küçükbaş Hayvancılık” bağlantılarında paylaşılan metinler incelenmiştir. Bahsedilen kaynaklardaki metinler hayvan yetiştiriciliği yapmak isteyenler açısından yönlendirici metinlerdir. Bu bağlamda sadece kısıtlı bir kesime hitap ettiği düşünülse de hayvancılık konusunda neyin normal, olağan olduğunu “resmi” olarak belirlemesi, ya da var olan düzeni güçlü bir biçimde sürdürmesi açısından önemli metinlerdir.

Her bir metne, modernite öncesi dönemde olduğu gibi dizgesel-işlevci analiz uygulanmıştır. Ancak bu analize geçmeden önce, tıpkı eski Türk dilli metinlerde yapıldığı gibi, modern söylemi belirleyen söylemsel pratiklerden bahsedilmeli ve metinlerin tematik içeriği aktarılmalıdır. Metinlerden alıntı yapılırken metinlerin başlıkları yerine belirli kodlar kullanılmıştır. Bu kodlar şu şekildedir: Yumurta Tavukçuluğu (A1), Etlik Piliç Yetiştiriciliği (A2), Büyükbaş Hayvancılık (B1), Buzağı Bakım ve Beslenmesi (B2), Koyun Yetiştiriciliği (C1), Keçi Yetiştiriciliği (C2).

4.2.1. Yumurta ve Et Tavukçuluğu

4.2.1.1. Söylemsel Pratikler

Bakanlığın internet sitesinde “Kanatlı Yetiştiriciliği” başlığı altında tavukçuluk ikiye ayrılmaktadır: “Yumurta Tavukçuluğu” ve “Etlik Piliç Yetiştiriciliği”. 15 sayfadan oluşan “Yumurta Tavukçuluğu” ile 12 sayfadan oluşan “Etlik Piliç Yetiştiriciliği” temelde bu alanlarla ilgilenen kişilere hitap eden, kılavuz niteliğindeki metinlerdir.

“Yumurta Tavukçuluğu” başlıklı metinde öncelikle tavukçuluğun ne kadar önemli bir endüstri sektörü olduğundan bahsedilmekte ve yumurtanın ne kadar besleyici olduğuna dair bilgi üretilmektedir. Sonrasında işletmeye getirilen civcivlerin büyümesi için gereken altyapı ve şartlar bilimsel bir dille ve veriler aracılığıyla aktarılmaktadır. Civcivlerde gaga kesimi yapılmasının gerekleri açıklandıktan sonra piliç dönemine geçilmektedir. Bu dönemde tercihen kafeslerde tutulacak olan piliçlerin yemlik, suluk, aydınlatma ve alan ihtiyaçlarına değinilmektedir. Kafeste yumurta tavukçuluğunun avantajları ve dezavantajlarından bahsedildikten sonra yumurta tavukçuluğunda başarılı sayılmak için ulaşılmaya çalışılan rakamlar ve bu rakamlara ulaşabilmek için yapılması gerekenler

aktarılır. Metinde son olarak, bu faaliyet alanındaki sağlık ve hijyen önlemlerinden bahsedilir.

“Etlik Piliç Yetiştiriciliği” başlıklı metinde de benzer şekilde tavuk etinin faydalarından ve işletmenin kârlılığında bahsederek yetiştiriciliğin önemine vurgu yapmaktadır. İlk olarak üreticinin hazırlaması gereken kümes ve kümes içerisindeki ekipmandan bahsedilir. Daha sonra civcivler getirildikten sonra teker teker civcivlerin ihtiyaç duydukları sıcaklık, yem, su, aydınlatma, havalandırma gibi faktörler açıklanır ve yetiştiricilik için her bir faktörde gereken şartlar bilimsel olarak hesaplanmış oranlar şeklinde açıklanır. Son olarak okuyucu kesim, pazarlanma ve temizlik konularında bilgilendirilir.

Dizgesel-işlevci analize geçmeden önce insan-hayvan iktidar ilişkilerinin bahsedilen metinlerde su yüzüne çıktığı kısımlar başlıklar altında toplanılarak aktarılacaktır. Alt başlıkların oluşturulması ve yorumlanmasında yol gösteren kaynaklar olarak Dunayer, (2001), Mitchell (2006), Glenn (2004) ve Stibbe (2006, 2012) kullanılmıştır. Alt başlıklar, “temsil, üretim söylemi, hayvanların doğalarının hiçe sayılması ya da manipüle edilmesi, nesneleştirme, metonimi, örtmece, kaçamak dil kullanımı, bilimsel söylem, sessizlik” olarak belirlenmiştir. Bazı metinlerde bunlara ek olarak “başarı ve rekabet söylemi, empati söylemi, isimleştirme” başlıkları da bulunmaktadır.

4.2.1.1.1. Temsil

“Yumurta Tavukçuluğu” başlıklı metinde sülüngiller familyasına mensup bir kuş türü olan hayvanlar “civciv, piliç, tavuk, hayvan, canlı, sürü, ırk” gibi farklı kelimelerle temsil edilmektedir. Tavuğun farklı yaş aralığındaki isimleri bu temsillerin bir kısmını oluştursa da “hayvan”, “canlı”, “sürü”, “ırk” gibi ifadelerin de tercih edilmesi, tavuğun giderek artan bir skalada soyutlaştığını göstermektedir. “Tavuk” yukarıda bahsedilen diğer isimler gibi dilbilgisi açısından bir cins isimdir. Cins isimler ortak isimlerdir ve özel isimlerdeki biriciklik ve bireyselliğin zıddına olağanlık, genel geçerlik barındırırlar. Tekil halinde bile bir türün bütün bireyleri için geçerli anlam ve çağrışım içeriğini taşıyan cins isimlerin bu metinlerde tercih edilmesi şaşırtıcı değildir. Farklı karakterlere, zevklere, korkulara sahip olan hayvanlar birer birey olarak değil de birbirinden farkı olmayan,

birbirlerinin yerine kolayca geçebilen varlıklar olarak temsil edildiğinde hayvanların yaşam haklarının göz ardı edilmesi oldukça kolaydır.

Teker teker kullanılan kelimelere, sıklıklarına ve cümledeki işlevine bakıldığında temsilin boyutları daha da netleşebilir. Metinde kuruluş aşamasının anlatıldığı ilk bölümlerde civcivlerden sık sık bahsedilmektedir. Metinde 33 kere geçen civciv hiçbir temel cümlenin aktif öznesi değildir. Yan cümlenin öznesi olduğu durumlar da oldukça nadirdir. “Civcivler gelmeden önce”, “civcivler geldiğinde” gibi yan cümlelerde yapısal olarak civcivler gelme işlemini kendi iradesiyle gerçekleştiren bir aktör konumundadır. Ancak bu temsilin aksine civcivler başkaları tarafından tesise getirilmişlerdir. Bütün metinde sadece bu cümlelerde bilinçli bir aktör statüsüne yükselen civcivler ileride ayrıntılı olarak işlenecek olan, gerçeği bulanıklaştırma, örtme işlevlerinin bir parçası olmuşlardır. Civcivlerin metnin öznesi ya da nesnesi olduğu kısıtlı durumların dışında “civciv taşıma kutuları”, “civciv büyütme daireleri” gibi tamlamaların bir bileşeni olarak ve hatta “civciv dönemi”, “civciv yığılmaları” gibi tamlamalarda civcivler sıfat işlevini üstlenerek cümlenin yapısal hiyerarşisinde en alt basamaklara yerleşir.

Tavuk kelimesi metinde 40 kere geçmektedir ancak bunların 23’ünde tavukçuluk kelimesiyle temsil edilmektedir. Tavuğun bir üretim alanına indirildiği ve bireysel varlığının tırpalandığı bu örneklerin dışında tavuk sadece iki yan cümlede “ayak altında dolaşmak” eyleminin ve “19 aylık olmak” durumunun öznesi olarak temsil edilir. Piliçler ise 14 cümlede bulunmaktadır. Tablolarda “Yuvarlak yemlik: 1Yemlik/ 40 piliç” gibi ifadelerle bir birim gibi temsil edilirler. Temel ya da yan cümlelerde aktör değildirler. Çoğunlukla tablolarda, veriler arasında rastlanılan piliçler birkaç örnekte eylem tarafından etkilenen nesne konumundadırlar. Bunların dışında hem piliçler hem de tavuklar sıklıkla isim ve sıfat tamlamalarının bir parçası konumundadırlar.

Metinde civciv, piliç, tavuk gibi cins isimlerin yanısıra “ırk” (4 kez), “sürü” (6 kez), “hayvan” (25 kez), “canlı” (2 kez) gibi tabirler de kullanılmıştır. Kelimeler arasında alt anlamlılık (*hyponymy*)- üst anlamlılık (*hypernymy*) gibi mertebe ilişkilerini örnekleyen bu kullanımlarda anlamsal olarak birbirini kapsayan kelimeler görülmektedir. Tavuk, piliç gibi özgül kelimelerden hayvan, canlı gibi üst anlamlılara geçildiğinde kelimeler arasındaki ortak noktalar giderek azalmaktadır. Kendine özgü anlam setleri barındıran

“tavuk” hayvan olarak temsil edildiğinde zaten sorgulanabilir nitelikteki bireyselliği giderek soyutlaşır ve kaybolur.

Etlik Piliç Yetiştiriciliği metninde ise 46 kere civciv, 32 kere piliç, 9 kere hayvan, 7 kere tavuk, 2 kere sürü ve 1 kere ırk kelimesi kullanılmıştır. Metinde civcivin aldığı roller yumurtacılık metinlerindeki benzerlere de aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Civcivler çoğunlukla “civciv adedi”, “civciv sulukları”, “civciv sırt seviyesi” gibi tamlamalarda cümle hiyerarşisinin en alt basamaklarına inerken, bazı cümlelerde cümlenin öznesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu cümleler yukarıdaki metinde olduğu gibi “civcivler gelmeden önce”, “civcivlerin kümese geldiği ilk gün” gibi civcivlerin tesise getirildiği ilk güne dair cümlelerdir. Yumurtacılık metinlerinde civcivlerin tesise kendi ayaklarıyla gelen bilinçli aktörler olarak yansıtılışının aksine bu metinde civcivler başka aktörler tarafından taşınmaktadır. “Civcivler kümese alınmadan”, “civcivler kümese alınır alınmaz”, “civcivlerin ilk kabulü”, “civcivleri getiren aracın” gibi ifadeler bunu göstermektedir. Öte yandan özellikle civcivlerin ısıtıcı etrafındaki hareketlerinin anlatıldığı kısımlarda civcivler “birbirlerine sokularak kümeler oluşturur” “civcivler ısı kaynağından uzaklaşır” ya da “kümese eşit olarak dağılırlar”. Bu bağlamda eti için yetiştirilen civcivlerin yumurta için yetiştirilenlere kıyasla daha aktif ve fail bir yapıya sokuldukları gözlenmektedir.

Ancak bu faillik durumu piliç olduklarında göze çarpmaz. Piliç, aktör olarak sadece yem tüketirken ortaya çıkmakta, bunun dışında “piliç üretimi”, “piliç dönemi” “piliç çıkışı” gibi ifadelerde tali görevler üstlenmektedir. “Hayvan, sürü, ırk” gibi üst anlamlı kelimeler ise diğer metinle kıyasla daha az kullanılmıştır. Yani piliçler söz konusu olduğunda soyutlaşma üst anlamlılık yoluyla değil tamlamalar gibi farklı mekanizmalarla sağlanır.

4.2.1.1.2. Üretim Söylemi

Hayvan hakları meselesine özellikle Marxist bir bakış açısıyla yaklaşan bazı kuramcılara göre (bkz. Torres, 2007; Noske, 1997; Nibert, 2002) hayvanların tahakkümü kapitalist üretim sistemine sıkı sıkıya bağlıdır. Batı’da, özellikle Amerika’da yumurta sektörünün %95’i (Friedrich, 2013), İngiltere’de ise %86’si (Turner, 1999) kafes sisteminde yetiştirilmektedir. Yumurtacılık sektörü hayvanların doğasından en fazla uzaklaştırıldığı, en acımasız sektörlerden biri olarak görülmektedir. Mümkün olduğunca fazla sayıda

tavuk, altlarında ızgara telleri olan kafeslerin içerisinde kesime gönderilene kadar tutulmaktadır. Her bir tavuk için ayrılan alan ülkeden ülkeye değişse de hayvan refahının sağlandığının iddia edildiği koşullarda bile doğadaki eşelenme, gezinme, kanatlarını çırpma gibi temel fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamayacak darlıkta kafeslerde beslenirler. Tavuklar bu sistemde gereken “ürün”ü, yumurtayı “üreten” birer birimdir. Aydınlatılması, havalandırması suni şartlarla yaratılan kapalı alanlarda, hayvandan en fazla yumurtayı alacak şekilde yetiştirilirler (Singer, 2005: 151-177, Friedrich, 2013, Marcus, 2001: 99-113).

Hayvancılık denildiğinde Türkiye’de algı, köy hayatı, çiftçilik, çobanlık gibi doğal hayat ile iç içe yaşayan hayvanlar imgesini ön plana çıkartmaktadır. Oysa özellikle tavukçulukta köy tipi geleneksel tarımsal üretimden uzaklaşmış, bu üretim tarzı yerini büyük entegre sınai tesislere bırakmıştır. Analiz edilen metinlerde üretim tarzı açıkça belirtilmemiştir:

Bu gün Ülkemizde yetiştirilen tüm ticari yumurta sürülerinin yaklaşık %70-80 ni kafeslerde yetiştirilmektedir. Kafes sistemleri diğer sistemlere göre çok avantajlıdır. İster yerde, ister kafeste büyütülmüş olsunlar, piliçler yumurta kafeslerine 16-18. Haftalarda nakledilir. A1: 10

Metinde tavukların alan ihtiyaçları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Tablo 26 Tavukların Alan İhtiyaçları

	6-18 Hafta		18. Hafta Sonrası	
	Kafeste Yet.	Yerde Yet.	Kafeste Yet.	Yerde Yet.
Alan Mesafesi	280 cm ²	10 Piliç/m ²	400 cm ²	6 Tavuk/m ²
Yemlik Mesafesi	5 cm	5 cm	10 cm	7,5 cm
Suluk Mesafesi	2,5 cm	2,5 cm	10 cm	4-5 cm

Görüldüğü üzere yumurta tavukçuluğunun çok büyük bir kısmı avantajlı olduğu belirtilen bu sınai hayvancılık modeline göre yapılandırılmıştır. Bu avantajlar ve sonrasında dillendirilen dezavantajlar tamamen antroposantrik bir bakış açısıyla ifade edilmektedir. Örneğin birim kümes alanına konan tavuk sayısının fazla olması, yemden yararlanmanın yüksek olması, iş gücü gereksiniminin az olması, yumurtaların daha ağır olması gibi kıstasların avantajları tavukların hissedebilirliklerini (*sentience*) dikkate almaz. Sıralanan dezavantajlar ise hayvanların hastalanması, ölmesi, kemiklerinin zayıf olması, havasız

kalmaları gibi hayvanların deneyimlediği gerçeklik değil, bu durumların kâr ve masraflar üzerine etkisi üzerinden verilmektedir:

- Kafeste yumurta tavukçuluğunun dezavantajları şunlardır;
- Hayvan başına düşen ilk kuruluş masrafları, kafes maliyeti nedeniyle çok fazladır.
- Çatlak yumurta oranı artar.
- Yumurtlama döneminde hayvanlar daha fazla ağırlık artışı sağlasalar da, kemiklerin son derece zayıf olması nedeniyle dönem sonundaki piyasa fiyatları düşüktür.
- Özellikle yazın, gübrede fazla miktarda sinek ürer ve sorun yaratır.
- Kafes altlarında biriken gübreyi sık sık temizlemek gerekir.
- Bazı özel kafes hastalıkları nedeniyle özel yemleme gerekebilir.
- Hareketsizlikten dolayı karaciğer yaşlanması ve buna bağlı ölümlere daha sık rastlanır.
- Kümes içerisinde daha fazla hayvan barındığı için daha güçlü bir havalandırmaya ihtiyaç vardır.
- Yumurtlamayanlar düzenli bir şekilde ayıklandığından kafeslerin bir kısmının boş kalmaması için bir miktar yedek tavuk beslenir. (A1: 12)

Kapitalist üretim modelinin bir parçası olan, iktisadî teknik kavramlar ve bilimsel bir dil kullanımını içeren “üretim söylemi”nin izdüşümünü hayvancılık söyleminde görmek mümkündür (bkz. Tablo 27). *Kâr/zarar, girdi/çıktı, verimlilik, hammadde, kalite, kaynaklar, ürün, maliyet, teknoloji* gibi kavramlar bu söylemin yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Hayvanlar bu teknik terimlerin arkasına saklanılmaktadır. Tavuklar ve onların hayatta kalması için gereken yemler ile su üretimin girdisi olmakta; tavukların fizyolojik süreçlerinin bir parçası olan yumurtaları ile tavuklar yumurtlayamayacak kadar hastalandığında ya da yaşlandığında bedenleri ise birer çıktıya dönüşmektedir. Girdi/çıktı hesaplamaları, maliyet analizi gibi çok ince iktisadi hesaplamalar ekseninde “verimli” bir üretim hedeflenmekte, ancak bu verimliliğe ulaşabilmek için yapılan müdahalelerde arka planda hissedebilen bir canlının olduğu göz ardı edilmektedir.

Metinde sektörde başarılı sayılabilmek için bazı kriterler verilmiştir. Örneğin “tavuk başına yıllık yumurta verimi en az 280 olmalıdır”, “1 Kg. yumurta için yedirilen yem miktarı 2.0-2.2 Kg. olmalıdır”, “yumurtlama döneminde aylık ölüm oranı en çok %1 olmalıdır” (A1: 12-13). Bu kıstaslara ulaşabilmek için ise “sürü büyüklüğü” artmalı, “yüksek verimli ırklar seçilmeli”, ve “tavuklar 19 aylık olduktan sonra verim dışı bırakılmalıdır” gibi öneriler getirilmektedir. Hayvanların yaşamlarının ve ölümlerinin rakamlar üzerinden kurulması, insanların kendi çıkarları temelinde kategorize ettiği “yüksek verimli ırklar” gibi kriterlerle ölçülmeleri ve bilimsel ölçümlere göre yeterince “çıktı” üretmediği bir büyük yaşına girdiğinde ise “verim dışı bırakılmaları”, yani örtmeceyi kaldırdığımızda “öldürülmeleri”, kapitalist üretim dilinin neleri gizlediğini

kısmen göstermektedir. Bu örnekler, bilimsel söylemin de yetkilendirme gücünü kullanarak (bkz. Van Dijk, 2000: 63), üretim dilini ussallaştırmaktadır (*rationalization*) (van Leeuwen, 2007: 100). Ussallaştırma, özellikle bu örneklerde görülen “araçsal ussallaştırma” yapılan eylemlerin amaçları, kullanımları ve etkileri doğrultusunda meşrulaştırılmasıdır. Verimliliği amaç edinen sektör, bu hedefte tavukların yaşama haklarını ellerinden alırken ussallaştırmayı kullanır.

Etlik piliç yetiştiriciliğinin amacı açık bir biçimde “en kısa sürede en hızlı büyümeyi sağlamak” olarak ifade edilmiştir. Bu amaçla “birim alanda yoğun (entansif) üretim” yapılıyor olması bir gurur kaynağıdır ve kârlılığın esas unsurudur. Yetiştiricilikte bir buçuk ay gibi kısa bir sürede hızla 2 kilo ağırlığa ulaşan piliçler yemi ete dönüştüren bir makine olarak tanımlanmaktadır. Üreticinin hedefi, tektipleşmiş “bir örnek” bir et makinesi “elde etmek” yani genetik müdahaleler ve sürekli besleme gibi uygulamalarla bir hayvan-makine yaratmaktır. Bu bağlamda civcivlerin ölümü sadece bir ekonomik kayıp, bir “zayıt” olarak verilmektedir. Tablo 27’de üretim söyleminin metindeki diğer örneklerine yer verilmektedir.

Tablo 27 Tavukçuluk Metinlerinde Üretim Söylemi Örnekleri

Civcivler; güvenilir, Tarım Bakanlığı’na ruhsatlandırılmış ve sertifikalandırılmış damızlık işletmelerinin kuluçkahanelerinden temin edilmelidir . A1: 1	Aydınlatma süresi ve yoğunluğunun; tavuklarda yumurta verimi , yumurta ağırlığı, cinsi olgunluk yaşı, canlı ağırlık artışı, embriyo gelişimi, erkeklerde dölllenme gücü ve sperma kalitesi üzerine önemli etkileri vardır. A1: 7
Yumurtlama döneminde hayvanlar daha fazla ağırlık artışı sağlasalar da, kemiklerin son derece zayıf olması nedeniyle dönem sonundaki piyasa fiyatları düşüktür A1: 12	Yumurta tavukçuluğu, insan beslenmesinde mükemmel bir gıda olan yumurthanın üretimi açısından çok önemli bir yetiştiricilik faaliyetidir A1: 1
Ticari yumurta sürüleri A1: 10	Tavukların tek tek kontrolü, kötü ve düşük verimlilerin ayrılması daha kolaydır A1, s. 11
Yüksek verimli ırklar A1: 13	Çünkü tavukçuluk işletmelerinde yapılan tüm harcamaların yaklaşık %70 ni yem harcamaları oluşturmaktadır. A1: 12
Tavukçulukta beslenme, üretimin kârlı olabilmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır A1: 12	Tavuklar 19 aylık olduktan sonra verim dışı bırakılmalıdır A1: 13
Kasaplık et tavukçuluğunda üretim süresinin çok kısa olması, birim alanda yoğun (entansif) üretim yapılabilmesi yemin ete dönüşme oranının yüksek olması, iş gücünün diğer tarımsal işletmelere nazaran daha düşük olması...nedeniyle etlik piliç eti üretimi hayvancılık sektöründe özel bir önem arz etmektedir. A2: 1	Pek çok yetiştirici sıkışık yetiştirme sonucunda bir örnek olmayan bir sürü elde etmektedir . A2: 4

İyi bir yetiştirici , kümesine koyacağı civcivlerin sayısını, vereceği zayıtı da düşünerek yer ihtiyacını iyi hesaplamak zorundadır A2: 4	Kalabalık kümeslerde gelişme yavaşlar, ölümler artar. En uygunu kesim çağına m ² 'ye 14-18 adet piliç çıkışı olacak şekilde kapasite belirlenmesidir A2: 4
Etlik piliçler çabuk ve fazla yem tüketirler. O yüzden çabucak da gelişirler . Hayvan büyüdükçe kazanacağı canlı ağırlığa göre yem tüketimi de artar. En kısa sürede, en hızlı büyümeyi sağlamak için serbest yemleme uygulanır A2: 8	Üretim dönemi uzunluğu; kesim ağırlığına, pazar şartlarına, tüketicilerin karkas piliç ağırlığı taleplerine , yem fiyatlarına, broiler satış fiyatına ve işletme şartlarına bağlı olarak değişebilmekte olup 5-7 hafta arasındadır. A2: 9

4.2.1.1.3. Hayvanların Doğalarının Hiç Sayılması ya da Manipüle Edilmesi

Kapitalist üretim tarzının bir uzantısı olarak sadece bir üretim birimine dönüşen hayvanların verimliliği arttırmak adına kendi doğalarına uygun davranmalarına izin verilmemektedir. Örneğin birden çok tavuğun dar kafeslerde kalması doğalarına son derece aykırıdır. Bu koşullar altında hayvanlarda oluşan stres durumlarında stesi oluşturan etmenleri ortadan kaldırmak, yani sömürüyü sonlandırmak mümkün görünmemektedir. Böylesi durumlarda sömürünün daha da şiddetlendiğini ve yapılan müdahalelerin söylem aracılığıyla meşrulaştırıldığı görülmektedir.

Metinde “Kanibalizm ve gaga kesimi” başlığı altında, sınaî tavukçuluk sektöründe artık rutin bir uygulama haline gelmiş olan gaga kesimi ve uygulamanın nedenleri anlatılmaktadır. Gaga kesimi bir iki günlük civcivlere anestezi kullanılmadan uygulanır. Civcivlerin hassas sinir uçlarının bulunduğu gagalarının en az 1/3’ü gaga kesme makinesinin sıcak bıçakları tarafından kesilir. Uygulama o kadar acı vericidir ki bazı civcivler uygulama anında şoka girip ölürler, pek çoğu da acıdan dolayı su ya da yem yiyemeyecek duruma gelir ve açlıktan ölür. Bu uygulamanın nedeni ise tavukların aşırı kalabalık kafes şartlarındaki durumlarından dolayı birbirlerini gagalayarak öldürebilme olasılıklarıdır (akt. Singer, 2005: 155-6, Capps, 2013). Sektörün bu duruma “kanibalizm” ismini takması bile söylemsel bir taktiktir. Medenî ülkelerde oldukça olumsuz çağrışımları bulunan yamyamlık tavuklara yaftalanarak gaga kesiminin gerekli bir mücadele biçimi olduğu algısı yaratılmaktadır. Metinde kanibalizm kötü bir alışkanlık olarak sunulmakta ve böylece gaga kesimine ahlaki bir zemin hazırlanmaktadır:

Kannibalizm, her yaştaki civciv, piliç ve tavuklar arasında görülen ve yetiştiricilerin asla ihmal edemeyeceği kötü bir alışkanlıktır. (A1: 4)

Kötü bir alışkanlık olarak sunulan kanibalizm yukarıda da anlatıldığı gibi doğal dışı durumlara verilen bir stres tepkisidir. Nitekim metnin devamında kanibalizme neden olan etmenler sıralandığında “alışkanlık” savı kendini çürütmektedir. Zira sebeplerin hepsinin, açıkça hayvanları kendi doğalarından uzak barınma ve beslenme şartlarına mahkûm etmek olduğunu görmekteyiz:

Kannibalizmin başlıca nedenleri şunlardır:

- 1-Yemlik, suluk ve follukların yetersiz olması
- 2-Yemin protein ve esansiyel aminoasitler bakımından tamamen noksan veya yetersiz olması
- 3-Birim alana normalden fazla hayvan konulması,
- 4-Sinirlilik ve aşırı heyecan,
- 5-Aşırı sıcaklık,
- 6-Aşırı aydınlatma,
- .
- .
- 12-Hayvanların aç veya susuz bırakılması (A1: 4)

Kanibalizme yol açan etmenlerin sektörün işleyiş biçimi olduğu anlaşılrsa da cümlelerin gramatik ifadesi bize bambaşka bir hikâyeye anlatmaktadır. Birbiri ardına sıralanan etmenler genellikle isimler ve isimleştirilmiş fiiller aracılığıyla verilmektedir. Ayrıca eylemler yerine olma durumları tercih edilerek sıralanan etmenler doğal ve olağan kılınmaktadır. “Yemlik, suluk ve follukların yetersiz olması” ibaresinde, kendiliğinden, doğal bir biçimde gelişen bir durum tasvir edilmektedir. Halbuki yemlikleri, sulukları vs. dolduran bir aktörün varlığından emin olsak da gramer sorumluluk sahibi aktörü arka plana itmekte, hatta görünmez kılmaktadır. Aynı şekilde “aşırı sıcaklık”, “aşırı aydınlatma”, “her türlü stres durumu” gibi ifadelerde de bu durumları yaratan aktörler silinmektedir.

Bunların yanısıra “sinirlilik, aşırı heyecan” gibi ifadeler ve “sürüde folluk yerine, yere yumurtlamakta direnen hayvan olması” gibi söylemler bu durumları hayvanların doğal eğilimleriymiş gibi göstermektedir. Bu duygudurumları muhtemelen korkunç şartlarda kalmalarının bir sonucu ortaya çıkmaktadır ancak sıfattan isim yapan yapılar aracılığıyla neden-sonuç ilişkisi ve bu duruma neden olan aktörleri sorgulamak imkânsız hale gelmektedir. “Yere yumurtlamakta direnen hayvan” ifadesinde de hayvan suçluymuş gibi yansıtılmakta ve hayvana doğal gelen bir hareketin engellenmeye çalışılması istenmektedir.

Metinde bu tür faktörlerin engellenerek kannibalizmin ortaya çıkışının önüne geçilebileceği öngörülmektedir ve gaga kesiminin bu şekilde önlenemeyen durumlarda son çare olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu faktörlerden en önemlisi olan “birim alana normalden fazla hayvan konulması”, zaten sektörün verimli olmasını sağlayan en temel faktördür. Dolayısıyla sektör var olduğu müddetçe gaga kesiminin de sürdürüleceği aşikardır. Ancak söylemsel düzlemde gaga kesiminin tavukların kötü alışkanlıkları nedeniyle mecburen başvurulan bir pratik olduğu inşa edilmektedir; tavukçulukta bu pratiğin oldukça rutin bir uygulama olduğunun üstü örtülmektedir ve dil yapılarıyla kanibalizme yol açan insani faktörler silinmekte, hayvan istismarı perdelenmektedir.

Bunları yanısıra yumurtacılık sektöründe bir tavuğun daha fazla yumurtlamasının sağlanması amacıyla güneş almayan tesislerde yapay ışıklandırma ile gün ışığı taklit edilmektedir. Daha fazla gün ışığı tavuklarda FSH hormonunu arttırarak tavuğun yumurtlamasını sağlamaktadır. Ancak fazla ışık ise cinsi olgunluk yaşını erkene alarak yumurtlayabileceği dönemi kısaltır. Bu bağlamda ince hesaplamalarla yapay bir aydınlatma sistemi kullanılmakta ve ışığın miktarı yumurta verimini arttıracak biçimde ayarlanmaktadır (Fairchild, 2007).

Yumurtacı civcivlerin kümesi aydınlatılmasında, ilk iki gün tam gün aydınlatma, daha sonra bölgenin enlem durumu, güneş doğuş ve batışı ile mevsimsel olarak gün uzunluğu göz önüne alınarak aydınlatma programı yapılır ve uygulanır. (A1: 5)

Aydınlatma yabancı literatürde “*induced molting*” ya da “*forced molting*” adı verilen bir uygulamaya göndermede bulunmaktadır. Aydınlatma gibi oldukça masumane ve zararsız gözükken bu uygulama esasen kesilecekleri güne kadar gün ışığı görmeyen tavukların ışığa gösterdikleri fizyolojik tepkileri son raddeye kadar kullanma amacı gütmektedir. Ancak aydınlatma kelimesi bir sömürü aracından çok bir tesisin aydınlatılması gibi durmaktadır. Dilbilimsel olarak da “aydınlatılma (ad)”, “aydınlatma (ad)”, “aydınlatma programı (ad öbeği) gibi ifadeler arka plandaki hayvan sömürsünü kapatacak şekilde okuyucuya sunulmaktadır. Aydınlatma kelimesinin okuyucuda uyandıracığı merak en fazla “kim aydınlatıyor?” minvalindedir ve uygulamanın tavuklardaki fizyolojik etkisi akıllara gelmez.

Etlik piliç yetiştiriciliğinde aydınlatma daha farklı bir amaca hizmet etmektedir:

Etlik civciv ve piliçlerin daha kısa bir zaman içerisinde büyümelerini sağlamak için aydınlatma gereklidir. A2: 8
Elektrik kesilmelerinde yığılmaların önlenmesi için alıştırmaya amacıyla; geceleri 1 saatlik karartma dışında tam aydınlatma uygulanmalıdır A2: 8

Metinde de açıkça belirtildiği gibi aydınlatma piliçlerin kısa zamanda büyümelerini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Güneş ışığı yerine geçen aydınlatmanın etkisiyle civcivlerin daha fazla yem tüketirler ve kısa sürede semirirler (Singer, 2005: 152). Bu nedenle tavukların sirkadiyen saatleri bozulur. Yine metinde belirtildiği üzere 1 saatlik karatma ise sadece tavukları elektrik kesintilerine alıştırmaya amaçlanmıştır.

Kafes tavukçuluğunun avantajlarından biri olarak listelenen “Fazla dolaşım enerji kaybetmedikleri için yemden yararlanma biraz daha yüksektir (A1: 11)” ifadesinde serbestçe dolaşması bile elinden alınan bir hayvanın, dolaşım hareket etmesi kötü bir şeymiş gibi gösterilmektedir. Bu söyleme göre hayvanların kafeslerde tutulmaları onların yararlıdır çünkü fazla enerji kaybetmezler. Böylece “yemden yararlanma”, yani bir üretim makinası olan tavuğun yem tüketip yumurta üretmesi daha da yüksek olur. Aynı sayfada belirtilen avantajlardan bir diğeri de “tavuklar ayak altında dolaşmadıkları için bakımları daha kolaydır (A1: 11)” şeklinde ifade edilmektedir. Bu cümlede de tavukların hareket etmeleri, “ayak altında dolaşmak” olarak olumsuz çağrışımlarla bezenmekte, kafeslere hapsedilmeleri meşrulaştırılmaktadır. Bu noktada yaratılan olumsuz çağrışımlar van Dijk’ın (2000: 44, 78) “olumsuz öteki-temsili” kavramına uymaktadır. Hayvanlar doğalarını yaşamak isterken, yapay koşullara gösterdikleri tepkiler birer olumsuz nitelikmiş gibi aktarılmaktadır. Bu olumsuz temsil hayvanlara yapılanları meşrulaştırmanın zeminini hazırlamaktadır. Bu noktada kanibalizm gibi pek çok faktör hayvanlar etrafında meşruiyeti sağlayacak bir “ahlaki değerlendirme” (*moral evaluation*) sağlamaktadır (van Leeuwen, 2007:97).

4.2.1.1.4. Nesneleştirme

Kapitalist üretim tarzının bir uzantısı olarak hayvanların hissedebilen canlılardan birer nesneye, cansız bir eşyaya, metaya dönüştüğünü görmekteyiz. Örneğin, işletme kurulurken civcivler kuluçkahanelerden *temin edilirler*, kafeslere *nakledilirler*, kendi yumurtalarını yiyen tavuklar kolayca *ayıklanır*. Civcivler, piliçler ve tavuklar işletmenin envanterinin bir parçasıdır ve sadece birer sayıdan ibaret oldukları, *toplam civciv adedi*, *ölen civciv adedi*, *civciv başına* gibi ifadelerde kendini gösterir. Bazen sayılmaya bile

gerek duyulmazlar, topluluk isimleri kullanılarak sayıları bile gizlenir (*her parti civciv*). Tavuklar yumurtayı *üreten* birer makine olarak görülürler, *kötü ve düşük verimliler* ayrıldığında yerlerini alacak bir yedek parça, *yedek tavuk mutlaka* bulunur. Tavukların insanlar tarafından istedikleri şekilde davranan, harcanan edilgen bir nesne statüleri etken-edilgen cümle yapılarında da kendini göstermektedir. Örneğin kendi kendilerine büyümeyenler, *büyütülürler, yetiştirilirler*. Bu kullanımlar van Leeuwen'ın (2008: 46) kişisizleştirme (*impersonalization*) stratejisini örneklemektedir. Bu stratejinin alt bileşenlerinden olan nesneleştirme (*objectivation*) hayvanların kimliklerini, hissebilir canlılar olduğunu gizlemektedir. İleride dizgesel-işlevci analizde daha ayrıntılı biçimde gösterileceği üzere tavuklar çoğunlukla pasiflerdir ve kendilerine tesir eden eylemlerin kimler tarafından gerçekleştirildiği saklıdır.

Tablo 28 Tavukçuluk Metinlerinde Nesneleştirme Örnekleri

Civciv temini A1: 1	Toplam civciv adedi A2: 2
Her parti civciv A1: 2	Ölen civciv adedi A2: 2
Civciv büyüme daireleri A1: 2	Civciv başına... A1: 3
Yem tüketimi A1: 3	...metrekareye konacak civciv sayısı A1: 3
Yemden yararlanma A1: 11	İster yerde, ister kafeste <u>büyütülmüş</u> olsunlar, piliçler yumurta kafeslerine 16-18. Haftalarda <u>nakledilir</u> A1: 10
Yumurtanın üretimi A1: 13	Yedek tavuk A1: 12

4.2.1.1.5. Metonimi

Hayvanların kendi kimliklerini kaybetmelerinin ve sadece alınıp-satılabilir bedenlere dönüşmelerinin metonimi yoluyla dile yansıdığı görülmektedir. Metonimi (düzdeğişmece, *metonymy*) bir şeyin ya da kavramın sadece tek bir yönüyle anılması anlamına gelir (Mitchell, 2006: 54). İnsanın hayvanları kendi inşa ettiği kategorilere dâhil ederken sık sık kullandığı bu yöntem dile öylesine nüfuz etmiştir ki bu yapay etiketleri sorgulamak aklımıza dahi gelmez. Deney hayvanı, sirk hayvanı gibi kategoriler insan eliyle kendi menfaatleri doğrultusunda yaratılmıştır. Benzer şekilde tavukçuluk sektöründe de yumurta civcivleri, etlik civciv, kesimlik piliç gibi metonimik kullanımlarla bu hayvanların doğal bir kategori olduğu havası yaratılmaktadır. Bu yapılarla, tavukların tek amacının insanlar için yumurta üretmek, büyüyüp kesime uygun

hale gelmek gibi alt anlamlar bulunmaktadır. Dahası teker teker bireylerin yanısıra bütün bir sürünün (*yumurta sürüleri*) veya bütün bir ırkın (*yumurtacı ırklar*) genlerine insanların menfaatleri enjekte edilmiş gibidir. Dahası “kesim çağı” ifadesinde görüleceği gibi tavuklara insanlar tarafından bir ömür biçilmekte fakat bu öylesine normalleştirilmektedir ki doğmak, büyümek ve kesilmek hayvanın doğal süreçleriymiş gibi gösterilmektedir. Bu kullanımlar bir yandan van Dijk’ın sınıflandırma (2000:64) kategorisinde olduğu gibi hayvanları belirli kategorilerin doğal üeleriymiş gibi göstermekte, bir yandan da van Leeuwen’ın işlevselleştirme (1996: 54) stratejisinde olduğu gibi özneyi yaptığı iş, meslek üzerinden tanımlamaktadır. Hayvanların meslekleri yoktur çünkü yaşamaya mecbur bırakıldıkları hayatlar ve kendi bedenleri onların var olma sebepleri, işleri gibi kodlanmaktadır. Sonuç olarak, hayvanlara canlı varlıklar değil, çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılan bedenler, parçalar olarak bakılarak hayvan sömürüsü meşrulaştırılmaktadır.

Tablo 29 Tavukçuluk Metinlerinde Metonimi Örnekleri

Yumurta tavukçuluğu (A1: 1)	Kafes tavukçuluğu (A1: 10)
Yer tavukçuluğu (A1: 9)	Kahverengi yumurtacı ırklar (A1: 10)
Yumurta sürüleri (A1: 10)	Kasaplı et tavukçuluğu (A2: 1)
Yumurtacı civciv (A1: 5)	Etlük piliç (A2: 1)
Beyaz yumurtacı ırklar (A1: 10)	Kesimlik piliç (A2: 1)
Kesim çağı (A2: 4)	

4.2.1.1.6. Örtmece

Örtmece, sorgulanabilir, karşı çıkılabilir fikirleri, durumları daha ılımlı, üstü kapalı kelimelerle, yuvarlak laflarla aktarıp onlara daha olumlu bir anlam kazandıran bir söz sanatıdır (Coe, 1998, Lutz, 1987). Dilimiz hayvan istismarı ve sömürüsünü gizleyen pek çok örtmece içermektedir. Tavukçuluk metinlerinde de özellikle öldürmek gibi insanlarda vicdani açıdan rahatsızlığa yol açabilecek kelimeler yerine *sürüden ayrılma*, *ayrılma*, *verim dışı bırakılma*, *ayıklanma* ve *imha edilme* gibi kullanımlar tercih edilmektedir. Özellikle yaralı ve sakat hayvanların öldürülmeleri gibi kamuoyunu rahatsız edebilecek

durumlarda “hayvanın sürüden ayrılması” gibi kullanımlar sanki hayvanın kendisinin tercih ettiği bir durummuş izlenimini yaratmaktadır. “Kötü ve düşük verimlilerin ayrılması” söz öbeğinde “kötü” tavuğun ne anlama geldiği belirsiz kalsa da düşük verimli hayvanların da sanki bir kenara ayrıldığı izlenimi vardır. Kendi yumurtalarını yiyen tavuklar ve yumurtlamayan tavuklar da çürük meyveler gibi *ayıklanır*. Burada anlamın bir derece daha olumsuzla kaydığı görülmektedir. Verimlilik kriterlerini sağlayamayan hayvanlara defolu ürün muamelesi yapılır. *Verim dışı bırakılmak* ise oldukça üstü kapalı bir ifadedir. Hayvanların sanki bir verimli olma müsabakasında olduğu ve 19 aylık olduktan sonra yeterince fazla yumurta üretemeyeceği için yarıştan çekildiği gibi bir anlam vardır. Hayvanların tehlikeli bir obje gibi *imha edildiği* örnekte ise neden öldüğü belirtilmemiş hayvanlar söz konusudur. Yukarıdaki örneklerin hiçbirinde hayvanların doğalarına aykırı şartlarda suiistimal edilmeleri sonucu ölmeleri (öldürülmeleri), veya sektör için artık verimli olmadıkları bahanesiyle kesime gönderilerek öldürülmeleri açıkça gözler önüne serilmemektedir. Bu sektörlerin devamı için gereken rızanın örtmecelerin yardımı olmadan sağlanması zordur. Sürdürülen eylemlerin tepki toplamaması ve agrosanayi girişimcileri nezdinde sağlanmaya çalışılan “olumlu öz temsil” (*positive self-representation*) bağlamında örtmece olumsuz durumları yumuşatmakta çabasına girmektedir (van Dijk, 2000: 68-9).

Tablo 30 Tavukçuluk Metinlerinde Örtmece Örnekleri

Kanibalizmin başlıca nedenleri şunlardır: ...yaralı ve sakat hayvanların sürüden ayrılmaması ” (A1: 4)	...en doğrusu yakılarak imha edilmelidir (A1: 14)
Tavukların tek tek kontrolü, kötü ve düşük verimlilerin ayrılması daha kolaydır. (A1: 11)	Tavuklar 19 aylık olduktan sonra verim dışı bırakılmalıdır (A1: 13)
Havvanların kendi yumurtalarını yemelerine ender rastlanır, ayrıca bu alışkanlığı olan havvanlar kolayca ayıklanır (A1: 11)	Yumurtlamayanlar düzenli bir şekilde ayıklandığından kafeslerin bir kısmının boş kalmaması için bir miktar yedek tavuk beslenir (A1: 12)

4.2.1.1.7. Kaçamak Dil Kullanımı

Kaçamak dil kullanımı (*double speak*) yanlış beyanlar ve örtmeler yoluyla gerçeklerin çarpıtılmasını sağlayan kullanımlardır (Coe, 1998, Lutz, 1987). Örneğin, hayvanat bahçeleri hayvanların neslinin tükenmesini önleyen, onları acımasız doğal hayat şartlarından koruyan ve bu yönüyle esaretin özgürlük olduğunu iddia eden söylemlerde

bulunurlar (Dunayer, 2001: 75). Bu yolla, özgürlükleri ellerinden alınan ve insanların geçici heveslerinin oynacağı haline gelen hayvanların sömürülmesine uygun bir kılıf hazırlanmaktadır.

Tavukçuluk metinlerinde birden fazla yerde kaçamak dil kullanımına başvurulduğu görülmüştür. Bu kullanımlar hayvan hakları ihlalleri nedeniyle tepki toplayabilecek uygulamalar ve durumlarda göze çarpmaktadır. Örneğin;

Taşıma, karanlık bir ortamda, serin bir zamanda, hayvanlarda stres oluşturmadan, özenle yapılmalıdır. A1:6

Cümlede “stres oluşturmadan” ifadesi eylemin aktörünü saklamakta ve bu yöntemle hayvanlara eziyet eden çalışanlar görünmez olmaktadır. Stres oluşumu ifadesi aynı zamanda stresin sanki kendiliğinden ortaya çıkıverdiği izlenimini yaratır. Stres, psikolojik bir rahatsızlık durumuna işaret etmektedir. Taşıma esnasında tavuklar, şüphesiz alışkın olmadıkları bir durumun içine girdikleri için strese gireceklerdir. Ancak küçük taşıma kutularına kanatlarından, ayaklarından tutup fırlatılan, üst üste istiflenen tavukların yaşadıkları acı, korku ve paniğin sadece stres olarak ifade edilmesi gerçeğin çarpıtılmasıdır.

Streslerden etkilenmemeleri için taşınmadan bir süre önce ve sonra, vitamin verilmelidir. A1: 6

Benzer şekilde stres kelimesinin tercih edilmesi ile tavukların yaşadıkları basitleştirilmektedir. Bu cümlede tavukların dış bir olgudan etkilendikleri şeklinde formüle edilen cümle, yine stresi meydana getiren aktörü gizlemekte ve sorumluluğu “etkilenme” eyleminin aktörü olan tavuklara yüklemektedir.

Hareketsizlikten dolayı karaciğer yağlanması ve buna bağlı ölümlere daha sık rastlanır. A1: 12

Kafes tavukçuluğunun dezavantajlarından bahsedildiği kısımdan alınan bu cümlede, hayvanların ölmelerinin nedeni hareketsizlikten dolayı karaciğer yağlanmasına bağlanmaktadır. Neden-sonuç ilişkisinin açık edildiği bu cümlenin gidişatında, hareketsiz kalmak, hayvanın kendi hatasıymış ve suçuymuş gibi kodlanmıştır. Hareketsizliğin insan eliyle ve zorla sağlandığı tamamen gizlenmiş bulunmaktadır.

Bazı özel kafes hastalıkları nedeniyle özel yemleme gerekebilir A1: 12

Özel kafes hastalıklarının neleri kapsadığı metnin geri kalanında hiçbir şekilde açıklanmamaktadır. Yazara göre okuyucuyu ilgilendiren kısım ise bu hastalıklar nedeniyle özel yemleme gerekebileceği, yani maliyetin artacak olmasıdır. Ancak tavukçulukta hayvan hakları ihlallerine bakılacak olursa, bahsedilen hastalıkları kısmen tahmin edebilmek mümkündür. Sürekli kendi dışkıları ve idrarlarını soludukları, kafeslerin tel ızgaraları üzerinde ayakları parçalanan, daracık kafeslerin telleriyle yaralanan tavukların sadece masraf giderlerine odaklanmak sektörün devamlılığını sağlamaya yarayan söylemsel seçimlerdir.

Ancak, (kanibalizm) bir kez görüldükten sonra, gaga kesiminden başka hemen hemen hiçbir çare kalmamaktadır. A1: 4

Yukarıda daha ayrıntılı anlatıldığı üzere kanibalizm tavuklar arasında görülen kötü bir alışkanlık olarak inşa edilmekte, arkasında yatan sömürüler silsilesi bir kenara itilmekte ve bütün suçun tavuklara atılmasının ardından, barbarca bir uygulama olan gaga kesimi son çare olarak dayatılmaktadır.

Kümes içerisinde daha fazla hayvan barındığı için daha güçlü bir havalandırmaya ihtiyaç vardır. A1: 12

Havalandırmaya duyulan ihtiyaç, binlerce tavuğun bir arada yaşadığı bir ortam, pek çok kişi tarafından ziyaret edilmediği için oldukça normal ve beklendik gelebilmektedir. Burada kamuoyu tarafından bilinmeyen ve gizlenen bilgi, entegre tesislerde binlerce hayvanın idrar ve dışkısının oluşturduğu amonyak ve sera gazlarıdır. Yakıcı amonyak gazları tavuklarda akciğer ve göz hastalıkları başta olmak üzere pek çok rahatsızlığı beraberinde getirmektedir. Bu bilgilerin de dışarıda bırakılması rızayı sağlamaya yöneliktir. Bunların dışında hayvanların kümeslerde “barındığı” ifadesi de tavukların dışarıdaki zor şartlardan korunduğu, bilerek ve isteyerek orada buldukları izlenimini yaratmaktadır.

Etlik Piliç Yetiştiriciliği metninde de benzer bir kaçamak dil kullanımı gözlenmektedir. Etlik piliçler özellikle melezlenerek genetik olarak normal bir tavuk fizyolojisine uygun olmayan biçimde büyümektedirler. Ancak metinde bu durum arka plana itilmekte ve insan müdahalesi silinmektedir. Aşağıdaki ifadelerde tavukların enerji ihtiyacının fazla olması ve çok yem tüketip kısa sürede büyümeleri, kendiliğinden olan doğal olaylarmış gibi aktarılmaktadır. Ne var ki bu durum genetik melezleme çalışmaları ya da aydınlatma yoluyla tavukların daha fazla yem tüketmeye zorlanmaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Etlik piliçlerin enerji ihtiyacı fazladır A2: 3
Etlik piliçler çabuk ve fazla yem tüketirler. O yüzden çabucak da gelişirler A2: 8

Bu cümleler aralarında bir nedensellik bağı içermektedirler. İma, hayvanların belirli bir şekilde davranmasından dolayı çeşitli eylemlerde bulunduğu yönündedir. Bu, yukarıda açıklandığı üzere üretim sürecinin arka planını gizleyen bir manipülasyondur. Ancak kullanılan cümleler okuyucuya mantıklı gelecektir çünkü van Dijk'ın (2000: 69) deyimiyle onlara kanıtsallık (*evidentiality*) sunmaktadır. Verilen bilgiye kanıt niteliğinde sunulanlar manipülatif fikirlerin insanlara makul, akla yatkın gelmesini sağlar.

4.2.1.1.8. Bilimsel Söylem

Kapitalizmin üretim dilinin en büyük destekçisi bilimsel söylemlerdir. Bilimsel söylemlerin saygınlığı ve otoritesi nedeniyle ürettiği söylemin sorgulanmalardan kabul edilmesi yaygındır. Bunun nedeni kısmen nesnel olduğu ve gerçeğe ulaşabildiği iddiasıdır. Teknolojik gelişmeler ve ilerlemeyi yansıtan bilimsel söylemler pek çok sorgulanabilir uygulamayı da günahlarından arındırabilir (Mitchell, 2006: 49).

Tavukçuluk metinlerinde hem yumurta hem de tavuk eti konusunda söylemler bilgi üretmektedir:

Yumurta tavukçuluğu, insan beslenmesinde mükemmel bir gıda olan yumurtanın üretimi açısından çok önemli bir yetiştiricilik faaliyetidir. Çünkü yumurta, anne sütünden sonra insanın ihtiyacı olan tüm besin öğelerini bulandıran tek besin kaynağıdır... Yumurta tüm besinler içerisinde en değerli proteini içermektedir (A1: 1)

İfadelerde kullanılan geniş zaman ve ilişkisel dil sorgulanmayan bir gerçeklik oluşturmakta ve tavukçuluğun gerekli olduğuna dair bir bilgi üretmektedir. Bu bilgilerin yanısıra hayvanların bilimsel söylemlerde matematiksel birimlere dönüştüklerini, bilimsel çalışmaların cansız birer nesnesi olarak sadece sayılardan ibaret olduklarını ve girdiler çıktılar bağlamında anlam ifade ettiklerini söylemek gerekir. Metinlerde tavuklardan maksimum ürünü (yumurtayı) minimum giderle alabilmeyi sağlamak adına tavuklara sağlanacak alan, verilecek yem, aydınlatmanın miktarı gibi pek çok konuda ince hesaplamalar yapılmaktadır. Hayvanların tükettikleri yem de kaç günlük olduklarına göre değişmekte, piliç büyütme yemi, piliç geliştirme yemi gibi amaca odaklı formüller kullanılmaktadır.

Bilimsel dil kullanımı insan ve hayvan arasındaki mesafeyi de arttırmaktadır. Örneğin insanlar için kullanılan kilo alıp vermek yerine tavuklarda *canlı ağırlık kaybı* ve *ağırlık artışı sağlamak* gibi kullanımlar göze çarpar.

Tablo 31 Tavukçuluk Metinlerinde Bilimsel Söylem Örnekleri

...civciv seviyesinde 32-35 0C derece, kümes sıcaklığı 26-27 0C derece olmalıdır. (A1: 2)	Yumurta Tavukçuluğunda Metrekareye Konacak Civciv Sayısı (A1: 3)
15 günden sonra civciv başına 2,5 cm suluk kenarı hesaplanmalıdır (A1: 3)	Aydınlatma süresi ve yoğunluğunun; tavuklarda yumurta verimi, yumurta ağırlığı, cinsi olgunluk yaşı, canlı ağırlık artışı, embriyo gelişimi, erkeklerde dölleme gücü ve sperma kalitesi üzerine önemli etkileri vardır (A1: 7)
Kırık yumurtaların oranı %2'yi geçmemelidir. (A1: 13)	Bunu için işletmede kullanılan su sık sık, hiç değilse 6 ayda bir bakteriyolojik ve kimyasal yönden incelenmelidir (A1: 14)
Tavuk başına yıllık yumurta verimi en az 280 olmalıdır. (A1: 12)	

4.2.1.1.9. Sessizlik

Söylem, söylenenler kadar söylenmeyenleri de kapsamaktadır. Bir konuda söylenmeyenler gerçeği gizleyerek bilgiyi manipüle edebilir. Tavukçuluk metinlerinde hayvanlar birer kaynak olarak inşa edilmişlerdir. Hissedebilir canlılar olduklarına dair ifadelere çok nadir rastlanmaktadır. Tavukların duygudurumları adına bildiklerimiz onların aşırı heyecan, sinirlilik gibi durumlara kapıldığı ve stresten etkilendikleri yönündedir. Bu paylaşımlarda bile hayvanlar “sinirli” ya da “stresli” değildirler. Onlarda “sinirlilik ve aşırı heyecan” gözlemlenir. Bunların dışında hayvanların acı çektiklerine, sıkıntıda olduklarına, kayıpları nasıl hissettiklerine, nasıl arkadaşlık ve aile bağları kurduğuna, zihinsel yetilerine, failliklerine, yaşama isteklerine, acıdan kaçma isteklerine dair hiçbir ifade bulunmamaktadır. Bu, elbette söylem açısından önemlidir çünkü söylem hangi bilginin aktarılıp aktarılmayacağına dair karar mekanizmasını da devreye sokmakta ve söylemi üretenin hem saklamaya çalıştığı bilgileri hem de doğallaştırıp paylaşmayı gereksiz gördüğü ortak varsayımları da ortaya koymaktadır (Fairclough, 2003: 11, Wodak, 2003).

Tavukçuluk sektöründe dile getirilmemeye çalışılan pek çok konu metinlerde kendine yer bulamaz. Örneğin, civcilerin temin edildiği kuluçkahanelerde erkek civcivlere ne olduğu da aktarılmaz. Sektör için hiçbir kazanç getirmeyen erkek civcivlerin canlı canlı

öğütüldüğü paylaşılmaz. Yumurtlama dönemindeki tavukların neden kemiklerinin son derece zayıf olduğunu (12) açıklamak yerine bu durumun canlı ağırlık artışına etkisi olduğunu, zayıf kemiklerden dolayı piyasa fiyatının düşük olduğunu öğreniriz. Sadece 1,5 yıl içerisinde maksimum yumurtayı verebilmeleri için fizyolojik ve psikolojik olarak yıpranan tavukların fazla yumurtlama dolayısıyla kemiklerine gitmesi gereken kalsiyum yumurta kabuğunu oluşturmaya ayrılmaktadır. Bu durum tavuklarda kemik erimesine yol açar (Turner, 1999, Friedrich, 2013). 1,5 yıl sonunda “verimini kaybeden” tavuklar kesime gönderilir.

Verimlilik açısından % 1lerde tutulmaya çalışılan aylık ölüm oranı ise akıllara her türlü bilimsel çalışmayla ihtiyaçları titizlikle hesaplanan tavukların neden öldüğü sorusunu getirmektedir. Esasen hesaplamalar ve yapılan verimlilik çalışmaları hayvandan en fazla yumurtayı almaya yöneliktir yani insan kârı merkezdedir. Hayvanların refahı ancak verimliliğin düştüğü durumlarda gündeme gelebilir. Gereken kâr payına ulaşıldığı müddetçe hayvanların bir kısmının ölmesi sıkıntı yaratmamaktadır. %1 ölüm oranı olarak önemsizleştirilen rakam 350.000’lik bir entegre tesis düşünüldüğünde 3,500 hayvana tekabül etmektedir.

4.2.1.2. Dizgesel-İşlevci Analiz

Tavukçuluk metinlerinde hangi eylem süreçlerinin ön plana çıktığı ve hangi katılımcıların eylemi gerçekleştiren aktörler, hangilerinin eylemden etkilenen erekler olduklarının ortaya konulması, bu metinlerde hayvanların insan algısında nasıl şekillendirildiğini göstermektedir. Geçişli (*transitive*) cümlelerde, eylemin faili ön plana alınır ve bu şekilde fail daha görünür kılınır. Geçişli cümlelerde hayvanlar eylemi gerçekleştiren katılımcılar da olabilir eylemden etkilenenler de. İşsel (*ergative*) modelde ise edilgen bir çatı kullanılır ve eylemi gerçekleştiren zaman zaman farklı yapılarla cümleye katılabilse de işsel modelin temel özelliği failin gizlenmesidir.

4.2.1.2.1. Yumurta Tavukçuluğu Metninin Analizi

Yumurta tavukçuluğu metninde geçişli modele göre şekillenmiş 22 cümleye karşılık, işsel modelde 35 adet cümle olduğu gözlenmektedir. Geçişli cümlelerin büyük çoğunluğu- 18 cümle- eylemsel cümlelerden oluşmaktadır. Bu cümlelerin 3’ünde hayvanlar erek

rolünde karşımıza çıkmaktayken, 15 cümlede eylemsel cümlelerin kılıcı yani aktörü rolündedirler. Buna karşılık işsel modelde hayvanlar süreçten etkilenen katılımcı rolündedirler. Bunların dışında hayvanlar 12 cümlede tamlamalar ve adlaştırmaların bir parçası olarak kullanılmaktadır.

A. Geçişli Cümlelerde Hayvanlar
i. Eylemsel Cümleler

Eylemsel cümlelerde hayvanların aktör rolü sık sık üstlendikleri görülmektedir. Ancak dolaşmak, gagalamak, yaralamak, barınmak gibi eylemleri gerçekleştiren hayvanlarda yine de tam bir faillik örneği göremeyiz. Fiziksel ihtiyaçlarını gideren ve uyaranlara tepki veren hayvanların bilinçli bir şekilde sunulduğu tek örnekler “gelmek” fiiliyle kurulanlardır. 6 cümlede “civcivler/hayvanlar gelmeden/geldiğinde” benzeri kullanımlar göze çarpar. Burada ilginç olan başka alanlarda failliği sorgulanır düzeyde olan hayvanların tesise getirilirken sanki kendi ayaklarıyla, kendileri isteyerek geliyormuş izlenimi yaratılmasıdır. Tercih edilen fiillerin yanısıra “civcivlerin ilk kabulü (A2: 3)” gibi isimleştirmelerde de aynı anlam göze çarpar. Civcivleri taşıma kutularına koyan, taşıyan, tesise getiren aktörlerin varlığından emin olsak bile bu cümlelerde aktör, hayvanlar olarak belirlenmiştir.

Tablo 32 Yumurta Tavukçuluğu Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Mümkünse her parti civciv gelmeden önce bütün duvarlar kireçle badana edilmelidir s. 2
Mümkünse her parti civciv gelmeden önce bütün duvarlar kireçle badana edilmelidir s. 2
Civcivler gelmeden 24 saat önce kümes sıcaklığı ayarlanmalı, civciv seviyesinde 32-35 0C derece, kümes sıcaklığı 26-27 0C derece olmalıdır. s.2
Civcivler geldiğinde su ısısı 17-22 derece civarında olmalı ve taze su temini sağlanmalıdır s. 3
Zira, bu durumdaki hayvanlar birbirlerinin kloaka (geri) veya kloakanın hemen altındaki karın bölgelerini, başlarını, parmaklarını, kanat ve kuyruklarını gagalayarak ciddi yaralara yol açarlar.s.4
Zira, bu durumdaki hayvanlar birbirlerinin kloaka (geri) veya kloakanın hemen altındaki karın bölgelerini, başlarını, parmaklarını, kanat ve kuyruklarını gagalayarak ciddi yaralara yol açarlar .s.4

Fazla dolaş ıp enerji kaybetmedikleri için yemden yararlanma biraz daha yüksektir s. 11
Fazla dolaş ıp enerji kaybetmedikleri için yemden yararlanma biraz daha yüksektir s. 11
Tavuklar ayak altında dolaşmadıkları için bakımları daha kolaydır s. 11
Yumurtlama döneminde hayvanlar daha fazla ağırlık artışı sağlasalar da, kemiklerin son derece zayıf olması nedeniyle dönem sonundaki piyasa fiyatları düşüktür s. 12
Kümes içerisinde daha fazla hayvan barındığı için daha güçlü bir havalandırmaya ihtiyaç vardır. s. 12
Sürü büyüklüğü ne kadar artarsa kazançta o kadar artar. s. 13
Kümes hayvanlar gelmeden önce havalandırılmalıdır. s. 14
Hayvanlar gelmeden en az 24 saat önce kümesin bütün hazırlıkları ve ısı durumu düzenlenmiş olmalıdır. s. 14

Geçişli cümlelerde hayvanların erek rolünde olması beklendik bir durumdur. Tesiste çalışanların eylemleri bu cümlelerde hayvanları etkilemektedir. Bu cümlelerin sayıca az olması, işsel cümlelerin fazlalığıyla dengelenmektedir. İki yapı arasındaki fark, geçişli cümlelerde öznenin aktif bir şekilde eyleme katıldığına belirgin olmasıdır. Eylemi gerçekleştiren aktör ilk cümlede gizlidir. Arkada bir insan değil, hazırlanan bir düzenek bulunur. İkinci cümlede ise aktör belirsiz bir kişi, “hayvanı tutan kimse”dir. Geçişli cümle kullanımı ile aktör-eylem-etkilenen normal şartlarda daha net iken, bu cümlelerde bilinçli bir şekilde yapıların belirsizleştirilmeye çalışıldıkları görülmektedir.

Tablo 33 Yumurta Tavukçuluğu Metninde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

İlk 10-15 günlük civcivleri ısı merkezlerinde yemlik ve suluk civarında tutabilmek için her 600-800 civcive 3-3,5 m çapında ve 35-50 cm yüksekliğinde karton ve duralitten daireler hazırlanır. s. 2
Kesim için hayvanı tutan kimse , bir elinin baş parmağı civcivin başının arkasına, işaret parmağı, eğer sadece üst kesilecekse iki gaga arasına, her ikisi de kesilecekse gırtlığın altına gelecek şekilde sıkıca tutar , diğer eliyle de ayakları kavrar s. 4
Kesim için hayvanı tutan kimse, bir elinin baş parmağı civcivin başının arkasına, işaret parmağı, eğer sadece üst kesilecekse iki gaga arasına, her ikisi de kesilecekse gırtlığın altına gelecek şekilde sıkıca tutar, diğer eliyle de ayakları kavrar s. 4

ii. Zihinsel, Varoluşsal ve İlişkisel Cümleler

Metin yumurta tavukçuluğuna yatırım yapmak isteyenlere öneriler şeklinde düzenlendiği için eylemsel cümlelerin ağırlıkta olması beklenebilir. Zihinsel ve ilişkisel cümlelerin azlığı hayvanların zihinsel yetilerini aktarmada ve hayvanların durumunu betimlemede ne kadar eksik kaldığının bir göstergesidir. Metinlerde hayvanlar genellikle eylemsel cümlelerde değişim-hareket ekseninde dışarıdan gelen ve belirsizliğini koruyan güçler tarafından etkiye maruz bırakılan nesnelere olarak inşa edilmektedir.

Tablo 34 Yumurta Tavukçuluğu Metninde Zihinsel, Varoluşsal ve İlişkisel Cümleler

Civcivler suluklara alıştıktan sonra altlığın ıslanmasını ve suyun kirlenmesini engellemek için normal askılı sulukların yükseklikleri ayarlanır. s. 3	Zihinsel
Sürüde folluk yerine, yere yumurtlamakta direnen hayvan olması s. 4	Varoluşsal
Yumurtacı bir tavuğun günlük yem tüketimi 110-125 gr dır. s. 12	İlişkisel

B. İşsel Cümlelerde Hayvanlar

İşsel cümleler daha öncede belirtildiği gibi eylemden etkileneni ön plana çıkartırken eylemi gerçekleştireni örter. Metinde 35 adet işsel cümlenin bulunması hayvanların nasıl kodlandığını gözler önüne serer. Hayvanlar bu cümlelerde pasiftir, etraflarına etkileri yoktur. Dahası hayvanlar üzerine gerçekleştirilen eylemleri kimin yaptığı ortada değildir. Metni hem daha bilimsel kılabilmek hem de uygulamaları tektipmiş gibi gösterebilmek adına tesis çalışanları tamamen arka plana itilmektedir.

Tablo 35 Yumurta Tavukçuluğu Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler

Bu gün Ülkemizde yetiştirilen tüm ticari yumurta sürülerinin yaklaşık %70-80ni kafeslerde yetiştirilmektedir s. 10
İster yerde, ister kafeste büyütülmüş olsunlar, piliçler yumurta kafeslerine 16-18. Haftalarda nakledilir.s. 10
Havvanların kendi yumurtalarını yemelerine ender rastlanır, ayrıca bu alışkanlığı olan havvanlar kolayca ayıklanır s. 11
Yumurtlamayanlar düzenli bir şekilde ayıklandığından kafeslerin bir kısmının boş kalmaması için bir miktar yedek tavuk beslenir s. 12
Yumurtlamayanlar düzenli bir şekilde ayıklandığından kafeslerin bir kısmının boş kalmaması için bir miktar yedek tavuk beslenir s. 12

Tavuklar 19 aylık olduktan sonra verim dışı bırakılmalıdır . 13
Kümeslere konulacak civcivler güvenilir ve sağlıklı damızlık-çı işletmelerden temin edilmeli , kümeslere aynı yaşdaki hayvanlar konulmalıdır s. 14
Ölen hayvanlar kümeslerden uzakta açılan derin çukurlara gömülmeli , üzerlerine sönmemiş kireç dökülmeli, en doğrusu yakılarak imha edilmelidir s. 14

4.2.1.2.2. Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninin Analizi

Etlik Piliç Yetiştiriciliği metninde geçişli modele göre şekillenmiş 18 cümleye karşılık, işsel modelde 21 adet cümle olduğu gözlenmektedir. Geçişli cümlelerde birinci sırada 18 cümle ile eylemsel cümleler gelmekteyken, ikinci sırada 15 örnek ile ilişkisel cümleler bulunmaktadır. Bu cümlelerin yanısıra birer adet zihinsel ve varoluşsal cümle de bulunmaktadır. Eylemsel cümlelerin 3'ünde hayvanlar erek rolünde karşımıza çıkmaktayken, 14 cümlede eylemsel cümlelerin kılıcısı yani aktörü rolündedirler. Buna karşılık işsel modelde hayvanlar süreçten etkilenen katılımcı rolündedirler. Bunların dışında hayvanlar 16 cümlede tamlamalar ve isimleştirmelerin bir parçası olarak kullanılmaktadır.

A. Geçişli Cümleler

i. Eylemsel Cümleler

Metinde yer alan 18 adet eylemsel cümle'nin 14'ünde hayvanlar aktör, 3'ünde erek ve birinde yararlanıcı (*beneficiary*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvanların aktör olarak temsil edildikleri cümlelerde “gelmek, büyümek, yem yemek, su içmek, birbirlerine sokulmak, gelişmek” gibi fiillerin etken öznesi oldukları görülmektedir. Görüldüğü üzere bu eylemlerin etraflarına çok fazla bir etkisi yoktur. Öznenin canlı olduğu anlamsal olarak ortaya konulsa da bu özneler tekrar eden eylemlerde bulunurlar ve etraflarında bir değişim yaratmazlar. Bu açıdan bakıldığında tam bir faillik örneği gösteremezler.

Tablo 36 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Geçişli- Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Civcivler kümese gelmeden 24 saat önce kümes sıcaklığı ayarlanmalıdır.
Civcivlerin sıhhatli ve zayıtsız büyümleri için onlara sıcaklık temin eden gereçlerin olması lazımdır.
Civcivler kuluçkadan çıktıktan en geç 24-48 saat sonra yem yemeye ve su içmeye başlamış olmalıdır.
Civcivler kuluçkadan çıktıktan en geç 24-48 saat sonra yem yemeye ve su içmeye başlamış olmalıdır.
Tüp yemliklerde bir yemlikten 25-30 piliç yem yiyebilir.
Tavuklar sabit vücut ısısına sahip hayvanlar olup, ter bezleri olmadığından vücut ısılarını çevre ısısına uyduramazlar.
Isı çok düşük ise, civcivler ısıtıcının altında birbirlerine sokularak kümeler oluşturur , sıkışık bir durumda bulunurlar.
Isı çok yüksek ise, civcivler ısı kaynağından uzaklaşmış , ısıtıcıların altında geniş bir boşluk kalmıştır.
Etlik piliçler çabuk ve fazla yem tüketirler.
O yüzden çabucak da gelişirler.
Hayvan büyüdükçe kazanacağı canlı ağırlığa göre yem tüketimi de artar.
Erkek piliçler daha çok yem tüketir ve daha hızlı gelişirler.
Bu sürede 1,8-2,2 kg. canlı ağırlığa ulaşan piliçler , 1300-1600 gram temizlenmiş ağırlığa (karkas) ulaşırlar.

Geçişli cümlelerde hayvanların sadece 3 cümlede erek rolünde karşımıza çıkması “Yumurta Tavukçuluğu” metninde olduğu gibi hayvanların gerçekleştirilen eylemden etkilenen katılımcı olduğu durumlarda, bu eylemi gerçekleştiren failin çoğunlukla edilgen yapılarla kamufle edilmesiyle açıklanabilir. Aşağıdaki cümlelerin ilkinde gizli özne kullanımıyla failin örtüldüğünü, ikinci ve üçüncü cümlede ise failerin sırasıyla işçi ve üretici olduğunu görmekteyiz.

Tablo 37 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Geçişli- Eylemsel Cümleler

İlk 10-15 günlük civcivleri ısı merkezlerinde yemlik ve suluk civarında tutabilmek için her 600-800 civcive 3-3,5 m çapında ve 35-50 cm yüksekliğinde karton ve duralitten daireler hazırlanır. S. 2
Bir işçi 4-5 piliçten fazlasını taşımamalı

Kârını artırmak için üreticinin; yem zayıfatı olmamalı, ölüm oranı % 5'i geçmemeli, **hayvanları zamanında pazarlayabilmeli** ve etlik piliç fiyatlarını iyi takip etmelidir

ii. İlişkisel Cümleler

“Yumurta Tavukçuluğu” metninde sadece bir adet ilişkisel cümlenin bulunması, buna karşılık “Etlik Piliç Yetiştiriciliği” metninde 15 adet ilişkisel cümlenin olması dikkate değerdir. Bu fark kısa sürede büyütülüp kesime gönderilecek civcivlerin hem özelliklerinin hem de farklı fiziksel koşullardaki durumlarının okuyucuya aktarılmak istenmesinden kaynaklanmış olabilir. Bazı örneklerde tavukların fizyolojik özellikleri açıklanmakta, bazı örneklerde ise civcivlerin ısıtıcı radyanlar etrafındaki hareketleri tasvir edilmektedir. Ancak bu hareketler, eylemsel cümleler aracılığıyla değil ilişkisel cümleler yardımıyla hareket ve değişimden arındırılmış biçimde verilmişlerdir. Nispeten sayıca az olmaları nedeniyle ilişkisel cümlelerin alt kategorilerine değinilmese de çoğunlukla niteleyici özellikte oldukları görülmektedir.

Tablo 38 Etlik Piliç Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler

Civciv yemlikleri plastik ise 50-60 hayvana bir yemlik yeterlidir .
Tavuklar sabit vücut ısısına sahip hayvanlar olup, ter bezleri olmadığından vücut ısılarını çevre ısısına uyduramazlar.
Tavukların ter bezi yoktur .
Kuluçkadan yeni çıkan civcivler, çevre koşullarına oldukça duyarlıdır .
Etlik piliçlerin enerji ihtiyacı fazladır .
Tavuklar sabit vücut ısısına sahip hayvanlar olup , ter bezleri olmadığından vücut ısılarını çevre ısısına uyduramazlar.
Kümes ısısına bağlı olarak civciv-piliçlerin davranışları şu şekildedir .
Isı çok düşük ise, civcivler ısıtıcının altında birbirlerine sokularak kümeler oluşturur, sıkışık bir durumda bulunurlar .
Civcivler kümesin belirli alanlarını boş bırakmış, ısıtıcıların bir tarafında sıkışık kalmışsa hava ceryanı var demektir.
Civcivler tüm kümes alanına eşit olarak dağılmış iseler, bu durum uygun bir kümes ısısının göstergesidir.
Civcivler 2-3 haftalık olunca perdeler kaldırılır.
Hayvanların altının ıslak olması tavsiye edilmez.
Her piliçin yem tüketimi aynı olmaz.
Piliçin ırkına göre, hasta olup-olmamasına göre ve cinsiyetine göre yem tüketimi farklı olur .

Etlık piliçler 5-6 haftalık olunca, kesimhanelerde kesilip, temizlenip, ambalajlanarak pazarlanırlar.

iii. Zihinsel ve Varoluşsal Cümleler

Bu metinde sadece birer adet zihinsel ve varoluşsal cümle bulunmaktadır. Zihinsel cümlelerin metinde fazla sayıda bulunmaması, hayvanların zihinsel kapasitelerinin, duygudurumlarının ve isteklerinin ne kadar düşük oranda yansıtıldığına bir göstergesidir. Esasen metindeki tek zihinsel cümlede de “isteme” fiilinin öznesi olan civcivler ön planda değildir. Edimbilimsel olarak odak noktası civcivlerin istekleri değil, civcivlerin ihtiyaçları nedeniyle işletmeye getireceği fazladan yüke karşı okuyucuyu uyarmaktır. Başka bir deyişle, odak işletme ve üreticidir.

Tablo 39 Etlık Piliç Yetiştiriciliği Metninde Zihinsel ve Varoluşsal Cümlelerden Örnekler

Bu nedenle ve özellikle ilk haftalarda özel bakım isterler .	Zihinsel
Havalandırma sırasında civciv ve piliçler üzerinde hava ceryanı olmamasına dikkat edilmelidir.	Varoluşsal

B. İşsel Cümleler

21 adet cümlede işsel modelin bir parçası olarak karşımıza çıkan hayvanların, geçişli cümlelerle karşılaştırıldığında daha yoğun bir biçimde edigen yapıların katılımcısı olduğunu görmekteyiz. “Yumurta Tavukçuluğu” metni için yapılan yorumlar bu metin için de birebir geçerlidir. Hayvanların failliği tamamen ellerinden alınmakta ve fail konuma geçen katılımcı ise maskelenmektedir.

Tablo 40 Etlık Piliç Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler

Üretici yalnızca civcivleri büyütüp kesimlik piliç oluncaya kadarki bakım ve idaresini yapar.
Civcivler kümese alınmadan bir hafta önce kümeslerin hazırlanması, bakım ve temizliği yapılıp, kontrollerinin tamamlanmış olması gerekir
Civcivler Tarım Bakanlığı’na ruhsatlandırılmış ve sertifikalandırılmış damızlık işletmelerinin kuluçkahanelerinden temin edilmelidir
Civcivlerin taşındığı kutular yıkanabilir maddelerden değilse derhal imha edilmeli, civcivler ısıtıcıların yanına yavaş yavaş brakılmalıdır .
Civciv kümese alınır alınmaz ilk 3 saatte % 8,5 - 10’ luk şekerli su verilir

Piliçler sıkışık olarak bulundurulmamalıdır
Civcivlere ilk günlerde el sulukları ile su, el yemlikleri ile yem verilir
Etlik civciv ve piliçlerin daha kısa bir zaman içerisinde büyümelerini sağlamak için aydınlatma gereklidir
Her dönemde farklı yem yedirilir
Kesim için tavuklar toplanırken kümeste panik yaratılmamalıdır
Kümes ortamının ışığı azaltılarak hayvanların panik yapması engellenmelidir
Piliç grupları 150-200' lük sürüler halinde paravanalarla çevrilmeli
Yakalanan piliçler taşıma kafeslerine dikkatlice konmalı
Kesim olgunluğuna gelenler kesime gönderilir
Etlik piliçler 5-6 haftalık olunca, kesimhanelerde kesilip, temizlenip, ambalajlanarak pazarlanırlar.

Genel olarak bu rakamlara bakıldığında ve yumurta tavukçuluğu ile karşılaştırıldığında eylemsel cümleler ve işsel cümleler arasında dikkate değer bir fark gözükme de orantısal olarak yumurta tavukçuluğunda işsel cümlelerin daha fazla olması yumurta tavukçuluğunda tavukların çok daha pasif görüldüğünün bir gösteresidir. İki metnin birbirinde oldukça farklı olduğu bir alan ise etlik piliç yetiştiriciliği metninde ilişkisel cümlelerin çok fazla bulunmasıdır. İlişkisel cümlelerin fazlalığı, etlik piliçler söz konusu olduğundan onların eylemlerinin yanısıra durumlarından da bahsedildiğinin bir göstergesidir. Fairclough'a göre (1992: 180) gerçekliği temsil etmek için hangi süreç kategorilerinin tercih edildiği kültür, siyasal ya da ideoloji ile bağlantılı olabilmektedir. Geçişlilik yapılarında ise işsel cümleler faillik ve nedensellik bağlarını açık etmediklerinden tavuklar pasif, insanlar ise aktif ancak edilgen yapı nedeniyle görünmez kılınmışlardır.

4.2.2. Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği

4.2.2.1. Söylemsel Pratikler

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı internet sitesindeki Hayvancılık başlığı altında bulunan "Küçükbaş Hayvancılık" bağlantısında okuyucularla 22 sayfadan oluşan "Koyun Yetiştiriciliği" başlıklı bir metin ve 8 sayfadan oluşan "Keçi Yetiştiriciliği" başlıklı bir

başka metin paylaşılmaktadır. İki metinde de koyun ve keçilerin bakımı ve beslenmesi bir işletmecilik faaliyeti olarak gösterilmekte ve bu faaliyetin karlı olması için yapılması gerekenler anlatılmaktadır.

Koyun Yetiştiriciliği başlıklı metinde koyun ağılları gibi fiziksel altyapı gereksinimleri, koyun ırklar ve yetiştirme sistemleri hakkında bilgi, koyun yetiştirme metotları, sürü teşkili, sürüde ayıklama, işletmede yapılacak işler ve koyunların beslenmesi hakkındaki bilgiler okuyucuya sunulmaktadır. Keçi Yetiştiriciliği adlı metinde de keçi ırkları, keçilerin beslenmesi, keçilerin otlatılması, teke katımı, oğlakların büyütülmesi, sağım, kırkım, boynuz köreltme, koku bezi köreltme ve eneme gibi uygulamak hakkında bilgiler yer almaktadır.

4.2.2.1.1. Temsil

Koyun Yetiştiriciliği metninde beklendiği üzere hayvanlara göndermede bulunan kelimeler arasında en fazla tercih edilen kelimeler 220 örnek ile “koyun” ve 101 örnek ile “kuzu”dur. Bu kullanımların yanısıra metinde 85 kez “hayvan”, 51 kez “ırk”, 43 kez “koç”, 36 kez “sürü”, 5 kez “toklu”, 3 kez “döl” ve 2 kez “tip” kelimeleri kullanılmıştır. Cümlelerde, koyun, keçi gibi tek başına kullanımların yanısıra sıklıklar “*koyun ırkları, koyun ağılları, koyunculuk, koyun yetiştirme, kuzu başına, kuzu besiciliği, kuzu verimi, kuzuların büyüme hızı*” gibi farklı kelimelerle bir arada kullanıldıkları görülmektedir. Bu bağlamda giderek soyutlaşan kavramlara gönderme yapan hayvanlar genellikle cümlelerin öznesi olmaktan çok cümle hiyerarşisinde alt kademelere yerleşmektedir.

Keçi Yetiştiriciliği metninde ise 88 kez “keçi”, 40 kez “teke”, 39 kez “oğlak”, 10 kez “hayvan”, 8 kez “sürü”, 8 kez “ana” ve birer kez “baba”, “ırk”, “yavru” kelimeleri kullanılmıştır. Yukarıda da belirtilen duruma benzer şekilde bu kelimeler genellikle tek başlarına değil başka kelimelerle birlikte kullanılmaktadır. Bu nedenle “keçi varlığı, keçi yetiştiriciliği, süt keçileri, keçilerin beslenmesi, keçi meraları, oğlaklama, oğlak büyütme, oğlak verimi” gibi ifadelerle sıklıkla karşılaşmaktadır. Özellikle “teke” kelimesinin tek başına katılımcı olarak kullanıldığı birkaç örnek dışında tekeler genellikle “teke katımı, teke beslenmesi” gibi kelime öbeklerinin arasında karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2.1.2. Üretim Söylemi

Türkiye’de küçükbaş hayvancılık meraya dayalı bir yetiştiriciliktir. 2010-2015 döneminde Türkiye’de yetiştirilen küçükbaş hayvan sayısı 41,9 milyondur. Bunun 31 milyon’u koyun, 10 milyondan fazlası ise keçidir (Et ve Süt Kurumu, 2015: 21).

Metinde küçükbaş hayvancılık aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır:

Uzun yıllardan beri eti, sütü, yapağısı ve derisi ile insanların en önemli ihtiyaçlarını karşılayan koyun, dünyanın her yerinde yetiştirildiği gibi ülkemizde de hemen her yerde yetiştirilmektedir.

Koyunculuk meraya dayalı bir hayvancılık kolu olduğundan koyuncululuğun yapılabilmesinin ilk şartı meradır. C1: 2

Keçiler fiyatı yüksek olmayan kaba yemlerden kolayca yararlanılan bakım ve beslenmeleri kolay, süt ve et verimiyle çiftçilerimizin gelir kaynağı olan hayvanlarımızdır. Bu hayvanlar gerek et, gerek süt, gerekse kıl ve tiftik üretiminde yetiştiricilerimize gelir sağlayarak ülkemiz ve aile ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. C2: 1

Görüldüğü üzere, koyun ve keçi yetiştiriciliği meraya dayalı bir hayvancılık kolu olarak özetlenmektedir. Bu yetiştiriciliğin merkezinde keçiler ve koyunlar bulunmakta, bu hayvanlar ise metnin leksiko-gramerine bakıldığında bilinçli bir şekilde yetiştiriciliğin bir numaralı aktörleridir. Örneğin koyun, bedeninin her bir parçasıyla isteyerek insanların “en önemli ihtiyaçlarını karşılamakta”, keçiler de benzer şekilde et, süt ve tüyleriyle “gelir sağlamakta” ve ülke ekonomisine “katkıda bulunmaktadır”. Metinlerin genelinde genellikle edilgen yapılarda karşılaştığımız makine benzeri hayvanlar yetiştiriciliğin amaçları ifade edilirken bilinçli birer aktör olarak resmedilirler ve arzuladıkları eylemleri gerçekleştirdikleri imgesi yaratılır. Van Dijk’ın (2000: 62) “aktör tanımı” kategorisi, aktörlerin çok çeşitli yöntemlerle tanımlanabileceğinden, ancak ırkçılık gibi ötekileştirici söylemlerde bu tanımların hiçbir zaman nötr olamayacağından bahsetmektedir. Bu noktada da metnin diğer yerlerinde pasif olarak inşa edilen hayvanların neden hayvancılığın en temel çıkış noktasını anlatırken bilinçli bir aktör olarak yansıtıldığı sorgulanmalıdır.

Türkiye’de yetiştiricilik meraya dayalı olduğundan mera, otlatma, doğa, çoban gibi imgeler daha kırsal, köy yaşantısını çağrıştırmaktadır. Ancak metinde bu imgenin önüne geçilmeye çalışılmaktadır ve yetiştiricilik profesyonel bir işletme olarak resmedilmektedir. Bu eğilimin Amerika’da tam tersi yönde ilerlediği ifade edilmelidir. Amerika’da makineleşmiş ve sanayileşmiş büyük hayvancılık tesisleri kendilerini aile çiftliği olarak gösterme çabasıdadır (Dunayer, 2001: 125-6, Singer, 2005: 148-9). Bu

yolla tüketici algısı şekillendirilmekte ve kendi doğasına en uygun şekilde yaşayan hayvanlar imgesi yaratılmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de hayvancılıkta, özellikle küçükbaş ve büyükbaş yetiştiriciliğinde daha az makineleşmiş ve nispeten daha doğal yöntemler kullanılmaktadır. Ancak giderek artan bir eğilimle bu durum bir eksik olarak görülmektedir. Daha sanayileşmiş, makineleşmiş bir yetiştiricilik hedeflenmekte, yetiştiriciliğin her aşamasında “modern” uygulamalar yer ettikçe olumlu bir algı yaratılmaktadır. Bilimsellik, modernlik, profesyonellik kokan “işletmecilik” metnin her alanında kendini göstermektedir. Bu bakış açısıyla yazılmış olan “Keçilerde bakım ve yönetim” gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Dahası, aşım yöntemlerinden bahsedilirken, keçilerin doğal yöntemle çiftleşmeleri “ilkel” olarak lanse edilmekte, elde aşım, yani suni tohumlama “işletmeler” için tavsiye edilmektedir. Keçi sütünü pazarlayabilmek için sürekli gebe bırakılan keçilerin yavrularının büyütülmesi de başka bir uygulama alanıdır. Doğal (anali) büyütmede oğlak bir süre annesinin yanında durur ve sütünü içer. Anasız büyütmede ise oğlaklar annesinde koparılıp yapay sütlerle beslenmektedir. Metinde, anasız büyütmenin başka ülkelerde kullanıldığı, Türkiye’de keçi sütüne talep arttığı taktirde bu uygulamaya geçilebileceği ifade edilmektedir. Sonuç olarak, daha yüksek verimi hedefleyen bilimsel yöntemler her halükârda hayvan refahına ciddi darbe indirmektedir. Türkiye giderek daha acımasız hayvancılık uygulamalarına geçtikte, söylem yoluyla bu uygulamaların “modern, bilimsel” olarak etiketleneceği ve maskeleneceği ortadadır.

Besiciler mera koyuncululuğu yapan işletmelerden satın aldıkları koyun ve kuzuları besiye alırlar, yemi ise genellikle kendi imkanlarıyla yapmaya çalışırlar C1: 5

Rastgele aşım, yetiştirmenin çok ilkel olduğu büyük keçi sürülerinde uygulanan bir aşım yöntemidir. C2: 4

Elde aşım, soy kütüklü yetiştirme yapan keçicilik işletmelerinde uygulanır. C2: 4

Anasız büyütme, özellikle oğlak veriminin yüksek, buna karşılık keçi sütünün yüksek fiyatla değerlendirildiği ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de de süt keçiciliğinin gelişmesine paralel olarak oğlakların büyütülmesinde anasız büyütme devreye girebilir. C2:

6

Daha önceki kısımlarda dile getirildiği gibi bu modern “işletme”lerin ana ekseninde verimlilik olgusu bulunmaktadır. Et verimi, süt verimi, döl verimi, yapağı verimi, koyun verimi, kuzu verimi, oğlak verimi gibi ifadelerin yoğunluğu ve bütün uygulamaların verimlilik üzerine inşa edilmesi de bunu ispatlar. Verim oranlarının yüksek tutulması için bilimsel hesaplamalarda bulunmakta ve hayvanların yedikleri, içtikleri besinlerden

davranışlarına, üremelerine ve bedensel salgılarına kadar her şey rakamlara dökülmekte, ince hesaplamaların konusu olmaktadır.

Hayvanlar konusundaki bu yaklaşımın metinde doğaya karşı da gösterildiği görülmektedir. Doğaya sömürülecek bir kaynak gözüyle bakılmakta, meralar, otlatılacak alanlar işletmenin sermayesi, girdisi olarak resmedilmektedir. Örneğin meraların otlatma “kapasitesi” bulunmakta, çayır ve meralar yem “üretmektedir”. Meraların “ürettiği” otların hayvanlar tarafından da maksimum düzeyde kullanılması gerekmektedir. Metne göre hayvanlar da doğaya faydacı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Örneğin ağaç yaprakları ve dallardan “yararlanmaktadır”.

Meraların otlatma kapasitesine uyulmalıdır. (Çayır ve meranın ürettiği yem miktarı ile merada otlayacak hayvan sayısı arasında denge kurmak, meranın bir mevsimde ürettiği yemin % 50’sini otlatma) C1: 22

Entansif koyun besleme yani koyunların kapalı mekanlarda tutularak yemlerin dışardan temin edilip hazır halde hayvanların önüne verilmesi, extansif yani meralardan maksimum yararlanma temeline dayalı üreticilik kadar kârlı olmaz C1: 19

Keçiler, sığır ve koyunlardan farklı olarak ağaç yaprakları ve dallarından yem olarak yararlanabilirler. C2: 3

Aşağıdaki tabloda kapitalist üretim tarzına göndermede bulunan ifadeler verilmiştir.

Tablo 41 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Üretim Söylemi Örnekleri

Birincisi verimli bir üretim için hayvanların biyolojisine uygun barınak şartlarını hazırlamak, ikincisi ise iş gücü tasarrufu sağlamaktır. C1: 1	...ne kadar iyi beslenirlerse beslenirler beklenen verimi vermezler C1: 1
...işletmenin ileriki yıllardaki büyüme potansiyeli göz önünde bulundurulmalıdır. C1: 1	Günümüzde koyun verimlerinde ırklar arası farklar çoğalmış, bir ırk et verimi yönünden geliştirilirken, bir başka ırk süt verimi, döl verimi ya da yapağı verimi yönünden geliştirilmiştir C1
Besiciler mera koyuncululuğu yapan işletmelerden satın aldıkları koyun ve kuzuları besiyeye alırlar, yemi ise genellikle kendi imkanlarıyla yapmaya çalışırlar. C1	Sağlıklı yapıda, süt verimi yüksek ve analık iç güdüsü iyi durumda olan anaç materyale et verimi yüksek kültür ırkı koçlar kullanılarak melez azmanlığından yararlanma şeklinde ticari melezleme yapılabilir. C1
Dişi ve erkek kuzuların kuzu verimi yönünden seçiminde, ikiz ya da çoğuz doğmuş olmaları yani sıra analarının ve akrabalarının kuzu verimlerine bakılmalı C1: 7	Örneğin, kuzuların büyüme hızı ve kuzu veriminin ekonomik değeri, yapağı veriminden en az 5-6 kat daha fazladır. C1: 8
Bir koyunculuk işletmesinin kâr edebilmesi için belirli aylarda ve belirli mevsimlerde yapılması gereken işleri vardır. Bu işler zamanında ve bilinçli olarak yapılmazsa ilerde telafisi çok zor durumlarla karşılaşılır ve işletme büyük zararlara uğrayabilir . İşlerin zamanında planlanmaması ve yapılmaması sonucu elde edeceğimiz ürünler azalır, kâr oranı düşer	Tekelere verilecek karma yem, sperma verimini ve kalitesini artırır ve aşım kabiliyetlerini artırır C2: 1

hatta bir salgın hastalıkta bütün sürünün elden çıkması dahi mümkündür. C1: 8	
Yıllardan beri Türkiye keçi varlığında dikkat çeken bir azalma olmakla beraber... C2: 1	Tekelerde koku bezlerinin saldıgı koku, keçi ürünlerini olumsuz yönde etkiler C2: 8
Türkiye'de, az sayıda yetiştirilen süt tipi keçilerin dışında kıl keçilerin yaşama ve verim payı ihtiyaçları çoğunlukla meradan karşılanır. C2: 3	Süt keçiciliğine yönelecek işletmelerde oğlak verimi artacaktır C2: 5
Keçilerde bakım- yönetim C2: 4	

4.2.2.1.3. Hayvanların Doğalarının Hiç Sayılması ya da Manipüle Edilmesi

Tavukçuluk ile karşılaştırıldığında, hayatlarını daracık mekanlara hapsedilmiş olarak geçirmedikleri için koyun ve keçilerin doğalarına müdahale edilmediği düşüncesi doğabilir. Ancak koyun ve keçilerin sütleri ve etleri için sürekli üremeleri sağlanmakta ve “sıfat işleri, koç katımı, teke katımı” ya da “aşım” olarak tabir edilen bir süreçten geçirilmektedirler. Aşım sürecinde üremeye insan müdahalesi çeşitli yoğunluklarda olabilir. “Tabii aşım, rastgele (serbest) aşım” yöntemlerinde sürüde belli sayıdaki koyun ya da keçi için koç veya teke bırakılmaktadır. Ne var ki insan müdahalesinin minimumda olduğu bu yöntem “ilkel (C2: 4)” olarak tanımlanmaktadır. Soy takibini mümkün kılan “elde aşım”da ise keçiler ve tekeler belirli bir aşım planına göre teker teker seçilmektedir, böylece “tekelerin daha iyi kullanımı” sağlanır (4). “Suni tohumlama” ise tamamen insan güdümünde olan doğal-dışı bir yöntemdir. Koçlardan alınan spermler koyunların rahmine yerleştirilir:

Suni tohumlama yapılıyorsa günlük alınan 1 doz sperma 4-5 baş koyun için yeterlidir ki buna göre sürüdeki 150-200 baş koyun için bir baş koç kafi gelir. C1: 8

Daha fazla sayıda gebeliğin sağlanması için üreme yapay yollarla dayatılırken, doğumdan sonra koyun ve keçilerden salgılanan sütün yavrular tarafından içilmesinin önlenmesi amacıyla “anasız büyütme” modelleri geliştirilmektedir. Metinde bu büyütme modelinin çok yaygın olarak kullanılmadığına dair ifadeler bulunmaktadır ancak keçi sütüne talep arttığı takdirde daha “modern” olarak görülen bu büyütme modeline geçilmesi mantıklı bulunmaktadır.

Anasız büyütme, özellikle oğlak veriminin yüksek, buna karşılık keçi sütünün yüksek fiyatla değerlendirildiği ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de de süt keçiciliğinin gelişmesine paralel olarak oğlakların büyütülmesinde anasız büyütme devreye girebilir. C2: 6

Anasız büyütmede oğlaklar, doğar doğmaz analarından ayrılarak, özel biberonlarla, ya da özel emzikli kovalarla elden emzirilir. Bu büyütme yönteminde oğlakların besin gereksinimi ana sütü ya da aynı besin değerindeki ve "yapay süt" olarak adlandırılan özel mamalarla karşılanır. C2: 6

Özellikle keçi sütünün yüksek fiyatla satıldığı yerlerde ve gerekli emiştirme düzeneği olan işletmelerde yetiştiriciler, oğlak büyütmede ana sütü yerine süt ikame yemi de kullanmaktadır C2: 6

Yapay büyütme yapılan keçicilik işletmelerinde oğlak bölmelerinin alanı, yaşa göre ve oğlak başına altlık kullanılan beton tabanlı ağıllarda 1,8-2,4 m², ızgara tabanlı ağıllarda ise 0,6-1,2 m² olarak hesaplanır. C2: 6

Doğar doğmaz annesinden koparılan yavrular yapay sütlerle büyütülmekte ve dar alanlarda tutulmaktadır. Bu modelin alternatifi olan “doğal büyütme”de ise oğlaklar sadece 2-3 ay annesinin yanında tutulmaktadır. Bir başka alternatif ise “yavrulukta büyütme”dir. Metinde oğlakların kaç aylıkken yavruluk adı verilen bölmelere alındığı belirtilmese de oğlağın annesinden ayrılmak istemeyeceği bir zaman dilimi olduğu tahmin edilmektedir.

4.2.2.1.4. Nesneleştirme

Kapitalizmle el ele giden nesneleştirmede hayvanlar birer cansız nesne ya da bitkiyle eşdeğer tutulmaktadır. “Yemlemek, sulamak” gibi ifadelerde bitki metaforu göze çarparken “anaç materyal, yetiştirilecek materyal” ifadelerinde hayvanların doğrudan cansız bir maddeye benzetildiği görülmektedir. Öyle ki “2 m²/birim hayvan” ve “100-150 baş keçi” ifadelerinde söz konusu canlılar bir sayısal birime ya da beden parçasına indirgenmişlerdir. Benzer şekilde “koyun ürünleri, keçi ürünleri” tamlamalarında da hayvanların cansız bir üretim-tüketim maddesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Bunların yanısıra “kuzulama”, “oğlaklama” gibi ifadeler insan ve hayvanın aynı fiziksel döngülerden geçtiği gerçeğini gizleyen, empatiden uzak ifadelerdir. Bu ifadeler hayvanların oğlak-kuzu çıkaran makineler olduğu izlenimini yaratmaktadır. Farklı olduğumuz iması Van Dijk’ın (2000: 80) kutuplaştırma (*polarization*) kategorisinde olduğu gibi biz-onlar gibi ayırımlar yaratmakta ve iki grup arasına net sınırlar çekmektedir.

Tablo 42 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Nesneleştirme Örnekleri

Yılın büyük bölümünde hayvanları yemlemek gerekir C1: 5	Sağlıklı yapıda, süt verimi yüksek ve analık iç güdüsü iyi durumda olan anaç materyale et verimi yüksek kültür ırkı koçlar kullanılarak melez azmanlığından yararlanma şeklinde ticari melezleme yapılabilir. C1
--	---

Koyun ürünlerine talep durumu ve talep edilen ürüne verilen fiyatın, giderleri karşılama potansiyeli C1: 5	...kâr oranı düşer hatta bir salgın hastalıkta bütün sürünün elden çıkması dahi mümkündür. C1: 8
Yetiştirilecek materyalin temin kolaylığı ve fiyatı, C1: 5	... kuzulama C1: 12
Yetiştiriciliği yapılacak ırkın beklentileri cevap verme durumu C1: 5	Hayvanlar büyüklüklerine göre gruplara ayrılarak yemlenmelidirler . C1:18
Kış döneminde de koyunlar günde iki kez sulanmalıdır . C1: 18	Hayvanları durgun gölet veya bataklık sularında sulamak paraziter hastalıkların bulaşmasına ve yayılmasına sebep olur. C1: 19
Oğlaklama C2: 1	Ağılın yüksekliği 200 başlık ağılarda 3,0 – 3,5 metre, 500 başlık ağılarda 3,5 – 4,0 metre olmalı C1
Sürü büyüklüğü 100-150 baş keçi yi aşmamalıdır. C2: 3	Genelde ağıl planlanırken kapasite 2 m²/birim hayvan şeklinde düzenlenebilir. Genelde ağıl planlanırken kapasite 2 m ² /birim hayvan şeklinde düzenlenebilir. C1

4.2.2.1.5. Metonimi

Tavukçuluk örneğinde görüldüğü gibi koyun ve keçi yetiştiriciliğinde de hayvanların varlığı insanların amaçları doğrultusunda anlam bulmakta, hayvanlar insanların yarattığı yapay kategorilerin tutsağı olmaktadır. Bu kategorilerin yine insan eliyle belirlenmiş kriterlerinin dışına çıkan hayvanlar ise değiştirilmesi gereken kusurlu parçalardır. “Süt tipi” keçi ya da “etçi” koyun gereken kriterleri sağlamadıklarında damızlık dışı bırakılmakta, yaşam hakları ellerinden alınmaktadır. Van Dijk (2000: 64) sınıflandırma (*categorization*) başlığı altında insanların her şeyi sınıflandırma ihtiyacından bahsetmektedir. Bir kere kategoriler oluşturulduktan sonra bu kategorilere olumlu ya da olumsuz özellikler atfedilir. Süt tipi keçi kategorisi belirtildiği gibi beraberinde çeşitli beklentileri de getirir.

Tablo 43 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Metonimi Örnekleri

Koyunculuk C1: 1	Saf kültür ırkı koyunlar C1: 6
Sürü koyuncululuğu C1	Kuzu besiciliği C1: 5
Sakız ya da melezleri C1	Çiftlik koyuncululuğu C1: 5
Yerli koyun ırkları C1	Mera koyuncululuğu C1: 5

Damızlık yetiştiriciliği C1: 5	Etçi koyun ırkları C1: 6
Sütçü koyun ırkları C1: 7	Et ve et-yapağı tipi koyun ırkları C1: 7
Kıl keçisi C2: 1	Süt keçisi C2: 1
Sağmal keçi C2: 2	Süt tipi keçiler C2: 7

4.2.2.1.6. Kaçamak Dil Kullanımı

Koyun-Keçi yetiştiriciliği metinlerinde pek çok yerde kaçamak dil kullanımına yer verilmiştir. Bunlardan ilki metnin giriş kısmındadır:

Uzun yıllardan beri eti, sütü, yapağısı ve derisi ile insanların en önemli ihtiyaçlarını karşılayan koyun, dünyanın her yerinde yetiştirildiği gibi ülkemizde de hemen her yerde yetiştirilmektedir. C1: 1

Bu hayvanlar gerek et, gerek süt, gerekse kıl ve tiftik üretiminde yetiştiricilerimize gelir sağlayarak ülkemiz ve aile ekonomisine katkıda bulunmaktadır. C2: 1

Görüldüğü üzere koyunlar metinde beden parçalarını ve salgılarını insanların tüketimine sunmuş olarak resmedilmiştir. Cümlelerin gramer yapısına bakıldığında, koyuna ihtiyaç karşılama konusunda aktif bir rol verildiği görülmektedir. İfadede koyunların bilinçli bir şekilde kendine insanların ihtiyaçlarını karşılama misyonu edindiği izlenimi yaratılmaktadır.

Benzer bir kullanım “Oğlak Büyütme” başlıklı kısımda da göze çarpmaktadır. Özellikle süt keçiciliğinde önerilen bir uygulama olan “yavrulukta büyütme”, yavruluk adı verilen mekanlarda oğlakların annelerinden alıkonulup tecrit edilmesidir. Hem anne hem de yavrusu üzerinde oldukça olumsuz etkileri bulunan bu uygulama, oğlağın hızlı gelişimini sağlamak, yemden yararlanmayı hızlandırmak ve süttten kesim stresini azaltmak gibi gerekçelerle sürdürülmektedir. Bu nedenlerden ilk ikisi zaten doğrudan işletmenin kârını gözeten gerekçelerdir. Sonuncusunda ise oğlağın yaşadığı süttten kesim stresini azaltma iddiasında bulunmaktadır. Yavrunun annesinden ayrılması başlı başına bir stres faktörü iken bu gerekçelendirmeler şüphesiz kaçamak dil kullanımına girmektedir.

Bu durumdaki işletmelerde ikiz ya da üçüz oğlakların hızlı gelişmesini sağlamak, yemden yararlanmayı hızlandırmak ve süttten kesimden sonra oluşabilecek stresin etkisini azaltmak amacıyla yavruluk, adı verilen düzenlemelerden yararlanılabilir. C2: 5

Metnin son kısımlarında “Meme Bakımı” başlığı altında sağımdan önceki ve sonraki prosedürlerden bahsedilip daha sonra aşağıda alıntılanan kısım verilmektedir:

(Meme Bakımı) Keçilerde, normal meme başları dışında anormal meme başları da görülebilmektedir. Kalıtsal bir kusur olarak ortaya çıkan bu oluşumların kimi basit bir deri uzantısı kimileri de bir süt salgı beziyle bağlantılı olabilir. Böyle meme yapısına sahip olan keçilerin damızlıktan çıkarılmaları gerekir. Bu meme başları basit bir eğri makasla kesilip uzaklaştırılabilir. C2: 7

Keçilerde anormal meme başları görülebileceği söylendikten ve bunun bir kusur olduğu dile getirildikten sonra bu durumda ne yapılabileceği okuyucuyla paylaşılır. Keçilerin damızlıktan çıkarılmasının yanısıra meme başlarının “basit bir eğri makas” ile “kesilip uzaklaştırılması” gerektiği ifade edilir. Uygulanan prosedürün anlamsızlığı bir yana, öncesi ve sonrasında hayvana uygulanacak anestezi ve ağrı kesicilere dair hiçbir ibare bulunmaması ve bunun yanısıra “kesilip uzaklaştırma” gibi bir ifadeyle bu işlemin çabucak halledilebilecek basit ve önemsiz bir işlem olarak lanse edilmesi hayvanlara bozuk parçası değiştirilen ya da sökülen bir makine muamelesi yapıldığının göstergesidir.

Aynı yaklaşım “Oğlaklarda Boynuz Köreltme” ve “Oğlaklarda Koku Bezi Köreltme” başlıklarında da karşımıza çıkmaktadır. Boynuz köreltme metnin yazarına göre “sıklıkla yapılması gereken bir uygulama”dır. Yine, anestezi-ağrı kesici gibi bir uygulamadan bahsedilmeden 3-4 günlük oğlakların boynuz düğmelerinin yakıcı kimyasal maddelerle ya da dağlanarak yakılması işlemi aktarılır. Tekelerdeki koku bezlerinin “keçi ürünlerini olumsuz yönde etkilediği” gerekçesiyle oğlakların koku bezlerinin dağlanarak köreltilmesi işlemi de aynı basitleştirici ve mesafeli anlatım tarzıyla paylaşılır. Ancak “kolaylıkla” uygulanabilen bu yöntemin oğlaklar üzerindeki olumsuz etkileri ya da yaşadıkları dehşet okuyucuyla paylaşılmaz. Oğlakların bedenlerinin kimi parçaları, insanın el koyduğu diğer bedensel parçaları ve salgıları “olumsuz etkilediği” bahanesiyle işkenceye maruz kalmaları ve bunun basit bir prosedür olarak anlatılması ancak hayvanların ideolojik olarak nesne statüsüne indirgendikleri bir kültürde mümkündür.

Süt tipi oğlaklarda, boynuz köreltme sıklıkla yapılması gereken bir uygulama olarak karşımıza çıkar... Boynuz düğmeleri gözlenen 3-4 günlük yaştaki oğlaklarda boynuz köreltme, kimi kimyasal maddeler ile ya da dağlanarak yapılabilir. C2: 8

Tekelerde koku bezlerinin saldıği koku, keçi ürünlerini olumsuz yönde etkiler. Özellikle çiftleşme mevsiminde tekelerin kokusu daha belirgindir. Bu durum sütün kokmasına neden olur. Bu nedenle ileride teke olacak oğlaklarda boynuz köreltme ile birlikte koku bezleri de kolaylıkla köreltilir. ... Boynuz köreltme sırasında boynuz düğmesi etrafındaki kıllar kesilirken koku bezleri üzerindeki kıllar da kesilerek dağlama yapılabilir. C2: 8

Eneme, burma ya da kastrasyon, yani hadım etme, birkaç haftalık erkek oğlaklara uygulanan bir işlemdir. Metinde, işlemin farklı şekillerde uygulanabildiği ancak genellikle yumurtalıkların dibine geçirilen lastik halkalarla yumurtalıkların boğulduğu ifade edilmektedir. Uygulamanın oğlağa ne kadar acı verdiğinden yine bahsedilmezken, işlemin “işletme” için önemi dile getirilir. Ete sinen kokunun yok edilmesi amacıyla yapılan bu uygulamanın arka planında bir canlının bedeniyle ve hormonlarıyla bir oyuncakmış gibi oynayan üstünlük algısı yatmaktadır.

Keçi yetiştiriciliğinde enemenin en önemli amacı, damızlık dışında kalan tekelerde eşey sel işlevlerini durdurarak, eşey hormonlarının etkisiyle meydana gelen ve ete sinen kokunun yok edilmesidir. Tekelerin enenmesi çeşitli şekillerde yapılmakla birlikte, en çok uygulananı kuru enemedir. Kan damarlarının boğulmasıyla beslenemeyen teke yumurtalıkları (testisler), bir süre sonra gelişemez ve işlevini yerine getiremez. Teke yumurtalıklarının boğulması işinde ya Bordizzo pensu, ya da teke yumurtalıklarının dibine geçirilen lastik halkalar kullanılmaktadır. Lastik halka uygulaması, elastratör adı verilen bir aygıt yardımıyla birkaç haftalık erkek oğlaklarda yapılır. C2: 8

Bütün bu uygulamalar Joy’un (2011: 82) karnist ideoloji kavramındaki rutinleştirme mekanizmasını akla getirmektedir. Hayvanlara fiziksel veya ruhsal olarak acı veren pratiklerin sürekliliği bir süre sonra uygulayan kişiyi hissisleştirmekte ve eylemin nesnesinin hissedebilir bir canlı olduğu silinmektedir.

4.2.2.1.7. Örtmece

Koyun-keçi yetiştiriciliği metinlerinde kullanılan örtmeceler yüksek oranda öldürme eylemini gizlemek üzerinedir. “Sürüden uzaklaştırmak, ayıklamak, damızlık dışı bırakmak, seçmek/ikame etmek, sürüden çıkartmak” gibi ifadelerde doğrudan öldürmek anlamını çıkarmak zordur. Hatta işlem, hastalıklı, kusurlu, zayıf, iyi gelişemeyen bireylerin uzaklaştırılması bağlamında oldukça rasyonel görünmektedir. Bunlara ek olarak “Doğum yaptığı halde kuzularına iyi bakamayan” gibi ifadelerle de uzaklaştırılmayı/öldürülmeyi hak ettikleri iması mevcuttur. “Kuzu kayıplarını azaltmak” ifadesinin geçtiği cümlede, öldürme/ölme eylemi isimleştirilmiştir ve bir eylemden çok bir durumu ifade eder hale gelmiştir. Dahası bu cümlede “ölüm oranını düşürmek” oldukça insani bir eylemiş gibi gözükse de arka planda hayvan refahı değil ekonomik sebepler bulunmaktadır. Asıl amaç yine insanlar tarafından yaratılmış bir kavram olan “kırmızı et açığı”nı kapatmaktır.

Öldürme gibi bir şiddet eyleminin sürdürülebilirliği bir yandan örtmece mekanizmasıyla, öte yandan Joy'un (2011: 140) kopma (*dissociation*) olarak tanımladığı bir mekanizmayla sağlanmaktadır. Kopma “deneyimlerimizin gerçekliğinden psikolojik ve duygusal olarak bağlantıyı koparmamızdır” (140). Bu hissiyat, tam olarak bilinçli olamama, o anda bulunamama olarak ifade edilebilir. Travmatik olaylar sonrasında kişinin kendisini psikolojik olarak koruması bağlamında yararlı bir mekanizma olsa da maladaptif bir oluşuma girip şiddetin uygulanmasının arka planını inşa edebilir. Bunun sonucunda eylemlerimizin kimleri, nasıl etkileyeceğini ve etkilenlerin neler yaşadığını sorgulamamızı engelleyen bir kopma ortaya çıkmaktadır (140-141).

Tablo 44 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Örtmece Örnekleri

Hastalık ve yaşlılık gibi nedenlerle koyunların bir bölümünün sürüden uzaklaştırılması işlemine ayıklama denir. C1: 6	Sürüde seçimle birlikte, her yıl ayıklama yapılmalıdır C1: 6
Topallık, ayak bozukluğu, alt ya da üst çenenin kısa olması gibi kalıtsal kusurlara sahip olan kuzular ile zayıf doğan ve hızlı gelişmeyen kuzular damızlık dışı bırakılır C1: 6	Ayrıca her yıl %20-25 oranında damızlık vasfını kaybeden hayvanlar seçilerek yerlerine damızlık özelliği iyi olan genç hayvanlar ikame edilmelidir . C1
Doğum yaptığı halde kuzularına iyi bakmayan, kuzuları zayıf doğan ve hızlı gelişmeyen koyunlar sürüden çıkartılır C1: 6	Ülkesel anlamda kuzu kayıplarını %1 azaltmak dahi kırmızı et açığımızın kapanmasında çok önemlidir. C1: 15

4.2.2.1.8. Başarı ve Rekabet Söylemi

Tavukçuluk metinlerinde örneklerine rastlansa da koyun-keçi yetiştiriciliği söz konusu olduğunda başarı ve rekabet söyleminin daha ön planda olduğunu söylemek uygundur. Bu söylemde koyunlar, keçiler, kuzular ve oğlaklar son noktada kendi bedenlerinin ve salgılarının pazarlandığı bir verimlilik yarışının gönüllü katılımcıları olarak inşa edilirler. Bu yarışın bir ayağı da dişi hayvanların sürekli gebe kalma ve birden çok kuzu-keçi doğurma yarışıdır. Bu yarışta başarılı olanlar “iyi vasıflı, nitelikli” hayvanlarken, “kusurlu hayvanlar, damızlık vasfını yitiren ve performansı düşük hayvanlar” sürüden ayıklanmalıdır, yani sürü reforme edilmelidir. Başarılı hayvanlar yemden yararlanma “yeteneği” olan hayvanlardır. Dahası koyunlar eğer ikiz kuzu doğuruyorsa seçilme şansı yüksektir. Ancak bir yıl kısır kalan koyuna eğer et verimi yüksek ise ikinci bir şans verilir.

Tablo 45 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Başarı ve Rekabet Söylemi Örnekleri

Bir yıl kısır kalmış koyunlar, canlı ağırlığı yüksek ise bunlara bir yıl daha üreme şansı verilebilir C1: 6	İyi vasıflı koyunlar C1: 6
Nitelikli damızlık C1: 6	Ayrıca her yıl %20-25 oranında damızlık vasfını kaybeden hayvanlar seçilerek yerlerine damızlık özelliği iyi olan genç hayvanlar ikame edilmelidir. C1: 6
Sürüde ayıklama (reform) C1: 6	Koyun yetiştiriciliğinde verim denetimlerine dayalı bir damızlık seçimi (seleksiyon) başarının sürdürülmesi için gereklidir C1: 7
Anaçların kuzu verimi yönünde seçiminde, ilk iki kuzulama sonuçlarına bakılarak ikiz doğurmuş olanlara şans tanınmalı , ayrıca ikizliği yüksek ana-babadan gelmeleri de göz önünde tutulmalı C1	Bunu yanında, yemden yararlanma yeteneği üzerinde de durulabilir. C1: 7
Kırkım dönemi ayrıca kusurlu hayvanların seçimi içinde bir fırsat dönemidir diş yapısı, meme vb. kontroller yapılmalıdır C1: 11	Meraların aşırı otlatılması iç-dış parazitlerle bulaşık hale gelmesine ve hayvanlarda performans düşüklüğüne , meraların verimsizleşmesine ve giderek elden çıkmasına yol açabilir. C1: 19

4.2.2.1.9. Bilimsel Söylem

Bilimsel söylem yetiştiricilik metinlerinin her bir sayfasında göze çarpar. Koyunların, keçilerin farklı dönemlerdeki beslenmesinden, çiftleşmesine, otlatılmasından büyütülmesine her bir konu başlığında matematiksel hesaplamalarla “işletme” açısından “verimli” olacak yöntemler sıralanmaktadır. Örneğin VKS, yani vücut kondisyon skoru olarak adlandırılan bir yöntemle hayvanın ne kadar yağlı olduğu ölçülmekte ve bu ölçümlere göre beslenme rejimleri uygulanmaktadır. Verilen yemlerin içeriği en ince ayrıntısına kadar hesaplanmakta, bu yemlerin süte etkisi dikkate alınmaktadır. Dahası otlatma söz konusu olduğunda keçilerin ne kadar hızla yürütüleceği bile ölçülmektedir. Önceden de belirtildiği gibi bilimsel söylem gücünü otorite yaratma gücünden alır (van Dijk, 2000: 63).

Tablo 46 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği Metinlerinde Bilimsel Söylem Örnekleri

Dünyada ki bütün modern işletmeler, vücut kondisyon skoru yöntemiyle sürüde ki tüm hayvanların fizyolojik dönemlerine göre vücuttaki yağ düzeylerini dolayısıyla enerji rezervlerini tespit etmektedirler. C1: 11	Üretilen her litre süt için, kuru otun dışında 400-600 g süt yemi karması hesaplanır. Süt yemi karması, %16 ham protein ve ortalama 700 kcal net enerji içermelidir. C2: 2
Keçiler dakikada 4-5 m yol alacak bir hızda yürütülmelidir C2: 3	

4.2.2.1.10. Empati Söylemi

Hayvanlara et ve süt veren makineler olarak bakıldığını gösteren pek çok söylemsel pratiğe rağmen alternatif bir empati söyleminin de kimi yerlerde kullanıldığını söylemeden geçemeyiz. Özellikle keçiler, koyunlar ve yavruları söz konusu olduğunda “ana” kelimesinin kullanımı insan ve yavrusu ile hayvan ve yavrusu arasında benzer ilişkilerin olduğu imgesini yaratır. Ana kelimesinin Türkçedeki alt anlamları⁶⁵ bu imgenin kurulmasında ön plandadır. Ne var ki dil yoluyla yaratılan bu imge, oğlaklara ve kuzulara yöneltilen eylemlerle bağdaşmamaktadır.

Ananın süt miktarının yeterli olması aynı zamanda süt emen oğlakların hızlı gelişmesi açısından da önemlidir C2: 2

Türkiye’de keçicilik işletmelerinde oğlaklar genellikle doğal yöntemle yani 2-3 ay süreyle anasının yanında bırakılıp onu emmesini sağlayarak büyütülür C2: 5

4.2.2.2. Dizgesel-İşlevci Analiz

4.2.2.2.1. Koyun Yetiştiriciliği Metninin Analizi

Koyun Yetiştiriciliği metninde hayvanların dahil edildiği 369 cümlelerin 100 cümlesinde hayvanlar cümle hiyerarşisinde alt basamaklarda yer almakta ve dolayısıyla analize dahil edilmemektedirler. Geriye kalan 269 cümlede, 140 geçişli cümleye karşılık 122 işsel cümle bulunmaktadır. İşsel cümlelerin 114’ü eylemsel, 5’i ilişkisel, 2’si davranışsal ve biri zihinseldir. Geçişli cümlelerin ise 75’i eylemsel, 50’si ilişkisel, 9’u zihinsel, 3’ü davranışsal ve 3’ü varoluşsal cümlelerdir. İlk bakışta hayvanların neredeyse yarı yarıya edilgen yapılarda karşımıza çıktığı söylenebilir.

A. Geçişli Cümlelerde Hayvanlar

i. Eylemsel Cümleler

⁶⁵ *Ana* kelimesinin anlamı zaten “Yavrusu olan dişi hayvan”dır. Ancak “anne” ile karşılaştırıldığında “ana” kelimesinin “anne”ye samimiyet, içtenlik, kırsallık, fedakârlık gibi pek çok anlam kattığı bilinmektedir. Yukarıdaki örneklerde de “ana” ifadelerinin okuyucuda bu çağrışımları yaptığı kanısındayım.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57bc10973e2528.67586016

Hayvanların aktör olduğu cümlelerin sayısı 43, erek olduğu cümlelerin sayısı 27, belirtecimsi cümlelerin sayısı ise 5'tir. Hayvanların aktör rolünde olduğu örneklere bakıldığında hayvanların bilinçli birer özne olduğu durumlarda “doğum yapmak, otlamak, hastalanmak, yaşlanmak, öğütmek, sindirmek, emmek, tüketmek, su içmek, ölmek” gibi eylemlerin katılımcısı olduğu görülmektedir. Bu eylemlerin orta noktası sadece kendi üzerinde belirli değişimlere yol açan eylemler olmaları ve kendi dışındaki katılımcıları etkilememeleridir. Bu özellikteki eylemlerin dışına çıkan cümlelerde koyunun kuzusuna iyi bakmadığı, kalıtsal yeteneklerini kuzusuna aktardığı anlatılmaktadır. Kendi türü dışındaki bir katılımcıyı etkilediği tek örnek ilk cümledir. Bu cümlede koyun insanların ihtiyacını karşılar.

Tablo 47 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Uzun yıllardan beri eti, sütü, yapağısı ve derisi ile insanların en önemli ihtiyaçlarını karşılayan koyun, dünyanın her yerinde yetiştirildiği gibi ülkemizde de hemen her yerde yetiştirilmektedir s. 2
Yurdumuzda koyunların belirli yönde verim özellikleri gelişmediğinden sınıflandırmayı kuyruk yapılarına göre yapmak daha uygundur s. 5
Kışın kar meraları kapamadıkça veya şiddetli yağmur ve fırtına olmadıkça koyunlar, besin ihtiyaçlarını meradan temin ederler s. 5
Koyunlar otlamayı nadas alanlarında, anızlarda veya ağaç altlarında yaparlar s. 5
Doğum yaptığı halde kuzularına iyi bakmayan , kuzuları zayıf doğan ve hızlı gelişmeyen koyunlar sürüden çıkartılır s. 6
Çabuk hastalanan ve düşük yapan koyunlar damızlıkta tutulmaz s. 6
Yaşlanan koyunlar sürüden ayıklanır s. 6
Bir koyun kendi kalıtsal yeteneklerini birkaç kuzuya aktarıırken , bir koç aşım yöntemine göre değişmekle birlikte en az 30-40 baş kuzuya özelliklerini aktarabilir s. 7
Bu hayvanlar çayır, kök, yumru, çalı, dikenli bitkiler ve bitki hayatının ilkel formlarına varana kadar her türlü organik maddeyi tüketebilirler. s. 11
Keskin ve zırla kaplı dişleri sayesinde bitkilerin sert gövde ve köklerini bile öğütürler, sindirirler. s. 11
Bu durumda eğer varsa vücut yağ depoları devreye sokularak kullanılır, yoksa proteinler harcanır, eksiklik devam ederse hayvanlar ölür s. 13
Kuzular 80-90 gün süreyle analarını emerler s. 15
Kışın doğan kuzulara fazla miktarda yem verilmesi gerekirken, baharda doğan kuzular meralardan yararlanabilirler s. 16
Kuzular 25-30 kg'ı geçince protein oranı %14 e düşürülebilir. s. 16
Hayvanların küflü ve bozuk yemleri veya bir defada fazla miktarda yüksek enerjili yemleri tüketmeleri sonucunda bağırsakta bulunan Clostridium perfringens adlı bakterinin salgıladığı toksin hızla kana karışarak akut ölümler meydana getirir. s. 18

Koyunlar cüsselerine, yedikleri yemin miktarına ve cinsine, mevsimlere ve hava sıcaklığına bağlı olarak günde 2-8 litre su içerler s. 20
Koyunlar meralardaki her türlü otları yerler s. 20

Geçişli cümlelerde bir aktör tarafından etkiye maruz kalan katılımcı olan hayvanlara bakıldığında, hayvanların “istirahate almak, yetiştirmek, besiyeye almak, sürüde gezdirmek” gibi eylemlerde etkilenen katılımcı olduğu görülmektedir. Bu cümlelerin önemi, geçişli oldukları için hayvanları etkileyen eylemlerin aktörlerini açık etmesidir. Ancak gizli özne kullanımıyla bu eylemlerden 11’inin aktörü gizlenmektedir. Aktörün görünür olduğu az sayıdaki örnekte ise hayvanlara etkide bulunan aktörlerin “işletmeler, besiciler, sağımçı ve çoban” oldukları görülmektedir. Aynı zamanda bazı örneklerde aktörün görevini üstlenen soyut kavramlar olduğu da görülmektedir. Örneğin son cümlede hayvanlara zarar veren aktör sıcaklıktır.

Tablo 48 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Erek Rolünde Olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Çobanların koyunun hangi saatlerde otlayacağını bilmesi ve merada otlatma saatlerini ona göre düzenlemesi, sıcak mevsimlerde öğlen saatlerinde sürüyü gölgeliklerde istirahate alması gereklidir. s. 4
Çiftlik koyunculuğu; az sayıda hayvanı olan veya sürü içgüdücü zayıf olan hayvan ırklarını yetiştiren işletmeler için söz konusudur s. 5
Besiciler mera koyunculuğu yapan işletmelerden satın aldıkları koyun ve kuzuları besiyeye alırlar , yemi ise genellikle kendi imkanlarıyla yapmaya çalışırlar. s. 5
Bu nedenle damızlıklar alınırken, çevre sürülerde en iyilerini aramak , paradan kaçınmamak gerekir.
Koç katımına 2-3 ay kala koçlar ile koyunları ayrı tutmak katıma bir hafta kala sürü büyüklüğüne göre tecrübeli bir iki koçu altına bez bağlayıp sürüde gezdirme suretiyle hormonal uyarı sağlamak koçlara bu dönemde iyi bir bakım ve besleme uygulamak döl verimine olumlu katkı sağlayacaktır s. 9
Alışmış usta bir sağımçı 2-2.5 saatlik bir süre içerisinde 100 koyun sağabilir . s. 9
Gebelik döneminde hayvanları nakletmek , altı ıslak ve üstü akan ağıllarda barındırmak , donmuş, küflü ve bozulmuş gıdalarla beslemek , aç bırakmak veya yeterli yem vermemek , çok soğuk suları içirmek , vurma, çarpma ve sıkışma gibi kazalara uğratmak ve bazı hastalıklar yavru atmalar sebep olur. s. 15
İlkbaharda hayvanları sabah erken kırıgılı saatlerde ve kırıgılı günlerde meraya çıkarmamalı , kırıgının kalkması beklenmeli veya o gün meraya gönderilmemelidir. s. 20
Alıştırmış olmak ve yeterli yem vermek şartıyla -30°C kadar inen ısılarda bile koyunlar fazla etkilenmemektedirler. Özellikle de $+35^{\circ}\text{C}$ 'yi geçen sıcaklıkların hayvanlara ve de işletmeye ciddi zarar verdiği gibi ısının 5°C 'nin altına düştüğü ortamda yem tüketiminin artacağı unutulmamalıdır s. 3

ii. İlişkisel Cümleler

Daha önce de belirtildiği gibi 140 geçişli cümlenin 50'si ilişkisel cümlelerden oluşmaktadır. İlişkisel cümlelerin önceki metinlerdeki oranlarına bakılırsa, bu aslında oldukça yüksek bir rakamdır. Elimizde bulunan fazla sayıda örnek dolayısıyla ilişkisel cümlelerin alt kategorilerini de ortaya koymak ve bu kategoriler doğrultusunda hayvanların ilişkisel cümlelerde hangi bağlamda kullanıldıklarını görmek mümkündür.

Dolaylı cümlelerin (7 adet) koyunlar hakkındaki hesaplamalar verilirken çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. “Koyun başına”, “her hoş için” gibi ifadelerle birlikte gereken alan, nem değeri, yemlik vs. gibi şartlar sıralanmaktadır. Bu cümlelerde hayvanlar sadece cümleye edatlarla eklenirler. Asıl odak noktası hesaplamalar neticesinde sağlanmak istenen şartlardır.

İyelik cümlelerinde (7 adet) bir sahip olma ilişkisi gözler önüne serilir. Metindeki örneklerde hayvanların sahip oldukları çoğunlukla fiziksel özellikler (kalın yün tabakası, kalıtsal kusurlar vs.) ve tek örnekte de “içgüdüler”den bahsedilmektedir. Bir diğer örnekte ise sahip olan taraf insandır; hayvan sahip olunan sürünün bir parçasıdır.

Geriye kalan 36 cümle'nin 8'i belirleyici 28'i ise niteleyicidir. Bir taşıyıcı ve onun taşıdığı nitelikler üzerine inşa edilen niteleyici cümleler görüldüğü üzere çoğunlukta. Bu cümlelerde “ince-uzun kemikli, iri kemikli, geniş sağırlı” gibi fiziksel özelliklerin yanısıra “dayanıklı olur” “duyarlıdır” gibi niteleyici ifadeler de rastlanılmaktadır. Ancak bu cümlelerde birebir somut özelliklerden çok, “verim, oran, ihtiyaç” gibi hayvanlarla alakalı soyut kavramların bulunduğu gözlenmektedir. “Süt verimleri düşük olan”, “kuzu verimleri yüksek olan” gibi ifadelerde görüldüğü üzere nitelenen şey somut olarak hayvan değildir.

8 belirleyici cümlede ise hayvanlar belirli gruplara dahil edilirler veyahut yeni sınıflandırmalar oluşturulur. “Koyunlarımız kuyruk yapılarına göre 2 grupta toplanabilir” ya da “hareketli dudakları, sivri çeneleri, uzun ve güçlü dilleri sayesinde eşi bulunmaz mera hayvanlarıdır” cümlelerinde koyunların insanlar tarafından oluşturulan kategorilere dahil edildikleri görülmektedir.

Neticede, diğer metinlerde daha düşük oranlarda karşılaştığımız ilişkisel cümleler koyun yetiştiriciliği metinlerinde hayvanların özelliklerinin ortaya konulduğu, istenilen

kategorilere dahil edildiği, gereken fiziksel şartların dile getirildiği cümlelerde karşımıza çıkmaktadır. İlişkisel cümleler eylemsel cümlelere nazaran daha sabit, değişmez bir dünya algısı yansıtmaktadırlar. Bu yönüyle belki de küçükbaş hayvanların bir yandan da “olma” halleriyle algımızda yer edindiği düşünülebilir.

Tablo 49 Koyun Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler

Ağıllarda her koç için 1,5 – 2,0 m ² , her koyun için kuzusu da dikkate alınarak 1,25 – 1,5 m ² ve her toklu için 0,8 – 1,0 m ² taban alanı gereklidir genelde ağıl planlanırken kapasite 2 m ² /birim hayvan şeklinde düzenlenebilir s. 2	Dolaylı
Koyunlarda ağıl içi bağıl nem değerinin, % 60-80 aralığında olması önerilmektedir. s. 3	Dolaylı
Yemliklerin yüksekliği 30-40 cm, uzunluğu koyun başına 40-50 cm, kuzu başına 20-30 cm olmalıdır s. 3	Dolaylı
Puanlama yaparken hayvan ayakta rahat bir pozisyonda olmalıdır s. 11	Dolaylı
Koyunlar; Sahip oldukları kalın yün tabakası sayesinde soğuğa ve ani sıcaklık düşmelerine, solunumlarıyla da büyük ölçüde sıcaklığa karşı koyabilmektedirler s. 2	İyelik
Çiftlik koyuncululuğu; az sayıda hayvanı olan veya sürü içgüdüleri zayıf olan hayvan ırklarını yetiştiren işletmeler için söz konusudur s. 5	İyelik
Topallık, ayak bozukluğu, alt ya da üst çenenin kısa olması gibi kalıtsal kusurlara sahip olan kuzular ile zayıf doğan ve hızlı gelişmeyen kuzular damızlık dışı bırakılır s. 6	İyelik
Meme yapıları bezeldir ve geniş bir meme aynasına sahiptirler s. 7	İyelik
Eğer koyunlar küçük memeli ve kısa meme başına sahipse , iki ya da üç parmakla sağım daha da güçleşir. s. 9	İyelik
Ancak zehirli otları ayırt etme içgüdüleri de vardır. s. 20	İyelik
Koyunlarımız kuyruk yapılarına göre 2 grupta toplanabilir. s. 5	Belirleyici
Seçilecek kuzu, koyun ve koçlar ait olduğu ırkın en iyi örnekleri olmalıdır s.7	Belirleyici
Koyunlar geleneksel olarak yünü, derisi, sütü ve etinden yararlanılan verim yönleri çok çeşitli geviş getiren hayvanlardır s. 11	Belirleyici
Hareketli dudakları, sivri çeneleri, uzun ve güçlü dilleri sayesinde eşi bulunmaz mera hayvanlarıdır. s. 11	Belirleyici
Koyunlar geviş getiren hayvanlar oldukları için tükettikleri proteinin kaynağından ziyade miktarı önem taşır s. 13	Belirleyici
Yerli koyun ırklarımız verim yönünden kültür koyun ırklarına göre daha düşük seviyededir s. 5	Niteleyici
Bununla birlikte, iki yıl üst üste kısır kalan koyunlar damızlıktan çıkartılır. s. 6	Niteleyici
Çabuk kuruya çıkan ve/ya da süt verimleri düşük olan koyunlar ayıklanır. s. 6	Niteleyici
Sütçü koyun ırkları, genellikle yüksek bacaklı, sallı ve uzun vücutlu, ince ve uzun kemikli olurlar. S. 7	Niteleyici
Et ve et-yapağı tipi koyun ırkları ise derin vücutlu, geniş ve dolgun sağrılı, sütçü ırklara göre daha iri kemikli ve daha kısa bacaklı olurlar. S. 7	Niteleyici

Bu özelliklere sahip koçların sperma verim özellikleri en yüksek düzeydedir ve çiftleştikleri koyunların gebe kalma olasılıkları yüksektir s. 8	Niteleyici
Diğer yandan böylesi koçların kızlarının da kuzu verimleri yüksek olur. s. 8	Niteleyici
Koyunlarda gebelik oranı ırklara göre değişmekle beraber genel olarak yüksektir ve % 80-90 civarındadır. s. 9	Niteleyici
Hayvan şayet gergin veya diğer hayvanlar tarafında sıkıştırılmışsa , elle omur çıkıntılarını doğru bir şekilde hissetmek mümkün olmamaktadır S. 11	Niteleyici
Yakın meralarda otlatılan veya içeride bakılan koyunların enerji gereksinimleri de azdır s. 13	Niteleyici
Koçlar aşım sezonuna gelmeden önce kondisyonları güçlü olmalıdır s. 15	Niteleyici
Gebeliğin son haftalarında iyi bakım ve besleme uygulanan koyunlardan doğan normal canlı ağırlıktaki kuzular, dayanıklı olur ve yüksek canlı ağırlık kazanırlar s. 15	Niteleyici
Aç koyunlar zehirli bitkilere karşı daha duyarlıdırlar s. 19	Niteleyici

iii. Zihinsel Cümleler

Zihinsel cümlelerin öznesi olan *algılayıcı* bu metinde bazı cümlelerde insan, bazılarında hayvan olarak karşımıza çıkar. İnsanın *algılayıcı* olduğu metinlerde “koyunu bilir, iyi tanır veya korkutur”. Hayvanın algılayıcı olduğu örneklerde ise “ilgilenmek, uyum göstermek, ihtiyaç duymak ve tercih etmek” gibi eylemlerin öznesidir. Bu kısıtlı örneklerde hayvana “bilinçli olma” özelliğinin kısmen atfedilebileceği söylenebilir. İhtiyaç duydukları ve tercih ettikleri şey yem ile alakalıdır. Bu bağlamda insana yakınlık gösterdiklerini düşündüren tek örnek koyunun kuzusuyla ilgilenmesidir.

Tablo 50 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Zihinsel Cümlelerden Örnekler

Çoban diye adlandırdığımız bakıcıların koyunu bilmesi , merayı tanınması ve otlatma teknikleri konularında yeterli bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. s. 4
Çobanların koyunun hangi saatlerde otlayacağını bilmesi ve merada otlatma saatlerini ona göre düzenlemesi, sıcak mevsimlerde öğlen saatlerinde sürüyü gölgeliklerde istirahate alması gereklidir. s. 4
Bir koyun sürüsünde yüksek düzeyde verim almak ve bu verimleri her kuşakta ya da her yıl artırabilmek için öncelikle sürüdeki koyunları iyi tanımak zorunludur s. 10
Bu nedenle bir ırk seçimi yapılırken, bölgenin koşullarına uyum göstermesi yanında verimlilik düzeyinin sürdürülmesine de özen gösterilmelidir. s. 4
Sağım sırasında koyunları korkutmak ve sağım için gerekli diğer koşulların uygun olmaması süt salgısını geriletmektedir s. 9
Buna rağmen anaları kuzuları ile ilgilenmiyorsa kuzular iyice silinerek veya saç kurutma makinası kullanılarak iyice kurutulmalıdırlar s. 15
İri cüsseli koyunlar diğerlerine oranla daha az enerjiye ihtiyaç duyarlar. s. 13

Ancak aşım, gebeliğin son altı haftası ve laktasyon dönemlerinde koyunlar protein takviyesine ihtiyaç duyarlar s. 13
Koyunlar otlarken yeşil ve bol yapraklı taze bitkileri, kartlaşmış olanlara tercih ederler. s. 19

iv. Davranışsal Cümleler

Metinde sadece 3 adet davranışsal cümlenin bulunması meralarda oldukça fazla zaman geçirdiklerini bildiğimiz koyunların eylemlerinin büyük kısmının metne yansıtılmadığını göstermektedir. En yaygın olarak yatmak, uyumak gibi davranışsal eylemleri yapmalarını beklediğimiz koyunlar, metinde sadece “kırgınlık gösterme” eyleminde bulunmaktadır.

Tablo 51 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Davranışsal Cümleler

Yurdumuzda bazı koyun ırkları bazı bölgelerde yılın bütün mevsimlerinde kırgınlık göstermelerine rağmen yerli koyunlarımız genel olarak ilkbaharda ve sonbaharda olmak üzere yılda 2 kez kırgınlık gösterirler s. 8
Gebe kalmayan koyunlar 17-18 gün sonra yeniden kırgınlık gösterirler ve yeniden koça verilmelidirler. s. 9

v. Varoluşsal Cümleler

Diğer metinlerde olduğu gibi, bu metinde de varoluşsal cümlelere çok nadir rastlanmaktadır. Metnin amacı düşünüldüğünde bu oldukça normaldir. Bu cümleler de analiz açısından kayda değer bir bilgi üretmemektedir.

Tablo 52 Koyun Yetiştiriciliği Metninde Varoluşsal Cümleler

Meranın büyüklüğüne göre hayvan olmalı ve aşırı otlatma yapılmamalıdır s. 2
Burada temel nokta, koyun türünün genelde doğaya bağımlılığının yüksek düzeyde olması, buna koşut olarak farklı bölge ve/ya da yörelerin varlığı nedeniyle çok sayıda koyun ırkının olmasıdır. s. 4
Kalıtsal kusurları olmamalıdır. s. 7

B. İşsel Cümlelerde Hayvanlar

Metindeki 269 cümlenin 122'sinin işsel cümlelerden oluştuğunu belirtmiştik. Bu cümlelerin çok büyük bir çoğunluğunu (114) eylemsel cümleler oluşturmaktadır. Diğer cümle çeşitlerinde de hayvanların edilgen yapılar içerisinde hapsedildiği gerçeği değişmediği için bu kısımdaki yorumlarda genellikle eylemsel cümleler üzerinden gidilecektir.

Diğer metin analizlerinde değinildiği gibi hayvanlar bu cümlelerde etrafına hiçbir etkisi olmayan edilgen nesne konumundadırlar. Odak noktası hayvanlara yapılan eylemdir ancak bu eylemi gerçekleştiren aktör çok büyük bir oranda gizlenir. Koyun yetiştiriciliği metninde de hayvanlar “otlatılmak, beslenmek, yetiştirilmek, çiftleştirilmek, ayıklanmak” gibi pek çok eylemin etkilenen nesnesi durumundadırlar.

Tablo 53 Koyun Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler

Kuzuların önlerine 6-7 günlük olduktan sonra iyi kaliteli kuru yonca ve kuzu yemi konularak yemeye de alıştırılmalıdırlar s. 15
Su kaynakları her gün temizlenmeli, kışın donuyorsa, hayvanlara sıcak su temin edilmelidir. s. 13
Koyunlarda sağım makinesi ile de sağım yapılabilmektedir s. 10
Uzun yıllardan beri eti, sütü, yapağısı ve derisi ile insanların en önemli ihtiyaçlarını karşılayan koyun, dünyanın her yerinde yetiştirildiği gibi ülkemizde de hemen her yerde yetiştirilmektedir s. 2
Ayrıca tarlalarda hububat hasadından sonra kalan anızlarda da koyunlar otlatılarak meraların bir süre dinlenmesi sağlanacak, meralarda aşırı otlatma bir ölçüde de olsa önlenmiş olacaktır. s. 2
Hayvan başına yeterli taban alanı ve havalandırması olmayan rutubetli ağılarda barındırılacak hayvanlar ne kadar iyi ırktan olurlarsa olsunlar ve ne kadar iyi beslenirlerse beslensinler beklenen verimi vermezler. s. 2
Yılın büyük bölümünde hayvanları yemlemek gerekir. s. 5
Örneğin iyi vasıflı Akkaraman koyunlar çiftleştirilerek iyi vasıflı Akkaraman dölleri elde edilir s. 6
Ayrıca her yıl %20-25 oranında damızlık vasfını kaybeden hayvanlar seçilerek yerlerine damızlık özelliği iyi olan genç hayvanlar ikame edilmelidir s. 6
Etçi koyun ırkları 5-6 yaşına kadar, sütçü koyun ırkları 7-8 yaşına kadar damızlıkta kullanılabilirler. s. 6
Kuzu, koyun ve koçların ayıklanmasında göz önüne alınan noktalar aşağıda sıralanmıştır s. 6
Topallık, ayak bozukluğu, alt ya da üst çenenin kısa olması gibi kalıtsal kusurlara sahip olan kuzular ile zayıf doğan ve hızlı gelişmeyen kuzular damızlık dışı bırakılır s. 6
Yaşlanan koyunlar sürüden ayıklanır s. 6
Bu nedenle damızlıklar alınırken , çevre sürülerde en iyilerini aramak, paradan kaçınmamak gerekir. s. 6
Koçlar günde 2'den fazla koyuna aşım yaptırılmamalıdır s. 9
Gebe kalmayan koyunlar 17-18 gün sonra yeniden kızgınlık gösterirler ve yeniden koça verilmelidirler. s. 9
Döl verimini artırmak için iki yıl üst üste döl tutmayan koyunlar damızlıkta kullanılmamalı , sıfat döneminde mera dönüşü koyunlara ek yemleme yapılmalıdır s. 9
Koçlar sıfat süresince meraya gönderilmemeli , ağılda yemlenmelidir s. 9
Koç ve koyunlara enerji bakımından zengin yemlerin verilmesi de döl verimini olumlu yönde etkiler. s. 9

4.2.2.2.2. Keçi Yetiştiriciliği Metninin Analizi

Keçi Yetiştiriciliği metninde hayvanların dahil edildiği 130 cümlede 45 cümlesinde hayvanlar cümle hiyerarşisinde alt basamaklarda yer almakta ve dolayısıyla analize dahil edilmemektedirler. Geriye kalan 85 cümlede, 41 geçişli cümleye karşılık 44 işsel cümle bulunmaktadır. İşsel cümlelerin 39'u eylemsel, 3'ü davranışsal, biri zihinseldir, bir diğeri ise sözeldir. Geçişli cümlelerin ise 22'si eylemsel, 12'si ilişkisel, 3'ü zihinsel, 2'si davranışsal ve 2'si varoluşsal cümlelerdir.

A. Geçişli Cümlelerde Hayvanlar

i. Eylemsel Cümleler

41 geçişli cümlelerin 22'sinin eylemsel cümle olduğunu belirtmiştik. Önceki metinlerde eylemsel cümlelerin oranı çok daha fazlayken hem koyun hem de keçi yetiştiriciliği metinlerinde ilişkisel cümlelerin sayısının fazla olması eylemsel cümlelerin oranını azaltmaktadır. Yine de geçişli cümlelerin yarıdan fazlası eylemsel cümlelerden oluşmaktadır. Bu bağlamda hayvanlar hareketli, değişken bir dünya algısının ya aktör olarak merkezinde yer almaktadır ya da erek olarak bu eylemlerden etkilenen bir katılımcı olmaktadır. Eylemsel cümlelerin 18'inde hayvanlar aktör rolünde, 3'ünde belirtecimsi rolünde ve birinde erek rolündedir.

Aktör rolünde karşımıza çıkan hayvanlar “otlamak, beslenmek, doğmak, süt emmek, yemek, idrar ve dışkı yapmak, oynamak” gibi çevrelerine etkisi bulunmayan eylemlerde bulunmaktadır. Bunların yanısıra “gelir sağlamak, ekonomiye katkıda bulunmak” gibi eylemlerde metaforik olarak etrafına etkisi olduğu izlenimi yaratılmaktadır. Kısıtlı birkaç örnekte ise hayvanların kendisi değil tırnakları ya da testisleri gibi vücut parçaları aktör durumundadır.

Tablo 54 Keçi Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde olduğu Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Keçiler fiyatı yüksek olmayan kaba yemlerden kolayca yararlanan bakım ve beslenmeleri kolay, süt ve et verimiyle çiftçilerimizin gelir kaynağı olan hayvanlarımızdır s. 1
Bu hayvanlar gerek et, gerek süt, gerekse kıl ve tiftik üretiminde yetiştiricilerimize gelir sağlayarak ülkemiz ve aile ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. s. 1
Bu hayvanlar gerek et, gerek süt, gerekse kıl ve tiftik üretiminde yetiştiricilerimize gelir sağlayarak ülkemiz ve aile ekonomisine katkıda bulunmaktadırlar. s. 1

Ancak, keçiler dışarıda otluyorsa , ayrıca kuru ot vermeye gerek yoktur, yalnız karma yem verilir. s. 1
Bu dönemde dengeli ve yeterli beslenen anaç keçilerin oğlakları iri doğar ve memenin süt üretme gücü uyarılır s. 2
Bu dönemde dengeli ve yeterli beslenen anaç keçilerin oğlakları iri doğar ve memenin süt üretme gücü uyarılır s. 2
Ananın süt miktarının yeterli olması aynı zamanda süt emen oğlakların hızlı gelişmesi açısından da önemlidir s. 2
Keçiler, sığır ve koyunlardan farklı olarak ağaç yaprakları ve dallarından yem olarak yararlanabilirler s. 3
İlkbahar ve sonbahar aylarında hayvanlar tam gün olarak otlayabilirler s. 4
Keçi sürüsüne yetecek sayıda teke, ya sürekli olarak ya da aşım mevsiminde sürüde bırakılır ve her teke, tümüyle kendi içgüdüsüne göre rastgele istediği kızgın keçiyle çiftleşir s. 4
Yeni doğuran keçiler bu zarlara çoğu kez ya kısmen ya da tümüyle yerler s. 5
Açık yemlikler kullanıldığında oğlaklar, kim zaman yemliklerin içine girerek idrar ve dışkı yaparlar s. 6
Oğlaklar, özellikle karınları doyurunca zıplama, tırmanma ya da diğer oyun davranışlarında bulunur s. 6
Bu amaçla yavruluk yakınlarına ağaç kütük, kaya parçası gibi cisimler konularak oğlakların oynamalarına yardımcı olunur. s. 6
Uzun süre meraya çıkmayan süt keçilerinin tırnakları uzayabilir s. 8
Özellikle tekelerin arka ayak tırnaklarının uzaması aşımında büyük güçlükler yaratır s. 8
Kan damarlarının boğulmasıyla beslenemeyen teke yumurtalıkları (testisler), bir süre sonra gelişemez ve işlevini yerine getiremez s. 8

Erek rolünde keçiler tek bir cümlede karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda verilen cümlede keçiler “ot verme” eyleminden etkilenen bir katılımcı rolündedir ancak dilbilimsel yapı sayesinde bu kullanımda aktörün kim olduğu gizlenmektedir.

Ancak, keçiler dışarıda otluyorsa, ayrıca kuru **ot vermeye** gerek yoktur, yalnız karma yem verilir. s. 1

ii. İlişkisel Cümleler

İlişkisel cümlelerin az sayıda olması nedeniyle alt kategorilere bu analizde yer verilmemiştir. Örneklerden görüleceği üzere keçilerin özelliklerinin açıklandığı, belirli kategorilere sokulduğu, soyut kavramlar üzerinden niteleyici açıklamalar yapıldığı cümleler mevcuttur. Örnek sayısının azlığı, dikkate değer örüntülerin ortaya konulmasını

engellemektedir. İyelik cümleleri dışında her alt kategoriden dağınık bir şekilde örnekler göze çarpmaktadır. Yine de orantısız olarak azımsanmayacak bir ölçüde hayvanların değişmez dünya algılarının bir parçası olarak inşa edildiği yadsınamaz.

Tablo 55 Keçi Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler

Ancak bu uygulama, çok yüksek verimli keçiler için geçerlidir. s. 2
Keçilerde, normal meme başları dışında anormal meme başları da görülebilmektedir. s. 7
Keçiler fiyatı yüksek olmayan kaba yemlerden kolayca yararlanan bakım ve beslenmeleri kolay, süt ve et verimiyle çiftçilerimizin gelir kaynağı olan hayvanlarımızdır s. 1
Ayrıca ananın güçlü kılınması ikiz doğurma olasılığı yüksek süt keçilerinde önem kazanır. s. 2
Bu dönemde en yüksek düzeyde süt elde etme bununla birlikte anayı sağlıklı tutmak için dengeli ve yeterli bir besleme düzeni gereklidir s. 2
Teke başına öngörülecek keçi sayısı 90'a kadar çıkabilir s. 4
Oğlaklar aç kalmamalıdır s. 6
Süt tipi keçilerde vücut temizliği, meme ve tırnak bakımı önemlidir s. 7
Oğlakların ileride boynuzlu mu yoksa boynuzsuz mu olacağı doğumdan hemen sonra boynuz düğmelerine bakılarak anlaşılabilir. s. 8
Boynuzsuz oğlakların başındaki kıllar, boynuzlu oğlaklara göre çok daha düzgündür. s. 8
Özellikle çiftleşme mevsiminde tekelerin kokusu daha belirgindir. s. 8
Oğlakların koku bezleri boynuz düğmelerinin hemen arkasında ve boynuz düğmelerine göre birbirlerine daha yakındır s. 8

iii. Zihinsel-Davranışsal-Varoluşsal Cümleler

Zihinsel, davranışsal, varoluşsal cümlelerden az sayıdaki örnekler aşağıda verilmiştir. Bu cümleler arasında en dikkate değer olan, keçilerin öğle sıcaklığında otlamayı sevmemelerini belirten zihinsel-duygu cümlesidir. Keçiler hakkında yazılan sayısız cümle içerisinde bir tek bu cümlede keçilerin belli durumlardan hoşlanmadıkları, yani bilinçli aktörler oldukları yansıtılmaktadır.

Tablo 56 Keçi Yetiştiriciliği Metninde Davranışsal- Zihinsel- Varoluşsal Cümleler

Kızgınlık gösteren keçiler, arama tekeleriyle saptanır s. 4	Davranışsal
Süt tipi keçilerin günde 1-2 dakika tımar edilmesi, onların temizlenmelerini ve bakıcılarına alışmalarını kolaylaştırır s. 7	Zihinsel
Keçilerde kızgınlık belirtilerini gözlemek koyunlardan daha kolaydır. s. 4	Zihinsel

Ancak keçiler yazın sıcağın dolayısıyla öğle sırasında otlamayı sevmeyen ve meradan yeterince yararlanamazlar. s. 4	Zihinsel
Doğan oğlakların ana ve babaları ancak her gruba bir baş teke verilmişse belli olur s. 4	Zihinsel
Yavrulukta oğlakların önünde taze ve sürekli yem bulunması çok önemlidir s. 5	Varoluşsal
Ülkemizde yetiştirilen sayıları değişiklik gösteren farklı bölgelere uyum sağlamış yerli keçi ırklarımız bulunmaktadır s. 1	Varoluşsal

B. İşsel Cümlelerde Hayvanlar

Orantısız olarak işsel cümlelerin en fazla tercih edildiği metin, keçi yetiştiriciliği metnidir. Geçişli cümlelerden daha fazla oranda işsel cümlede hayvanlar katılımcı olarak göze çarpmaktadır. Hayvanlar “yem verilmek, alıştırmak, yürütülmek, büyütülmek, emzirilmek, kırılmak, damızlıktan çıkarılmak” gibi eylemlerin etkilenen katılımcısıdır. Daha öncede belirtildiği gibi edilgen yapıdan dolayı bu eylemleri kimin gerçekleştirildiği bilinmez ve sorgulanmaz.

Tablo 57 Keçi Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler

Oğlaklar, yavruluklara büyütme dönemine geçerken yavaş yavaş alıştırılmalıdır s. 5
Ancak, keçiler dışarıda otluyorsa, ayrıca kuru ot vermeye gerek yoktur, yalnız karma yem verilir . s. 1
Sağmal keçiler, süt verimlerine göre gruplandırılır s. 2
Her bir sağmal keçi, süt verimine göre yemlenebilir s. 2
Sürü meraya en çok 100 m. genişlikte ve 50 m derinlikte bir örnek bir şekilde dağıtılmalıdır s. 3
Keçiler dakikada 4-5 m yol alacak bir hızda yürütülmelidir s. 3
Önceden hazırlanan bir aşım planına göre seçilmiş tekelerin sürüdeki kızgın keçiler ile çiftleşmeleri sağlanır s. 4
Türkiye'de keçicilik işletmelerinde oğlaklar genellikle doğal yöntemle yani 2-3 ay süreyle anasının yanında bırakılıp onu emmesini sağlayarak büyütülür s. 5
Bu durumdaki işletmelerde ikiz ya da üçüz oğlakların hızlı gelişmesini sağlamak , yemden yararlanmayı hızlandırmak ve süttten kesimden sonra oluşabilecek stresin etkisini azaltmak amacıyla yavruluk, adı verilen düzenlemelerden yararlanılabilir. s. 5
Anasız büyütmede oğlaklar, doğar doğmaz analarından ayrılarak , özel biberonlarla, ya da özel emzikli kovalarla elden emzirilir s. 6
Dolayısıyla keçilerin yılda bir kez kırılması gerekir s. 7
Tımara keçinin boynunun yan taraflarının sert kıllı bir fırçayla taranması ile başlanır s. 7
Böyle meme yapısına sahip olan keçilerin damızlıktan çıkarılmaları gerekir s. 7

Tırnak kesme sırasında hayvanlar elden geçirilirken görülecek diğer yara ve apseler de antiseptiklerle dezenfekte edilmelidir s. 8
Bu nedenle ileride teke olacak oğlaklarda boynuz köreltme ile birlikte koku bezleri de kolaylıkla köreltilebilir s. 8
Bu nedenle, gebe keçilerin bakım ve beslenmelerine daha çok özen gösterilmelidir s. 5
Gebe keçilerde görülen başlıca davranış değişiklikleri, yem yeme isteğinin artması, kimi hayvanlarda yem seçme alışkanlığının oluşması, tekeyi yaklaştırmama ve genel sakinleşme olarak sıralanabilir s. 5

4.2.3. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği

4.2.3.1. Söylemsel Pratikler

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı internet sitesindeki Hayvancılık başlığı altında bulunan “Büyükbaş Hayvancılık” bağlantısında okuyucularla 61 sayfadan oluşan “Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği” başlıklı bir metin ve 10 sayfadan oluşan “Buzağı Bakım ve Beslenmesi” başlıklı bir başka metin paylaşılmaktadır. “Buzağı Bakım ve Beslenmesi” başlıklı metin, esasen “Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği” metni içerisindeki bir alt bölümdür. Bu bölüm ayrı bir belge olarak okuyucuya tekrar sunulmuştur. Bu iki uzun metnin yanısıra, bağlantıda iş akış şemaları, sınıflandırma tabloları ve suni tohumlama metni de bulunmaktadır. Bu belgeler anlamsal bağlantıları ortaya çıkarmaya yetmeyecek uzunlukta ve nitelikte olduklarından analize dahil edilmemişlerdir. Analize dahil edilen metinlerde kısaca büyükbaş hayvancılığa yatırım yapmak isteyen ve bu faaliyetten para kazanmak isteyen kişileri yönlendirecek bilgiler yer almaktadır.

Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği metninde sırasıyla “işletme kurulumu, barınak, sıcaktan korunma, işletmeye hayvan alımı, yem ve yemleme, ineklerin bakım ve beslenmesi, üreme sağlığı ve yönetimi, buzağı bakım ve beslenmesi, meme sağlığı ve sağım hijyeni, ayak sağlığı, işletmede tutulacak kayıtlar ve idare, işletmede biyogüvenlik tedbirleri alt başlıklarıyla okuyucuya bilgi sunulmaktadır.

4.2.3.1.1. Üretim Söylemi

Büyükbaş hayvancılık faaliyetin cinsine göre hayvanların bedenlerini, yavruları için salgıladıkları sütleri ve yavrularının bedenlerini pazarlama amacı gütmektedir. Bu amaç metinlerin özellikle giriş kısımlarında belirtilmektedir: “Bir süt sığırı işletmesi gelirinin, yaklaşık %40’ını buzağıdan, %60’ını ise süttten sağladığı kabul edilir⁶⁶ (B1: 1)”. Verimlilik üzerine kurulmuş bu düzende hayvanların metalaştırılmış beden ve salgılarını en az maliyet ve en fazla kâr ile satmak amaçlanmaktadır. Analiz edilen metinlerdeki bu kapitalist bakış açısını metnin hemen her cümlesinde görmek mümkündür.

İnekler ve buzağular doğumundan ölümüne (öldürülmesine) kadar insan eliyle hazırlanan planlar çerçevesinde yaşamakta, hayatlarının her anları detaylı hesaplamalar neticesinde sürdürülmekte ve bu hesaplar verimlilikle çatışmadığı müddetçe sağlıkları ve mutlulukları değil kârlılıkları doğrultusunda yapılmaktadır. Aşağıdaki örneklerin alternatif bir okuması yapılacak olursa şu değerlendirmelerde bulunulabilir. Doğal şartlarda kat be kat uzun olan ortalama yaşam süreleri, verimlilik nosyonları doğrultusunda kırpılmış ve hayvanlara sadece en fazla sütü ya da en fazla ağırlık artışı sağlayacakları kısa bir “verimli ömür süresi” pay biçilmiştir. İstenilen verimi gösteremeyen hayvanlar ise işletmeyi “zarar”a uğratmakta, “et, süt kayıpları”na yol açmaktadır. Bu hayvanlar onlara biçilen “verimli ömür sürelerini” bile dolduramadan öldürülürler. Kimisi doğal nedenlerden, muhtemelen çoğu da insan kaynaklı sorunlardan dolayı ölen buzağular ise sadece yitirilen bir sermaye, bir ekonomik kayıp olarak görülmektedir. “Süt verimi”, “et verimi”, “döl verimi” gibi kıstaslar doğrultusunda “planlanan” ömürleri süresince hayvanların bu alanlarda “yüksek performans” göstermeleri beklenir. “Düşük verimli” inekler gözden çıkarılır. Hayvanların salgıları ve bedenleri kendilerine ait değildir. Hayvanlar öylesine metalaştırılmıştır ki, bedenlerine ve salgılarına öylesine el konulmuştur ki bir hastalık durumunda kilo kaybeden, sütü azalan bir inek söz konusu olduğunda “et ve süt kaybı”ndan bahsedilir. Hayvanların meta olarak inşası zihinsel şemalarımıza öylesine işlemiştir ki, bu alternatif okuma uzun bir eleştirel zihin cimlastığı gerektirmektedir. Bu durum önceden de belirtildiği gibi ideoloji ve

---

⁶⁶ Türkiye’de 2015 verilerine göre 14,1 milyon büyükbaş bulunmaktadır (Et ve Süt Kurumu, s. 21).

söylemlerin doğallaştırma, sağ duyu yaratma gücüne bir örnektir (Fairclough, 1985: 752; van Dijk, 1993b: 254).

Damızlık büyükbaş hayvanlarda, **verimli bir ömür süresinin** (productive life) sağlanmasında işletmenin kaliteli kaba yem üretim kapasitesi birinci derecede rol oynamaktadır B2: 2

365 günde her inekten 1 yavru alınması hedefleri doğrultusunda **süt, et veriminin yanı sıra döl verimi yüksek** hayvanlar seçilmelidir. B2: 10

Buzağı ölümlerine bağlı ekonomik kayıplar, buzağının sadece görünen kısmı olup, iyi bir **buzağı dönemi** geçirmemiş bir yetişkin sığırın; **yemden yararlanma derecesi, beside günlük canlı ağırlık artışı, süt ve döl verimlerinin** istenilen seviyede olması söz konusu değildir. Kısaca bir **ineğin performansı** üzerinde, **buzağı evresindeki** bakım ve beslenmesi doğrudan etki etmektedir B1: 1

Belirli periyotlarla besi hayvanlarının yemi ne oranda **değerlendirdiğini** tespit etmek amacıyla önündeki rasyonu ve gübreyi analiz ettirerek, **maksimum düzeyde yemden yararlanmaları** sağlanmalıdır. B2: 11

Düşük verimli ineklerde (14 litre verime kadar), gebe ve kısır ineklerde olduğu gibi... B2: 14

İlkine Buzağılama Yaşı; yapılan araştırmalar; **entansif bakım ve besleme** koşullarında en uygun ilkinin buzağılamanın, 23-26 aylık yaşlar olduğu, 28 aylık yaştan sonra buzağılayan düvelerde, 1.laktasyondaki **süt veriminde** bir miktar artış görünse de sonraki laktasyonlarda süt veriminin 23-26 aylık yaşlarda buzağılayanlara oranla daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Geç yaşta tohumlanan düvelerde; **mali kayıpların** yanı sıra, güç doğum ve mastitise yakalanma oranı artmakta, **verimli ömür süresi** ise kısalmaktadır. B2: 32

Uzun süreli olgularda hastalığın şiddetine bağlı laktasyon sürecinde % 20' lere varan **et ve süt kaybı** oluşmaktadır B2: 52

Verimliliği odak noktasına alan bu yaklaşımların yansımaları hayvanların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması söz konusu olduğunda görebilmekteyiz. Hayvanlar için hazırlanan yemlerin kaliteli olmaması “verim kayıplarına” ya da “ölümlere” yol açtığı için hoş görülmez. Yemin kalitesinin düşmesi “süt bileşimi ve döl verimi”ni olumsuz yönde etkiler ve bu istenen bir şey değildir. Yaşamsal önemine değindikten sonra suyun bile verim üzerindeki etkisinden bahsedilir. Hayvanların sıcaklık gibi çevresel koşullar karşısındaki tepkileri de verim hesaplamalarına dahil edilir. Sığırları olumsuz olarak etkileyecek olan sıcak hava için alınan önlemler doğrudan hayvanları rahatlatmak ve onlara iyi fiziksel şartlar sağlamaktan çok, süt verimini arttırma odaklıdır. Psikolojik etmenlerden stres faktörleri de hayvan refahı açısından değil verim düşüklüğüne yol açtığı için mücadele edilmesi gereken faktörler olarak ele alınır.

İyi hazırlanmamış rasyonlar, **verim kayıplarından ölümlere** varana kadar etkileri olmaktadır. s. 20

Kaba yemin **kalitesi** düştükçe toplam rasyonda daha fazla konsantre yem kullanılması gerekeceğinden, oluşan bu tabloya bağlı olarak hayvanın **verim performansı (süt bileşimi ve döl verimi)** ve sağlığı olumsuz yönde etkilenmektedir s. 21

Suyun yaşamsal önemi dışında, yetersizliği doğrudan **verim üzerinde etki etmektedir.** s. 20

Başta inekler olmak üzere tüm hayvanların **performans** ve **sağlık sistemini** etkileyen sıcak stresi, doğrudan veya dolaylı yoldan **ekonomik kayıplara** sebebiyet vermektedir. B2, s. 6

Süt sığırlarında son 50 yıl içinde yapılan **ıslah çalışmaları** sonucunda **süt verimleri** yaklaşık 3 kat artmış, buna bağlı sığağa dayanıklılık da önemli düzeyde düşmüştür s. 6

Çevre sıcaklığı 25-26°C çıktığında, serinletme sistemlerinin kullanılması ile ineklerden 2 kg daha fazla **süt elde edildiği** ortaya konmuştur s. 6

Stres faktörleri hayvanların metabolizmasını etkileyerek **verim düşüklüğüne** yol açmaktadır. s. 19

Temelde verimlilik eksenini etrafında dönmekte olan söylem esasen İşletmecilik söyleminin diğer öğeleriyle ele ele değerlendirilmelidir. “Kârlılık, pazar, sermaye, altyapı, optimum seviye, maliyet, kayıp, Pazar ihtiyaçları, yürütme, yönetme, idare etme, planlama, kalite, garanti” gibi kelimelerle inşa edilen İşletmecilik söyleminin metne yansıyan örnekleri aşağıdadır:

İşletme ve pazar ihtiyaçları doğrultusunda **sürü yapısı** doğru bir şekilde **planlanmalı** bu bağlamda bakım ve beslenmenin sağlıklı bir şekilde **yürütülebilmesi** için satın alınacak hayvanların gebelik süreleri göz önünde bulundurulmalıdır. s. 10

Veterinerlik hizmetleri öncelikle **sürü sağlığı yönetimi ve planlamasının** bir parçası olarak görülmeli, bu bağlamda **kaliteli hizmet alımı** garanti altına alınmalıdır. B2, s.2

Sürü sevk ve **idaresine** yönelik modifikasyonlar... s. 8

Modern süt sığırcılığı işletmelerinde başarıyı belirleyen en önemli ölçütlerden birisi **döl veriminin optimum seviyede tutulmasıdır**. Optimum seviyelerde döl veriminin anlamı; daha fazla süt, daha fazla buzağı ve daha fazla seleksiyon imkânı demektir. s. 34

Üreme sağlığı ve yönetimi s. 34

Sürü sağlığı ve yönetimi, işletmenin karlılığı üzerinde 1. Derecede rol oynamaktadır s. 57

Kapitalist söylemin diğer örnekleri aşağıdaki tabloda görülebilir:

Tablo 58 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Üretim Söyleminden Örnekler

<p>Pazar imkanları doğrultusunda kârlı bir işletmecilik faaliyetinin yapılıp yapılamayacağı öncelikle araştırılmalıdır. Bir başka ifadeyle işletmenin kurulması ve işletilmesi halinde avantajlı ve dezavantajlı yönlerini detaylı bir şekilde ortaya koyacak fizibilite raporu hazırlanmalıdır B2: 1</p>	<p>Büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde birikim/tecrübenin kârlılıkta önemli rol oynadığı unutulmamalıdır B2: 1</p>
---	--

Yol, su (1 büyükbaş sağmal hayvanın ortalama günlük su ihtiyacı 150 L) ve elektrik altyapısı garanti edilmelidir B2: 1	Kuru dönemde yüksek çevre sıcaklığına maruz kalan ineklerde; meme gelişiminin olumsuz etkilenmesinden dolayı, sürekli serinletme sisteminde barındırılan ineklere göre %13,6 daha az süt verimine sahiptirler. Aynı zamanda buzağularının doğum ağırlıkları da 3 kg daha azdır. s. 6
Toplam rasyonda kuru madde esasına göre ham protein oranının % 15-18 aralığında olması, süt verimi ve süt yağ oranı üzerine olumlu etkiye bulunduğu bildirilmektedir. Yüksek miktarda protein içeren rasyonlarla beslenen ineklerde kan üre nitrojen (BUN) konsantrasyonu artmakta, artan BUN konsantrasyonu ise dölverimini olumsuz olarak etkilemektedir. s. 23	... karlı bir işletme için laktasyondaki ineklerde sıcak yaz ayları boyunca serinletme sistemleri kullanılması elzemdir. s. 7
Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan çalışmalarda bir inekte görülen ayak hastalığının işletmeye maliyetinin yaklaşık 480 \$ olduğu ortaya konmuştur s. 52	Kırmızı et fiyatlarının belirlenmesinde en önemli üretim maliyet kalemi yem girdileridir. s. 11
Toplam verimlilik üzerine çevre faktörleri (bakım-besleme v.b) genetik faktörlerden daha etkili olduğu unutulmamalıdır. s. 19	Ülkemizde kaliteli kaba yemi olmayan üreticiler; kesif yemle yüksek verimli ineklerini dengeli besleyemediklerinden çok kısa zamanda elden çıkartmak zorunda kalmaktadır. s. 14
Önemli ekonomik kayıplara yol açan buzağularda ishali ve pnömوني önlemek için... B1: 9	İşletmeler, sadece buzağı kayıpları göz önünde bulundurarak ekonomik değerlendirmelerde bulunmamalıdır B1: 1
Eğer yavru annesini emerse ineğin sağımı sırasında devamlı yavrunun emmesini isteyeceğinden sağım zorlaşır ve verim düşüklüğü şekillenebilir B1: 1	Porsiyonların üzerinde ineğin kulak no'su, sağım tarihi ve yoğunluk değeri (kalite derecesi) yazılmalıdır B1: 4
Kısaca kaliteli kolostrum yönetimi ; Doğum Öncesi (prepartum), Sağım, Depolama ve Besleme olmak üzere 4 aşamayı içermelidir B1: 4	Buzağı battaniyesinin kullanımıyla ilk dört haftada ortalama günlük canlı ağırlık artışında 90 gr'lık fark yaratmak mümkündür. B1: 7

4.2.3.1.2. Hayvanların Doğalarının Hiç Sayılması Ya Da Manipüle Edilmesi

“Süt sığırı işletmeciliğinde” önceden bahsedildiği gibi para kazandıracak şey satılacak buzağular ve ineklerin sütüdür. Bu amaçla daha fazla buzağının doğması ve ineklerin daha fazla süt salgılaması hedeflenmekte ve bu hedef doğrultusunda ince hesaplamalar yapılmaktadır. İşletmenin kârlı olabilmesi adına hayvanların doğal yaşam döngülerine çok ciddi müdahalelerde bulunulmaktadır. Bunlardan ilki ineklerin en fazla sömürülecek şekilde hamile bırakılmasıdır. “Döl veriminin optimum seviyede tutulması (s. 35)” şeklinde “bilimselleştirilen” bu uygulamada ineğin her yıl en az bir yavru doğurması için çaba gösterilmekte ve yavrunun doğumundan sonraki bir yılda yüksek oranda süt vermesi sağlanmaktadır. Bir yıldan sonra azalan süt miktarını tekrar arttırmak için ineğin tekrar hamile bırakılması gerekmektedir. Genetik seçilimle normalden çok daha fazla süt

salgılayan ve bu nedenle protein ve kalsiyum eksikliğine bağlı ciddi hastalıklara maruz kalan inekler, fazla süt salgılamanın yanısıra fazla doğum yapmanın da yıpratıcılığını yaşamaktadır (Marcus, 2001: 127). Sınai hayvancılıkta her 13 ayda bir doğum yapan inekler, 5 sene sonra süt verimi düştüğü için kesime gönderilmektedir (Marcus, 2001: 127-8)

İnekler süt verme döneminden hemen sonra hamile bırakılmazlar. Süt vermedikleri ve hamile bırakılmadıkları bu dönem “kuru dönem” olarak adlandırılmaktadır⁶⁷. İneğin toparlanması için tanınan bu 55-60 günlük süreden sonra hamile kalamayan inekler yavaş yavaş düşük verimli inek olarak yaftalanıp, bir süre sonra gözden çıkarılmaktadır. Aşağıdaki örnekte görüleceği üzere doğumdan 120 gün sonra hamile kalmayan inek, işletmeye bir maliyet olarak görülmektedir.

İneklerin mümkün olan en kısa sürede gebe kalmasının istenmesi de yine hayvanların doğalarına aykırı prosedürleri gerektirmektedir. Çok yakından ve titizlikle takip edilen kızgınlık dönemleri denk getirilen inekler, suni tohumlama yöntemiyle gebe bırakılmaktadırlar. Bu işlemde boğalardan alınan spermiler insanlar tarafından ineğin rahmine yerleştirilir. Metinden alınan örneklerde görüleceği üzere, kızgınlık takibinin güç olması nedeniyle ineklerin kızgınlık siklusu bile ilaçlarla düzenlenmektedir.

365 günde her inekten 1 yavru alınması hedefleri doğrultusunda **süt, et veriminin yanı sıra döl verimi yüksek** hayvanlar seçilmelidir. s. 10

İşletmeler; kızgınlık tespitinin doğru ve zamanında yapılması, doğumdan sonraki **ilk tohumlamaya kadar geçen sürenin 60-85 gün olması**, gebelik elde edilecek tohumlama sayısının 3 den az, gebelik endeksinin (**gebelik başına düşen tohumlama sayısı**) 2 den düşük olması, **doğumdan sonra en geç 125 gün içinde tekrar gebe bırakılması** gibi temel parametreler üzerinden üreme protokolleri oluşturulmalıdır. s. 34

Kuru dönem, ineğin laktasyon periyodundan çıkıp, doğum ve bir sonraki laktasyon dönemi için hazırlanmasına imkan tanıyan, doğumdan önceki **55-60 günlük süredir**. Bu dönemde ineğe gösterilen özen hayvanın sağlığı ve verimi üzerinde belirgin bir etkisi vardır. s. 31

ABD'de süt işletmeleri doğumdan 120 gün sonra **gebe kalmayan inek başına** her gün için 5 doları **zarar** olarak muhasebeleşirmektedir s. 34

Orta ve büyük ölçekli işletmeler **kaçırılan her kızgınlığın** 21 günlük bir **zaman kaybı** olduğunu göz önünde bulundurarak kızgınlık takibinden sorumlu bir kişi belirlenmelidir. s. 34

Günümüz süt sığırcılığında; entansif yetiştiriciliğin yaygınlaşması ve ineklerde süt verimi artışına bağlı kızgınlık süreleri azalmakta, **kızgınlık tespiti ve tohumlama başarısı ise düşmektedir**. Normal kızgınlık gösteren hayvanların tespit edilerek tohumlanması

⁶⁷ Kuru kelimesinin çağrıştırdığı çorak, verimsiz, bereketsiz gibi alt anlamlar akla gelmektedir.

şeklindeki uygulamalar günümüzde etkinliği kaybetmekte, bu bağlamda birçok işletme **gebe bırakmayı, kızgınlık siklusunu düzenleyen ve kontrol eden ilaçlarla yapmaktadır.**s. 35

Düveler geç yaşta tohumlanmamalıdır. Geç tohumlama zaman kaybının yanı sıra güç doğum ve mastitis oranını da yükseltir s. 31

Kızgınlık belirtilerinin doğru ve/veya zamanında tespit edilmemesinde, rahim iltihaplarında ve enfeksiyöz hastalıklarda (BVD, IBR Brucelloz v.b), sıcaklık stresinde, hayvan refahının düşük olmasında, karanlık, havasız ve kötü zeminli ahırlarda, yetersiz ve/veya dengesiz rasyonla beslemede **gebelik başına düşen tohumlama sayısı arttığı gibi gebe kalma oranları da düşmektedir** s. 35

Üreme hormonları ilaçlarla düzenlenen, insan eliyle hamile bırakılan, daha fazla süt vermesi için genetiğiyle oynanan ve kısa dinlenme süreleri ardından sürekli olarak hamile bırakılan ineklerin doğurdukları yavrular da doğumdan hemen sonra annesinden uzaklaştırılmaktadır. Bu düzende ineğin kendi buzağısı için salgıladığı süte insanlar el koymakta, buzağı ise hem annesinden uzak kaldığı için travma yaşamakta hem de satılamayacak kadar sorunlu sütlerle ya da yapay süt tozlarıyla beslenmektedir. Kaçamak dil kullanımları kısmında daha da detaylandırılacak olan bu uygulama anne açısından da oldukça travmatik bir deneyimdir. Doğan buzağılar aşağıda anlatıldığı üzere tek başlarına kalacakları daracık kulübelere alınırlar.

Bölmeler; buzağuların birbirlerini görebilecekleri fakat temas edemeyecekleri, birbirlerini ememeyecekleri şekilde düzenlenmelidir. Buzağı kulübesinin eni 100-120 cm, yüksekliği 85-90 cm. boyu 2,70-3,30 cm. olmalıdır (Buzağı refahı açısından buzağı kulübesi alanı en az 1,5 m² ve gezinme yeri 1,5-1,8 m² olmalıdır B1: 7

4.2.3.1.3. Nesneleştirme

Kapitalist söylem ve bilimsel söylemle paslaşan nesneleştirme taktiğiyle hayvanlar cansız varlıklar ya da bitkilerle aynı kategoriye sokulmaktadır. Bir bitki gibi “sulanan”, bir makine gibi “buzağılayan”, kulak numaralarıyla bir nesne gibi envanteri tutulan, sayılırken bedenlerinin bir kısmıyla sayılan, bir hizmet gibi servis periyodu olan, metabolizması “inşa edilmiş” olan ve “kötü” olarak addedilen, taşınırken bir birey olarak değil, bir ağırlık birimi olarak görülen inekler, bu taktiklerle ahlaki yükümlülüğe tabi olmayan et parçaları gibi görülmektedirler.

Tablo 59 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Nesneleştirme Örnekleri

Toprak, su, işletmedeki hava yani çevre faktörleri iyiye, hayvanın kötü olması dolayısıyla kazancın kötü olması beklenemez B2: 1	Unutulmamalıdır ki büyükbaş hayvanların yaşam metabolizması çayırlar üzerinden inşa edilmiştir B2: 2
Hayvanların banyo suyunu içmemeleri için önceden sulanmış olmaları gerekir s. 55	Servis periyodu (ineğin doğumundan tekrar gebe kalıncaya kadar geçen süre) s. 56
Ortalama olarak ilk buzlaşmasını yapan düvelerdeki kolostrum miktarı ve IgG konsantrasyonu birden fazla doğum yapan ineklerden daha düşüktür B1: 4	Serbest dolaşimli mekanlarda besilik erkek sığırlar arasında; sosyal yapıyı güçlendirerek stresi minimize etmek için 7-10 başlık bölmeler düzenlenmelidir. s. 11
Porsiyonların üzerinde ineğin kulak no'su , sağım tarihi ve yoğunluk değeri (kalite derecesi) yazılmalıdır B1: 4	Yükleme yoğunluğunun ölçülmesinde hayvan başına ayrılan alandan ziyade belli bir canlı ağırlığa ayrılan alanın tercih edilmesi daha doğrudur. B2: 11
Yemleme s. 14	

4.2.3.1.4. Metonimi

Daha önce de bahsedildiği gibi metonimi yoluyla insanlar sahte kategoriler yaratmakta ve bu kategorilere hayvanları dahil edip, yaratılan kategorilerin kriterleri için onları sonuna kadar sömürmektedirler. Sığırlar, nesneleştirilmelerine ek olarak, sadece tek bir hizmette uzmanlaşan, aşırı özelleşmiş makineler gibidir. “Sağmal ineğin” ya da “sütçü ırkların” varoluş amacı insanlar için süt salgılamak iken “besi hayvanları” ise kilo alıp insanlara daha fazla et sunarlar.

Tablo 60 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Metonimi Örnekleri

Süt sığırcılığı B2: 1	Sağmal inek B2: 5
Sağmal hayvan B2: 1	Süt sığırcılığı yetiştiriciliği B2: 6
Besi hayvanı B2: 5	Yüksek verimli kültür ırkları B2: 10
Damızlık hayvan B2: 10	Besilik hayvan B1: 11
Etçi veya kombine ırk B1: 11	Sütçü ırkı B1: 57

4.2.3.1.5. Kaçamak Dil Kullanımı

Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği ve Buzağı Bakım ve Beslenmesi metinlerinde, işletmenin hayvanlar üzerinden daha fazla para kazanması için uyguladıkları prosedürler

aktarılmaktadır. Bu metinlerde odak noktası hayvan refahından çok, nasıl daha fazla para kazanılacağıdır. Etik açıdan oldukça sorunlu uygulamaları barındıran bu işletmecilik kaçamak dil kullanımıyla uygulamaların normal ve olağan olduğunu ya da uygulamaların hayvanların yararına olduğunu okuyucuya sezdirme çabasındadır. Özellikle süt sığırı işletmeciliğinde istisnasız karşımıza çıkan “Buzağı Kulübeleri” uygulaması bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Önceden de bahsedildiği gibi süt sığırı işletmelerinde inekler sürekli olarak hamile bırakılmakta, doğan buzağılar ise annelerinden koparılmaktadır. Göz boyamanın ilk adımı buzağuların tecrit edildikleri, hapsedildikleri alanlara “Kulübe” ya da “barınak” gibi güzel çağrışımları olan kelimeler konulmasıdır. İkinci aşamada, bu uygulamanın buzağıya sağladığı faydalardan bahsedilir. Metinde buzağı kulübelerinin kullanılmasının ana nedenlerinin buzağıyı zararlı organizmalardan korumak, yaşamlarını sağlıklı sürdürmelerini sağlamak, hastalıklara karşı dirençli olmalarını sağlamak olduğu belirtilmektedir. Buzağı doğumundan sonra annesinin kolostrumu (ağız sütü) ile beslenir. Kolostrumun ticari değeri yoktur ve buzağının sağlıklı bir şekilde büyümesini sağladığı için buzağının yeteri kadar kolostrum aldığından emin olunur. Ancak ticari olarak pazarlanan süt söz konusu olduğunda, buzağının içtiği her litre pazarlanabilir süt, işleme açısından bir kayıp olarak görülür. Buzağının annesini emmesinin önüne tecrit sistemiyle zaten geçilmektedir. Bu noktada, buzağının ne ile besleneceği sorunu belirir. Bakanlığın işletmelere tavsiye niteliğinde yayınladığı bu metinde, buzağuların atık sütle beslenmemeleri gerektiğini belirttikten sonra “ekonomik nedenlerle” atık süt verilmesi gerekiyorsa sütlerin pastörize edilmesini salık vermesi düşündürücüdür. Süt endüstrisinin varoluş nedeni zaten ekonomiktir. Bu bağlamda, buzağılara sağlıklı süt verildiği düşüncesi çoğu zaman yanlıştır. Metinde 5. günden itibaren buzağıya süt veya buzağı maması verilmesi gerektiği yazmaktadır. Verimliliğin ön planda olduğu Batı’da, özellikle Amerika’da genel işleyiş buzağuların yapay mamalarla beslenmesi yönündedir. Türkiye’de de bu eğilimin olduğu görülmektedir.

İneklerin bulunduğu ortamda çoğalma imkânı bulan zararlı mikroorganizmalar ve parazitlerin buzağılara bulaşmaması için **buzağular doğar doğmaz, yetişkin hayvanlardan kesinlikle ayrı kontrollü bir ortamda 8 hafta süreyle barındırılmalıdır** B1: 7

Buzağılara doğumdan hemen sonra **yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürebilecekleri** barınak koşulları sağlanmalıdır B1: 7

Kulübelerde yetişen buzağular; temiz hava ve bol güneşin yanı sıra bölgenin tabi şartlarına daha iyi adapte olduklarından, yetişkin döneminde de **hastalıklara karşı daha dirençli olurlar**. B1: 8

Eğer yavru annesini emerse ineğin sağımı sırasında devamlı yavrunun emmesini isteyeceğinden **sağım zorlaşır ve verim düşüklüğü şekillenebilir**. Ayrıca memeden emen yavrunun ne kadar Kolostrum/süt içtiği de bilinemez. Bu nedenle buzağulara **yeterli miktarda kolostrumu aldığından emin olmak** için ilk ağız sütü sağılarak, vücut ısısında (38 °C) ve en kısa sürede (en geç 1 saate) verilmesi sağlanmalıdır B1: 1

Süt emme döneminden (8 hafta) sonra veya en erken 21 gününü doldurmuş **buzağular birlikte yaşamaya alışabilmeleri için** 3-5 buzağının bulundurulabileceği gurup bölmesine (padok/iglo kulübe) alınmalıdırlar B1: 7

Buzağular atık süt yerine sağlıklı ineklerin sütleriyle veya mamalarla beslenmelidir. **Şayet ekonomik nedenlerle buzağıya atık süt (hasta veya mastitisli memeden elden edilen) verilmesi gerekiyorsa** bu sütler mutlaka pastörize edilmelidir B1: 10

İkinci bir kaçamak dil kullanımı ineklerin “kuru dönem” adını verdikleri uygulamada gizlidir. Kuru dönem metinde de belirtildiği gibi ineklerin doğumdan önceki 60 günlük, sütünün sağılmadığı dönemdir. Esasen bu dönemin varlığı, ineklerin hayatını doğum-gebe kalma-sağım üçgeninde geçirdiğinin göstergesidir. İneğin vücudunun “yüksek verim” yani sınırsız sömürü neticesinde yıpranması, sonraki dönemlerde gebe kalmasını veya yüksek miktarda süt vermesini engelleyeceği için süt endüstrisi ineklere 55-60 günlük bir dinlenme süresi tanımaktadır. Metinde döl veriminin hayvan refahından bağımsız düşünülmemeyeceği yazılıdır. Diğer bir deyişle, amaç hayvanın dinlenmesini sağlamak değil, verimliliğin azalmasını önlemektir. Gelgelelim metinde 60 günlük sürenin uzatılmasının “ineğe” bir yararı olmadığı belirtilir. Söylenmek istenen inekten 60 günün üzerine ek olarak yararlanılmayan her günün işletmeye masraf olarak dönmesidir. Ancak kapitalist çıkarlar metinde ineğin faydasına/yararınaymış gibi inşa edilir.

Yapılan çalışmalar, 60 günden uzun bir kuru dönemin **ineğe herhangi bir yararının olmadığını göstermiştir**. s. 31

İnekler doğumdan 55-60 gün önce kuruya(sağımdan kesme) çıkarılarak, **yüksek verime bağlı yıpranan sindirim sistemi ve meme dokusu** dinlendirilerek, yenilenmesi sağlanmalıdır. s. 31

Döl verimi, bakım, besleme ve **hayvan refahından bağımsız olarak ele alınmamalıdır**. s. 34

Boynuz köreltme büyükbaş hayvancılık endüstrisinde yaygın bir uygulamadır. İçerisinden hassas sinirler geçen bir doku olan boynuzlar çeşitli yöntemlerle kesilir. Bu

uygulama şüphesiz hayvanlar açısından acı vericidir. Bu konudaki sessizliğin yanısıra uygulamanın hayvanların da yararınaymış gibi sunulması kaçamak dil kullanımına örnektir.

Hayvanların birbirlerine ve bakıcılara zarar verme tehlikesini azaltmak amacıyla elektrikli boynuz köreltme aletiyle boynuzların büyümesini sağlayan hücrelere zarar verilerek boynuz köreltilir. Bu amaçla hazırlanmış kimyasal maddeler de (kostik soda) boynuz köreltmede kullanılabilir. Buzağı 20-30 günlük olunca boynuz köreltilmelidir B1: 10

Benzer bir şekilde fazla meme uçlarının da alınması konusunda aynı bakış açısı karşımıza çıkar. “Keskin bir makasla alınması yeterlidir” gibi durumu basitleştirecek bir ifadeyle hayvana acı verecek bir uygulama, hiçbir anestezi işlemine işaret etmeksizin okuyucuya sunulur. Uygulama yine kısmen hayvanın kendi sağlığı için gereken bir eylem olarak inşa edilir.

Sağımda güçlük oluşturan ve mastitis tehlikesini artıran fazla meme uçlarının erken dönemde alınmasının boynuz köreltme ile birlikte yapılmasında yarar vardır. Ekstra meme başı bölgesi temizlenip dezenfekte edildikten sonra keskin bir makasla alınması yeterlidir B1: 10

Metindeki anlamın, leksiko-gramer seçeneklerinden hangisiyle yaratıldığı bu tezin en önemli sorularından biridir. Mevcut metinde ineklere yaşatılan stres durumlarının nasıl inşa edildiği bu bağlamda önemlidir. “Stres” başlı başına kaçamak bir kullanımdır. Hayvanlar söz konusu olduğunda stres “acı ve işkence” ile eşdeğer anlama gelebilmekte, bu şekilde hayvanın yaşadığı acının derecesi küçültülmektedir⁶⁸. Aşağıdaki örneklerde, metinde “stres” kelimesinin geçtiği kısımlara yer verilmiştir. Bu örneklerden sadece bir tanesinde ineklerin “strese sokulması” söz konusudur. Diğer örneklerde inekler “strese maruz kalmakta”, “stres yaşamakta”, “stresten etkilenmekte” ve “strese girmekte”dir. Bu yapıların hiçbirinde stres dışarıdaki bir aktör tarafından ineklere yaşatılan bir durum değildir. Dolayısıyla bu eylemlerin hiç birisi için ahlaki bir sorumluluk söz konusu değildir. Stres kendi kendine var olan bir durumdur, inek bu varoluşu deneyimlemektedir. Bu deneyim “etkilenmek” örneğinde olduğu gibi, ineği durumun sorumlusu ve faili konumuna da taşıyabilir. Her halükârda inşa edilen anlam, ineklerin yaşadıkları stres nedeniyle insanların sorumlu tutulamayacağıdır. Bahsedilmeden geçilmemesi gereken başka bir nokta ise, hayvanlardaki stresin metinde bu denli konu edilmesinin nedenidir.

⁶⁸ Bkz. Dunayer, 2001: 109. Dunayer kitabının bir bölümünde hayvanlar üzerine yapılan deneylerden bahsetmekte ve bilimsel makalelerde sadece stres olarak anılan uygulamaların esasen çeşitli işkenceler olduğunu ortaya koymaktadır. İneklerin deney hayvanlarıyla aynı işkencelere maruz kaldıklarını söylemek doğru olmaz ancak stres kelimesinin pek çok acı verici deneyim için kullanıldığı bir gerçektir.

Örneklerde görüldüğü gibi, stres hayvanları hastalıklara açık hale getirmekte, onların direncini kırmaktadır. Bu durum ise gebelik oranlarında düşüşe, sindirim sisteminde gerilemeye yol açar. Başka bir deyişle, “et verimi, süt verimi ve döl verimi” düşeceğinden stresle mücadele ön plandadır.

- Hava cereyanları vücut ısısını aniden düşüreceğinden hayvanlarda strese yol açmaktadır s. 4
 Gündüzleri yüksek düzeyde ısı stresine maruz kalan inekler B2: 6
 ...inekler sıcak stresinden daha fazla etkilenirler B2: 6
 Sıcak stresine maruz kalan ineklerde; kızgınlık süreleri kısılır, gebelik oranları düşer ve erken embriyonik ölümler daha fazla görülür B2: 6
 Sıcaklık stresine maruz kalan sığırların yem tüketimleri... B2: 8
 İnekler sıcak stresi nedeniyle, hastalıklara karşı dirençleri düşmektedir. B2: 9
 Hayvanların bakılırken stres yaşamalarına imkân vermeyen serbest veya açık sistemli barınaklar/yapılar tercih edilmelidir B2: 11
 Hayvanlar alışık oldukları çevrelerini, sosyal gruplarını bırakmak ve alışık olmadıkları bir hayvan grubu içine ya da araç ortamına girmek zorunda kaldıklarında strese girmektedir B2: 11
 Hayvanlar geldikleri işletmede, nakliye ve yeni ortamdan dolayı strese girmekte oluşan strese bağlı direnç sistemlerinin zayıfladığı akıldan çıkarılmamalıdır B2: 12
 Yapılan araştırmalarda; ineklerin, geçmişte yaşadığı acı ve ıstırap veren kötü deneyimleri kolayca hatırlayabildikleri, yaşadıkları stresin bağışıklık sistemlerini zayıflattığı, sindirim ve üreme fonksiyonlarında da gerilmeye yol açtığı ortaya konulmuştur B2: 19
 Arkadaş seçen, aralarında gruplaşmayı ve rutin yaşamayı seven inekler, gruplarından ayrılmaları halinde yeni ortamına alışana kadar stres yaşamaktadırlar B2: 19
 Kısaca hayvanda rahatı ve konforu bozan her şey stres kaynağıdır. B2: 19
 Hasta hayvanlar strese sokulmamalı, yatmadan dolayı meydana gelebilecek yaraların önlenmesi amacıyla altına bol miktarda yumuşak altlık serilmelidir. B2: 26
 Sütten kesme döneminde, buzağının çok şiddetli strese maruz kaldığı unutulmamalıdır. B1: 42

4.2.3.1.6. Örtmece

İnsan-hayvan ilişkileri söz konusu olduğunda en yaygın kullanılan örtmecelerden birisi “kırmızı et”tir. Öldürülmüş hayvan bedeni parçaları yerine kullanılan bu kelime arka plandaki hayvan istismarını ve sömürsünü başarıyla kamufle etmektedir. Dunayer’e göre “et” kelimesi katledilmiş insan-dışı hayvanların bedenlerine doğrudan gönderme yapmaktan kaçınmak için kullanılır. Hayvan leşi, ceset parçaları yerine et denilmesi tercih edilir, böylece arka plandaki ölüm kamufle edilir (2001: 138).

Metinde kırmızı et dışında “ferdi buzağı kulübesi”, “hayvan büyütme bölmeleri” gibi örtmeceler de bulunmaktadır. Kaçamak dil kullanımı kısmında belirtildiği üzere buzağılar doğumdan hemen sonra annelerinden koparılıp tecrit edilirler. Hayvanların hapsedildiği ve tecrit edildiği bu daracık alanlar “ferdi buzağı kulübesi” olarak ifade edilince,

buzağının çok ayrıcalıklı bir muameleye tabi tutulduğu, şımartıldığı gibi bir anlam yaratılmaktadır. Gerçekte ise buzağı ve inek çok ciddi travmalar yaşar.

Diğer metinlerde de sıklıkla karşılaşılan bir diğer örtmece ise hayvanların öldürülmesi söz konusu olduğunda tercih edilmektedir. “Sürüden çıkarma, gençlerle yenileme” gibi kullanımlar akla ölümü getirmez. Sürüden çıkarma, yani erkenden ölüme gönderme nedenleri ise kapitalist düzenin nasıl işlediğini bir kere daha gözler önüne serer. Kısırlık, döl tutmama, hasta, yaşlı olma, süt verimi düşük olma gibi nedenler hayvanların kesime gönderilmesi için yeterlidir.

Tablo 61 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Kaçamak Dil Kullanımı Örnekleri

buzağı (ferdi ve serbest dolaşimli buzağı kulübesi) B2: 3	Kırmızı et s. 11
genç hayvan büyütme...bölmeleri B2, s. 3	İlkine doğum yapan ineklerin süt verimi, sürü ortalamasından % 30 daha az ise bu inekler sürüden çıkarılmalıdır (reform edilmeli). s. 31
Günümüzde yapılan çalışmalarda süt ineği yetiştiriciliğinde sürüden çıkarma nedenleri sırasıyla; infertilite (kısırlık), mastitis, ve ayak hastalıkları olarak sıralanırken en az bunlar kadar önemli bir faktör olan yaş ise ancak 4. sırada yer almaktadır. s. 57	Buzağı kayıpları B1: 1
Yetersiz verimin yanı sıra sürüden çıkartmaların başlıca sebepleri meme, ayak-bacak ve döl tutmamadır s. 35	Başka buzağılar tarafından emilen buzağuların sürüden çıkarılmasına s. 49
Her yıl sağılan ineklerden ortalama % 20-30'nun (yaşlı, verimsiz, hasta v.b) gençlerle yenilenmesine , s. 50	Sürekli somatik hücre sayısı yüksek olan ve sık sık (1 laktasyonda 3 den fazla) mastite yakalananlar ile kuru dönemde problemi çözülmeyen mastitisli hayvanların sürüden çıkarılmasına s. 50
Vücut Kondisyon Skoru uzun süre 1,5 altında olan, kronik ve/veya nükseden bir hastalığa sahip hayvanlar bekletilmeden sürüden çıkartılmalıdır . s. 60	Tank somatik hücre (akyuvar + epitel hücre) sayısında kritik eşik olan 200.000 üzerindeki her 100.000'lik artış; süt üretiminde % 2,5'lara varan azalmanın yanı sıra ineklerin sürüden erken çıkarılması ile tedavi masraflarında ve mastitisin yayılmasında ekstra bir artışa neden olmaktadır. s. 49

4.2.3.1.7. Başarı ve Rekabet Söylemi

Koyun Yetiştiriciliği metninde olduğu gibi bu metinlerde de büyükbaş hayvanlar ve onların yavruları kendi bedenleriyle bir rekabet halindeymiş gibi yansıtılmaktadır. İnsan çıkarlarının bir nesnesi haline gelen hayvanlar sanki daha fazla sömürülmek için bir

oyuna dahil olmaktadır. Bu oyunda kazananı temsil eden hayvanlar doğuştan yeteneklidir. “İyi bir inek” “besi performansı”, “kondisyonu”, “büyüme performansı” yüksek inektir. Hatta hayvanların kendileri değil, “et performansı” örneğinde görüldüğü gibi beden parçaları da bu rekabete dahil olurlar. Besi kabiliyeti, kuru madde tüketme kabiliyeti yüksek hayvanlar kilo olarak oyunda başarılı olurlar. Dahası bu “genetik kabiliyetler” hayvanların DNA’sına işlenmiştir. Pedigreeelere sahip hayvanların laktasyon değerleri, tip puanları, somatik yüksek skorları bulunmaktadır. Rekabet hayvan öldürüldüğünde bile sona ermez, çünkü hayvanların cesetleri de çeşitli değerlendirmelerden geçer ve karkas puanı oluşturulur.

Tablo 62 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Başarı ve Rekabet Söylemi Örnekleri

Yemden yararlanma derecesi s. 1	Serinletme sistemleri sayesinde daha fazla süt elde etmenin yanı sıra ineklerin <u>yemden yararlanma değerinin iyileştiği</u> de bilinmektedir s. 7
Besiye alınacak hayvanlar; <u>besi kabiliyeti yüksek</u> etçi veya kombine ırklardan ya da melezi hayvanlar tercih edilmelidir. s. 11	Kısaca bir ineğin performansı üzerinde, buzağı evresindeki bakım ve beslenmesi doğrudan etki etmektedir s. 1
Dengesiz rasyonla beslenen sürülerdeki hayvanlar hiç bir zaman genetik kabiliyetlerini yansıtamaz. s. 20	% 65 oranında kaliteli kaba yem içeren bir rasyonla hayvanın genetik kabiliyetinin üst sınırına yakın düzeyde süt yağı elde edilmesi mümkün olabilmektedir. s. 22
İneklerin sağım dönemindeki beslenmeleri; süt verimi düzeyleri, kuru madde tüketme kabiliyetleri ve canlı ağırlık kayıpları dikkate alınarak üç döneme ayrılır s. 23	Gün ışığı büyüme performansı üzerinde 1. Derecede etkilidir. Günler uzadıkça büyüme artar, kısaldıkça büyüme azalır. s. 8
Buzağının ilk iki ayındaki bakım ve beslemenin, besi performansı ve iyi bir inek olması üzerinde birinci derecede etkili olduğu unutulmamalıdır s. 8	İşletmedeki tüm sütçü ve kombine ırkı dişi sığırların pedigrilerine, çağdaş ülkelerdeki gibi kendisi ve ebeveynlerinin tanımlama (küpe numaraları) ve performans bilgilerinin (süt verimi, süt yağı ve protein oranını kapsayan Laktasyon Değerleri, Tip Puanları (ayak-bacak, beden yapısı, meme, sağrı, sütçülük formu), Verim Ömrü, Somatik Hücre Skoru, Sağım Hızı, Döl Verimi, Kondisyonu, Buzağılama Kolaylığı, Et Performansı vb.) eksiksiz bir şekilde işlenmesi sağlanmalıdır. s. 57
İşletmedeki etçi ırkı dişi sığırların pedigrilerine kendisi ve ebeveynlerinin tanımlama ve performans bilgilerinin (Buzağılama Kolaylığı, Fertilitesi, Anne veya Kızlarının 200-210 Günlük Süt Verimi, Verimli Ömrü, Büyüme Potansiyeli, Kas ve İskelet Gelişimi, Ortalama Günlük Canlı Ağırlık Artışı (Kg), Yağın Kas İçi Dağılımı, Karkas Puanı, Irk Karakteristiği, Uysallığı ile Doğum, Sütten Kesim ve 1 Yaş Canlı Ağırlıkları) eksiksiz bir şekilde işlenmesi sağlanmalıdır. s. 57-8	

4.2.3.1.8. Empati Söylemi

İnsan-hayvan arasındaki benzerliklerin üstünü çizen, farklılıkları vurgulayan ana söylemin yanısıra metinde az da olsa empati uyandıran bir yan söylem bulunmaktadır. Özellikle Buzağı Beslenmesi ve Bakımı metninde doğum ve bakımın anlatıldığı kısımda inek ve yavrusu arasındaki ilişki insanda empati yaratacak şekilde verilmiştir: “İnek yavrusunu yalayarak...” “buzağı annesini emmeye çalışır”, buzağı emmeden önce anasının meme başları...yikanıp temiz bir bezle kurulanmalıdır” (1), “anaya bağlı faktörler” (2), “ana karnındaki dönem” (3). Ancak bu yan söylem, ana söylemdeki insan-hayvan güç ilişkilerini alaşağı edecek kadar yaygın ve güçlü değildir.

4.2.3.1.9. Bilimsel Söylem

En fazla nasıl sömürebiliriz sorusuna bilimsel yanıtlar arayan ve bu yanıtlar etrafında hayvan sömürüsünü şekillendiren endüstri, hayvanları o kadar nesneleştirmiştir ki hayvanların dış görünüşünden, DNA’sına, doğumdan ölüme kadar nerede, nasıl, hangi fiziksel koşullarda yaşadıklarından ne kadar yem, ne kadar su tükettiklerine, hangi yöntemle hamile kalacaklarına, ne kadar sürede bir doğuracaklarına, kolostrumlarının , sütlerinin yağ oranına, kalitesine kadar her nokta sayısız bilimsel araştırma neticesinde formülleşmiştir. Oranlar, yüzdeler, sayılar, indeksler sağduyuyu, vicdanı ekarte eder.

Tablo 63 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde Bilimsel Söylem Örnekleri

<p>ABD’de, sütçü ırklarda (Holstein) Toplam Damızlık Değer Endeksi (TPI) hesaplamalarında kullanılan başlıca kategorilerin ağırlıkları; verim % 46, sağlık ve fertilité % 28, yapı \konformasyon % 26 iken Fransa’da Toplam Damızlık Değer Endeksi (ISU)hesaplamalarında; verim % 45, fertilité % 18, meme sağlığı % 14,5, yapı\konformasyon %12,5, verimli ömür % 5 ve kondisyonu %5 ‘dir. Almanya’da 2012 yılında kombine ırklı Simental’lerde (Fleckvieh) Toplam Damızlık Değer Endeksi (GZW) hesaplamalarında kullanılan kategorilerin ağırlıkları; süt % 36, et % 14, sağlık % 27, tip % 23 iken Avusturya’da; süt %36, et % 16, sağlık % 29, tip % 19’dur.(B2: 35-36)</p>	<p>ABD de yapılan bir araştırmada, süt sığırlarında sıcaklık stresi nedeniyle süt veriminde meydana gelen düşüşün, günlük ortalama çevre sıcaklığının 24 °C’ye vardığında başladığını bildirmektedir. B2: 6</p>
<p>Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere buzağı ölümlerinin; % 76,2 sinin doğumu takip eden ilk beş haftada gerçekleştiği, 6-8. haftalarda azalarak devam ettiği, ancak süttten kesilip tamamen yeme</p>	<p>Süt verimindeki azalma, yaklaşık % 35 az yem tüketimine bağlı oluşurken % 65 oranında da</p>

geçildiği dokuzuncu haftada ise tekrar artışı gözlenmektedir. B1: 9	diğer faktörlerden kaynaklandığı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. B2: 6
Damızlık dişi sığırların dış görünüşünde (tip özellikleri); sağrı yüksekliği, güç, vücut kondisyonu, göğüs genişliği, beden derinliği, sütçülük veya etçilik kondisyonu, sağrı eğimi, sağrı genişliği, lokomosyon (yürüyüşü), ayak-bacak ve meme yapısının arzulanan seviyede olup olmadığı aranmalıdır. B2: 10	Süt ineklerinde beslenme durumunu değerlendirmek için Vücut Kondisyon Skoru (VKS) en çok kullanılan araçlardan biridir. VKS tayini, sırt yağı kalınlığının elle (sübjektif) veya ultrasonla ölçülmesiyle yapılmaktadır (1 değeri aşırı zayıf, 5 aşırı yağlı). B2: 29
İşletmeler; kızgınlık tespitinin doğru ve zamanında yapılması, doğumdan sonraki ilk tohumlamaya kadar geçen sürenin 60-85 gün olması, gebelik elde edilecek tohumlama sayısının 3 den az, gebelik endeksinin (gebelik başına düşen tohumlama sayısı) 2 den düşük olması, doğumdan sonra en geç 125 gün içinde tekrar gebe bırakılması gibi temel parametreler üzerinden üreme protokolleri oluşturulmalıdır. B2: 34	Yapılan araştırmalar, doğum sonrası yapılacak ilk tohumlama öncesi kızgınlık sayısının fazla olmasının ineklerin döl verimini arttırdığını ortaya koymaktadır. Bir sürüde doğum sonrası 80. günde ineklerin en az % 80'nin tohumlanmış olması hedeflenmelidir. B2: 34
Yine erken laktasyon döneminde vücut kondisyon skorundaki her bir birim düşüş, döl tutma verimini % 17-38 oranında düşürebilmektedir. B2: 34	Tohumlama sayısı arttıkça gebelik oranı düşmektedir. İşletmelerde gebelik indeksi 2'nin altında (< 2) olmalıdır B2: 35
Kuruda kalma süresi; Sağmal ineklerin kuruda yaklaşık 40 günden az veya 70 günden fazla kalması, B1: 2	Buzağıya verilecek kolostrum (ağız sütü); Kaliteli (IgG $\geq$ 50g/l, Brix Değeri $\geq$ % 22, oda ısısında Dansitesi > 1050), Zamanında (en iyisi ilk 20 dakikada, doğumundan sonraki 1 saat içerisinde), Hijyenik (Toplam bakteri <100.000 cfu/ml ve Koliform < 10.000 cfu /ml), Vücut ısısında (38 °C) olmalıdır. B1: 5
Buzağılarda süttten kesilene kadar olan dönemde ölüm oranı $\leq$ %3, altı ayın sonunda yani dana oluncaya kadarki dönemde ise ölüm oranı < %5 'in altında olmalıdır B1: 8	

4.2.3.1.10. İsimleştirme

Bir söylemsel pratik olarak isimleştirme, bir eylem, eylemin aktörü, eylemden etkilenen gibi pek çok önemli bilgiyi kestirip atan bir yöntemdir. Bu bağlamda isimleştirme arka plandaki olumsuz bilgileri okuyucuya aktarmadan, okuyucuya konu hakkında fikrini değiştirebilecek nitelikteki bilgileri vermeden, belirli bir konuyu manipüle ederek okuyucu tepkisini yönlendirmeyi amaçlar. Fairclough (2003: 12) isimleştirmenin

eylemleri varlıklar, oluşumlar haline getirdiğini ve bunun sonucunda eylemi kimin gerçekleştirdiği bilgisinin ortadan kaldırıldığını ifade eder. Yoğun biçimde isimleştirme kullanımı sonucu insanların failliği ve bağlantılı olarak sorumluluğu ortadan kalkmaktadır. İlgili metinde “düşme, yaralanma, yavru atma” gibi isimleştirmeler, gizlenen eylemler hakkında fazladan bilgiye ulaşmamızı engeller. “Bağırma, dövme, ürkütme, koşturma” gibi isimleştirmelerde ise hem isim arkasında gizlenen eylemleri kimin gerçekleştirdiği bilgisini ulaşılmaz kılar, hem de bu eylemlerin nerede, nasıl gerçekleştiği, sonucunun ne olduğu gibi yan bilgileri de okuyucuya görünmez kılar.

Tablo 64 Büyükbaş Hayvancılık Metinlerinde İsimleştirme Örnekleri

Araç içinde hayvan yoğunluğunun artmasına bağlı olarak hayvanlarda düşme, yaralanma, yavru atmalarda önemli oranda artış olacağı yüklemesnasında göz önünde bulundurulmalıdır s. 11	Yem tüketiminde isteksizlik, yem seçme, salya artışı, süt veriminde azalma , daha fazla ayakta durma s. 6
Sığırlarda; gürültü, ses, bağırma, dövme, ürkütme, koşturma , kaygan zemin, yatma zeminin sert (beton, taş v.b) olması, yağış, çamur, havasız ortam, hava cereyanında bırakma, yüksek nem, sıcaklık, aşırı güneş, susuzluk, açlık, bozuk yem, ani yem ve hava değişikliği, kalabalık ve sıkışık ortam, bakıcı ve sağımcı değişikliği, sağımcıların uyguladıkları yanlış sağım teknikleri, veteriner hekimler dışındaki ehliyetsiz kişilerin hayvanlara müdahale etmesi, yalnız bırakma, doğru (yaş, cinsiyet, ırk, verim) gruplamama , kötü ve yetersiz ışıklandırma gibi her türlü kötü çevresel koşullar stres sebebidir. s. 19	Sütçü özeliği olan sığır ırklarında ineğin vücut yağı miktarı; süt üretimi , üreme etkinliği, yem tüketimi ve hayvanın sağlığı için son derece önemlidir s. 30

4.2.3.2. Dizgesel-İşlevci Analiz

4.2.3.2.1. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninin Analizi

Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği metninde hayvanların dahil edildiği 478 cümlenin 156 cümlesinde hayvanlar cümle hiyerarşisinde alt basamaklarda yer almakta ve dolayısıyla analize dahil edilmemektedirler. Geriye kalan 322 cümlede, 143 geçişli cümleye karşılık 178 işsel cümle bulunmaktadır. İşsel cümlelerin 172’si eylemsel, 2’si ilişkisel ve 4’ü davranışsaldır. Geçişli cümlelerin ise 83’ü eylemsel, 34’ü ilişkisel, 12’si davranışsal, 9’u zihinsel ve 4’ü varoluşsal cümlelerdir.

A. Geçişli Cümlelerde Hayvanlar

i. Eylemsel Cümleler

Eylemsel cümlelere bakıldığında 63 cümlede hayvanlar aktör rolünde, 19 cümlede erek rolünde, iki cümlede ise belirtecimsi rolündedirler. Hayvanların aktör olduğu geçişli cümlelerde “yem tüketmek, su tüketmek, gebe kalmak, doğum yapmak, süt vermek, geviş getirmek, kümeleşmek, kaşınmak, gübre üretmek” gibi eylemlerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bu eylemlerde hayvanların temel fiziksel ihtiyaçlarını karşıladıkları, kendi cinslerine özgü davranış kalıplarını tekrarladıkları görülmektedir. Daha önceki analizlere benzer şekilde bu örneklerde hayvanlar etraflarında değişim yaratacakları eylemlerin öznesi rolünde değildirler. Modern hayvan söyleminin yaratmaya çalıştığı “makine” hayvanlara benzer hareketlerde bulunurlar. Çoğunluğu oluşturan bu eylemlerin yanısıra, “arkadaş seçmek, strese girmek, tolere etmek, stres yaşamak” gibi eylemlerde bilişsel yeteneklere sahip bir özne konumundadır. Stresle ilgili cümlelerin dışında bu eylemlerin çok fazla örneği bulunmasa da hayvanların zihinsel kapasitelerini göstermeleri açısından oldukça önemlidir. Bunların dışında aslında eylemler hayvanlar tarafından özgürce gerçekleştirilmemiş olsa da gramer açısından “işletmeye gelmek, meraya çıkmak” gibi eylemlerin öznelere olarak inşa edilmişlerdir. Tavukçuluk metinlerinde de benzer bir inşa süreci olduğu hatırlanabilir.

Tablo 65 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Bir inek canlı ağırlığının % 8'i kadar gübre (dışkı + idrar) üretir. s. 1
Hayvanların kaşınması için uygun yerlere kaşınma fırçası konmalıdır s. 4
Beton zemin olan yerlerde, ineklerin kaymaması için 1 cm derinlikte baklava dilimi şeklinde yivler açılmalıdır s. 5
Yaz aylarında barınak içindeki inekler yataklıklarda, yürüme alanlarında hareketsiz ayakta duruyor ise yada barınağın daha çok serin bölgelerinde kümeleştikleri gözlemleniyorsa, sürüde sıcak stresi olduğu hükmüne varılır. s. 6
Gündüzleri yüksek düzeyde ısı stresine maruz kalan inekler, gece boyunca sıcakların uygun seviye düşmesi halinde gündüz sıcaklıklarını kısmen tolare edebilir s. 6
Normalde inekler tükettikleri her kg kuru madde için 2-3 L. ve her kg süt verimi için 3-5 L. su tüketir s. 8
Gebelik süresi düşük olan hayvanlar işletmeye daha iyi adapte olacağından maksimum 7 aylık gebe hayvanlar işletmeye alınmalı, unutulmamalıdır ki anne adayının doğuracağı buzağıyı koruyacak ağız sütünü üretebilmesi için buzağılamadan en az 5 hafta evvel işletmeye gelmesiyle mümkün olmaktadır s. 10

Hayvanlar gelmeden önce indirilecekleri alandaki yemliklere kaliteli kaba yem (kuru ot, kuru hasıl, kuru yonca, kuru fiğ vb.) konulmalıdır s. 12
Hayvanlar geldikleri işletmede, nakliye ve yeni ortamdan dolayı strese girmekte oluşan strese bağlı direnç sistemlerinin zayıfladığı akıldan çıkarılmamalıdır s. 12
Bahar aylarında mera otlarında selüloz oranı çok düşük olduğundan hayvanlar meraya çıkmadan veya meradan döndüklerinde mutlaka kuru ot takviyesi yapılmalıdır s. 15
Arkadaş seçen , aralarında gruplaşmayı ve rutin yaşamayı seven inekler, gruplarından ayrılmaları halinde yeni ortamına alışana kadar stres yaşamaktadırlar s. 19
Serbest yemleme sistemlerinde peletlenmiş yemlerin sıkıştırma özelliği sayesinde hayvanlar kaba yeme oranla daha fazla tane yem tüketmekte bu nedenle de süt yağında bir azalma meydana gelebilmektedir s. 22
Yine çok iri partiküller halinde olan kaba yemleri hayvanlar yeterince tüketmediğinden asidoza yakalanacağı unutulmamalıdır s. 23
Bu nedenle meraya çıkan ineklere günde yaklaşık 2 kg kuru ot takviyesi yapılmalıdır. s. 23
Bu nedenle Süt sığırları her an içilebilir taze, temiz suya kolayca ulaşabilmelidir. s. 24
Düveler, 8-10 aylıkken cinsel olgunluğa ulaşarak boğasalılık\kızgınlık hali gösterirler s. 31
Araştırmalar çok güç doğum yapan ineklerin yağ verimi düşüklüğü ile beraber laktasyonda 700 kg daha az süt verdiğini ortaya koymuştur s. 31
İneklerin % 97 si yardıma ihtiyaç duymadan doğururlar s. 32
Örneğin, bir ineğin doğurmasından 160 gün sonra gebe kalması durumunda 40 gün x 5\$/gün =200 \$ inek başına zarar ettiklerini hesaplarlar s. 34
Söz gelimi düvelerde, ilk doğumlarında zorluk çekebilecekleri göz önüne alınarak, tohum seçiminde buzağılama kolaylığı skoru yüksek boğalara öncelik verilmelidir s. 36
Bağlı veya hareketsiz kalan hayvanların tırnaklarında aşınma olamayacağına düzenli olarak uzayacaktır s. 52
Hayvanların banyo suyunu içmemeleri için önceden sulanmış olmaları gerekir s. 55

Hayvanların erek rolündeki olduğu cümlelerde, eylemden etkilenen hayvan ile eylemi gerçekleştiren aktör açıkça belirtilir. Klasik uygulama bu şekilde olsa da, Türkçe'nin incelikleri özneyi gizli özneye büründürerek saklayabilir veyahut masterla biten yan cümlelerde özne aranmayabilir. Eylemin öznesi olarak açıkça belirtilen insan aktörler "yetiştiriciler" ve "tecrübeli-sorumlu kişi"den oluşmaktadır. Bu kategoriye giren örneklerden sadece iki tane olması, hayvanları etkileyen insan öznelerin bilinçli bir şekilde kamufle edildiğini göstermektedir. İnsan özneler dışında "sıcaklık, işlemler, stres faktörleri, hava cereyanı, küflü yemler, işçi değişikliği" gibi soyut kavramlar da hayvanları etkileyen özneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanısıra bir örnekte "siz", "satın almayın" cümleciğinin öznesi olarak, diğer bir örnekte ise "biz", "sığırlara

yem verdiğimizde” cümlecığının öznesi olarak karşımıza çıkar. Görüldüğü üzere metinde parmakla gösterilebilecek insan öznelerin sayısı oldukça azdır.

Tablo 66 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Hayvanların Erek Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

+25 özellikle de + 35 0C'yi geçen sıcaklıkların hayvanlara ve de işletmeye ciddi zarar verdiği unutulmamalıdır s. 7
İneğin sırtına hortumla su tutmak , sisleme tarzında küçük partiküllerle püskürtme yapmak, püskürtücüleri sürekli çalıştırmak aynı sonucu vermez s. 8
Bu tip işlemler barınağın nemini arttıracığı için hayvanın konforunu bozacaktır. s. 8
Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmamak için öncelikle hastalık riskine karşı geçmişini ve sağlık durumunu bilmediğiniz hayvanları satın almayın s. 10
Özellikle bağlı duraklı ahırlarda hayvanların ahıra alıştırılması zaman aldığından hayvanları bağlamak için aceleci davranılmamalıdır s. 12
Önce yemliklere kesif yem dökülmeli, bunu yemek için gelen hayvanlara yaklaşılarak bağlamaya çalışılmalıdır s. 12
Sığıra yem verdiğimizde aslında sığırı değil ön midede (işkembede) bulunan mikroorganizmaları beslemekteyiz, mikroorganizmalarda sığırimızı beslemektedir s. 14
Stres faktörleri hayvanların metabolizmasını etkileyerek verim düşüklüğüne yol açmaktadır. s. 19
Maalesef ülkemizde yetiştiriciler genç dişi sığırlarını yoğun bir şekilde besleyerek , besilik form kazandırmaktadırlar s. 31
Düvelere ve ineklere, ayrı bir doğum padoğunda, sancılanma, ıkınma için zaman tanımak, gözlemek , ama gereksiz erken müdahaleden kaçınmak şarttır. s. 33
Tecrübeli ve sorumlu kişi; ineklerin %70'nin kızgınlığa akşam 18.00 ile sabah 06.00 saatleri arasında geldiğini göz önünde bulundurarak, sabahleyin erken ve akşamleyin geç saatlerde günde en az iki kez 30 dakikadan az olmamak şartıyla inekleri gözlemleyerek kızgınlık tespiti yapmalıdır s. 34
Ayrıca, ineğin boynundan bağlı olması, kızgınlığın en önemli belirtisi olan atlama-durma hareketini önleyerek , kızgınlık takibini güçleştirmektedir. s. 35
İşçi değişikliğinin hayvanlarda strese yol açacağı hesaba katılmalıdır s. 57
Küflü yemler doğrudan hayvanın metabolizmasını bozduğu gibi gıdalara geçerek insan sağlığını ciddi bir şekilde etkilemektedir s. 17
Hava cereyanları vücut ısısını aniden düşüreceğinden hayvanlarda strese yol açmaktadır s. 4
Kısa veya rastgele sürelerle yapılan gözlemler sütçü ineklerin kızgınlıklarını yakalamak için yeterli olmamaktadır s. 34

ii. İlişkisel Cümleler

Metinde 147 geçişli cümlenin 34'ü ilişkisel cümlelerden oluşmaktadır. Bu oran çok yüksek değildir ancak yine de ilişkisel cümlelerdeki temel yaklaşımları göz önüne serebilir. Olasılıklar, oranlar ve uygun fiziksel koşullar etrafında şekillenen cümlelerin büyük bir çoğunluğu oluşturduğu ilişkisel cümlelerde hayvanlar özne değil, cümleye “süt sığırları için”, “dişi sığırlarda” gibi eylemden yararlanan katılımcı rolündedirler. Bunların dışında, sınırlı sayıda cümlede ineklerin “aşırı sinirli, huzursuz, duyarlı” gibi sıfatların özneleri olduğu görülmektedir. Birkaç örnekte ise ineklerin “vücut ısısı, su tüketimi, yem kapasitesi” gibi fiziksel özellikleri hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo 67 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler

Başka bir ifadeyle çocuklar için süt neyse, sığırlar içinde çayır otu odur. s. 2
Durak sayısı toplam hayvan sayısından %10 daha fazla olmalıdır s. 3
Süt sığırları için +5 ile + 21 0C arası sıcaklıklar uygun olmakla birlikte, sağmal inek için ideal çevre ısısı +10 - +15 0C dir s. 7
Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda sindirim işleminin % 70'i işkembede gerçekleşmektedir. s. 14
Nitrat ve nitrit bitkilerde A, D ve E vitaminlerini azaltacağı gibi hayvanlarda nitrit zehirlenmesine yol açacağından dikkatli olunmalıdır. s. 15
Kaba yemler; işkembedeki mikroorganizmalar ve asitliğin düzenlenmesi, geviş getirme ve tükürük salgısını artırması gibi yaşamsal fonksiyonlar nedeniyle tüm büyükbaş hayvanlar için elzem bir besin madde kaynağıdır. s. 21
Dişi sığırlarda meme gelişimi 4-9 aylık yaşlar arasında en süratli olmaktadır s. 31
Düvelerde kolay doğum ihtimali yüzde 92 , güç doğum ihtimali yüzde sekizdir s. 33
Kuru dönemde yüksek çevre sıcaklığına maruz kalan ineklerde; meme gelişiminin olumsuz etkilenmesinden dolayı, sürekli serinletme sisteminde barındırılan ineklere göre %13,6 daha az süt verimine sahiptirler. s. 6
Yine yoğun bakım ve besleme uygulayan (entansif) işletmelerde tohumlama yaşı 20 aylıktan büyük olan düvelerin, verime geçtiğinde çeşitli sorunlarının (güç doğum, verim düşüklüğü, döl tutmama v.b) olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır s. 10
Yapılan çalışmalar, 60 günden uzun bir kuru dönemin ineğe herhangi bir yararının olmadığını göstermiştir s. 31
Başlangıçta 100 büyükbaş sağmal hayvanla kurulacak işletmedeki hayvan mevcudunun; farklı yaşlardaki hayvanlarla birlikte ilerleyen yıllarda 100 baş sağmal X 2,5 = 250 baş hayvan olacağı planlamada unutulmamalıdır s. 1
İnekler, sağlıklı ve üretken olabilmeleri için severek yatabilecekleri yumuşak, kuru ve rahat bir zemine ihtiyaç duyarlar. s. 5
İneklerin normal 38,5°C olan vücut ısısının, 39,3°C üstüne çıkması halinde sıcak stresi başlamış demektir s. 6

Gündüzleri yüksek düzeyde ısı stresine maruz kalan inekler, gece boyunca sıcakların uygun seviye düşmesi halinde gündüz sıcaklıklarını kısmen tolare edebilir s. 6
Bir laktasyon boyunca sadece yaz aylarında sıcak stresine maruz kalan hayvanlarda toplam süt veriminde %25 lere varan oranlarda azalmalar ortaya çıkabilir s. 6
Sıcak stresine maruz kalan ineklerde; kızgınlık süreleri kısalmır, gebelik oranları düşer ve erken embriyonik ölümler daha fazla görülür s. 6
Kuru dönemde yüksek çevre sıcaklığına maruz kalan ineklerde; meme gelişiminin olumsuz etkilenmesinden dolayı, sürekli serinletme sisteminde barındırılan ineklere göre %13,6 daha az süt verimine sahiptirler. s. 6
Aynı zamanda buzağularının doğum ağırlıkları da 3 kg daha azdır. s. 6
Sıcaklık stresine maruz kalan sığırların yem tüketimleri, özellikle de kaba yem alımları düşer (yapılan çalışmalarda hava sıcaklığının 18 °C ‘den 30 °C’ye çıktığında kuru madde esasına göre kaba yem tüketiminin yaklaşık %20 azaldığı ortaya çıkmıştır). s. 8
Satın alınacak damızlık dişi sığırların Vücut Kondisyon Skorları 2,25-3,50 aralığında olmalıdır. s. 10
Düveler özellikle doğumdan sonra çok sık bir arada olunacak hayvanlardır s. 10
Buzağular ve gebe hayvanlar mikotoksinlere karşı oldukça duyarlıdır s. 17
İneklerin genetik kabiliyetleri arttıkça rasyon dengesizliklerine daha duyarlı olduğu unutulmamalıdır. s. 20
Bu durumda eğer yüksek verimli bir ineğin gereksinimlerinin önemli bir kısmı bu yem maddelerinden karşılanmaya kalkışıldığında hayvanın rumen kapasitesinin yeterli olmayabileceği açıktır s. 21
Günde 25-30 litre süt veren 600 kg ağırlığındaki bir süt ineğinin günlük su tüketimi 100 litreye kadar çıkabilir s. 24
Hastalığın ileri derecesinde hayvanın aşırı sinirli, huzursuz olduğu dişlerini gıcırdattığı ve kalkmak istemediği gözlenir. 25
Vücut kondisyonu yüksek hayvanlar, karaciğer yağlanması hastalığına adaydır. s. 25
Buzağılamadan bir hafta önce ineğin vücut ısı 39 °C’nin üzerindedir s. 32
Sığırlarda normal şartlarda kan üre nitrojen konsantrasyonu 12-15 mg/dl arasındadır. s. 35
Sığırlarda bacakların topuk eklemine altında kalan bölümü “ayak” diye adlandırılır. s. 51

iii. Zihinsel Cümleler

Büyükbaş Hayvancılık metninde hayvan eylemliliği ile ilgili en önemli örnekler zihinsel cümlelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu cümlelerde ihtiyaç duymak, tercih etmek, sevmek, istemek, hatırlamak” gibi zihinsel eylemlerin öznesi olan hayvanların, etraflarında olan bitene bilişsel olarak tepki verebilen, kendine özgü istekleri, tercihleri olabilen, bazı eylemleri sevebilen ve acı verici deneyimleri hatırlayan varlıklar olarak inşa edildikleri görülmektedir. Ne var ki, arkadaşlarını seçtikleri, acı deneyimleri hatırladıkları açık seçik yazılmış olsa da hayvanların bilişsel kapasiteleri yine de onlardan nasıl daha fazla verim

alınabileceği konusunda dile getirilmektedir. Yani, hayvanların failliği kısıtlı örnekler üzerinden kabul edilse de insan sömürüsünün nesnelere olmaktan kendilerini kurtaramazlar.

Tablo 68 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Zihinsel Cümlelerden Örnekler

İnekler, sağlıklı ve üretken olabilmeleri için severek yatabilecekleri yumuşak, kuru ve rahat bir zemine ihtiyaç duyarlar. s. 5
Ayrıca inekler kum veya talaş yataklığı, kauçuk yataktan daha çok tercih etmektedir. s. 5
Ortam sıcaklığı yükseldiğinde hayvanlar, vücutlarını soğutmak için ek enerjiye ihtiyaç duymaktadır. s. 8
Hayvanlar aşağı doğru inmek yerine yukarı doğru çıkmayı tercih ederler. s. 12
Yapılan araştırmalarda; ineklerin, geçmişte yaşadığı acı ve ıstırap veren kötü deneyimleri kolayca hatırlayabildikleri, yaşadıkları stresin bağışıklık sistemlerini zayıflattığı, sindirim ve üreme fonksiyonlarında da gerilmeye yol açtığı ortaya konulmuştur s. 19
Arkadaş seçen, aralarında gruplaşmayı ve rutin yaşamayı seven inekler, gruplarından ayrılmaları halinde yeni ortamına alışana kadar stres yaşamaktadırlar s. 19
Hastalığın ileri derecesinde hayvanın aşırı sinirli, huzursuz olduğu dişlerini gıcırdattığı ve kalkmak istemediği gözlenir s. 25
Bu dönemde inekler, azami özen ister s. 33

iv. Davranışsal Cümleler

“Yatmak, ayakta kalmak, geviş getirmek, solumak, alışmak, uyum sağlamak, dinlenmek, kızgınlık belirtileri göstermek” gibi eylemsel cümleler ve zihinsel cümlelerin bir karışımı olan davranışsal eylemlerde bulunan hayvanlar, metinde genellikle hasta olma/olmama durumu bağlamında karşımıza çıkmaktadırlar. Yetiştiriciler belirli davranışları empoze etmek, belirli davranışlara ise müdahale ederek verimliliği sağlama alma derdinde oldukları için hayvanlar ortalama bir oranda davranışsal cümlelerde belirlemektedirler.

Sağlıklı inekler günlük yaşamlarında en az 12 saat yatarak, yatma süresinin yarısını da geviş getirerek geçirirler s. 5
Islak ve sert bir zeminde uzun süre ayakta kalmak verim düşüklüğünün yanı sıra ayak ve eklem sorunlarına yol açmaktadır s. 5
Yaz aylarında barınak içindeki inekler yataklıklarda, yürüme alanlarında hareketsiz ayakta duruyor ise yada barınağın daha çok serin bölgelerinde kümeleştikleri gözlemleniyorsa, sürüde sıcak stresi olduğu hükmüne varılır. s. 6
Vücut ısılarını normal seviyeye indirmek için solunum sayılarını artıran sığırlar, terlemeyle de elektrolit kaybına uğramaktadırlar s. 8

Arkadaş seçen, aralarında gruplaşmayı ve rutin yaşamayı seven inekler, gruplarından ayrılmaları halinde yeni ortamına alışana kadar stres yaşamaktadırlar s. 19
Bu nedenle insana alışmaları için çaba harcanmalıdır. s. 10
Normalden farklı şartlar hayvanlarda stres oluşturur ve bu strese karşı hayvanlar bir takım tepkilerle ortama uyum sağlamaya çalışır s. 19
İnekleri dinlenirken gözlemlemeliyiz s. 26
Herhangi bir anda baktığımızda sağlıklı olup dinlenen ineklerin %50'si geviş getirmelidirler s. 26
Daha çok üçüncü sağım dönemini aşmış yüksek verimli ineklerde, doğumdan sonraki dönemde kolostrum ve süt ile fazla miktarda kalsiyum harcanması sonucu serum kalsiyum düzeyinin düşmesi ile hayvanın doğumdan sonra yatıp kalkamaması ile karakterize bir hastalıktır. s. 26
Düveler, 8-10 aylıkken cinsel olgunluğa ulaşarak boğasaklık\kızgınlık hali gösterirler s. 31
İneklerde uterus ve ovaryum yeterince toparlanamayacağı için kızgınlık belirtileri gösterebilir bile doğumdan sonraki ilk tohumlamanın 50. gününden önce yapılması istenmez s. 34

v. Varoluşsal Cümleler

Oldukça az sayıdaki varoluşsal cümlelerde analize katkı sağlayacak bir örüntü bulunmamaktadır.

Tablo 69 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde Varoluşsal Cümlelerden Örnekler

Hatta İç Anadolu ve Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde de hayvanlarda sıcak stresi görülmektedir s. 6
İneklerde vücut sıcaklığının atılması amacıyla dört temel ısı düzenleme mekanizması bulunur . Bunlar; radyasyon, kondüksiyon, konveksiyon ve terleme mekanizmalarıdır s. 7
Satın alınan hayvanların indirileceği işletmede sığır bulunuyorsa , getirilen hayvanlar, ayrı bir ahırda karantinaya alınarak sağlık statüsü eşitlenene kadar bir araya konulmamalıdır. s. 12
Eğer ineğin 4 meme lobunda klinik mastitis şekillendiyse bu 4 mastitis vakası olarak kayıt altına alınmalıdır s. 49

B. İşsel Cümlelerde Hayvanlar

Büyükbaş Hayvancılık metnindeki 147 geçişli cümleye karşı 175 işsel cümle bulunması analiz açısından oldukça önemlidir. Önceki metin analizlerinde işsel cümlelerin sayısı geçişli cümlelerin sayısına yaklaşmış olsa da geçişli cümle sayısını geçmemiştir. Özellikle eylemsel cümleler söz konusu olduğunda en fazla büyükbaş hayvanların pasif, edilgen yapılarda karşımıza çıktığı söylenebilir. “Otlatılmak, bağlanmak, yedirilmek,

yetiştirilmek, seçilmek, tohumlanmak, yağlandırılmak, gebe bırakılmak, sağılmak, sürüden çıkarılmak” gibi sayısız örnekte görüleceği üzere hayvanlar kendi bedenleri hakkında karar sahibi olamayan köleler gibi inşa edilmişlerdir.

Tablo 70 Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler

İlk kez bağlanan hayvanlar 4-5 gün boyunca sık aralıklarla izlenmelidir. s. 12
Elektrikli övendire yerine, ince esnek bir çubuğun ucuna bağlanmış küçük naylon bir parça veya küçük bir kumaş yardımıyla hayvanlar hareket ettirilmelidir. s. 12
Çevre sıcaklığı 25-26°C çıktığında, serinletme sistemlerinin kullanılması ile ineklerden 2 kg daha fazla süt elde edildiği ortaya konmuştur s. 6
365 günde her inekten 1 yavru alınması hedefleri doğrultusunda süt, et veriminin yanı sıra döl verimi yüksek hayvanlar seçilmelidir s. 10
Besi hayvanlarının yedikleri yemden azami şekilde yararlanmalarının sağlanması hedeflenmelidir s. 11
Türü (koyun, sığır gibi) ve cinsiyeti (erkek, dişi) farklı hayvanlar ayrı nakledilmeli veya aynı nakil araçlarında farklı bölmelerde taşınmalıdır s. 12
Bir yemlemede öğünde maksimum 3,5 kg/baş konsantre yem verilmelidir. s. 15
Soğan, lahana ve karalahana yaprakları hayvanlarda iç kanamalara yol açacağından fazla yedirilmemelidir s. 15
Çöplük veya çevre kirlenmesinin olduğu fabrika alanlarında, ana yol kenarlarında hayvanlar otlatılmamalıdır s. 16
Sakin bir şekilde davranılarak yetiştirilen buzağı, dana ve düveler agresif bir şekilde idare edilmiş olanlara göre inek dönemlerinde daha kolay yönetilebilmektedir s. 19
Bu nedenle meraya çıkan ineklere günde yaklaşık 2 kg kuru ot takviyesi yapılmalıdır. s. 23
Hayvanların doğumdan önce aşırı yağlandırılmaları (VKS 3,5 üzerinde olması), bir ahırdaki ineklerin verimine bakılmaksızın tümüne aynı miktarda yem verilmesi başlıca etkindir s. 25
VKS yüksek ineklerin kuru dönemde hareket etmesi sağlanmalıdır. s. 26
Bu dönemdeki problem hayvanın besin maddesi ve enerji gereksinimlerinin karşılanamaması değil, hayvanın aşırı beslenmesi ve yağlandırılmasıdır s. 27
Ancak ergin canlı ağırlığının %75'ne (13-15 aylık olmadan) ulaşmadan gebe bırakılmamalıdır lar s. 31
Düveler geç yaşta tohumlanmamalıdır s. 31
Bir başka ifadeyle gebe bırakılan her 100 baş inek için toplamda 200 den az tohumlama yapılmalıdır s. 35
Yüksek verimin yanı sıra bu verimi vücudunun fiziksel özellikleriyle taşıyabilecek inekler elde edilmeli , bunun için de o yönde düzeltici boğa tohumlarının seçilmesi gerekmektedir. s. 35
Süt sığırları, konforlu bir ortamda günde 2 defa uygun sağım tekniği ve hijyen kuralları çerçevesinde en kısa sürede sağılmalıdır s. 48
Her yıl sağılan ineklerden ortalama %20-30'nun (yaşlı, verimsiz, hasta v.b) gençlerle yenilenmesine dikkat edilmelidir s. 50
Ayak hastalıkları görülen sürülerden hayvan alınmamalıdır s. 53
İnekler keskin kenarlı, batıcı, düzensiz ve bozulmuş zeminlerde yürütülmemelidir s. 54
Hayvanlara sadece içilebilir nitelikte taze su verilmelidir s. 59

Sığırlar, koyun-keçilerle aynı ortamda barındırılmamalıdır s. 60
Ölü hayvan kavruları, kontamine (bulaşık) yem ve altlıklar usulüne uygun gömülmeli veya yakılmalıdır. s. 60
Vücut Kondisyon Skoru uzun süre 1,5 altında olan, kronik ve/veya nükseden bir hastalığa sahip hayvanlar bekletilmeden sürüden çıkartılmalıdır s. 60

4.2.3.2.2. Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninin Analizi

Buzağı Bakım ve Beslenmesi metninde hayvanların dahil edildiği 101 cümlede 4 cümlesinde hayvanlar cümle hiyerarşisinde alt basamaklarda yer almakta ve dolayısıyla analize dahil edilmemektedirler. Geriye kalan 97 cümlede, 56 geçişli cümleye karşılık 41 işsel cümle bulunmaktadır. İşsel cümlelerin 39'u eylemsel, biri zihinsel, bir diğeri de davranışsaldır. Geçişli cümlelerin ise 23'ü ilişkişel, 21'i eylemsel, 6'sı davranışsal ve 6'sı zihinsel cümlelerdir.

A. Geçişli Cümlelerde Hayvanlar

i. Eylemsel Cümleler

Eylemsel cümlelerin 14'ünde hayvanları aktör rolünde, 7'sinde ise erek rolünde görmekteyiz. Hayvanların aktör rolünde olduğu cümlelerin bir kısmında ineğin buzağıyı doğurması ve doğumdan sonraki anlar anlatılmaktadır. "Yavrusunu yalamak, yardımcı olmak, doğurmak, doğmak, kolostrum üretmek" gibi eylemler bu nedenle karşımıza çıkar. Doğumdan sonra buzağının aktör durumunda olduğu cümlelerde ise "süt içmek, kolostrum almak, antikor oluşturmak, bağışıklık maddeleri üretmek, dünyaya gelmek, yem tüketmek, temas etmek, emmek" gibi eylemler söz konusudur. Görüldüğü üzere hayvanlar, doğurma eylemi ve sonrası düşünüldüğünde yapılması beklenen eylemlerde bulunmaktadır. Bunlardan bazıları fiziksel dünyada neler yaptıklarıyla ilgili, bazıları da bedenlerindeki fonksiyonlarla ilgilidir. Her ne olursa olsun, bütün örneklerde inekler ve buzağuların sadece kendilerine ve annelerine/yavrularına etkide bulunacak eylemlerde buldukları görülmektedir. Bu bağlamda tam bir faillik gösteremezler.

Tablo 71 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Hayvanların Aktör Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Doğumdan sonra inek yavrusunu yalayarak hem yavrunun kurumasına hem de dolaşımın hızlanmasına yardımcı olur
Doğumdan sonra inek yavrusunu yalayarak hem yavrunun kurumasına hem de dolaşımın hızlanmasına yardımcı olur

Eğer inek herhangi bir nedenle bu işi yapmıyor ise buzağının üzerine hafif tuz serpilerek yalaması teşvik edilmeli veya kuru bir bez veya yataklık sapla; buzağı iyice silinerek, kurutulmaya çalışılmalıdır
Ayrıca memeden emen yavrunun ne kadar Kolostrum/süt içtiği de bilinemez.
Bu nedenle buzağılara yeterli miktarda kolostrumu aldığından emin olmak için ilk ağız sütü sağılarak, vücut ısısında (38 °C) ve en kısa sürede (en geç 1 saate) verilmesi sağlanmalıdır
Buzağı doğduğunda ise aniden durur.
Bu nedenle başka çiftliklerden gelenlerle işletmede ki genç inekler; işletmeye özgü muhtemel hastalık etmenlerine karşı yeterli miktarda antikor (IgG) oluşturamayabileceğinden , yeni doğan buzağılar ilk 24 saat boyunca olgun ineklerden (2 ve üzeri doğum yapmış) alınacak kaliteli kolostrumla (50g/lt < IgG) beslenmelidir.
Buzağılar hastalıklara karşı yok denecek kadar zayıf bağışıklıkla ve çok aç bir şekilde dünyaya gelmektedir
Buzağılar bünyelerinde, hastalıklara karşı koyacak bağışık maddeleri (IgG) yaklaşık 2 haftalık olduğunda üretmeye başlar ve 3-4 aylık yaşa kadar yeterli seviyede üretebilme kabiliyetine ulaşır
Ortalama olarak ilk buzağılamasını yapan düvelerdeki kolostrum miktarı ve IgG konsantrasyonu birden fazla doğum yapan ineklerden daha düşüktür. Ancak birçok düve çok iyi kalitede kolostrum üretebilir
Bu nedenle buzağuların gereğinden fazla süt içerek tokluk hissinden dolayı kuru yemlere olan ilgisi azaltılmamalıdır
Çok ince öğütülmüş tahıllar ve toz yemler buzağılar tarafından isteksizce tüketildiği gibi tüketim esnasında solunum yoluna kaçarak öksürmelere neden olmaktadır
Bölmeler; buzağuların birbirlerini görebilecekleri fakat temas edemeyecekleri , birbirlerini ememeyecekleri şekilde düzenlenmelidir
Doğan buzağının ilk 6 saat içerisinde canlı ağırlığının % 10 kadar kaliteli kolostrum aldığından emin olunmalıdır

Hayvanların erek rolünde olduğu eylemsel cümlelerde, kısmen “hastalıklar, antikor, kolostrum” gibi soyut kavramların özne olduğunu, kısmen öznenin “yetiştiriciler, bir kişi, biz” gibi insan aktörlerden oluştuğunu görmekteyiz. Bahsi geçen insan aktörler bile belirsizlik içermektedir. Bunların yanısıra “aşı yapmaktan kaçınılmalıdır” örneğinde ise eylemlilik hali kullanılarak zaman ve şahıs belirtme zorunluluğundan kaçılmıştır.

Tablo 72 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Hayvanların Erek Rolünde Oldukları Geçişli-Eylemsel Cümlelerden Örnekler

Mastitis ve diğer hastalıklar; Klinik mastitis ve diğer birçok patojenik hastalık etkini, kolostrumun miktarını ve kalitesini olumsuz etkilediği gibi kolostrumla da yavruya geçmektedir
Kıvamsız, akışkan ve açık renkli kolostrum antikor ve besin maddeleri yönünde fakir olacağı için yeni doğan yavruyu hastalıklardan yeterince korumayacaktır
Ağız sütünü (kolostrumu) buzağıya vermede niçin acele etmeliyiz?
Bazı yetiştiriciler, buzağılara 15.günlük yaştan itibaren verilmesi gereken kuru yoncayı, ishale yol açtığı gerekçesiyle 5-6 haftalık yaştan sonra vermektedirler
Mümkünse bir kişi sadece buzağılara bakmalıdır
Genel sanitasyon tedbirleri kapsamında; iğne uçlarını sıkça değiştirerek, dışkı ile kaplı, nemli ortamlarda buzağılara aşı yapmaktan kaçınılmalıdır
Kaliteli kolostrum; buzağuların sindirim sisteminin uyarılması ve de ana karnındaki dönemde bağırsaklarda biriken atık maddelerin (mekonyum) dışarı atılmasında birinci derecede etkili olmaktadır

ii. Davranışsal Cümleler

Davranışsal cümlelerde buzağının içgüdüsel davranışlarından bahsedildiği görülmektedir. “Nefes almak, ayağa kalkmak, emmek” gibi eylemler söz konusu cümlelerde ön plandadır. Zihinsel ve eylemsel cümlelerin karışımı olan bu tarz cümlelere faillik atfedilip atfedilmeyeceği tartışmalıdır.

Tablo 73 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Davranışsal Cümlelerden Örnekler

Doğum gerçekleşir gerçekleşmez yavrunun nefes alıp almadığı kontrol edilmelidir
Normal bir buzağı doğumundan yarım saat sonra ayağa kalkar ve bir saat içerisinde annesini emmeye çalışır
Normal bir buzağı doğumundan yarım saat sonra ayağa kalkar ve bir saat içerisinde annesini emmeye çalışır
Buzağı emmeden önce anasının meme başları ve memenin etrafı ılık sabunlu suyla yıkanıp temiz bir bezle kurulmalıdır ve hızla emzirmeye çalıştırılmalıdır.
Eğer yavru annesini emerse ineğin sağımı sırasında devamlı yavrunun emmesini isteyeceğinden sağım zorlaşır ve verim düşüklüğü şekillenebilir.
Bölmeler; buzağuların birbirlerini görebilecekleri fakat temas edemeyecekleri, birbirlerini ememeyecekleri şekilde düzenlenmelidir

iii. Zihinsel Cümleler

Sadece altı adet örneği bulunan zihinsel cümlelerde buzağının annesini emme isteğinden, kolostruma ve suya ihtiyaç duyduklarından bahsedilmektedir. Bir idrak fiili olan “görmek” ise buzağuların birbirlerini görebilecekleri bir düzen hakkında bilgi verilirken kullanılmaktadır.

Tablo 74 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde Zihinsel Cümlelerden Örnekler

Eğer yavru annesini emerse ineğin sağımı sırasında devamlı yavrunun emmesini isteyeceğinden sağım zorlaşır ve verim düşüklüğü şekillenebilir.
Buzağular doğar doğmaz strese maruz kaldığı gibi hastalık yapıcı etmenlere karşı savunmasız olduğundan, acilen kaliteli kolostruma ihtiyaç duyarlar .
Buzağular çevre sıcaklığı 10°C derecenin altına düştüğünde ekstra enerjiye, 26 °C üzerine çıktığında ise ekstra suya gereksinim duyarlar .
Bölmeler; buzağuların birbirlerini görebilecekleri fakat temas edemeyecekleri, birbirlerini ememeyecekleri şekilde düzenlenmelidir
Yem tüketmekte isteksiz olan buzağular alışana kadar günde birkaç defa bir avuç yemin ağıza elle konulması yararlı olabilir

iv. İlişkisel Cümleler

Metinde bulunan 24 adet ilişkisel cümle, sayıca eylemsel cümlelerden fazla olması açısından ilgi çekicidir. Bu cümlelerin içeriklerine bakıldığında çoğunun dolaylı cümleler ve niteleyici cümlelerden oluştuğu görülmektedir. Dolaylı cümlelerde buzağular için neyin önemi, ideal durumlar olduğu, hayatta kalma oranları ifade edilmekte, niteleyici metinlerde ise savunmasız kalması, dirençli olması, hassas olması, kabiliyetinin olması, ıslak olması gibi buzağının fiziksel durumunun nitelendiği görülmektedir. Bunların yanısıra, “maruz kalma” fiiliyle birlikte hava koşulları, cereyan, patojenler, stres, sıcaklık gibi etmenlerle karşı karşıya kalma durumu betimlenmektedir. İlişkisel cümlelerin sayıca fazla olması yeni doğmuş ve nispeten zayıf bir canlıya yapılacak eylemlerden çok, etrafındaki olumsuz şartları ve durumları kontrol altına alma isteğinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 75 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde İlişkisel Cümlelerden Örnekler

Kaliteli kolostrum buzağı için tek sağlıklı yaşam ixsiridir .
Buzağular için ideal çevre sıcaklığı 18 °C, bağıl nem oranı ise % 65 dir
Buzağular için çevre sıcaklığı konfor zonu 10-26 °C dir .

İnekler, kolostrumunda sadece karşılaştığı hastalıklara karşı koruyucu maddeleri barındırırlar
Genel olarak Holsteinerin diğer süt ırklarından daha düşük kolostral IgG konsantrasyonuna sahip olduğu düşünülmektedir
Bir süt sığırı işletmesi gelirinin, yaklaşık % 40'ını buzağıdan, % 60'ını ise süttten sağladığı kabul edilir.
Hayvan refahı; strese maruz kalması
Kuruda kalma süresi; Sağmal ineklerin kuruda yaklaşık 40 günden az veya 70 günden fazla kalması
Mevsim; gebeliğin son döneminde yüksek çevre sıcaklığına maruz kalan ineklerde özellikle de düvelerde ortaya çıkan sıcak stresi
Buzağılar doğar doğmaz strese maruz kaldığı gibi hastalık yapıcı etmenlere karşı savunmasız olduğundan, acilen kaliteli kolostruma ihtiyaç duyarlar.
Buzağılar doğar doğmaz strese maruz kaldığı gibi hastalık yapıcı etmenlere karşı savunmasız olduğundan , acilen kaliteli kolostruma ihtiyaç duyarlar.
Buzağılar bünyelerinde, hastalıklara karşı koyacak bağışık maddeleri (IgG) yaklaşık 2 haftalık olduğunda üretmeye başlar ve 3-4 aylık yaşa kadar yeterli seviyede üretebilme kabiliyetine ulaşır
Yapılan çalışmalarda kaliteli ve yeterli miktarda kolostrum alan buzağuların ilk 3 ayda hayatta kalma oranı % 95 iken , yetersiz alanlarda bu oran % 30 olarak bulunmuştur
Süttten kesme döneminde, buzağının çok şiddetli strese maruz kaldığı unutulmamalıdır
Bu nedenle işletmede sağlık sorunları yaşıyorsa, buzağılar kötü hava koşullarına maruzsa süttten kesme işlemi ertelenmelidir
Barınak; hakim rüzgarlara karşı korunaklı, temiz, havadar, kuru ve aydınlık olmalı; buzağılar kesinlikle hava cereyanında (hava koridoruna sokulan elin üzerinde hava akımı belirginse, ortamda hava cereyanı vardır.) kalmamalıdır.
Buzağının ıslak olması veya ıslak zeminde kalması soğuk havalarda buzağılarda vücut ısısını düşürdüğü için asla istenmeyen bir durumdur
Zeminden yükseğe yerleştirilen ve atıklar için zemininde açıklıklar bırakılmış ya da delikler açılmış kulübeler/bölmelerde barındırılan buzağuların; hava yoluyla fekal/dışkısal patojenlere ve daha fazla hava cereyanına maruz kalabileceği unutulmamalıdır.
Kulübelerde yetişen buzağular; temiz hava ve bol güneşin yanı sıra bölgenin tabi şartlarına daha iyi adapte olduklarından, yetişkin döneminde de hastalıklara karşı daha dirençli olurlar
Deri ve memeleri dışkı ve idrarla yoğun temas eden ileri gebe hayvanların; dışkı kaynaklı enfeksiyonlara maruz kaldığı unutulmamalıdır.
Buzağılar ilk beş haftada hastalıklara karşı çok hassastır
Buzağılar, içecekleri kolostrum/sütün sıcaklığının vücut ısısından (38°C) den 2-3 °C düşük olmasına karşı son derece hassastır

Buzağı 20-30 günlük **olunca** boynuz köreltilmelidir.

B. İşsel Cümleler

Önceden de belirtildiği gibi metindeki 56 geçişli cümleye karşın 41 adet işsel cümle bulunmaktadır. Ancak karşılaştırma asıl iktidar ilişkilerinin saklı olduğu eylemsel cümleler üzerinden yapılacaksa, 22 geçişli eylemsel cümle karşısında (15’inde hayvanlar aktör), 39 işsel eylemsel cümlenin olduğu görülecektir. Bu, metinde hayvanların failliğinin oldukça düşük bir oranda olduğunu göstermektedir. Beklendiği üzere, hayvanların edilgen nesnelere olarak inşa edildiği işsel cümlelerdeki eylemlerin bir kısmı şu şekildedir: “sallandırılmak, verilmek, beslenilmek, sağlanmak, barındırılmak, alınmak, yetiştirilmek, alınmak, konulmak, aşılacak, içirilmek, taşınmak, ayrılacak”. Görüldüğü üzere bu cümlelerde, hayvanlar nasıl hareket edecekleri, ne yiyip, ne içecekleri bile kendi ellerinde olmayan makineler gibidir.

Tablo 76 Buzağı Bakım ve Beslenmesi Metninde İşsel Cümlelerden Örnekler

Gerekirse solunumu uyarmak üzere buzağı başı aşağı gelecek şekilde sallandırılmalı, baş bölgesine soğuk su uygulanmalı ve/veya dili birkaç kez hafifçe çekilip bırakılmalıdır.
Gerekirse solunumu uyarmak üzere buzağı başı aşağı gelecek şekilde sallandırılmalı , baş bölgesine soğuk su uygulanmalı ve/veya dili birkaç kez hafifçe çekilip bırakılmalıdır.
Bu nedenle buzağılara yeterli miktarda kolostrumu aldığından emin olmak için ilk ağız sütü sağılarak, vücut ısısında (38 °C) ve en kısa sürede (en geç 1 saate) verilmesi sağlanmalıdır
Bu nedenle IgG yoğunluğu 50 mg/ml altında olan kolostrumlar buzağıya ilk 24 saate değil 2-4. günlerde gıda olarak verilmelidir .
Buzağılar, doğum öncesi sağlanmış ineklerden (örneğin, ciddi ödeme bağlı olarak) veya süt kaçağı olduğu fark edilen ineklerden elde edilen kolostrumla ilk gün beslenmemelidir
Buzağılara doğumdan hemen sonra yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürebilecekleri barınak koşulları sağlanmalıdır
İneklerin bulunduğu ortamda çoğalma imkanı bulan zararlı mikroorganizmalar ve parazitlerin buzağılara bulaşmaması için buzağılar doğar doğmaz, yetişkin hayvanlardan kesinlikle ayrı kontrollü bir ortamda 8 hafta süreyle barındırılmalıdır
Süt emme döneminden (8 hafta) sonra veya en erken 21 gününü doldurmuş buzağılar birlikte yaşamaya alışabilmeleri için 3-5 buzağının bulundurulabileceği gurup bölmesine (padok/iglo kulübe) alınmalıdır

4 aylık yaştaki buzağular ise 6-12'lik gruplar halinde yetiştirilebilir .
Buzağı başına yaklaşık 10 Kg altlık konulmalı ve günlük 1-1,5 Kg'ı temiz ve kuru altlıkla yenilenmelidir
Sütten kesim zamanında hayvana verilmekte olan kesif yem değiştirilmemeli, buzağular taşınmamalı veya boynuz köreltme gibi stres yaratan işler yapılmamalıdır
Sindirim ve solunum sistemi hastalıklardan korumanın en etkili yolu buzağıya zamanında kaliteli kolostrum sunulmasının yanı sıra işletmede ödünsüz hijyen gereklerine uymaktır.
Buzağularda ishalin başlıca nedeni olan E. coli, rotavirüs ve coronavirüse karşı ağız sütüyle bağışıklık kazandırmak için gebe hayvanlar doğumuna 4-9 hafta kala aşılmalıdır .
Buzağıya günlük canlı ağırlığının %12 sinden fazla süt ıçırilmemeli , sütün miktar ve kalitesinde ani değişiklik yapılmamalıdır
İshal çok süratle yayıldığından hasta hayvanlar derhal sağamlardan ayrılmalıdır
Bu nedenle, kuru dönem tedavisiyle sürüde mastitis elemine edilmeye çalışılmalı, mastitisli veya antibiyotik içeren sütler buzağulara ıçırilmemelidir .
Buzağular atık süt yerine sağlıklı ineklerin sütleriyle veya mamalarla beslenmelidir

TARTIŞMA VE SONUÇ

Fairclough'un 3 aşamalı analiz şemasında öncelikle metin analizi kapsamında dizgesel-işlevci analizin sonuçlarına bakacak olursak, "karşılaştırmalı bir biçimde hangi süreç kategorileri ne oranda temsil edilmektedir" sorusuna yanıt aramamız gerekir. Modernite öncesi metinlerin hepsinde hayvanlar en fazla eylemsel süreçlerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Eylemsel cümlelerin oranı %52 ile Irk Bitig'de en düşük, %74 ile Dede Korkut Hikâyelerinde ise en fazladır. Bu hayvanları ağırlıklı olarak devingen ve değişimlerin olduğu bir dünya algısının içerisinde gördüğümüzü göstermektedir. Bağlam bu noktada önemlidir, destanlar, kahramanlık hikâyeleri genellikle olaylar üzerine kurgulanır. Bu, metinler genelinde eylemsel cümlelerin fazlalığını açıklayabilir ancak hayvanların bu cümlelerdeki fazlalığı dış dünyayla bağlantılı deneyimlerimizin önemli bir kısmını oluşturduklarını göstermektedir.

Oranlara bakıldığında eylemsel cümlelerden sonra ilişkisel cümlelerin fazlalığı görülmektedir. Ancak ilişkisel cümleler bazı metinlerde nispeten daha yüksek oranlardayken bazılarında oldukça düşüktür. Irk Bitig'de ilişkisel cümleler %33 gibi yüksek bir oranda karşımıza çıkarken, Oğuz Kağan Destanında bu oran %12, Dede Korkut Hikâyelerinde ise %10'dur. Irk Bitig ayrı ayrı fallardan oluşmaktadır ve diğer metinlerdeki gibi kahramanlık hikâyeleri ön planda değildir, bu nedenle sadece olaylardan değil durumlardan da bahseder. "Olma" halini belirten bu cümlelerin Irk Bitig'deki fazlalığı bu nedenledir. Nitelik, nicelik, aidiyet durumlarını belirten bu cümleler, eylemsel cümlelerin aksine değişmeyen, sabit bir dünya algısı yaratırlar. Hayvanların, bu cümlelerde kategorilere sokulup insanların anlam dünyasına dahil edildikleri, onlara belirleyici kimlikler atfedildiği veya aidiyet ilişkilerinden bahsedildiği söylenebilir.

Zihinsel cümleler ise temsil edilme oranında 3. Sıradadır. Zihinsel süreçler %20'lik bir oranla en fazla Oğuz Kağan Destanında temsil edilmekte, bu oranları, %12 ile Dede Korkut Hikâyeleri ve %8 ile Irk Bitig izlemektedir. Zihinsel süreçlerin akli melekelerle sahip aktörler tarafından gerçekleştirildikleri düşünülürse, insan-hayvan karşıtlığını ya da benzerliğini kurmada önemli oldukları söylenebilir. Bir destan olan metinde diğer metinlere oranla daha fazla zihinsel cümle bulunması ilgi çekicidir. Analizde, eylemlerin

yanısıra hayvanların insanların duygusal dünyalarında da önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Özellikle at ve kurt bu bağlamında ön plana çıkar. Kurt, bir zihinsel cümlede aktör durumdadır ve ne istediğini dile getirir. Dede Korkut Hikâyelerinde cümlelerin çoğunda hayvanlar özne konumunda olmasalar da nispeten az sayıdaki örneklerde bilen, tanıyan, isteyen ve iç dünyaları olan hayvanlar olarak betimlenirler. Irk Bitig’de de zihinsel eylemler hayvanların yetkin becerileri ve kapasitelerini yansıtmaktadır. Hayvanlar bu cümlelerin neredeyse hepsinde öznedir ve sevinmek, bilmek, düşünmek, mutlu olmak, gibi fiillerle temsil edilmektedirler.

Davranışsal, sözel ve varoluşsal cümleler üç metinde de %10’un altında temsil edilmektedirler. Oranlar bizlere önemli bilgiler sağlasa da eleştirel söylem çözümlemesinin en önemli dayanağı söylemin bağlam içerisinde incelenmesi gerekliliğidir. Irk Bitig, Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Hikâyelerinde az sayıda cümle ile temsil edilseler de bazı süreçler o dönemdeki toplum hakkında önemli bilgiler vermektedir. Davranışsal, sözel ve varoluşsal cümleler arasında en yüksek oran %6 ile Oğuz Kağan Destanındaki sözel cümlelerdir. Bu cümlelerde kurt, konuşan bilinçli bir aktör rolündedir. Irk Bitig’de de birinci ağızdan konuşan üç hayvan vardır: inek, şahin ve geyik yavrusu. Dede Korkut Hikâyelerinde ise, önceki metinlerde aktör olarak ön plana çıkan konuşan hayvanlar okuyucuda kuşku uyandıracak şekilde verilmiştir. Kahraman kurt ve köpek ile haberleşme isteğinde olduğunu belirtir ancak “kurt/köpek nasıl haber versin” der. Bu, Altay dünyasında konuşan, bilinçli hayvan imgesinin giderek etkisini yitirdiğini görmek açısından önemlidir. Oğuz Kağan Destanı ve Irk Bitig’teki konuşan bilinçli hayvanlar Dede Korkut Hikâyelerinde konuşma yetilerini yitirirler.

Metinlerde en yüksek orana sahip olan eylemsel cümleler analize açısından ön plana çıkmaktadır. Eylemsel cümleleri temel alarak yapılan ikinci aşama analiz, eylemsel cümlelerdeki aktör-erek ayırımını, üçüncü aşama ise etken-edilgen ayırımını içermektedir. Bir değişim sürecine vurgu yapan eylemsel cümlelerde değişimi başlatan yani kaynak noktası olarak görülen katılımcı, aktör olarak adlandırılmaktadır. Aktörler bu bağlamda değişim hareketlerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadırlar. Erek ise aktörün başlattığı değişim dalgasından etkilenen katılımcılardır. Irk Bitig’de hayvanların %74 oranında aktör olarak ön plana çıkmaları, hayvanların öznelliklerini, bireyselliklerini

ve etraflarında etki yaratan yetkin özneler olduklarını gözler önüne serer. Oğuz Kağan Destanında hayvanların aktör oranı %41'e, Dede Korkut Hikâyelerinde ise %25'e düşer. Aktör rolündeki hayvanlar bu metinlerde müthiş bir çeşitlilik göstermektedir. Bu hayvanlar, özellikle mitolojik bağlantılara sahip olan boğa, deve, aslan, yırtıcı kuşlar gibi hayvanlar güçlü ve erdemli olarak portre edilmektedirler. Erek rolünde ise özellikle at, koyun, öküz gibi hayvanlar birden fazla yerde belirilmekte ve erek rolündeki hayvanlar aktör rolündekiler gibi fazla çeşitlilik göstermemektedir.

Metinlerin farklı kültürel ve tarihsel katmanlara sahip olduğu aynı hayvanlara farklı yaklaşımlar çerçevesinde görünür hale gelmektedir. Özellikle evcilleştirilen at, boğa, deve, koyun gibi hayvanlar söz konusu olduğunda metinlerde birbirine zıt bakış açıları fark edilmektedir. Örneğin, at, Dede Korkut Hikâyelerinde erek statüsündeki hayvanların %56,8'ini oluşturmaktadır. At, etkilenen katılımcı olarak genellikle "ata bindi" "at koşturdu" gibi cümlelerde geçmektedir. Ancak at, aynı zamanda aktör hayvanların da %20,9'unu oluşturmaktadır. Boğa, deve ve koyun da metinlerde birer ekonomik zenginlik kaynağı ya da kurban edilen hayvan bağlamında sembolik öneme sahip hayvanlar olarak erek rolünde karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak boğa ve deve Altay mitolojisinde önemli bir yere sahiptir ve bu durum kahramanın boğayla veya deveyle savaşıp yiğitliğini ilan ettiği kısımlarda ön plana çıkmaktadır. Boğa ve deve bu bağlamda güçlü, özgür ve korkutucu bireyler olarak inşa edilir. Dahası koyun, deve ve at Dede Korkut Hikâyelerinde manzum kısımlarda insan ve hayvanın kaderinin aynı olduğuna, hayatlarının paralel olduğuna işaret etmektedir.

Analizin üçüncü katmanı hayvanların etken ve edilgen cümlelerde yer alması üzerinden pasif ve cansız nesnelere olarak inşa edilip edilmediği üzerinedir. İrk Bitig ve Oğuz Kağan Destanında hayvanlar hiçbir edilgen cümlede bulunmamaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde ise "kesildi" şeklinde tek bir cümlede karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra hayvanlar 11 cümlede "kestirttiler" örneğinde olduğu gibi, ettirgen yapılara dahil edilmişlerdir. Bu bağlamda hayvanların edilgen yapılarda neredeyse hiç geçmemesi, modern metinlerle açık bir tezatlık yaratmaktadır ve tezin savını güçlendirmektedir.

Modernite sonrası metinlerde de hayvanlar eylemsel cümlelerin yoğun bir şekilde parçasıdır. Hatta oranlara bakıldığında özellikle bazı metinlerde hayvanlar neredeyse sadece eylemsel cümlelerde temsil edilmektedirler. Örneğin Yumurta Tavukçuluğu metninde eylemsel cümleler %95 oranındadır. En düşük oran ise %62'lik oranla Buzağı Bakım ve Beslenmesi metnidir. Eylemsel cümleler bu metinlerde bu sektörlere yatırım yapmak isteyenlerin uygulayacağı yöntemlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda yüksek oranda olmaları beklenebilir.

Yöntem ve önerilerden oluşan eylemsel cümlelerin hayvanlara yaklaşımı daha da önemlidir. Modernite öncesi metinlerin aksine bu metinlerde eylemsel cümlelerde aktör-erek ayırımından çok, geçişli-işsel (etken-edilgen) ayırımı önem kazanmaktadır. Önceki metinlerde sadece tek bir örneğine rastladığımız işsel cümleler, modern metinlerin büyük çoğunluğunda karşımıza çıkmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi işsel cümleler hayvanları pasif birer nesneye dönüştüren ve hayvanları etkileyen olayların arkasındaki aktörleri gizleyen yapılardır. İşsel cümleler %67'lik bir oranla en fazla Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği metninde kullanılmıştır. Ancak metinlerin çoğu işsel cümlelerde %60-65'lik bir orana sahiptir. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği metninin diğerlerine oranla daha fazla işsel cümle içermesi, hayvanların daha fazla süt üretmeleri veya daha besili olmaları için hayvanlara daha fazla müdahale edildiğini gösterebilir. Bu oranlara, hayvanların geçişli cümlelerde eylemden etkilenen katılımcılar oldukları geçişli-erek cümleler de dâhil edildiğinde oran daha da artmaktadır. Geçişli-erek cümlelerde beklenen aktörün gizlenmemiş olması olsa da gizli özne gibi Türkçe'nin dilsel mekanizmaları yoluyla çoğu cümlede aktör gizlenmektedir.

Hayvanların aktör olarak kurgulandığı cümleler ise en fazla Etlik Piliç Yetiştiriciliği metninde %36'lık bir oranla karşımıza çıkmaktadır. Bu metinlerde hayvanların daha yüksek oranlarda aktör olarak kurgulanması şaşırtıcıdır. Tavukçuluk diğer sektörler arasında kapitalist üretim tekniklerine en fazla adapte olmuş ve hayvanların doğasını en fazla manipüle eden sektördür. Bu bağlamda hayvanların hangi eylemlerin aktörleri olduğu sorgulanmalıdır. “Gelmek, büyüme, yem yemek, su içmek, gelişmek” gibi eylemlerin öznelere olan hayvanların etraflarında bir değişim yaratmadıkları ve tam bir faillik örneği göstermedikleri görülmektedir. Dahası, “civcivler kümese gelmeden önce”

gibi yapılarla aktörlük civcivlere atfedilse de eylemi başkalarının gerçekleştirdiği, civcivlerin bilerek ve isteyerek tesise gelmediği aşıkardır.

Modern metinlerde eylemsel cümlelerden sonra en yaygın süreç ilişkisel cümlelerdir. Yumurta Tavukçuluğu metninde neredeyse hiç temsil edilmeyen bu yapı en fazla Etlik Piliç Yetiştiriciliği metninde %27'lik bir orana sahiptir. Diğer metinlerde de %11-24 arasında değişmektedir. Etlik Piliç Yetiştiriciliği metninde nispeten daha serbest olan, kafeslere hapsedilmeyen piliçlerin civcivken özellikleri ve farklı fiziksel koşullardaki durumları betimlenmiştir. Bu nedenle ilişkisel cümlelerin sayısı fazladır. Diğer metinlerde hayvanlar hesaplamaların, verim, oran, ihtiyaç, tüketim, kapasite gibi soyut kavramların bir parçasıyken veya fiziksel özellikleri, nitelikleri, kategorileri verilirken ilişkisel cümlelere dâhil edilmişlerdir.

Zihinsel cümleler %1 ile %7 arasında bir temsile sahiptir. En yüksek oranda temsil edildiği metin Buzağı Bakım ve Beslenmesi'dir. Hayvanların özne olduğu zihinsel cümlelerde "alışmak, özel bakım istemek, ilgilenmek, uyum göstermek, ihtiyaç duymak, otlamayı sevmek" gibi fiiller söz konusudur. Örnekler arasında "tercih etmek, sevmek, hatırlamak, arkadaş seçmek, rutin yaşamayı sevmek" gibi eylemlilik içeren fiiller de vardır. Ancak bu fiiller hayvandan en fazla verimi alabilmek için dikkat edilmesi gereken hususlar bağlamında kullanılmaktadır. Hayvanlar zihinsel kapasite ve becerileri onlara içkin değer atfeden özellikler olarak değil daha fazla kâr sağlayacak, masrafları azaltacak düzenin yaratılması için araçsal özellikler şeklinde ön plana çıkmaktadır.

Fairclough'un metin analizini sarmalayan söylemsel pratikler aşamasında hayvanların kapitalist üretim söyleminin bir parçası haline geldiğini görmekteyiz. Hayvanlar bu söylem etrafında hem bedenleri ve salgılarıyla bir üretim girdisi, hem tükettikleri su ve yem gibi girdi maliyetleri ile masraf kalemi, hem de çıktıyı sağlayan en merkezi "makine" olarak inşa edilmektedir. Üretim söyleminin en önemli parçalarından biri de bilimsel söylemdir. Bilimsel söylem üretim söylemine eklenerek "verimlilik" hedefi doğrultusunda hayvandan en fazla et, süt, yumurta alacak şekilde ince hesaplamalar yapmaktadır. Hayvanların kapatıldığı alanlar, hava, su, yemlerin içeriği, üreme şekli, üreme zamanı, vücut kondisyon skoru, sütlerinin yağ oranı gibi sayısız kategoride en az

maliyet ile en fazla “ürün” elde edilmesi öncelikli hedeftir ve kâr oranlarını aşağıya çekecek her türlü faktör, bu hayvanların doğal ortamlarında acı çekmeden yaşamaları da olsa, “ölçülmeli” ve “kontrol altına alınmalı”dır. Bilimsel söylemlerin gücü modern toplumda onlara atfedilen nesnellik iddiasından kaynak almaktadır. Yaratılan nesnellik, sorgulanmayan bir gerçekliğe dönüşmekte, dahası insan ve hayvan arasındaki mesafeleri daha da açan bilim, canlı nesnelere üzerinde her şeyi yapabilecek iktidara kavuşmaktadır. Arka plandaki üretim söylemi metinde iktisadi teknik kavramlar, bilimsel terimler, girdi/çıktı, kâr-zarar, et verimi, süt verimi, döl verimi gibi kelimelerle temsil edilmektedir. Hayvanların yaşamı da ölümü de rakamlara indirgenmekte, ölen hayvanlar oranlar olarak istatistikler üzerinden verilmekte ve zayıf olarak ele alınmaktadır. Örneğin kârlılık için aşılmaması gereken %1’lik ölüm oranı büyük entegre tesislerde 3,500 tavuğun ölmesi anlamına gelir ancak rakamlar ve oranlar ölümü önemsizleştirir.

Bir üretim birimi olarak muamele gören hayvanlar doğalarına son derece aykırı şartlarda kalmaktadırlar. Daracık kafeslerde, yapay ışıklarla, yapay havalandırmayla, doğumdan ölüme kadar güneş ışığını görmeden, doğal yaşam sürelerinin küçük bir kısmını yaşayan tavuklar antibiyotiklerle, hormonlarla, genetik seçilimle kemiklerinin taşıyamayacağı ağırlıklara kısa sürede ulaşmaktadırlar. Daha fazla süt alabilmek için inekler, keçiler, koyunlar yavrularından ayrı tutulurlar. Kuru dönem olarak adlandırılan kısa bir sürenin haricinde dişi hayvanlar sürekli olarak hamile bırakılırlar. Ticari bir nesneye dönen süt, ayrı tutulan yavrular için kullanılmaz. Pazarlanmaya uygun olmayan sütler ve yapay süt tozları ile beslenen yavrular ya kısa sürede besiyeye alınıp kesime gönderilir ya da annelerinin kaderini tekrarlar.

Hayvancılık sektörünün acımasızlığı çeşitli stratejilerle kamufle edilmekte, yapılanlar doğal, gerekli ve normal olarak gösterilmektedir (bkz. Joy, 2011). Hayvanlar nesneleştirme stratejisi ile cansız birer nesne gibi nakledilir, temin edilir, ayıklanır. Anaç materyal, yetiştirilecek materyal, birer birim olarak “baş”, yemlemek, sulamak, ineklerin servis periyodu gibi ifadeler hayvanların hissedebilen canlılar olduğunu gizler. Benzer şekilde metonimi, hayvanları sadece insanlar tarafından belirlenen “işlev”lerine göre kategorize ederek yaşama amaçlarını insan sömürüsüyle eşleştirir. Etlik civciv, yumurtacı

ırk, süt tipi keçi, etçi koyun, sağmal inek gibi kullanımlar işlevleri üzerinden tanımlanan hayvanlara örnektir.

Metinlerde örtmece genellikle hayvanların öldürüldüğü durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Öldürmek, kesime yollamak yerine sürüden ayrılma, verim dışı bırakılma, imha etme, sürüden uzaklaştırma, seçme gibi ifadeler tercih edilir. Benzer şekilde kaçamak dil kullanımı gerçekleri örtmek ve çarpıtmak amacıyla kullanılır. Örneğin, hayvanların yakalandığı hastalıklar ya da fiziksel rahatsızlıklar sektörde kullanılan acımasız tekniklerle alakalı değilmiş gibi anlatılır. Hayvanlar bilerek ve isteyerek insanların ihtiyaçlarını karşıladıkları algısı yaratılır. Anne ve yavrusunu ayıran uygulamaların yavru hayvanın yararına olduğunu dile getirilir. Meme başlarının kesimi, boynuzların köreltilmesi, hadım etme gibi pratiklerde anestezi kullanmadan yapılan işlemler basit bir prosedür olarak tarif edilir. İneğin buzağısı için salgıladığı süte el koyabilmek için doğumdan hemen sonra buzağının “ferdi buzağı kulübesi” gibi olumlu çağrışımlar yaratacak kelimelerle anılan daracık bölmelere hapsedilmesi ve annesi ile temasının engellenmesi buzağının faydasınaymış gibi açıklanır.

Söylem çerçevesinde ne söylenildiği kadar ne söylenilmediği de önemlidir. Bütün bu stratejilerin yanısıra sessizlik stratejisi ile hayvanların hissedebilirlikleri, çektikleri acılar, yaşadıkları duygular silinmekte hayvanlar hareket eden, yem yiyip su içen makineler olarak inşa edilmiştir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarda az da olsa emarelerini gördüğümüz empati söylemi hayvanlara bireyselliklerini kazandırmada yeterli olmaz.

Küçükbaş ve Büyükbaş hayvanlarda, tavukçuluk sektöründe ön plana çıkmayan bir başka söylem daha göze çarpmaktadır. Başarı ve rekabet söylemi olarak tanımlanabilecek olan bu söylem vasıtasıyla hayvanlar, bedenlerinin ve salgılarının daha çok sömürülmesi için gönüllü çalışan katılımcılar olarak inşa edilir. Besi performansı, büyüme performansı, kondisyon, yetenek, kabiliyet gibi kavramlar bolca kullanılır.

Bahsedildiği gibi Türkiye hayvancılık sektöründe özellikle tavukçuluk alanında tam anlamıyla kapitalist bir üretim modeli kullanılmaktadır. Ancak küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık çoğunlukla geleneksel üretime daha yakındır. Çok sayıda hayvanın bulunduğu dev tesisler yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır ve teşvik edilmektedir. Bu bağlamda Batı'dan farklı olarak hayvancılık ile ilgili metinlerde geleneksellik üzerinden

değil modernlik üzerinden gidilmekte, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, en son teknoloji ön plana çıkmaktadır. Batı, tam tersine, arka plandaki sanayileşmiş, makineleşmiş düzene getirilen tepkilerin neticesinde geleneksel, kırsal bir aile çiftliği imajı yaratmaya çalışmaktadır (Dunayer, 2001; Glenn, 2004). Türkiye’de ise profesyonellik imgesi, makineleşme, bilimsellik ve modernlik üzerinden verilmektedir. Çoban, sürü, mera, otlatma gibi kırsal yaşantı imgelerinden uzaklaşmaya modern ve profesyonel bir işletme imgesi yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda suni tohumlama, yapay (anasız) büyütme teşvik edilmekte, geleneksel yöntemlere ilkel gözüyle bakılmaktadır.

Hayvanların araçsallaştırılması metin analizinde çok açık bir biçimde görülmektedir. Üzerinde çok fazla örnek bulunmasa da metnin kimi yerlerinde doğaya bakışın da aynı olduğu görülmektedir. Meraların otlatma kapasitesi, meralardan maksimum yararlanma, meraların yem üretmesi gibi kullanımlar doğanın da insanların gözünde bir araç olduğunu göstermektedir.

Modernite öncesi toplumsal pratiklere bakıldığında ise zıt bir tabloyla karşılaşmaktayız. Toplumsal pratiklerde bahsedildiği gibi Altaylılar insanların ve hayvanların aynı tin’e öze sahip olduklarını düşünmektedir. Canlı ve cansız her türlü varlıkların yaşamsal enerjile dolu oldukları inancıyla insan doğada ve hayvanlarda kendinde var olan ortak bir nokta bulmakta, farklılıklardan çok benzerliklere ve ittifaklara yoğunlaşmaktadır. Doğa, Altaylılar için kendilerinden ayrı tuttıkları bir kavram olarak değil parçası oldukları bir düzendir. Altay kozmolojisine göre doğadaki her şey aynı yasaların altında işlemektedir ve hepsinin kaderi benzerdir. Birbirinden ayrı ve hiyerarşik kategorilerin var olduğu insan-merkezci evren tasarımı yerine Altaylılar, kategorilerin sınırlarının bulanık olduğu bir dünyada yaşarlar. Kurulan ilişkiler hayatın her alanına sızmış olan dönüşüm-değişim mekanizmaları etrafında şekillenmektedir. Bu evren tasarımında insan ve hayvan arasındaki farklar üzerinde durmak anlamsızdır çünkü görüntüler sürekli değişkendir.

Söylemsel pratiklere bakıldığında ise Oğuz Kağan’ın hayvansal özelliklere sahip olması ve bu özellikler çerçevesinde güçlü, kahramansı addedilmesi arka plandaki animistik mitoloji ile açıklanabilir. Oğuz Kağan’ın bu anlamda insan-hayvan ebeveynlerinden doğduğu düşünülebilir. Destanın önemli bir aktörü olan kurt konuşarak Oğuz Kağan’a tavsiye veren, onu yönlendiren bir rehber hayvanı görüntüsündedir. Irk Bitig’de de insan-hayvan özdeşliği çok güçlü biçimde hissedilmektedir. Fallarda hayvanların başına gelen

kötü şeyler kötü yorumlanmakta, hayvanların güçlü, mutlu olması, avdan dönmesi iyi yorumlanmaktadır. Hayvanların Tanrıyla doğrudan bağlantısı vardır ve yaşam gücü yani kut sadece insanlara değil, hayvanlara da verilir. Birinci ağızdan konuşan güçlü hayvanlar insanların örnek alacakları rol modeller gibidir. Benzer şekilde Dede Korkut Hikâyelerinde de Altay kozmolojisinin etkisi hissedilmektedir. Manzum kısımların çoğunda, özellikle at, deve ve koyun üzerinden insan ve hayvan özdeşliği vurgulanmaktadır. Bu hayvanların metindeki toplumsal ve ekonomik önemleri bir yana, sembolik olarak da insan ve hayvanın ortak kaderine örnek teşkil etmektedir. Sıkıntıda olan insan, soylamalarda insanın, atın, devenin ve koyunun aynı dertleri çektiklerini hissettirir. Aslan tarafından evlat edinilen kahramanlarla, kurt, at ve yırtıcı kuşlar üzerinden yapılan benzetmelerle hayvanlar yüceltilmektedir. Altay kozmolojisindeki dönüşümler, güvercin olup uçan Azrail ve kuşa dönüşen peri kızı gibi temalarda yansıtılmaktadır. Ancak Dede Korkut Hikâyeleri, hayvanların eylemliliklerini daha az yansıtan, hayvanın mal statüsünün daha fazla altının çizildiği bir metindir. Bu bağlamda evcilleştirme sonrası değişen iktidar ilişkilerinin diğerlerine oranla bu metinde daha çok su yüzüne çıktığı görülmektedir. Dahası, metin Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra yazıya geçirildiği için, İslami bakış açısı diğer metinlere oranla daha fazladır. Semavi dinler insan ve hayvan arasındaki ayırımı güçlendirmiş ve insanı onlara egemen olan lider konumuna yükseltmiştir.

Türkiye'de modern dönemde hayvanın statüsü Batı kaynaklı literatürün dile getirdikleriyle bire bir örtüşme göstermez. Zihinsel şemalar karmaşık toplumsal yapılardan doğmakta ve bu haliyle belli bir toplum ve döneme özgü olmaktadır. Türkiye'de hayvancılık sektörü tam anlamıyla kapitalist olarak adlandırılmaz. Şehirde yaşayan kesimin sokak köpekleri ve kedilerinden başka hayvanlarla teması bulunmamaktadır. Batı'daki gibi gözden uzak dev tesislerin domine ettiği gıda sektörü Türkiye'de tavukçuluk dışında yaygın bir görüntü değildir. Ne var ki, özellikle büyükbaş hayvancılık ve süt sığırcılığı büyük şirketlerin ilgi alanına girmiş ve bu alanda sayılı şirket piyasada önemli bir yer kazanmıştır. "Modern tesisler" in sayısının giderek artacağı ve geleneksel hayvancılığın yavaş yavaş terkedileceğini tahmin etmek yanlış olmaz. Batı örneği bize, hayvanların ne derece modern, gelişmiş bir sistemin parçaları olurlarsa o derece korkunç hayatlarının olacağını göstermektedir. Batı kaynaklı agrosanayi pratikleri gittiği her yerde kendi söylemsel pratiklerini yaymaktadır. Bu söylemsel pratikler

metinde de görüldüğü gibi bilimsellik, verimlilik çerçevesinde hayvanlara iktisadi bir akılla yaklaşmakta ve onları, daha fazla süt, et, döl, yumurta alabilmek için çözümleri gereken bulmacalara dönüştürmektedir. Hayvanların doğal her türlü tepkileri, davranışları, direnişleri, verimliliğe etkisi bağlamında ele alınmakta ve üzerlerinde kontrol sağlamanın yolları aranmaktadır.

Eski Türk dilli toplulukların insan ve hayvan arasındaki sürekliliğini, birlikteliğini, benzerliğini, etkileşimini vurgulayan bakış açısı ile modern dönemde insan ve hayvan arasındaki farklılıkları, ayrılıkları, kopmayı, empati yoksunluğunu yansıtan, hayvanı eşdeğeri değil ast-üst ilişkisi çerçevesinde gören bakış açısı çalışmanın konusu olan hayvanın statüsündeki değişimin ne mahiyette olduğunu ortaya koymaktadır. Tezde, söyleme yansıyan bu değişim toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır. Toplumsal bir pratik olan söylem ve onunla birlikte var olan ideoloji egemen konumdayken normalleştirilir, doğallaştırılır ve sağ duyu haline gelir. Bu bağlamda hegemonyayı sağlayan türcülük ideolojisi, hayvanın insan için yaratıldığı, et yemenin doğal, sağlıklı ve gerekli olduğu düşüncelerinin dolaşımını sağlar. Bu fikirleri sorgulamaya tabi tutacak herhangi bir bilgi ise “sessizlik” stratejisi altında anaakım medyada kendine yer bulamaz. Söylem, iktidar ilişkilerinin kurulduğu bir mücadele alanıdır. Modern dönemde hayvanların benlikleri, karakterleri, istekleri, duyguları, korkuları, iradeleri, etraflarına etkileri (faillikleri) söylemlerde sürekli olarak bastırılmakta ve insan-hayvan arasındaki sınırlar aktif bir şekilde korunmaya çalışılmaktadır. Hayvanı aşağı statüde tutan zihinsel şemaların sürekli olarak yeniden üretimi yıpratıcı bir süreç olsa da bu yıpratıcı ideolojik mücadeleyi kolaylaştıran inkâr etme, rutinleştirme, meşru kılma, metalaştırma, nesneleştirme, dikotomi yaratma, pejoratif anlamlar yükleme, değer maddiyat üzerinden tanımlanması gibi pek çok mekanizmayla hayvanların aşağı statüsü perçinlenmekte ve bu statü hayvanların özgürleşmesini (*emancipation*) sağlayacak şemaları marjinalleştirerek, kendi devamını sağlayacak psikolojik duyarsızlaşma mekanizmalarını normalleştirilmektedir.

Söylem ve ideolojiyi tarihsel, kültürel, ekonomik ve siyasal bağlamında ele alan bu çalışma hayvanlar üzerindeki tahakkümün ideolojik-söylemsel kaynaklarını araştırmış ve insan-hayvan dikotomisi, insan üstünlüğü, insan-merkezcilik gibi kavramlar etrafında eleştirel bir okuma sunmuştur. Bu yönüyle tez, disiplinlerarası bir nitelik taşımakta ve hem antropolojiye hem de eleştirel hayvan çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Eleştirel

hayvan çalışmaları ülkemizde oldukça yeni bir alandır ve bu alandaki yayın sayısı yok denecek kadar azdır. Çalışmanın bu boşluğu doldurması amaçlanmaktadır. Tezde, insan-hayvan ilişkileri yalnızca modern dönemde sınai hayvancılık bağlamında ele alınmıştır. Bu alanda çalışma yapmak isteyenler için yol göstereceğine inandığımız bu tezin, hayvanın toplumsal olarak inşa edilmesi konusunda farkındalık yaratıp farklı bağlamlardaki çalışmaları teşvik edeceği mit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- 28 Bin Tavuk Telef Oldu. (2016, Haziran 9). Erişim tarihi: 3 Ocak 2017, <http://www.ciftlikdergisi.com.tr/28-bin-tavuk-telef-oldu.html>
- Abram, D. (1997). *Spell Of The Sensuous: Perception and Language in a More-Than-Human World*. New York: Vintage Books.
- Abrams, H. L. Jr. (1987). The Preference for Animal Protein and Fat: A Cross-Cultural Survey. M. Harris ve E. B. Ross (Ed.), *Food and Evolution: Towards a Theory of Human Food Habits* (ss. 207-223). Philadelphia: Temple University Press.
- Adams, C. (1990). *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. New York: Continuum.
- Adams, C. J. (1991). Ecofeminism and the Eating of Animals. *Hypatia*, 6(1), 125–145.
- Aftandilian, D. (2007). *What are the Animals to Us: Approaches from Science, Religion, Folklore, Literature, and Art*. Knoxville: Univ. of Tennessee Press.
- Agamben, G. (2015). *Açıklık: İnsan ve Hayvan* (3. Baskı) (M. M. Çilingiroğlu, Çev.). İstanbul: YKY
- Ahearn, L. M. (2011). *Living Language: An Introduction to Linguistic Anthropology*. Chichester, West Sussex, UK; Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Akkerman, C. & Bekman, M. (1942). *Türkiyenin Et Meselesi*. T.C. Ziraat Vekâleti Neşriyatı. U. Sayı: 533, Veteriner Serisi: 13
- Albayrak, M. (2016). Osmanlı Toplumunda Hayvan Hakları: Hayvanlara Eziyetin Suç Olduğu Dönem. *Tarih*, 31, 22-25.
- Alcott, W. A. (2013). Et Yiyicilik ve İnsan Katliamı. K. Savaş (Ed.), *Hayvan Hakları ve Veganizm* (ss. 28-31). İstanbul: Kült Neşriyat.
- Alemdaroğlu, A. (2005). Politics of the Body and Eugenic Discourse in Early Republican Turkey. *Body & Society*, 11(3), 61–76. <https://doi.org/10.1177/1357034X05056191>
- Alemdaroğlu, A. (2009). Öjeni Düşüncesi. T. Bora & M. Gültekin (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (ss. 414-421). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Allen vd. (1975). Against “Sociobiology”. *New York Review of Books* 22 (Nov. 13), 182, 184-186.
- Alp, M. (2000). Sokak Köpekleri. İ. G. Kayaoğlu (Ed.), *Eski İstanbul’da Gündelik Hayat*, İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki.

- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Andersson Cederholm, E., Björck, A., Jennbert, K., Lönnngren, A. S. (2014). *Exploring the Animal Turn: Human-Animal Relations in Science, Society and Culture*. Lund: Pufendorfinstitutet.
- Arluke, A., Sanders, C. (1996). *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.
- Arluke, A. (2002). A Sociology of Sociological Animal Studies. *Society and Animals*, 10(4), 369-374.
- Aslan, N. (2006). “Iduk” Geleneğinin Anadolu’da Yaşatılan Bir Şekli (Etyemez Köyü Halk Salımı Âdeti). *TÜBAR*, 19, 245-256.
- Atsan, T. (2015). Factors Affecting Rural Women in Adopting Agricultural Innovations on Animal Breeding: The Case of TRA1 Region. *Alınteri Zirai Bilimler Dergisi*, 25(B), 1-8.
- Aydın, S. (2011). Cumhuriyetin İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm* (ss. 44-69). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, Z. (2010). Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture. *Journal of Agrarian Change*, 10(2), 149-187, <https://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2009.00241.x>
- Bakhtin, M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays* (C. Emerson ve M. Holoquist, Çev). Austin: University of Texas Press.
- Baldick, J. (2011). *Hayvan ve Şaman: Orta Asya’nın Antik Dinleri*. İstanbul: Hil Yayın.
- Bang, W. ve Arat, R. R. (1988). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Barker, C., Galasinski, D. (2001). *Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Language and Identity*. London: Sage
- Bars, M. E. (2013). Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Oğuz Kağan Destanı’na Bir Bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(4). <https://doi.org/10.7884/teke.183>
- Barthes, R. (1957). *Mythologies*. London: Vintage.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press.
- Baxter, J. (2010). Discourse-Analytic Approaches to Text and Talk. L. Litosseliti (Ed.), *Research Methods in Linguistics* (ss. 117–137). London: Continuum.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayraktar, U. B. (2013). (Social) Darwinism for Families: The Magazine Muhit, Children and Women in Early Republican Turkey. *European Journal of Turkish Studies*, 16, 1–24.
- Beauer, L. (1998). *Vocabulary*. Florence: Routledge.

- Beek, W. (t.y.). *Linguistic Relativism: Variants and Misconceptions*, <http://staff.science.uva.nl/~bredeweg/pdf/BSc/20052006/Beek.pdf>
- Beirne, P. (2007). Animal Rights, Animal Abuse, and Green Criminology. P. Beirne & N. South (Eds.), *Issues in Green Criminology: Confronting Harms Against Environments, Humanity and Other Animals*. Cullompton: Willan
- Bekoff, M. (2002). Awareness: Animal reflections. *Nature*, 419(6904), 255–255. <https://doi.org/10.1038/419255a>
- Bekoff, M. (2015, Haziran 16). *New Zealand Declares Animals to be Sentient, Bans Testing*, Erişim Tarihi: 01.11.2016, <https://www.psychologytoday.com/blog/animal-emotions/201506/new-zealand-declares-animals-be-sentient-bans-testing>
- Belorgey, J. M. (2009). Önsöz. C. Pinguet, *İstanbul'un Köpekleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Berger, J. (2009). *Why Look At Animals?* London: Penguin UK.
- Berger, P. ve Berger, B. (1976). *Sociology: A Biographical Approach*. Harmondsworth: Penguin.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin.
- Berman, T. (2001). The Rape of Mother Nature? Women in the Language of Environmental Discourse. A. Fill & P. Mühlhausler (Ed.), *Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*. London & New York: Continuum.
- Best, S. (2006). Rethinking Revolution: Animal Liberation, Human Liberation, and the Future of the Left. *The International Journal of Inclusive Democracy*, 2(3).
- Best, S. (2009). *The Rise of Critical Animal Studies: Putting Theory into Action and Animal Liberation into Higher Education*, <http://www.stateofnature.org/theRiseOfCriticalAnimal.html>
- Bilici, Z. K. (1983). Anadolu Taş Tezyinatında Hayvan Üslûbu (Erken Devir Örnekleri Üzerine Bir Deneme), *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 2, 19-27.
- Bird-David, N. (1990). The Giving Environment: Another Perspective on the Economic System of Gatherer-Hunters. *Current Anthropology*, 31(2), 189–196.
- Bird-David, N. (1992). Beyond “The Original Affluent Society”: A Culturalist Reformation. *Current Anthropology*, 33(1), 25-47.
- Bird-David, N. (1999). Animism Revisited: Personhood, Environment, and Relational Epistemology. *Current Anthropology*, 40(S1), 67-91.
- Black, J. (2006). The Dominion of Man. R. J. Berry (Ed.), *Environmental Stewardship*. London & New York: T&T Clark.
- Blackledge, A. (2012). Discourse and Power. Gee & Hanford (Ed.), *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London & New York: Routledge.

- Boas, F. (1914). *Mythology and Folk Tales of the North American Indians*. Totowa: Allanheld.
- Bookchin, M. (1982). *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. California: Cheshire Books.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi: Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu.
- Bottomore, T. (2013). *Frankfurt Okulu ve Eleştirisi*, (Ü. H. Yolsal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bökönyi, S. (1989). Definitions of Animal Domestication. J. Clutton-Brock (Ed.), *The Walking Larder: Patterns of Domestication, Pastoralism and Predation* (ss. 22-27). London: Unwin Hyman.
- Brightman, R. A. (1993). *Grateful Prey: Rock Cree Human-Animal Relationships*. Berkeley: University of California Press.
- Brownlie, S. (2009). Descriptive vs. Committed Approaches. Baker & Saldanha (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2. baskı.). London & New York: Routledge.
- Broz, P. (2007). Pastoral Perspectivism: A View from Altai. *Inner Asia*, 9, 291–310.
- Bulliet, R. W. (2005). *Hunters, Herders, and Hamburgers: The Past and Future of Human-Animal Relationships*. New York: Columbia University Press.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London & New York: Routledge.
- Burt, J. (2001). The Illumination of the Animal Kingdom: The Role of Light and Electricity in Animal Representation. *Society & Animals*, 9(3), 203-228.
- Caferoğlu, A. (1947) *Küçük, çocuk, enik* kelimelerinin morfolojik ve semantik değişmelerine dair. *Türk Dili Belleten*. Seri III, Nr. 10-11: 6-12.
- Calarco, M. (2008). *Zoographies: The Question of the Animal from Heidegger to Derrida*. New York: Columbia University Press.
- Calvo, E. (2008). “Most Farmers Prefer Blondes”- Dynamics of Anthroparchy in Animals Becoming Meat. *The Journal of Critical Animal Studies*, 6, (1), 32-45.
- Capps, A. (2013). *Debeaking Video Shows Standard Practice on Free Range Egg Farms*, <http://freefromharm.org/animal-cruelty-investigation/debeaking-video-shows-standard-practice-on-free-range-egg-farms/>
- Carter, B. ve Charles, N. (2011). *Human and Other Animals: Critical Perspectives*. London, New York: Palgrave Macmillan.

- Cartmill, M. (1993). *A View to Death in the Morning: Hunting and Nature through History*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cassidy, R. & Mullin, M. (2007). *Where the Wild Things are Now: Domestication Reconsidered*. Oxford: Berg.
- Castree, N. (2011) Nature – Part I. J. A. Agnew ve J. S. Duncan (Eds.), *The Wiley-Blackwell Companion to Human Geography*. Wiley-Blackwell, Oxford, UK. doi: 10.1002/9781444395839.ch11
- Castree, N., & Braun, B. (Ed.). (2001). *Social Nature: Theory, Practice, and Politics*. Malden, Mass: Blackwell Publishers.
- Cavalieri, P., & Singer, P. (Ed.). (1994). *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity* (St Martin's Gri edition). New York: St. Martin's Griffin.
- Childe, G. (1929). *The Most Ancient East: The Oriental Prelude to European Prehistory*. London: Kegan Paul.
- Chilton, P. (1985). *Language and the Nuclear Arms Debate: Nukespeak Today*, London: Frances Pinter.
- Chilton, P., & Schaffner, C. (1997). Discourse and Politics. İçinde T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction* (ss. 206–230). London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE.
- Chimombo, M. & Roseberry, R. (1998). *The Power of Discourse: An Introduction to Discourse Analysis*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Chouliaraki, L., & Fairclough, N. (1999). *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh University Press.
- Clark, S. R. L. (1991). Animals. Urmson & Lee (Ed.), *The Concise Encyclopedia of Western Philosophy and Philosophers*. London & New York: Routledge.
- Clarke, S. R. L. (1977). *The Moral Status of Animals*. Oxford: Oxford University Press.
- Clifford, J. & Marcus, G. (Eds) (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Clutton-Brock, J. (1994). The Unnatural World: Behavioural Aspects of Humans and Animals in the Process of Domestication. A. Manning & J. A. Serpell (Ed.), *Animals and Human Society: Changing Perspectives*, (ss. 23-35). London: Routledge.
- Clutton-Brock, J. (1995). Origins of the Dog: Domestication and Early History. J. A. Serpell (Ed.), *The Domestic Dog: Its Evolution, Behavior, and Interactions with People*, (ss. 7-20). Cambridge: Cambridge University Press.
- Clutton-Brock, J. (1999). *A Natural History of Domesticated Mammals* (2. baskı). Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Clutton-Brock, J. (2012). *Animals as Domesticates: A World View through History*. Michigan: Michigan State University Press.

- Cockburn, A. (2005). *A Short Meat-Oriented History of the World from Eden to the Mattole*, Erişim Tarihi: 17.10.2016, <http://www.unz.com/acockburn/a-short-meat-oriented-history-of-the-world-from-eden-to-the-mattole/>
- Cochrane, A. (2010). *An Introduction to Animals and Political Theory*. London, New York: Palgrave Macmillan.
- Coe, Richard M. (1998). Public Doublespeak, Critical Reading, and Verbal Action. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 42:192-195.
- Coe, S. (1996). *Dead Meat*. New York: Four Walls Eight Windows.
- Cohen, S. (2001). *States of Denial: Knowing about Atrocities and Suffering*. Cambridge, UK: Malden, MA: Polity Press.
- Cohen, Y. (1974). *Man in Adaptation: The Biosocial Background*. Chicago: Aldine Transaction.
- Corbey, R. (2005). *The Metaphysics of Apes: Negotiating the Animal-Human Boundary*. New York: Cambridge University Press.
- Coupland, N. & Jaworski, A. (2005). Discourse. Cobley, P. (Eds.), *Routledge Companion to Semiotics and Linguistics*. London & New York: Routledge.
- Coyle, F. (2006). Posthuman Geographies? Biotechnology, Nature and the Demise of the Autonomous Human Subject. *Social & Cultural Geography*, 7(4), 505–523.
- Cronin, M. (1996). *Translating Ireland: Translation, Languages, Cultures*. Cork: Cork University Press.
- Cudworth, E. (2011). ‘Most Farmers Prefer Blondes’’: Social Intersectionality and Species Relations. Carter, B. ve Charles, N. (Ed.) *Human and Other Animals: Critical Perspectives*, (ss. 112-132). London, New York: Palgrave Macmillan.
- Çağatay, S. (2009). Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite. T. Bora & M. Gültekin (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, (ss. 245-261). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Danesi, M. D. P. (2004). *A Basic Course in Anthropological Linguistics*. Toronto: Canadian Scholars Press.
- Darwin, C. (1981). *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*. Princeton & New Jersey: Princeton University Press.
- Dawe, A. (2002). *Toplumsal Eylem Kuramları*. T. Bottomore & R. Nisbet (Ed.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (ss. 369-342). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Dawkins, M. S. (1998). *Through Our Eyes Only?: The Search for Animal Consciousness*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- De Garine, I. (1994). The Diet and Nutrition of Human Populations, T. Ingold (Ed.), *Companion Encyclopedia of Anthropology*. London & New York: Routledge.
- DeMello, M. (2012). *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.

- Demir, N. (2012). AB ve Türkiye’de Hayvancılık Politikalarındaki Son Gelişmelerin Uyum Süreci Açısından Karşılaştırılması. *Alınları Zirai Bilimler Dergisi*, 23(2), <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniazb/article/view/1025008492>
- Derrida, J. (1976). *Of Grammatology*, (Çev. G. Spivak). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Derrida on Animals (2002), http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=Neu4kI_Yi0A#!
- Descola, P. (1994). *In the Society of Nature: A Native Ecology in Amazonia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Descola, P., & Pálsson, G. (2004). *Nature and Society: Anthropological Perspectives*. London: Taylor & Francis.
- Diakonova, V. P. (1994). Shamans in traditional Tuvinian Society. İçinde G. Seaman & J. S. Day (Ed.), *Ancient Traditions: Shamanism in Central Asia and the Americas*. Colorado: University Press of Colorado.
- Diamond, J. (1995). Easter’s End. *Discover*, 9, 62-69.
- Diamond, J. (2002). Evolution, Consequences and Future of Plant and Animal Domestication. *Nature*, 418, 700-707.
- Diamond, J. (2005). *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. New York: Viking.
- Dixon, B. A. (1996). The Feminist Connection between Women and Animals. *Environmental Ethics*, 18, 181–197.
- Dizdar, Y. (2014). *Yemezler: Bilimsel Verilerle Gıda-Hastalık İlişkisi* (3. Baskı). İstanbul: Hayykitap.
- Dobzhansky, T. G. (1972). On the Evolutionary Uniqueness of Man. *Evolutionary Biology*, 6, 415-430.
- Donaldson, S. ve Kymlicka, W. (2016). *Zoopolis: Hayvan Haklarının Siyasal Kuramı* (M. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Donovan, J. (1990). Animal Rights and Feminist Theory. *Signs*, 15(2), 350–375.
- Douglas, M. (1957). Animals in Lele Religious Symbolism. *Africa*, 27(01), 46–58.
- Ducos, P. (1989). Defining Domestication: A Clarification. J. Clutton-Brock (Ed.), *The Walking Larder: Patterns of Domestication, Pastoralism, and Predation*, (ss. 28-30). London: Unwin Hyman.
- Dunayer, J. (1995). Sexist Words, Speciesist Roots. C. J. Adams ve J. Donovan (Ed.), *Animals and Women*. London: Duke University.
- Dunayer, J. (2001). *Animal Equality: Language and Liberation*. Derwood: Ryce Pub.
- Duranti, A. (1997). *Linguistic Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
- Duranti, A. (Ed.). (2005). *A Companion to Linguistic Anthropology*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

- Eagleton, T. (2011). *İdeoloji* (M. Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eisnitz, G. A. (2006). *Slaughterhouse: The Shocking Story of Greed, Neglect, and Inhumane Treatment Inside the U.S. Meat Industry*. Amherst, N.Y: Prometheus Books.
- Ekberg, M. (2013). Eugenics: Past, Present, and Future. M. Turda, (Ed.), *Crafting Humans From Genesis to Eugenics and Beyond*, (ss. 89-108). Taiwan: National Taiwan University Press.
- Elektrik Akımına Kapılan Köpek Telef Oldu. (2016, Aralık 21). Erişim adresi: <http://player.sozcu.com.tr/?pid=1&guid=ZhzCaSMA53cB&autoplay=false&mousecover=false>
- Eliade, M. (2014). *Şamanizm* (3. Baskı) (İ. Birkan, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ellen, R. (1994). Modes of Subsistence: Hunting and Gathering to Agriculture and Pastoralism. T. Ingold (Ed.), *Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity, Culture and Social Life*. London: Routledge.
- Emel, J. & Wolch, J. (Eds.) (1998). *Animal Geographies: Place, Politics and Identity in the Nature–Culture Borderlands*. London: Verso.
- Emiroğlu, K & Kutlu, M. M. (2003). Şaman-Şamanizm. K. Emiroğlu ve S. Aydın (Ed.) *Antropoloji Sözlüğü*, (ss. 758-761). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Epstein, R. (1990). *A Buddhist Perspective on Animal Rights*, <http://online.sfsu.edu/rone/Buddhism/BuddhismAnimalsVegetarian/Buddhism%20and%20Animal%20Rights.htm>.
- Erdal, M. (1978). Irk Bitig Üzerine Yeni Notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1977*, 87-119.
- Erdal, M. (1997). Further Notes on the Irk Bitig. *Turkic Languages*, 1, 63-100.
- Erdoğan, Y. (2008, Ekim 1). *Tarımda Liderlik Yarışı*. <http://capital.com.tr/> (Erişim Tarihi: 06.11.2016).
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK.
- Ergin, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı* (41. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Et ve Süt Kurumu (2015). *2015 Yılı Sektör Değerlendirme Raporu*, http://www.esk.gov.tr/upload/Node/10255/files/2015_Yili_Sektor_Raporu_Son.pdf (Erişim Tarihi: 30.08.16).
- Evans-Pritchard, E. E. (1950). *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. Oxford: Clarendon Press.
- Ewers, J. C. (1955). *The Horse in Blackfoot Indian Culture*. Smithsonian Bureau of American Ethnology, Bulletin 159. Washington, D.C.: U.S. Government Printing
- Fairchild, B. (2007). Lighting Programs for Backyard Egg Production. Erişim Tarihi: 30.08.2016, <http://www.thepoultrysite.com/articles/859/lighting-programs-for-backyard-egg-production/>

- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Fairclough, N. (2004). Critical Discourse Analysis in Researching Language in the New Capitalism: Overdetermination, Transdisciplinary and Textual Analysis. C. Harrison ve L. Young (Ed.), *Systemic Linguistics and Critical Discourse Analysis*, (ss.103-122). London: Continuum.
- Faroqhi, S. (Ed.) (2010). *Animals and People in the Ottoman Empire*. İstanbul: Eren.
- Fellenz, M. R. (2007). *The Moral Menagerie: Philosophy and Animal Rights*. Champaign, US: University of Illinois Press. Tarihinde adresinden erişildi <http://site.ebrary.com/lib/alltitles/docDetail.action?docID=10532334>
- Fiddes, N. (2004). *Meat: A Natural Symbol*. London & New York: Routledge.
- Flynn, C. (Ed.). (2008). *Social Creatures: A Human and Animal Studies Reader*. Lantern Books.
- Foley, W. (1997). *Anthropological Linguistics: An Introduction*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Folkart, B. (1991). *Le conflit des énonciations: traduction et discours rapporté*. Quebec: Balzac.
- Foltz, R. C. (2006). *Animals in Islamic Tradition and Muslim Cultures*. London: Oneworld Publications.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, (A. Sheridan, Çev.). London: Penguin.
- Foucault, M. (1977). *Power/Knowledge*. Hemel Hempstead: Harvester.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin Arkeolojisi*, (V. Urhan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Fowler, R. (1979). *Language and Control*. Routledge & K. Paul.
- Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Francione, G. (2008). *Hayvan Haklarına Giriş: Çocuğunuz mu Köpeğiniz mi?*. İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Franklin, A. (2002). *Nature and Social Theory*. London; Thousand Oaks: Sage.
- Friedrich, B. (2013). *The Cruellest of All Factory Farm Products: Eggs from Caged Hens*, http://www.huffingtonpost.com/bruce-friedrich/eggs-from-caged-hens_b_2458525.html

- Frye, R. N. (2009). *Antik Çağlardan Türklerin Yayılmasına Orta Asya Mirası* (F. Tayanç ve T. Tayanç, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Furst, P. T. (1994). Introduction: An Overview of Shamanism. İçinde G. Seaman & J. S. Day (Ed.), *Ancient Traditions: Shamanism in Central Asia and the Americas*. Colorado: University Press of Colorado.
- Gaard, G. (Ed.) (1993). *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Philadelphia: Temple University Press.
- Garner, R. (2005). *The Political Theory of Animal Rights*. Manchester: Manchester University Press.
- Gee, J. P. (2005). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (2. baskı). New York: Routledge.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Geuss, R. (2002). *Eleştirel Teori: Habermas ve Frankfurt Okulu*, (F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1985). *The Nation-State and Violence*. Oxford: Polity.
- Glenn, C. B. (2004). Constructing Consumables and Consent: A Critical Analysis of Factory Farm Industry Discourse. *Journal of Communication Inquiry*, 28(1), 63-81.
- Goatly, A. (1997). *The Language of Metaphors*. London & New York: Routledge.
- Goatly, A. (2002). The representation of nature on BBC World Service. *Text*, 22 (1), 1-27.
- Goatly, A. (2006). Humans, Animals, and Metaphors. *Society & Animals*, 14(1), 15-37.
- Goffman, E. (1971). *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic Books.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, Q. Hoare & G. N. Smith (Ed.). London: Lawrence & Wishart.
- Gray, J. (2002). *Straw Dogs: Thoughts on Humans and Other Animals*. London: Granta Books.
- Gray, E. D. (1981). *Green Paradise Lost*. Wellesly Mass: Roundtable Press.
- Griffin, D. R. (1984). Animal Thinking: Ethologists Are Once Again Investigating the Possibility That Animals Have Conscious Awareness. *American Scientist*, 72(5), 456-464.
- Gruen, L. (1993). Women and Animals. G. Gaard (Ed.), *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Philadelphia: Temple University.

- Gültekin, T. & Koca, B. (2002). Cumhuriyet Döneminden Günümüze Ülkemizde Gerçekleştirilen Irk Çalışmaları. *Antropoloji*, 14, 31-42.
- Güngör, T. (2011, Ocak 12). Hayvancılıkta çelişkili gelişmeler. *Dünya Gazetesi*. <http://www.dunya.com/kose-yazisi/hayvancilikta-celiskili-gelismeler/8784>
- Habermas, J. (2001), *İletişimsel Eylem Kuramı*. İstanbul: Kalcı.
- Habermas, J. (1976). *Legitimation Crisis*. London: Heinemann.
- Hamilton, J. A., & Placas, A. J. (2011). Anthropology Becoming ... ? The 2010 Sociocultural Anthropology Year in Review. *American Anthropologist*, 113(2), 246–261.
- Hall, S. (1982). The Rediscovery of Ideology: Return of the Repressed in Media Studies. M. Gurevitch vd. (Ed), *Culture, Society and the Media* (ss. 56-90). New York: Methuen.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices* (C. 2). Sage.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., & Roberts, B. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. London: Palgrave.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language As Social Semiotic*. London: Edward Arnold.
- Halliday, Michael (2001). New Ways of Meaning: The Challenge to Applied Linguistics. A. Fill & P. Mühlhäusler (Ed.), *The Ecolinguistics Reader*. London: Continuum.
- Halliday, M. A. K. (2004). *An Introduction to Functional Grammar* (3. baskı). London & New York: Oxford University.
- Haraway, D. (1991) *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Haraway, D. (2003). *Companion Species Manifesto*. Chicago: Prickly Paradigm.
- Haraway, D. (2008). *When Species Meet*. Minnesota: University of Minnesota.
- Harris, M. (1974). *Cows, Pigs, Wars & Witches: The Riddles of Culture*. New York: Random House.
- Harris, M. (1979). *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. Walnut Creek: Altamira.
- Harris, M. (1985). *Good to Eat: Riddles of Food and Culture*. New York: Simon and Schuster.
- Hassan, Ü. (2000). *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler* (2. Baskı). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Havasız Kalan 22 Bin Tavuk Telef Oldu. (2012, Ocak 3). Erişim Adresi: http://www.radikal.com.tr/turkiye/havasiz_kalan_22_bin_tavuk_telef_oldu-1074472/

- Hawkes, K. (1991). Showing off: Tests of an Hypothesis about Men's Foraging Goals. *Ethology and Sociobiology*, 2, 29-54.
- Hatim, B. & Mason, I. (1990). *Discourse and the Translator*. Harlow, Essex: Longman.
- Hatim, B. (2009). Discourse Analysis. M. Baker & G. Saldanha (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2. baskı). London & New York: Routledge.
- Hayvan (Tanım 1-3). (t.y.). *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5856ca6011c0e7.65626208
- Hermans, T. (1999). *Translation in Systems: Descriptive and System Oriented Approaches Explained*. Manchester: St Jerome.
- Hermans, T. (2009). Translation, Ethics, Poetics. J. Munday (Ed.), *The Routledge Companion to Translation Studies*. London & New York: Routledge.
- Herzog, H. (2011). *Some We Love, Some We Hate, Some We Eat: Why It's So Hard to Think Straight About Animals* (Reprint edition). New York, NY: Harper Perennial.
- Hinduism. (t.y.). Erişim Adresi http://www.humanesociety.org/assets/pdfs/faith/hinduism_and_the_ethical.pdf
- Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and Nationalism Since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoppal, M. (2007). *Shamans and Traditions*. Budapeşte: Akadémiai Kiado.
- Horkheimer, M. (2005). *Akıl Tutulması*. İstanbul: Metis.
- Howarth, D. (2000). *Discourse*. Buckingham; Philadelphia: Open University Press.
- Hribal, J. (2003). Animals are Part of the Working Class: A Challenge to Labor History. *Labor History*, 44(4), 435-453, <https://doi.org/10.1080/0023656032000170069>
- Hugh-Jones, S. (1996). Bonnes raisons ou mauvaise conscience? Del'ambivalence de certains amazoniens envers la consommation de viande. *Terrain*, 26, 123-148.
- Hunt, T. L. (2007). Rethinking Easter Island's Ecological Catastrophe. *Journal of Archaeological Science*, 34, 485-502.
- Hurn, S. (2012). *Anthropology, Culture and Society: Humans and Other Animals: Cross-Cultural Perspectives on Human-Animal Interactions*. London: Pluto Press.
- Hursthouse, R. (2000). *Ethics, Humans, and Other Animals: An Introduction with Readings*. London; New York: Routledge.
- Ichijo, A., & Ranta, R. (2016). *Food, National Identity and Nationalism*. London: Palgrave Macmillan UK.
- Ingold, T. (1980). *Hunters, Pastoralists and Ranchers: Reindeer Economies and Their Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Ingold, T. (1987). *The Appropriation of Nature: Essays on Human Ecology and Social Relations*. Iowa: University of Iowa Press.
- Ingold, T. (1994). Introduction. T. Ingold (Ed.), *What is an Animal?* London & New York: Routledge.
- Ingold, T. (2012). Toward an Ecology of Materials. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 41, 427-442.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jacobs, G & Stibbe, A. (2006). Guest Editors' Introduction: Animals and Language. *Society & Animals*, 14(1).
- Jacquemond, R. (1992). Translation and Cultural Hegemony, L. Venuti (Ed.), *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*, ss.139-158. London & New York: Routledge.
- Janks, H. (1997). Critical Discourse Analysis as a Research Tool. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 18 (3), ss. 329 – 342.
- Jepson, J. (2008). A Linguistic Analysis of Discourse on the Killing of Nonhuman Animals. *Society and Animals*, 16, 127-148.
- Johnson, B. (1985). Taking Fidelity Philosophically, J. Graham (Ed.), *Difference in Translation*, ss.142-148. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage.
- Joy, M. (2011). *Why We Love Dogs, Eat Pigs, and Wear Cows: An Introduction to Carnism*. Berkeley, CA; Enfield: Conari Press.
- Kahn, M. (2001). The Passive Voice of Silence: Language Abuse in the Wildlife Profession. A. Fill & P. Mühlhausler (Ed.), *Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*. Continuum: London & New York.
- Kalof, L, Fitzgerald, A., Baralt, L. (2004). Animals, Women, and Weapons: Blurred Sexual Boundaries in the Discourse of Sport Hunting. *Society & Animals*, 12(3), 237-251.
- Kaplan, M. (2005). Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 11-25.
- Karadoğan, A. (2003). Türk Şahıs Adlarında Hayvan Kültü. *Milli Folklor*, 15(57).
- Kaşgarlı M. (1985), *Divan-ı Lügat'it Türk Tercümesi*, Cilt I (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kemmerer, L. A. (2006). Verbal Activism: “Anymal”. *Society & Animals*, 14(1), 9-14.

- Khazaal, N., & Almiron, N. (2016). "An Angry Cow Is Not a Good Eating Experience": How Us and Spanish Media Are Shifting from Crude to Camouflaged Speciesism in Concealing Nonhuman Perspectives. *Journalism Studies*, 17(3), 374–391.
- Kincheloe, J. L., & McLaren, P. (2000). "Rethinking Critical Theory and Qualitative Research." N. K. Denzin and Y. S. Lincoln (Ed.), *Handbook of Qualitative Research* (2. Baskı) (ss. 279-313). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Kirksey S.E. & S. Helmreich (2010). The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology*, 25 (4), 545–576.
- Koç, M. (2013). *Küresel Gıda Düzeni: Kriz Derinleşirken*. Ankara: Nota Bene.
- Köprülü, M. F. (2004). *Türk Edebiyat Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Köksel, B. (2012). Dede Korkut Kitabı'nda Dini-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi. *TSA*, 16(1).
- Kress, G. ve Hodge, R. (1993). *Language as Ideology* (2. baskı). London: Routledge.
- Kruse, C. R. (2002). Social Animals: Animal Studies and Sociology. *Society & Animals*, 10(4).
- Labov, W & Waletzky, J. (1967). Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. J. Helm (Ed.), *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press.
- Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard University Press.
- Leach, E. (1989). Anthropological Aspects of Language: Animal Categories and Verbal Abuse. *Anthrozoös*, 2(3), 151–165. <https://doi.org/10.2752/089279389787058055>
- LeDuff, C. (2000). At a Slaughterhouse, Some Things Never Die, *New York Times*, 16 June 2000.
- Lee, R. B. & DeVore, I. (Ed.) (1968). *Man the Hunter*. Chicago: Aldine.
- Levi-Strauss, C. (1964). *Totemism*, (R. Needham, Çev.). London: Merlin.
- Levi-Strauss, C. (1966). *The Savage Mind*. London: Weidenfeld & Nicholson.
- Levine, S. J. (1991). *The Subversive Scribe: Translating Latin American Fiction*. St Paul, MN: Graywolf.
- Locke, T. (2004). *Critical Discourse Analysis*. London, New York: Continuum.
- Lot-Falck, E. (1953). La notion de propriété et les esprits-mâîtres en Sibérie. *Revue de l'histoire des religions*, 144(2), 172-197.
- Lutz, W. (1987). Language, Appearance, and Reality: Doublespeak in 1984. *ETC: A Review of General Semantics*, 54:383-391.
- Lycan, W. G. (2003). The Mind-Body Problem. S. P. Stich ve T. A. Warfield (Ed.), *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, ss. 47-64. Blackwell.

- Machin, D., & Mayr, A. (2012). *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE.
- Maiti, K. (2013). The Animal That Therefore Derrida Is: Status of Animal in Derridean Posthumanism. *Bhatter College Journal of Multidisciplinary Studies*, 3.
- Mahannah, R. (t.y.). The Grammar of Speciesism: A Brief Look into the Hidden Language of Suppression.
- Maksudyan, N. (2005). *Türkçülüğü Ölçmek: Bilim Kurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Marcus, E. (2001). *Vegan: The New Ethics of Eating*. Ithaca, N.Y: McBooks Press.
- Marcus, G. & Fischer, M. (1986). *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*, Chicago IL & London: University of Chicago Press.
- Marx, K. & Engels, F. (1977). *The German Ideology*, C. J. Arthur (Ed.). London: Lawrence & Wishart.
- Marx, K. (2011a). Kapital, Birinci Cilt. Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. (2011b). Kapital, Üçüncü Cilt. Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. (2016). 1844 El Yazmaları (M. Belge, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Mason, J. (1998). Animal Presence. M. Bekoff (Ed.), *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*. California: Greenwood.
- Mason, J. (2005). *An Unnatural Order: Why we are Destroying the Planet and One Another*. Lantern Books.
- Masson, J. M. (2015). *Tabağındaki Yüz: Gıda Hakkındaki Gerçekler*. İstanbul: Paloma.
- McCance, D. (2013). *Critical Animal Studies: An Introduction*. Albany, NY: State University of New York Press.
- McGrew, W. C. (1992). *Chimpanzee Material Culture: Implications for Human Evolution*. Cambridge England; New York, NY, USA: Cambridge University Press.
- McLellan, D. (2012). *İdeoloji* (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Melville, C. (1994). The Chinese-Uighur Animal Calendar in Persian Historiography of the Mongol Period. *Iran*, 32, 83. <https://doi.org/10.2307/4299907>
- Midgley, M. (1983). *Animals and Why They Matter*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Milton, K. (1996). *Environmentalism and Cultural Theory: Exploring the Role of Anthropology in Environmental Discourse*. London; New York: Routledge.
- Miran, B. (2005). Tarımsal Yapı ve Üretim. F. Yavuz (Ed.), *Türkiye'de Tarım* (ss. 9-41). Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.

- Mitchell, L. (2006). Animals and the Discourse of Farming in Southern Africa. *Society & Animals*, 14(1), 39–59.
- Mitchell, W.J.T. (2003). The Rights of Things. Foreword. C. Wolfe, *Animal Rites: American Culture, the Discourse of Species, and Posthumanist Theory*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Mithen, S. (1999). The Hunter—Gatherer Prehistory Of Human—Animal Interactions. *Anthrozoös*, 12(4), 195-204, <https://doi.org/10.2752/089279399787000147>
- Mooney vd. (2011). *Language, Society and Power: An Introduction* (3. baskı). London & New York: Routledge.
- Moore, J. D. (2009). *Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. Lanham: Altamira.
- Morgan, L. H., 1818-1881. (1868). *The American beaver and his works*. Philadelphia: J. B. Lippencott & Co.
- Morgan, K. ve Cole, M. (2011). The Discursive Representation of Nonhuman Animals in a Culture of Denial. B. Carter ve N. Charles (Ed.) *Human and Other Animals: Critical Perspectives*, (ss. 112-132). London, New York: Palgrave Macmillan.
- Morris, B. (2000). Wildlife Depredations in Malawi: The Historical Dimension. J. Knight (Ed.), *Natural Enemies: People–Wildlife Conflicts in Anthropological Perspective*, (ss. 36-49). London: Routledge.
- Mossop, B. (1983). The Translator as Rapporteur: A Concept for Training and Self-improvement, *Meta*, 28(3), 244-278.
- Mullin, M. (1999). Mirrors and windows: Sociocultural studies of human-animal relationships. *Annual Review of Anthropology*, 28, 201-24.
- Mullin, M. (2002). Animals and Anthropology. *Society and Animals*, 10(4), 387–394.
- Mullin, M. (2010). Anthropology's Animals. DeMello, M. (Ed.), *Teaching the Animal: Human-Animal Studies Across the Disciplines*. Lantern Books.
- Muş'ta 40 bin Tavuk Telef Oldu. (2016, Nisan 16). Erişim Adresi http://webtv.hurriyet.com.tr/embed/?vid=130263&resizable=1&autostart=true&v_utm_source=haber_detay&pub_name=hurriyet&pub_kategori=hr_gundem&pub_contentid=40089478
- Nadasdy, P. (2007). The Gift in the Animal: The Ontology of Hunting and Human-Animal Sociality. *American Ethnologist*, 34(1), 25–43.
- Nasr, S. H. (1968). Who is Man? The Perennial Answer of Islam. *Studies in Comparative Religion*, 2(1).
- Nerse, Ç. (2016). *Hayvan Hakları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Netting, R. M. (1986). *Cultural Ecology* (2. Baskı). Prospect Heights: Waveland Press.

- Nibert, D. (2002). *Animal Rights/Human Rights: Entanglements of Oppression and Liberation* (Critical Media Studies: Institutions, Politics, and Culture). Rowman & Littlefield Publishers. Kindle Edition.
- Nietzsche, F. (1873/2004). On Truth and Lying in an Extra-Moral Sense. J. Rivkin ve M. Ryan (Eds.). *Literary Theory: An Anthology* (ss. 358-361). Cambridge: Blackwell.
- Niranjana, T. (1992). *Siting Translation: History, Post-structuralism and the Colonial Context*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Nissen, H. J. (1988). *The Early History of the Ancient Near East, 9000–2000 B.C.*, (Trans. E. Lutzeyer). Chicago: University of Chicago Press
- Noske, B. (1989). *Humans and Other Animals*. London: Pluto Press.
- Noske, B. (1993). The Animal Question in Anthropology: A Commentary. *Society and Animals*, 1(2).
- Noske, B. (1997). *Beyond Boundaries: Humans and Animals*. New York: Black Rose Books.
- Ogden, L. A., Hall, B., & Tanita, K. (2013). Animals, Plants, People, and Things: A Review of Multispecies Ethnography. *Environment and Society*, 4(1).
- O'Halloran, K. (2010). Critical Discourse Analysis. K. Malmkjaer (Eds.), *The Routledge Linguistics Encyclopedia* (3. baskı.). London & New York: Routledge.
- Ong, W. J. (1982). *Orality and Literacy*. London & New York: Routledge.
- Oppermann, S. (2012). Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü. Oppermann, S. (Ed.), *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat* (ss. 9-57). Ankara: Phoenix.
- Orkun, H. N. (1938). *Eski Türk Yazıtları II*. İstanbul, 71-93.
- Ortner, S. (1996). *Making Gender: The Politics and Erotics of Culture*. Boston: Beacon Press.
- Ögel, B. (1989). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, Cilt I. Ankara.
- Önal, N. E. (2012). *Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü* (2. Baskı). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Örs, H. B. (Der.) (2010). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbek, S. (2011). *İdeoloji Kuramları*. İstanbul: Notos Kitap.
- Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, 30(11), 1-18.
- Özen, N., Kırkpınar, F., Ertürk, M. M., Özdoğan, M., Yurtman, İ. Y. (2005). Hayvan Besleme. *VI. Teknik Tarım Kongresi*.

- Pachirat, T. (2013). *Every Twelve Seconds: Industrialized Slaughter and the Politics of Sight* (Yale Agrarian Studies Series edition). New Haven: Yale University Press.
- Pecheux, M. (1982). *Language, Semantics and Ideology*. Macmillan.
- Pedersen, H. (2011). Release the Moths: Critical Animal Studies and the Posthumanist Impulse. *Culture, Theory and Critique*, 52(1), 65–81.
- Peggs, K. (2012). *Animals and Sociology*. London, New York: Palgrave Macmillan
- Philo, C. & Wilbert, C. (2000). *Animal Spaces, Beastly Places: New Geographies of Human-Animal Relations*. London; New York: Routledge.
- Phillips, M. T. (1994). Proper Names and the Social Construction of Biography: The Negative Case of Laboratory Animals. *Qualitative Sociology*, 17(2), 119–142.
- Pinguet, C. (2009). *İstanbul'un Köpekleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Plumwood, V. (1991). Nature Self and Gender: Feminism, Environmental Philosophy, and the Critique of Rationalism. *Hypatia*, 6(1), 3–27.
- Plumwood, V. (2003). *Animals and Ecology: Towards a Better Integration*. Tarihinde adresinden erişildi <https://digitalcollections.anu.edu.au/handle/1885/41767>
- Plumwood, V. (2012). *The Eye of the Crocodile*. (L. Shannon, Ed.). ANU Press.
- Preece, R. (2002). *Awe for the Tiger, Love for the Lamb*. London & New York: Routledge.
- Price, N. S. (2001). *The Archaeology of Shamanism*. London; New York: Routledge.
- Propp, V. (1927). *Morphology of the Folktale* (L. Scott, Çev.). Austin: University of Texas Press.
- Purvis, T. & Hunt, A. (1993). Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology... *British Journal of Sociology*, 473–499.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1922). *The Andaman Islanders*. New York: Free Press.
- Rappaport, R. A. (1984). *Pigs for the Ancestors* (2. Baskı). New Haven: Yale University Press.
- Rappaport, R. A. (1999). *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Regan, T. (2004). *The Case for Animal Rights* (Güncellenmiş baskı). Berkeley: University of California Press.
- Riches, D. (2010). Hunting and Gathering Societies. A. Barnard & J. Spencer (Ed.), *The Routledge Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London & New York: Routledge.
- Rifkin, J. (1992). *Beyond Beef: The Rise and Fall of the Cattle Culture*. New York: Dutton Adult.
- Ritvo, H. (2004). Animal Planet. *Environmental History*, 9, 204–220.
- Ritvo, H. (2007). On the animal turn. *Daedalus*, 136(4), 118–122.

- Ritvo, H. (2014). Among Animals. *Environment and History*, 20(4), 491–498.
- Ritzer, G. (2010). *The McDonaldization of Society* (6. baskı). Los Angeles; London: SAGE Publications, Inc.
- Rogers, B. (2003). *Beef And Liberty: Roast Beef, John Bull and the English Nation: Roast Beef, John Bull and the English Patriots*. London: Chatto & Windus.
- Roots, C. (2007). *Domestication*. Connecticut: Greenwood Publishing Group.
- Rousseau, J. J. (1984). *A Discourse on Inequality*. New York: Penguin.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, (Prof. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2008). *Türkiye Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl* (5. Basım). İstanbul: Kabalcı.
- Roux, J. P. (2012). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Rudnytsky, I. L. (1987). *Volodymyr Vynnychenko's Ideas in the Light of His Political Writings*, <http://www.ditext.com/rudnytsky/history/vynn.html>
- Russell, N. (2012). *Social Zooarchaeology: Humans and Animals in Prehistory*. New York: Cambridge University Press.
- Sahlins, M. (1972). *Stone Age Economics*, London: Tavistock.
- Sahlins, M. D. (1976). *The Use and Abuse of Biology: An Anthropological Critique of Sociobiology*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Said, E. (1993). *Representations of the Intellectuals*. Vintage Books.
- Salisbury, J. (1997). *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*. New York, NY: Routledge.
- Sancar Üşür, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge
- Sarıca, Ş., Ulutaş, Z., Şahin, A. (2004). Türkiye'de Hayvancılığın Mevcut Durumu. *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-98.
- Sax, B. (2014). Animals in Folklore. L. Kalof (Ed.), *The Oxford Handbook of Animal Studies* (online). Erişim tarihi: 15.12.2016, <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199927142.001.001/oxfordhb-9780199927142-e-005>
- Sayers, D. O. (2014). The Most Wretched of Beings in the Cage of Capitalism. *International Journal of Historical Archaeology*, 18(3), 529-554, <https://doi.org/10.1007/s10761-014-0268-z>
- Schick, I. C. (2010). İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlafı: Bir Mekân Üzerine Çekişme Vakası. *Toplumsal Tarih*, 200, 22-33.

- Scholtmeijer, M. (1995). The Power of Otherness: Animals in Women's Fiction. C. Adams & J. Donovan (Ed.), *Animals & Women: Feminist Theoretical Explanations* (ss. 231-262). Durham: Duke University Press.
- Scott, C. (2013). Science for the West, Myth for the Rest? The Case of James Bay Cree Knowledge Construction. İçinde L. Nader (Ed.), *Naked Science: Anthropological Inquiry into Boundaries, Power, and Knowledge* (ss. 69–86). London; New York: Routledge.
- Sengupta, J. (2010). Nation on a Platter: the Culture and Politics of Food and Cuisine in Colonial Bengal. *Modern Asian Studies*, 44(01), 81.
- Serpell, J. (1986). *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Serpell, J. (1992). Animal Protection and Environmentalism: The Background, R. Ryder (Ed.), *Animal Welfare and the Environment*. London: Duckworth, 27-39.
- Serpell, J. & Paul, E. (1994). Pets and the Development of Positive Attitudes to Animals. A. Manning ve J. Serpell (Ed.), *Animals and Human Society: Changing Perspectives* (ss. 127-144). London & New York: Routledge.
- Shanklin, E. (1985). Sustenance and symbol: Anthropological studies of domesticated animals. *Annual Review of Anthropology*, 14, 375-403.
- Shapiro, K. (1995). The Caring Sleuth: A Qualitative Analysis of Animal Rights Activists. *Alternative Methods in Toxicology*, 11, 669-674.
- Shapiro, K. J. (1998). Objectification of Animals. M. Bekoff (Ed.), *Encyclopedia of Animals Rights and Animal Welfare*. California: Greenwood.
- Shkandrij, M. (2015). *Ukrainian Nationalism: Politics, Ideology, and Literature, 1929-1956*. New Haven & London: Yale University Press.
- Simon, S. (1996). *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission*. London & New York: Routledge.
- Simon, S. (Ed.) (2005). *Translation and Social Activism*, Special Issue of *TTR*, 18(2).
- Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. London, New York: Routledge.
- Singer, P. (1990). *Animal Liberation* (2. baskı). London: Cape.
- Singer, P. (2005). *Hayvan Özgürleşmesi*, (H. Doğan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Singer, P. (2013). Hayvanlar Acıyı Hisseder mi? K. Savaş (Ed.), *Hayvan Hakları ve Veganizm* (ss. 89-93). İstanbul: Kült Neşriyat.
- Sinor, D. (1990). Introduction: The Concept of Inner Asia. D. Sinor (Ed.), *The Cambridge History of Early Inner Asia* (ss. 1-18). Cambridge: Cambridge University Press.
- Slater, P. (1998). *Frankfurt Okulu*, (A. Özden, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Smart, A. (2014). Critical Perspectives on Multispecies Ethnography. *Critique of Anthropology*, 34(1), 3–7.

- Smil, V. (2013). *Should We Eat Meat? Evolution and Consequences of Modern Carnivory*. Chichester, West Sussex, UK: Wiley-Blackwell.
- Smith-Harris, T. (2004). There's Not Enough Room to Swing a Cat: And There's No Sense Flogging a Dead Horse: Language Usage and Human Perceptions of Other Animals. *ReVision*, 27(2), 12–15.
- Spender, D. (1990). *Man Made Language* (2. baskı). London; Boston: Routledge.
- Spiegel, M. (1996). *The Dreaded Comparison: Human and Animal Slavery*. New York: Mirror Books.
- Stachowski, M. (2009). Once Again on the Etymology of Turkish Çocuk “child”. *Türkbilig*, 17, 116–123.
- Steadman, S. R. (2000). Spatial Patterning and Social Complexity on Prehistoric Anatolian Tell Sites: Models for Mounds. *Journal of Anthropological Archaeology*, 19(2):164-199.
- Stibbe, A. (2001). Language, Power and the Social Construction of Animals. *Society & Animals*, 9(2), 145-161.
- Stibbe, A. (2003). As Charming as a Pig: The Discursive Construction of the Relationship between Pigs and Humans. *Society & Animals*, 11(4), 375-392.
- Stibbe, A. (2005). Counter-discourses and the Relationship between Humans and Other Animals. *Anthrozoös*, 18(1), 3-17.
- Stibbe, A. (2006). Deep Ecology and Language: The Curtailed Journey of the Atlantic Salmon. *Society & Animals*, 14(1), 61-77.
- Stibbe, A. (2009). Ecolinguistics and Globalisation. N. Coupland (Ed.), *Blackwell Handbook of Language and Globalisation*. London: Blackwell.
- Stibbe, A. (2012a). Introduction: Vanishing Animals. *Animals Erased: Discourse, Ecology, and Reconnection with the Natural World*, ss.1-17. Middletown: Wesleyan University Press.
- Stibbe, A. (2012b). Today We Live without Them: The Erasure of Animals and Plants in the Language of Ecosystem Management. *ECOS*, 33(1), 47-53.
- Strahlenberg, P. J. (1738). *An Historico-Geographical Description of the North and Eastern Parts of Europe and Asia*, London: W. Innys & R. Manby.
- Stubbs, M. (1983). *Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
- Stutley, M. (2003). *Shamanism: An Introduction*. London & New York: Routledge.
- Sutton, M. Q. & Anderson, E. N. (2010). *Introduction to Cultural Ecology* (2. baskı). Plymouth: Altamira Press.
- Sutton, M. Q., & Anderson, E. N. (2013). *Introduction to Cultural Ecology* (3. baskı). Lanham, Maryland: AltaMira Press.
- Synovitz, R. (2016, Mayıs 31). Georgian vegan cafe attacked by “sausage-wielding nationalists”. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/world/2016/may/31/georgian-vegan-cafe-attacked-by-sausage-wielding-nationalists>

- Taafe, R. N. (1990). The Geographic Setting. D. Sinor (Ed.), *The Cambridge History of Early Inner Asia* (ss. 19-40). Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, F. W. (1911). *The Principles of Scientific Management*. New York, London, Harper & Brothers. <http://archive.org/details/principlesofscie00taylrich>
- Taylor, A. (2008). Electric Sheep and the New Argument form the Nature. J. Castricano (Ed.), *Animal Subjects: An Ethical Reader in a Posthuman World*. Canada: Wilfrid Laurier University Press.
- Taylor, N. (2011). *Anthropomorphism and the Animal Subject*. Boddice 2011.
- Taylor, N. (2012). *Humans, Animals, and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Lantern Books.
- T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (t.y.). *Türkiye Hayvancılığında Gelişmeler*, <http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiye%20tariminda%20gelistmeler.pdf>
- Tekin, T. (2013). *İrk Bitig: Eski Uyğurca Fal Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Thiesmeyer, L. (2003). *Discourse and Silencing: Representation and the language of displacement*. John Benjamins Publishing.
- Thomas, K. (1983). *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500-1800*. London: Allen Lane.
- Thompson, J. B. (1984). *Studies in the Theory of Ideology*. Berkeley: University of California Press.
- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Thompson, P. B. (2014). Environmentalism and Posthumanism. *Essays in the Philosophy of Humanism*, 21(2), 63–73.
- Tır Dorsesinde 50 Köpek Telef Oldu. (2015, Ağustos 5). Erişim adresi: http://www.haberler.com/tir-dorsesinde-50-kopek-telefon-7572499-haberi/?utm_source=facebook&utm_campaign=tavsiye_et&utm_medium=detay
- Togan, Z. V. (1972). *Oğuz Destanı*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Torres, B. (2007). *Making A Killing: The Political Economy of Animal Rights*. Oakland: AK Press.
- Trampe, W. (2001). Language and Ecological Crisis: Extracts from a Dictionary of Industrial Agriculture. A. Fill & P. Muhlhausler (Ed.), *Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment* (ss.232-240). London & New York: Continuum Intl Pub Group.
- Treitel, C. (2009). Nature and the Nazi Diet. *Food and Foodways*, 17(3), 139–158.

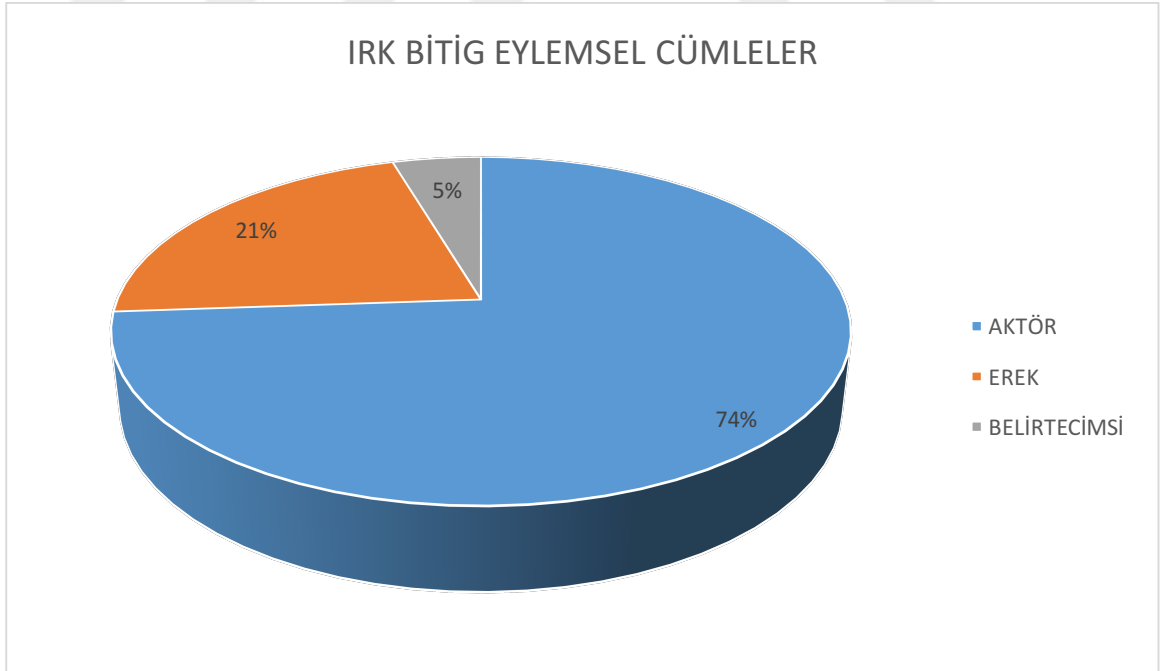
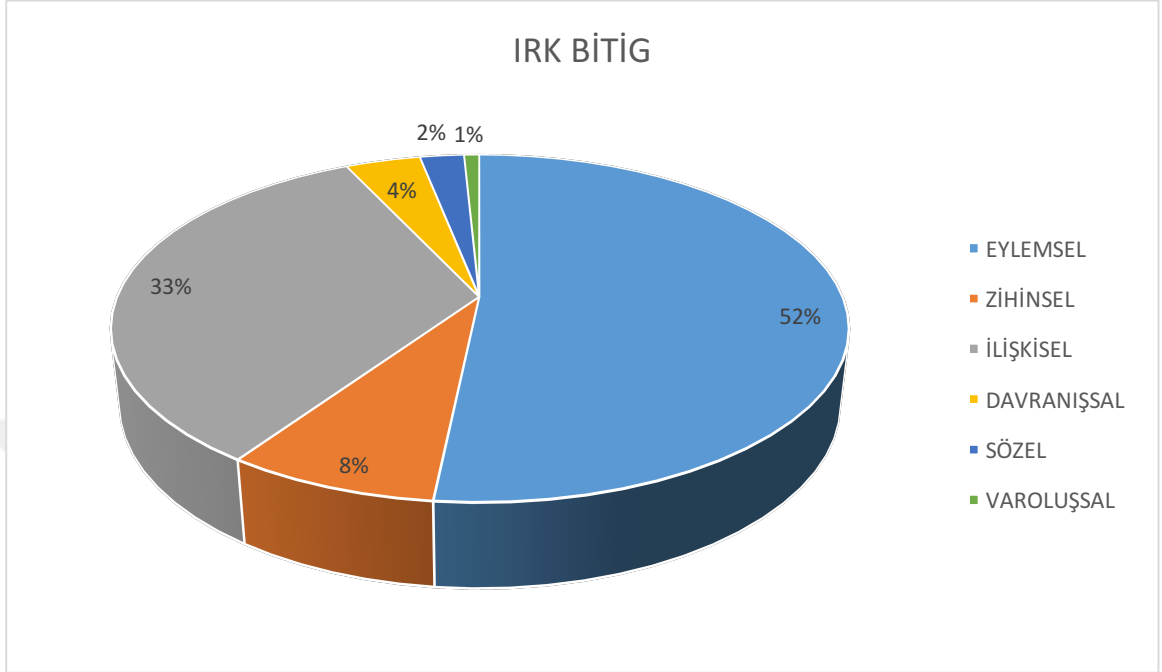
- Trew, T. (1979). Theory and Ideology at Work. R. Fowler, B. Hodge, G. Kress & T. Trew (Ed.), *Language and Control* (ss. 94-116). London: Routledge & Kegan Paul.
- Turner, J. (1999). *Brittle Bones: Osteoporosis and the Battery Cage*. Compassion in World Farming. Hampshire, UK.
- Türkiye Hayvancılığında Gelişmeler. (t.y.). T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Erişim tarihi: 11 Mayıs 2016, <http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiye%20tariminda%20gelistmeler.pdf>
- Türkmen, F. (2012). Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin “Ölçü Birimi” Olarak Kullanılması Hakkında. *Milli Folklor*, 24(95).
- van Dijk, T. A. (1989). Social Cognition and Discourse. H. Giles & R. P. Robinson (Ed.), *Handbook of Social Psychology and Language*, ss.163-183. Chichester: Wiley.
- van Dijk, T. A. (1992). Discourse and the Denial of Racism. *Discourse & Society*, 3(1), 87-118, <https://doi.org/10.1177/0957926592003001005>
- van Dijk, T. A. (1993a). *Elite Discourse and Racism*. Newbury Park: SAGE Publications.
- van Dijk, T. A. (1993b). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249-283.
- van Dijk, T. A. (1995). Discourse Analysis as Ideology Analysis. C. Schaffner & A. Wenden (Ed.), *Language and Peace*, 10 (ss. 17-33). Aldershot: Dartmouth Publishing.
- van Dijk, T. (1997). The Study of Discourse, T.A.Van Dijk (Ed.), *Discourse as Structure and Process* (ss. 1-34). London: Sage.
- van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London; Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (2000). *Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction*.
- van Dijk, T. (2001). Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity, R. Wodak & M. Meyer (Eds), *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.
- van Dijk, T. A. (2006). Ideology and Discourse Analysis. *Journal of Political Ideologies*, 11(2), 115-140, <https://doi.org/10.1080/13569310600687908>
- van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. (2009). *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. (2015). Critical Discourse Analysis. D. Tannen, H. Hamilton & D. Schiffrin (Ed.), *Handbook of Discourse Analysis* (2. baskı, C. 1). Chichester: Wiley-Blackwell.

- van Leeuwen, T. (1996). The Representation of Social Actors. Carmen Rosa Caldas-Coulthard & Malcolm Coulthard (Ed.), *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis* (ss. 32-70). London: Routledge.
- van Leeuwen, T. & Wodak, R. (1999). Legitimizing Immigration Control: A Discourse-historical Analysis, *Discourse Studies*, 1(1): 83-118.
- van Leeuwen, T. (2006). Critical Discourse Analysis. K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Vol. 3. Oxford: Elsevier, 290-294.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- van Leeuwen, T. (2009). Discourse as the Recontextualization of Social Practice: A Guide. R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (ss. 144-61). London: Sage.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility*. London & New York: Routledge.
- Venuti, L. (1998). *The Scandals of Translation*. London: Routledge.
- Vialles, N. (1994). *Animal to Edible*, (J. A. Underwood, Çev.). Cambridge, New York & Paris: Cambridge University Press.
- Viveiros de Castro, E. (1996). Images of Nature and Society in Amazonian Ethnology. *Annual Review of Anthropology*, 25, 179–200.
- Viveiros de Castro, E. V. (1998). Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4(3), 469. <https://doi.org/10.2307/3034157>
- Wagner, R. (2013). Yiyecek Olmama Hakkı. K. Savaş (Ed.), *Hayvan Hakları ve Veganizm* (ss. 11-27). İstanbul: Kültür Neşriyat.
- Waldau, P. (2013). *Animal Studies: An Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Walsh, R. (1991). Shamanic Cosmology: A Psychological Examination of the Shaman's Worldview. *ReVision*, 13(2), 86–100.
- Warren, K. J. (2015). Feminist Environmental Philosophy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Weil, K. (2010). A Report on the Animal Turn. *Differences*, 21(2), 1–23.
- Weiss-Wendt, A., & Yeomans, R. (Ed.). (2013). *Racial Science in Hitler's New Europe, 1938-1945*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Weitzenfeld, A., Joy, M. (2014). An Overview of Anthropocentrism, Humanism, and Speciecism in Critical Animal Theory. A. J. Nocella II, J. Sorenson, K. Socha, A. Matsuoka (Ed.), *Defining Critical Animal Studies: An Intersectional Social Justice Approach for Liberation* (Draft). New York: Peter Lang Inc., International Academic Publishers.

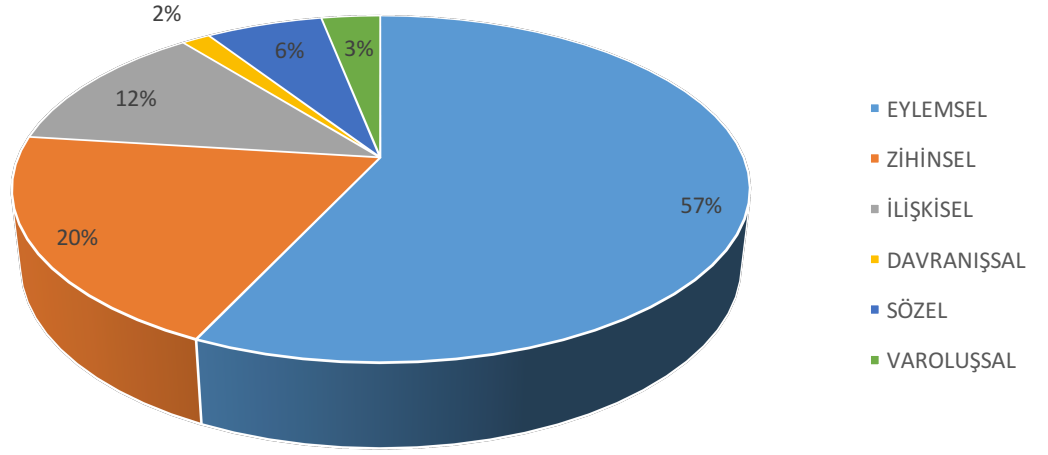
- Weston, A. (1999). *An Invitation to Environmental Philosophy*. New York: Oxford University Press.
- Whatmore, S. (2002). *Hybrid Geographies: Natures, Cultures, Spaces*. London; Thousand Oaks, Calif: SAGE.
- White, Lynn, Jr. (1967). The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science*, 155:1203-1207.
- Wicks, D. (2011). Silence and Denial in Everyday Life—The Case of Animal Suffering. *Animals*, 1(4), 186–199. <https://doi.org/10.3390/ani1010186>
- Widdowson, H. G. (2007). *Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilkinson, P. F. (1972). Oomingmak: A Model for Man-Animal Relationships in History. *Current Anthropology*, 13(1), 23-44.
- Willerslev, R. (2004). Not Animal, Not Not-Animal: Hunting, Imitation and Empathetic Knowledge Among the Siberian Yukaghirs. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 10(3), 629–652.
- Willerslev, R., & Ulturgasheva, O. (2012). Revisiting the Animism versus Totemism Debate: Fabricating Persons among the Eveny and Chukchi of North-eastern Siberia. M. Brightman, V. E. Grotti, & O. Ulturgasheva (Ed.), *Animism in Rainforest and Tundra: Personhood, Animals, Plants and Things in Contemporary Amazonia and Siberia*. New York; Oxford: Berghahn.
- Willis, R. (1994). *Signifying Animals: Human Meaning in the Natural World*. London & New York: Routledge.
- Winders, B. ve Nibert, D. (2004). Consuming the Surplus: Expanding “Meat” Consumption and Animal Oppression. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 24(9), 76-96, <https://doi.org/10.1108/01443330410790786>
- Winterhalder, B. (2001). The Behavioural Ecology of Hunter-Gatherers. C. Panter-Brick, R. H. Layton & P. Rowley-Conwy (Ed.), *Hunter-Gatherers: An Interdisciplinary Perspective* (ss. 12-38). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wodak, R. (1987). And where is the Lebanon? A Socio-psycholinguistic Investigation of Comprehension and Intelligibility of News. *Text*, 7(4), 377-410.
- Wodak, R. & Meyer, M. (Ed.) (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London; Thousand Oaks [Calif.]: SAGE.
- Wodak, R., Chilton, P. A., Wodak-Chilton (Ed.) (2005). *A New Agenda in (critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology, and Interdisciplinary*. Amsterdam: Benjamins.
- Wodak, R. (2009a). Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology. R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods for Critical Discourse Analysis* (ss. 1-33). London: Sage.

- Wodak, R. (Ed.) (2009b). *The Discursive Construction of National Identity* (2. baskı). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wolfe, C. (2003). *Animal Rites: American Culture, the Discourse of Species, and Posthumanist Theory*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Wolfe, C. (2010). *What Is Posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wood, B. & Hill, K. (2000). A Test of the 'Showing-off' Hypothesis with Ache Hunters. *Current Anthropology*, 41(1), 124-125.
- Wrangham, R. W., McGrew, W. C., Waal, F. B. M. de, & Heltne, P. (Ed.). (1994). *Chimpanzee Cultures*. Cambridge: Harvard University Press.
- Yates, R. (2010). Language, Power and Speciesism. *Critical Society*, 3.
- Yücel, S. (2016). Batılı Gezginlerin Gözüyle İstanbul'un Köpekleri: Batılıları Şaşırtan Sokak Hayvanları. *Tarih*, 31, 26-29.

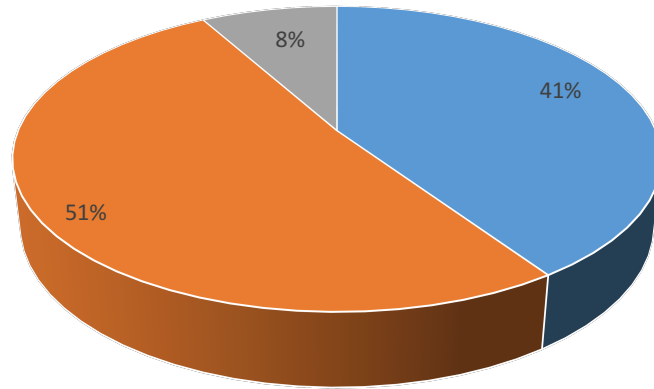
EK 1: MODERNİTE ÖNCESİ VE SONRASI METİNLERDE SÜREÇ KATEGORİLERİNİN ORANLARI

OĞUZ KAĞAN DESTANI

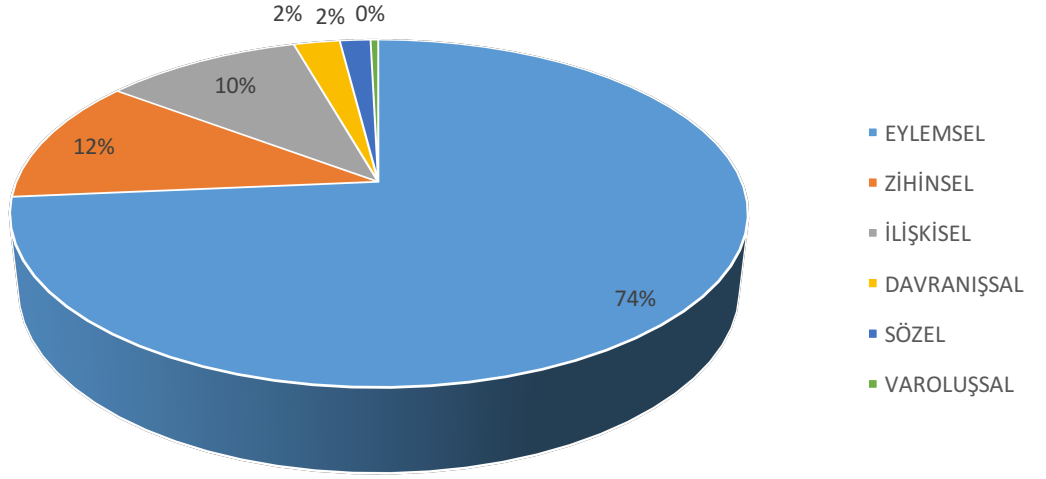

OĞUZ KAĞAN DESTANI - EYLEMSEL CÜMLELER

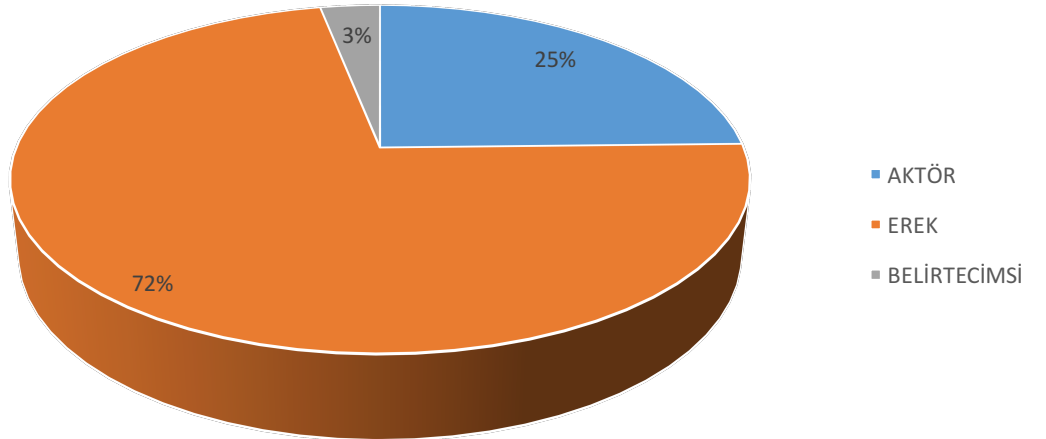

■ AKTÖR ■ EREK ■ BELİRTECİMSİ

DEDE KORKUT HİKAYELERİ

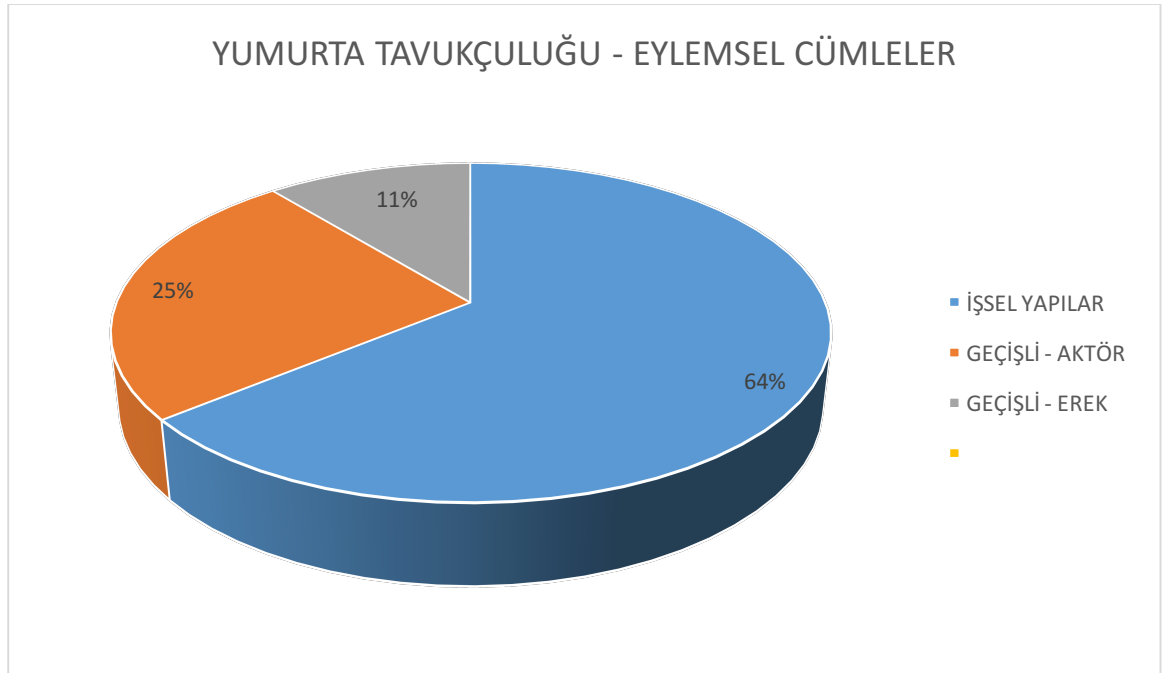
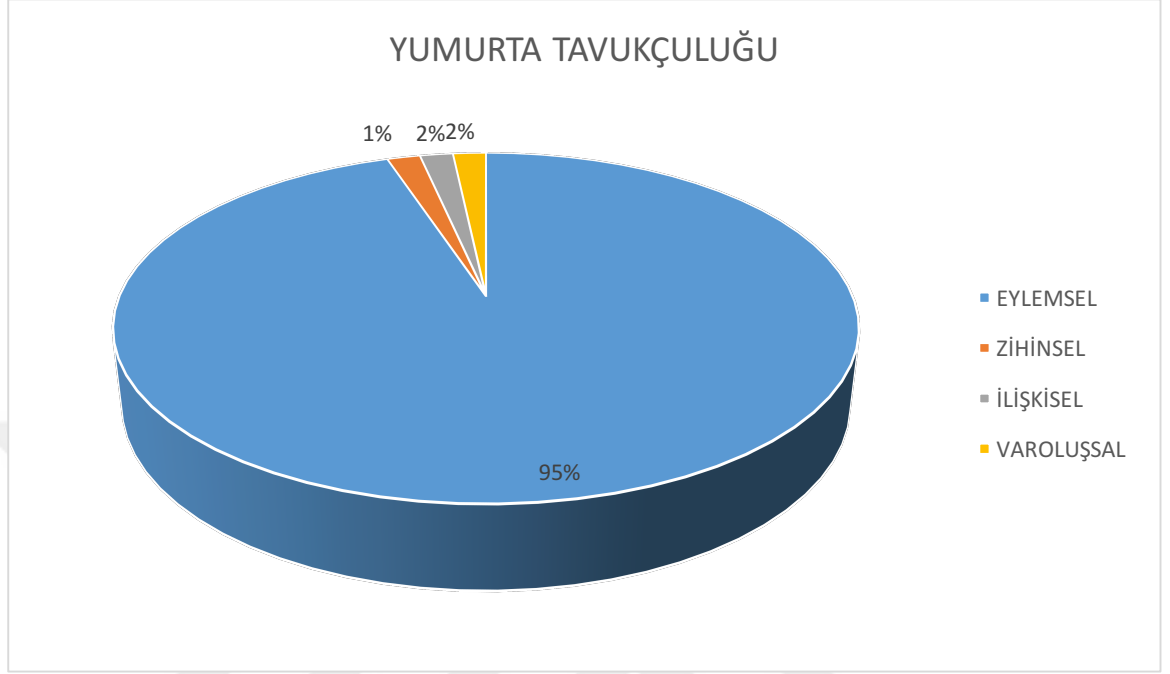

DEDE KORKUT HİKAYELERİ - EYLEMSEL CÜMLELER

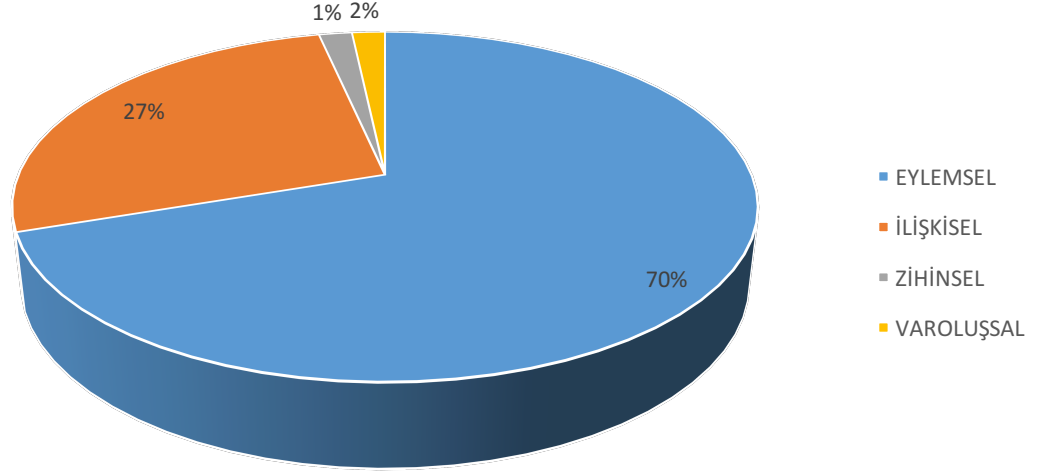

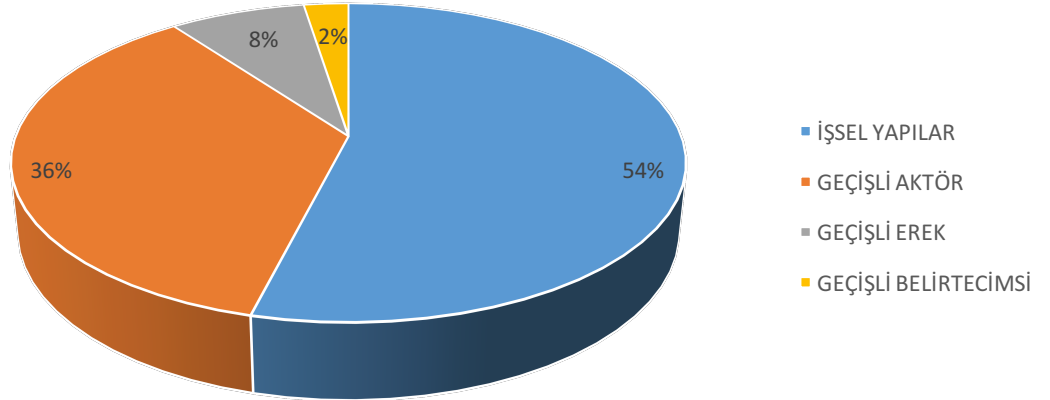
ÇAĞDAŞ METİNLER

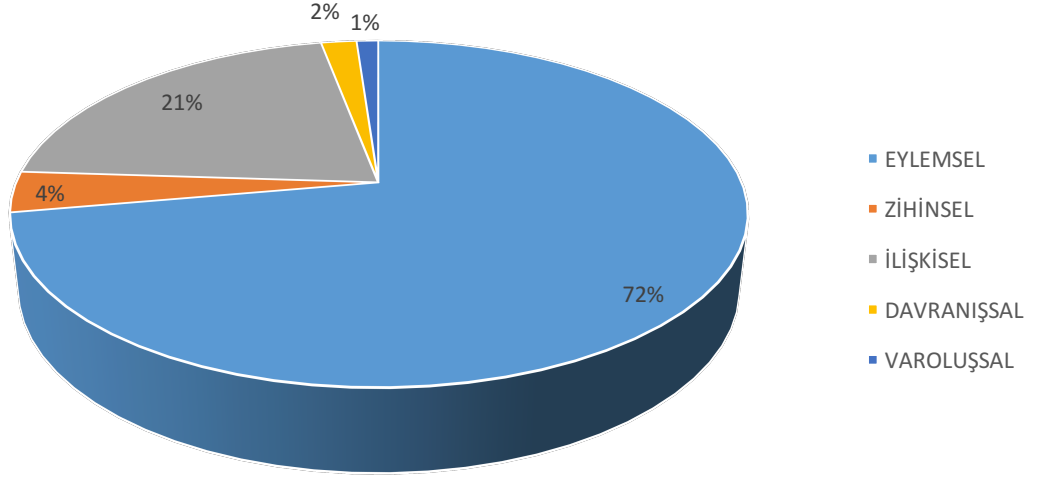
ETLİK PİLİÇ YETİŞTİRİCİLİĞİ

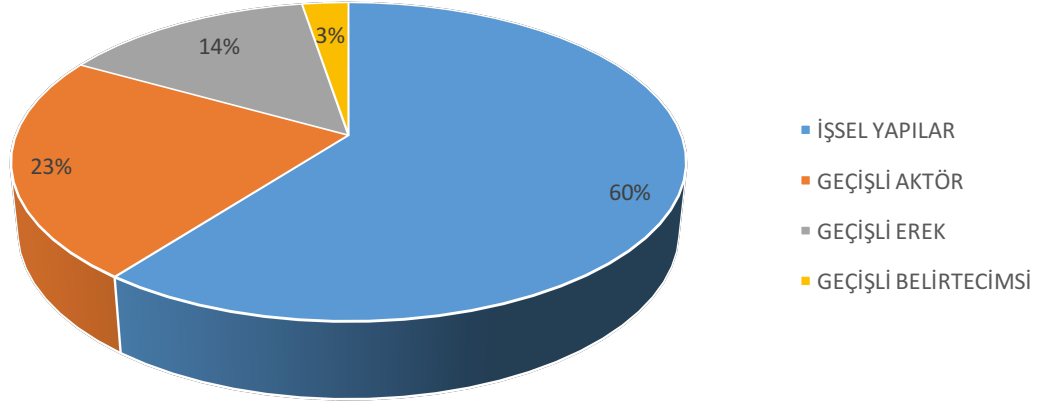
ETLİK PİLİÇ YETİŞTİRİCİLİĞİ - EYLEMSEL CÜMLELER

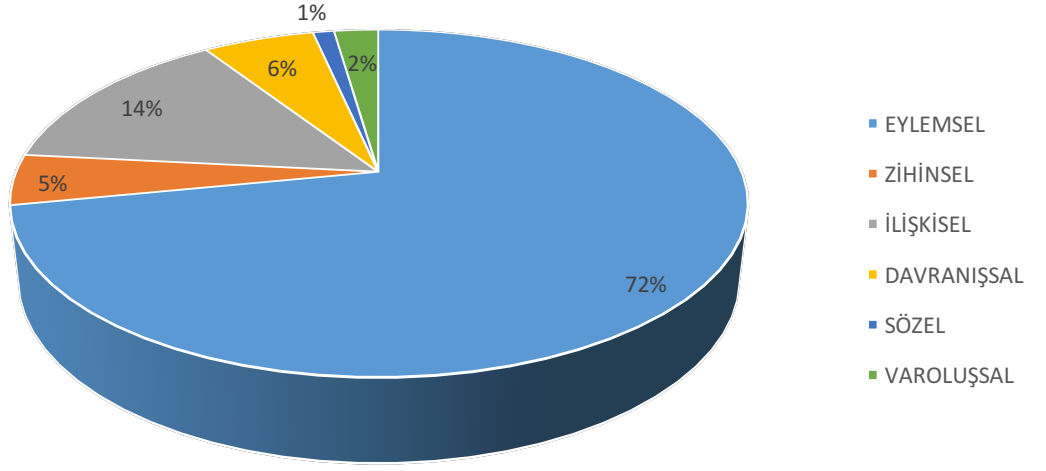
KOYUN YETİŞTİRİCİLİĞİ

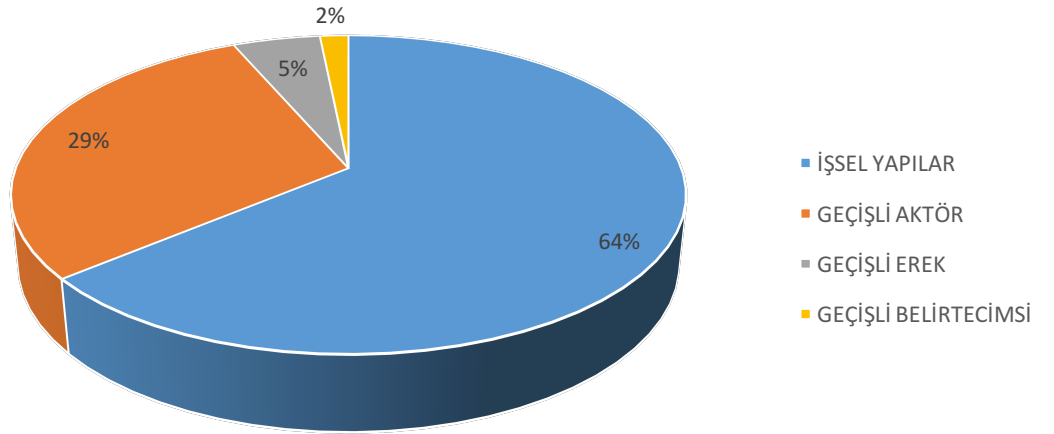
KOYUN YETİŞTİRİCİLİĞİ - EYLEMSEL CÜMLELER

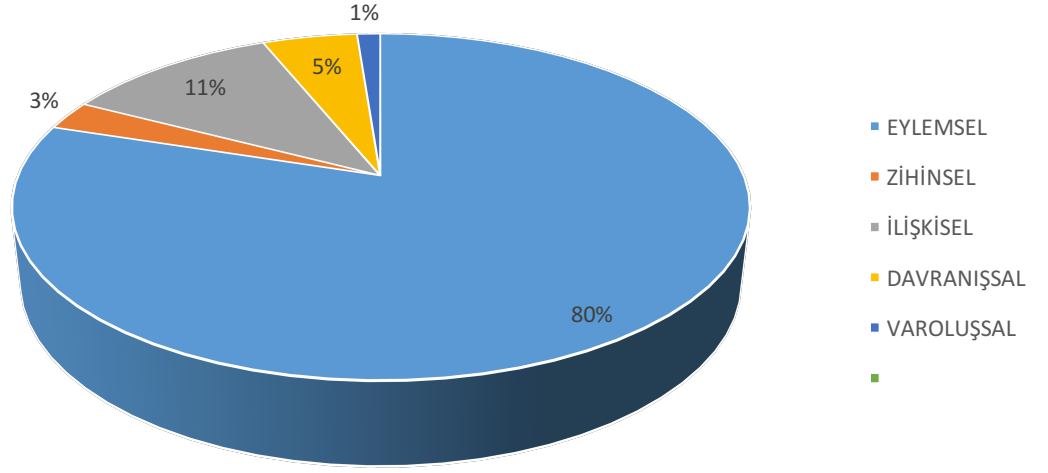
KEÇİ YETİŞTİRİCİLİĞİ

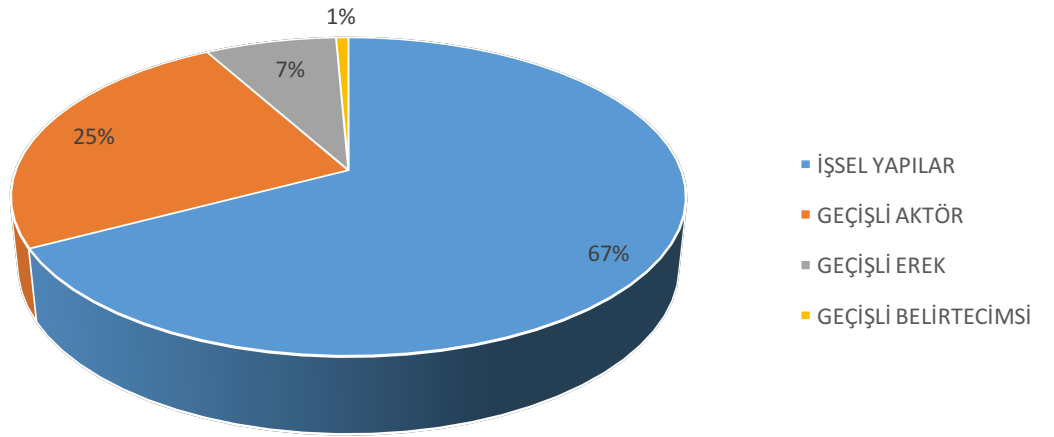
KEÇİ YETİŞTİRİCİLİĞİ - EYLEMSEL CÜMLELER

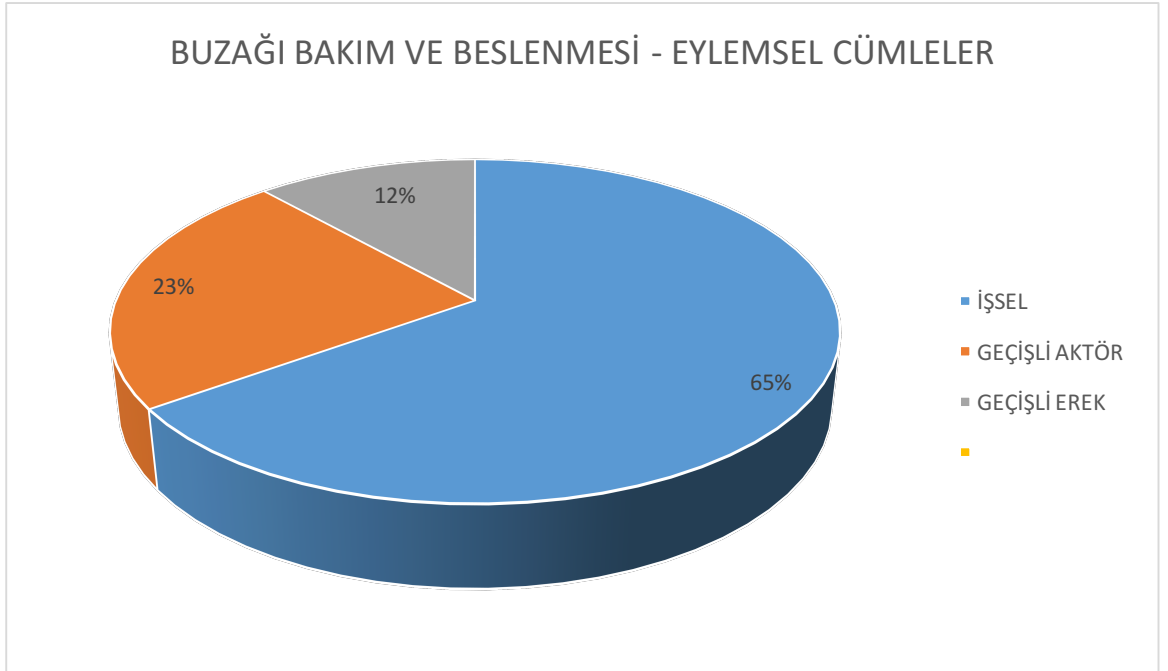

BÜYÜKBAŞ HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ

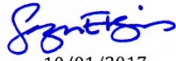

BÜYÜKBAŞ HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ - EYLEMSEL CÜMLELER

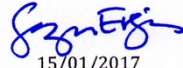

EK 2. ORJİNALLİK RAPORU

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih:10/01/2017</p> <p>Tez Başlığı / ~~Konusu~~: Öznenen Nesneye: Söylem Analizi Üzerinden Hayvanın Değişen Statüsü Hakkında Bir İnceleme</p> <p>Yukarıda başlığı/~~konusu~~ gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 284 sayfalık kısmına ilişkin, 09/01/2017 tarihinde ~~sahibi~~/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar ~~hariç~~/dâhil 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <div style="text-align: right; margin-top: 10px;">   10/01/2017 </div> <div style="margin-top: 10px;"> <p>Adı Soyadı: Sezen Ergin Zengin _____</p> <p>Öğrenci No: A10241956 _____</p> <p>Anabilim Dalı: Antropoloji _____</p> <p>Programı: Antropoloji _____</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. _____</p> </div>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <div style="text-align: center; margin-top: 10px;">   _____ Prof. Dr. Suavi AYDIN </div>

EK 3. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 15/01/2017</p> <p>Tez Başlığı / ~~Konusu~~: Öznenen Nesneye: Söylem Analizi Üzerinden Hayvanın Değişen Statüsü Hakkında Bir İnceleme</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> 15/01/2017   </p> <p>Adı Soyadı: Sezen Ergin Zengin</p> <p>Öğrenci No: A10241956</p> <p>Anabilim Dalı: Antropoloji</p> <p>Programı: Antropoloji</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p><i>İzine gerek görülmemiştir.</i></p> <p style="text-align: center;">   Prof. Dr. Suavi AYDIN   </p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr   Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p> <p style="text-align: center;"> HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES </p>